Date Due

MAY 31			
MAY 16			
JUN 12			
AUG 10			
SEP 07			
OCT 04			
OCT 31			
NOV 28			
DEC 26			
MAY 05			

תהלים

עם הפרוש הארוך

לרבנו דוד קמחי.

א.

The Psalms

with

Qimchi's Longer Commentary.

I.

The First Book of the

Psalms

according to the Text of the Cambridge **MS.** Bible

Add. 465

with the Longer Commentary of

Kimchi

R. David Qimchi

critically edited

from nineteen manuscripts and the early editions

by

S. M. SCHILLER-SZINESSY,

M. A., Ph. D.

Formerly Rabbi of the Entire Jewish Community in Manchester.

Cambridge:

Deighton, Bell & Co.

Leipzig: F. A. Brockhaus.

1883.

הספר הראשון

משירי התהלות

כפי נסחת כתב יד המקרא "מגה" האצור בקאנטאבריגיא

עם הפרוש הארוך

לרבנו

דוד בן יוסף בן יצחק אבן קמחי

על פי יט כתבי יד והדפוסים הישנים

הוצאתים לאור אני

שלמה בן מאיר בן שלמה בן מנחם

זכר כלם לברכה

לפנים רב ואב בית דין במקהלות אלפי ישראל אשר בעיר מאנקוניום

מוכרי הספר הזה הלא המה

בקאנטאבריגיא

בית DEIGHTON, BELL & CO.

ובליפסיא

בית **F. A. Brockhaus**

בשנת ואני בקול תודה אזבחה לפרט

האלף הששי.

תקונים

ספר שאינו מגה. . . אסור לשהותו משום שנאמר ואל תשכן באהליך עולה. בבלי כתובות יט:

בספר התהלות:

מזמור א פסוק ד: כמֹץ. — מזמור ה פסוק יב: כּל. — מזמור ט פסוק ט: ישפּט. — מזמור יא פסוק א: נודו*). — מזמור יז פסוק ג: צרפתָני; פסוק יד: תמלא. — מזמור יח פסוק לג: ויתֵּן. — מזמור כ פסוק ד: ועולתך. — מזמור כא פסוק ב: יגיל**). — מזמור כג פסוק ב: מנחות. — מזמור כז פסוק יג: לוּלֵא. — מזמור כח פסוק ב: ידַי; פסוק ז: ונעזַרתי. — מזמור ל פסוק ג: אלהָי. — מזמור לה פסוק כא: פִּיהֶם. — מזמור לח פסוק י: נִסתרה. — מזמור לט פסוק ז: ידַע; פסוק יג: שמֱעה.

בפרוש רבנו:

מזמור ב פסוק ז שורה טו: היו אלו? — מזמור ג פסוק א שורה יט: מזמרים? — מזמור ג פסוק ג שורה ג כי. — מזמור ד פסוק א שורה יא: מהנגונים? — מזמור ז פסוק ה שורה ד: שהיה. — מזמור ח פסוק ה שורה האחרונה: האצבעות עשר. — מזמור ט פסוק ו שורה ו: (עד). — מזמור י פסוק ב שורה ג: (ישעיהו מב כד): זו חטאנו לו. — מזמור י פסוק ח שורה ב: תשב קדר. — מזמור יח פסוק יז שורה ב: מהמפרשים. — דף 50 בהערה שורה ב: כלחי (מלה אחת מלשון כלח). — דף 57 י שורות מלמטה: והדומים. — דף 57 בשורה האחרונה: אותה? — מזמור כ פסוק ז שורה ד: כשיושיעהו. — מזמור כב פסוק יז שורה ה: ותאספנה החיות. — דף 88 בשורה הראשונה: גבהים וחזקים. — מזמור ל פסוק ו שורה ג: כלן. — מזמור לב פסוק ז שורה ב: בהן.

הוספות

כל אשר תמצא ידך לעשות בכחך עשה. קהלת ט, י.

מזמור ח: ראה חובות הלבבות לרבנו בחיי שער הבחינה פרק ה.

„ י: חלכאים (פסוק י); ענוים (פסוק יב) אינם „כתיב וקרי“ כלל בכתב היד אשר לפנינו.

„ כב פסוק טז: והאחד מן הגאונים הוא אחד המיוחד שבהם בחכמה ובדעת: רבנו סעדיה. ראה: Ewald, Ueber die arabisch geschriebenen Werke jüdischer Sprachgelehrten (Stuttgart, 1844, 8vo) I, 24 צד.

„ לו פסוק ו: ראה חובות הלבבות כמובא למעלה.

---

*) נודי קרי. **) יתיר י.

TO

The Reverend

George Phillips, D. D.,

PRESIDENT OF QUEENS' COLLEGE,

CAMBRIDGE:

בַּר מֵאִיר עֲבֵד אֱלָהּ שְׁמַיָּא׃
שְׁלֹמֹה זְעֵירָא דְחַבְרַיָּא
שְׁלַח סִפְרָא דְנָה לְמִנְחָתָא
לְרַב וְרֵישׁ מְתִבְתָּא דְמַלְכְּאתָא
לְגַבְרָא רַבָּא וְיַקִּירָא,
אֱנָשׁ דִּי חֵיזוּ שַׁפִּירָא׃
חוּכְמְתָא תַנְהַר אַפּוֹהִי,
וְחוּטָא דְחִנָּא מְשִׁיךְ עֲלוֹהִי;
פָּרְשַׁן סִפְרֵי יְהוּדָיֵא,
בְּרַם חַכִּימָא דְנָצְרָיֵא׃
חַד בֵּינֵי צַדִּיקַיָּא,
דִּי רָחֲמִין יָת אֱלָהּ שְׁמַיָּא.

הקדמת המוציא לאור.

ראשית כל מלה, אתן שבח ותהלה, לאשר לו הגדלה, ופעל כל פעלה, אשר זכני דברי לקים, להתחיל ולסים, הספר הראשון משירי התהלות, עם פרוש הענין והמלות, לראש כל המפרשים, ועל ידו מתפרשים, כמעט כל ספרי קדשנו, תפארתנו וגאוננו, הוא רבנו, דוד קמחי[א]. וזה צמחי: בירח סיון שנת התרלד ליצירה, ואני בבית הבחירה (הוא בית עקד הספרים, חמודים ויקרים, ובו לא יעברו זרים, כי אם תמים וברים), באו אלי אנשים, צעירים לימים וישישים, אשר על ראשם עלה מורא, ויומם ולילה עוסקים בתורה, כלם בני חורים, מרעי ראשי המורים, ועמהם מן התלמידים, אהובים וידידים, רבים וכן שלמים, כבשים עם ראמים, הרועים בשדי תרומות, וחוקרים בכל החכמות[ב], ויפגעו בי לאמר: רבנו הושיעה! רעה ישראל הופיעה! רצוננו ללמוד וללמד שירי השירות, לדוד המלך נעים זמירות, וממפרשי דבריו אשר ידענו, אך שמע רבנו דוד לטוב שמענו; אבל הדפוסים משגיאות מלאים, ומימיהם לא ירוו נפש הצמאים, ודברי המחבר, היודע עת לחשות ועת לדבר, ובדברו חיל יגבר, וארזים משבר, כדברי נביאות לנו, לא נבין את אשר קראנו, מפני התמיהות, ורבי השגיאות, ושגיאות מי יבין! ואתה תבין, את אשר לפניך, כעֶצם ידך, הואל נא אם לא למעננו, למען המחבר בינה להשכילנו, הוצא דבריו, ונעם אמריו, אמרי שפר, חקם על ספר, ותן לנו נפך משלך, ומידך נתנו לך; כי נשלם ההוצאות, ההולכות ובאות, ודבריך עם דברי רבנו דוד, יחד נזביד, על צוארנו רבד, ואקח הפרוש הנפלא בידי, ואקרא בו בכל מאדי; וכאשר עברתי על אחד מעליו, ראיתי כי רבים חלליו, חללי השגיאה, בביאה ויציאה, שדהו עלה קמשונים, זה מזה שונים, בפרט בדפוסים האחרונים, וגם לרבות הראשונים, ואזכרה, כי עת היותי בפאריז הבירה, ראיתי בסקירה, אחר סקירה, שם בבית עקד הספרים, כמה כתבי יד יקרים, ובתוכם נמצאו עשרה[ג], מהפרוש הזה אבן יקרה, ונדרשתי

לשואלים, להיות מן הגאלים. וכאשר שמע זאת תלמידי, אהובי וידידי: החכם לו (W. H. Lowe), ישמרהו גאלו (הוא האיש אשר עשה לו שם בספריו), ובנֹעם דבריו; נצרי הוא וחכמת ישרון בכל לבו אוהב, ומבאר חפרוה שרי התלמוד מימיו שואב, והוא האיש אשר שמו: לוֹ נאה לו, כי הוא כ א ר י ה ישאג, ומפני כל לא יחת וידאג) אמר לי: רבי, תלמידך אני, ואני אלך עמך, ואני אמרתי לו: ואגדלה שמך; ואם אתה תהיה לי לידים, אני אהיה לך לעינים. ונלך יחד לפאריז העירה, אני והוא בבחירה, וזה דבר המלאכה, שמרה בכל וערוכה: מפי אקרא לתלמידי הנסחאות, לאלפים ולרבאות (ומי מנה?), והוא כותב אתנה, כלנה, בשיר ורננה, ובהדור ויֹפי, בלי שום דֹפי. ועם שהחם רב, היה בתמוז ואב, ובוטה כמדקרות חרב, מבקר עד ערב. הנה מרפא לשון חכמים, וכקר הלילות היה לנו חם הימים, חמשה שבעות בפאריז ישבנו, וחמשה ימים בשבע כתבנו, ושש שעות ביום קראנו, ובחסדי האל מרגליות רבות מצאנו. והיה בדעתי בשובי, עם אהובי, כי תלמידי לו, ידפיס הספר כלו, אבל בבואי הביתה ראיתי, כי הכל לכבוד עצמי עשיתי, ברחתי מפני הכבוד, והתפארת וההוד, והכבוד רדף אחרי, ויגיע גיא הרי; כי תלמידי הנזכר מאן התפארת, ויתנה לי לעטרת, ויוסף רוח נדיבה, על חסד הכתיבה, מעשה ההגהה, גלילה והגבהה, אך חלילה לבן ישראל, ההולך אחרי האל, מלקפח שכר בריה, שכר מעשה הליכה וביאה, ולכן זאת אעשה, לשכר מעשה: אחלי הקורא הנעים, בהביטך לרגעים, בפרוש הנפלא הזה, על דִברי דוד מלך וחוזה, ותברכני נפשך, חשב בראשך: כי נר תמיד, מעשה התלמיד, למעשה הרב, ואהבתך לתלמידי תקרב, ותברך אותו, בחייו ובמותו, בתשואות חן חן לו, והליכות עולם לו!

ומדי דברי בברכה, לתלמיד אחר אומר ככה, הנה ברך לקחתי, אך העקר שכחתי, וברך ולא אשיבנה, אמת לא אשוב ממנה: ברכת שמים ממעל, תרד ולראש המגיה האחר תעל! בחשיבות ומעלה, מאד נעלה, הוא אחד המיוחד, בנאהבים, בחכמה, ובמזמה, פניו פני להבים, בתורת ישראל עוסק יומם וליל, ויהי בה לאיש חיל, הלא הוא, כל ראיו יברכוהו: אדון מדרש „יוחנן המבשר", דוקטור טילור (C. Taylor) המעשר, ימיו והונו, לעבודת קונו, המחכים את רבו, העמד על גבו, במקרא ואגדה, ידו הדה; בים התלמוד, לשחות למוד; בקבלה ירד למעמקים, ושמו נודע למרחקים; בדקדוק ושרשים, הוא איש באנשים; וירד לתהמות,

ים החכמות; צלל והעלה בידו ספירים, ממים אדירים, ובפרע פרעות, דבר נפלאות, בהגהותיו הנשגבות, על מסכת אבות ח), כפי נסחת אבן הראשה, ארץ הקדושה, ועם כל עסקיו, והמון פסקיו, בהיותו תורני, ורבני, אלהי והנדסי ו), ויהי למדרש גדול לנשיא: בידו הגדולה עזרני, ובימין צדקו סמכני, וישם על המלאכה, וההשואה וההערכה, עינו ולבו, ויסגר מבא, כל טעות ושגיאה — לצור ישעי אריעה: יהי עמו ויעל, מעלה מעל!

ולטוב יזכר, יגאל ולא ימכר: **דוקטור גינסבורג** ז) (C. D. Ginsburg) החכם, הולך את חכמים יחכם, המוציא לאור המסרת, ומעשה ידיו נודף כקטרת, אשר עשה חסד עמדי, והחזיק בידי, כתב יד **קמחי שלו** ח), לי בהשאילו — אלהי ישראל יתן רחמים לו, אחרי נמכר גאלה תהיה לו!

והני תלתא, דלא תלין בזכותא: בני, חיי ומזוני, יהיו מנת **שניאור זקס** (S. Sachs) חכם בחכמים, ובספריו ידבר על שפלים ורמים; והוא גזבר הספרים, להשר, אשר אל שרים, שר, ויוכל להם, ויפר רע מחשבותיהם: **בארון גינצבורג** (Günzburg), מקרית פעטערסבורג (Petersburg), הבטיחני ולא לשקר הוחלתי, ומידו אחר זמן קבלתי, כתב יד, והוא בד בבד, מפרוש רבנו, ומאור עינינו ט).

ומלבד זה **בודליאנא** הגדולה, בעשירות כתבי יד היהודים על כל עלה, בחמשה ספרים י) החזיקתני; לא ידעתי נפשי שמתני.

ומוזעום בריטאנניקום, על נדיבות יקום, בשני כתבי ידות יא), ובם מדבר נכבדות.

ואחרון אחרון חביב, כעל עשב הרביב, ידידי **בראדשא** (H. Bradshaw) הנדיב, שר בית עקד ספרינו, והוא תהלתנו, כי מי כמוהו מורה, ומרוה גם הוא יורא? האיש הזה המאיר לארץ ולדרים, בחכמת ספרות הספרים, «וראוי לברך עליו המוציא, כי תעלמה לאור יוציא, ואם סגר כל בית מבא, הוא לבדו יבא בו», הוא למדני תורותיו, ויפתח לי אוצרותיו, ולא חס על עתו וכספו וזהבו, כי מצאני איש כלבבו, מעמיק שאלה, ומגביה למעלה, בקורות החכמה וידידיה, ספריה ומכבדיה, הוא קנה כמה ספרים, מפז רב יקרים, ובתוכם פרוש רבנו יב), צבי תפארתנו, למי כל חמדת ישראל, בכח הרוח ואל: בית עקד ספרינו, אשר בו כל מחמדינו, גנזי ישרון בפז מסלאים, ובתרשיש

ממלאים, כתבי יד יג) ודפוסים ישנים יד), מקנת כסף לפנים, לפחות ולסגנים, מצורם חצבתי, ומבארם שאבתי, הרחוקים קרבתי, ותורתם אהבתי!

ועתה אברך על המגמר, כאשר הספר הראשון נגמר, ופעם אחת ושתים, אברך אלהי השמים, כי הוא ראשית ואחרית, וערבית ושחרית, לו הכל חיבים להודות, בהלל ותודות, על כל אשר גמלנו, ורב טוב אשר עשה עמנו: מאין ליש הוציאנו, ובזרועו הגדולה סמכנו, ואני צעיר הצעירים בפרט, אשר לנגדו הדרך ירט, ולולי חסדיו כלא הייתי אהיה, והוא דברו שלח ואחיה! כי חטאים ורעים, אוילים ורשעים, גרשי טיט ורפש, ומרי ועזי נפש, תחת טובה, רדפוני עד חובה, סבבוני פרים: כי נדברו שרים; רדפוני חנם: ראשון לציון הנה הנם, אשכנזים וספרדים, ביניהם נפרדים, נגדי היו נאחדים, וגם ימים ופרדים! אך האל יי׳ לי למושעות, בפרוע פרעות; הוא לא שקץ ענות עני, ומיד כלם הצילני. והנה נא לדבר הואלתי, ואמר: נפש אויבי לא שאלתי, אבל צורי וגאלי, נתנם לי, והמה כשלו, וגם נפלו; ובכל מקום שנתנו חכמים עיניהם, באיביהם ובשנאיהם, או מיתה או גלות או עני או חלי בא להם, ורוח מבינתו חנני, ובין גדולים הושיבני, ויביאני עד הלום, ויעטרני ספיר ויהלום, ובין נמולים, ואינם נמולים, עשה לי שם כשם הגדולים! ואני עד מאד יודע, כי אם אלי האביון שומע, איננו עשה למעני, כי מי אני? רק למען הצדיקים, מעליהם הזהב מריקים, ראי פני המלך אלהים, בשחקים הגבהים (נחי נפש, בחיי חפש!), המה הורי, וגם מורי: הראשון במעלה ובחשיבות, ובתורה טו) ובנדיבות, מיטיבי ושועי, אבי רעי, הרב **מאיר**, חשכי האיר, ממשפחת „שויתי יי׳ לנגדי" הרמה, ואלמתה בשדה התלמוד עד היום הזה קמה, גזע האתנים, אבות ובנים, ובני בנים, בפרובינצה גדולי הרבנים, ומוסדי ארץ, העומדים בפרץ; ואמי החסודה, בת מלך כבודה: **טעלצע** טז) בת נגידים, צדיקים וחסידים, ממשפחת „בני קדושים" הנודעה, אשר קדשה באיטליא, שם גאה גאה; ובזכות מורי הגאונים, על דגל מחנה יהודה חונים, ולתלם הכל פונים: רבי משה יז), זכותו לא תנשה, ורבי גבריאל יח), גדול בישראל, ורבי אפרים יט), מנוחתו בגנזי שמים, ורבי צבי כ), עטרת הצבי, ורבי משה יצחק גרשון כא) נר לרגלי, אחי הגדול מורי ונס דגלי, ורבי אהרן כב), חבצלת השרון, ורבי יחזקאל כג), שר צבא ישראל, ורבי אהרן כד) העניו

השלם בכל עניניו, ורבי אהרן כה) המחקר, בין טוב לרע יבקר, ורבי יהושע יהודה כו), אחי ומורי, למצות ידי ולתורה עיני ואורי, ורבי יהודה כז), לתורה ולתעודה, ורבי פנחס כח) המקבל, בתורה ובמצות מסבל, ורבי מאיר כט), לארץ ולדרים מאיר: כלם כנפשם אהבוני, ובאהבתם כבדוני, באשישות חכמתם סמכוני, ובתפוחי תורתם רפדוני, צדקתם, וחכמתם, עמדה לי, ולמענם הקים אלי, על סלע רגלי!

ואני צעיר הצעירים, השר בשירים, כתחת הסיר קול הסירים, לא אפונה, כי אשר לקטתי בשדה התבונה, ואם מעט הוא, בעיני רואהו, יהיה לרצון, אם לא לאנשי לצון, על כל פנים, להולכים לפנים, האוהבים יי׳ בלבבם, מכספם וזהבם: הם יזכרוני לטובה, ובל ידינוני לכף חובה, וגם אני הבא מן המערכה, אברכם בברכה, ואמר: אשריהם! כי בחרו החלק הטוב להם, בלמדם פרוש דוד רבנו, על שירי דוד מלכנו, כי מאד נעלה הוא, על כל הפרושים אשר קדמוהו. ואם רבנו שלמה (אלהים יענה את שלומו) בפרושיו, ובחדושיו, מלא רחב ארץ היה מטות כנפיו, פרושו על תהלים הכה שרש רק באלפיו; ופרוש בן עזרא, דק כחוט השזרה, עד הנהר שלח יונקותיו, והכה שרש רק במאותיו: והאחרון הכביד, פרוש רבנו דוד, כי הימה תוצאותיו, ודוד ברבבתיו!

בית עקד הספרים אשר למדרש החכמה, בעיר קאנטאבריגיא (יכוננה עליון אמן!) ביום האחרון שלשנת ודוד ברבבתיו לפרט האלף הששי, למנין עם קדשי.

שלמה.

(א) איזה מן המדקדקים בדקדוקי עניות, אשר כל מאוים להשמיע חדשות ואם גם יסודתן איננה בהררי קדש, נקדו השם הזה קַמְחִי; וזה לא יתכן, ראה מה שכתבתי על רבנו ועל שמו ועל ספריו בספר הנקרא: Encyclopaedia Britannica (הוצאה התשיעית חלק י"ד, צד 77 בהערה א).

(ב) ואלה שמות קצות אנשי מעלה, ראשי אלפי הנצרים, במדרש החכמה פה קאנטאבריגיא, אשר הפצירו בי להוציא לאור לכל הפחות הספר הראשון (ורבם דברו על אדות הדבר הזה בעת הנזכרת; ומהם במשך השנים אשר עברו מזמן ההוא עד שנת תר"מ והלאה כאשר החלותי לסדרו): הראש והראשון, רבי בחכמה ותלמידי שקבל את דברי, ובאהבתו אותי ואת תורתי, קר ושלג לא יעצרוהו מלבא אל חדר הוראתי, הלא הוא Dr. George Phillips, אשר שמו הטוב נשאתי על שפתי הספר הזה, והאיש המצוין הלזה חבר פרוש נחמד על ספר התהלות ושאר ספרים נכבדים, ואחריו החזיק המורה בספרות שפות המזרחיות דבלשן ידידי Dr. Magister W. Wright, ואחריו החזיקו ידידַי ותלמידַי דראשון לכנסיה אשר בעיר Peterborough, מפריש ישום ישכל ספר התהלות: Dean Dr. Perowne; החכם הגדול Dr. Magister E. B. Cowell, מורה שפת Sanscrit; החכם המחכם Dr. Joseph R. Lumby, מורה בדברים האלהיים; אחד המיוחד במעתיקי המקרא וסופר מהיר בתורת יי' Dr. Magister W. Aldis Wright; החכם R. L. Bensly, M. A., מורה עברית וסורית בבית המדרש Caius; החכם E. G. King, B. D. מורה עברית בבית המדרש Sidney Sussex, בעל Yalkut on Zechariah; החכם A. T. Chapman, M. A., מורה עברית בבית המדרש Emmanuel; החכם A. W. Streane, M. A., בעל פרוש ירמיהו הנביא וקינותיו, מורה עברית בבית המדרש Corpus; החכם C. R. Bingham, M. A.; החכם D. G. Davies, M. A.; החכם A. T. Warren, B. A.; החכם J. Mc Kinney, B. A. החכם A. E. Budge, B. A.; הראש למדרש הנגיד Moore בעיר Liverpool אשר במדינת New South Wales, והוא נקוב בשמו Magister A. L. Williams; וכהנה וכהנה: יוסיף ה' על ימיהם שנות ברכה! ואחריהם החזיק במכתביו הרבים אלי, ולא נתן שנת לעיני ותנומה לעפעפי עד אשר הבטחתי אותו לטובה הלא הוא החכם המהלל בשמו Prof. Dr. H. L. Strack, בעיר תהלת Berlin, ובית ישראל בכל מקומות מושבותיהם אוהבים אותו!

(ג) ואלה הם עשרה כתבי היד וסמניהם ברשימה החדשה: 107, 114, 201, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213. והמאשר שבכתבים האלה הוא סמן 207; וסמן 213 הוא באמת העתקה בעלמא מדפוס השלישי; ולכן לא יתחשב בכתבים.

(ד) אפס קציהם תראה וכלם לא תראה: Twelve Odes of Hafiz; שאל-נא לדֹר רישון; נשמתן של צדיקים; ועוד ידו נטויה להוציא לאור המשנה כפי נסחת התלמוד שלבני ארץ ישראל. מכתב יד אחד ואין שני, המונח פה והמסמן: Add. 470. 1.

(ה) והיא נדפסה עם פרוש נפלא בשתי לשונות עברית ואנגלית בשם: ספר דברי אבות העולם ובשם: Sayings of the Jewish Fathers.

(ו) ראה ספרו הנזכר לשם ולתהלה: Geometry of Conics. ומלבד אלה הוציא לאור כמה ספרים נחמדים בחכמת האלהות ובחכמת ההנדסה; וכלם יגידו ויעידו כאחד על רב חכמתו.

(ז) האיש המצוין הלזה מצור ישראל נחצב ומשפחתו גדולה ויקרה בפולוניא; והוא אוהב חכמת ישראל באמת, וישם לילות כימים לקרות כתבי יד ודפוסים, חדשים וגם ישנים. ויפזר כמה אלפים זהובים להכין את המסרת ולסעדה במשפט ובצדקה. ודבר פלא הוא לא אוכל להכחידו תחת לשוני: כי שני אנשים מחכמי היהודים אשר שנו את דתם ויהיו לנצרים, הלא המה: יעקב בן חיים אבן אדוניהו ודוד גינסבורג, קנו להם שם טוב בהערכת המסרת ויהיו לנס. זכרה להם אלהי צדקתם לטובה!

(ח) הספר הזה יכיל, בפ"א עלי ניר בתבנית Folio ובכתב רש"י מנקד, ספר התהלות ממזמור א' עד מזמור קכ"ז ועד בכלל, עם קצור פרוש רבנו על קכ"ו המזמורים ורב המזמור קכ"ז. והפרוש גם כן בכתב רש"י אבל בלי נקדות. ובלי ספק נכתב הספר כלו במאה החמש עשרה למספרם על ידי איש קראי באחת מערי המזרח. והאיש הזה בשנאתו את הרבנים השמיט כל דברי רבותינו בעלי התלמוד והמדרש אשר הביאם רבנו המחבר. והאל הטוב יכפר בעד!

(ט) וסמן כתב יד הלזה באוצר ספרי השר בעיר Paris הוא: 540; ונכתב על ניר במאה הארבע עשרה למספרם על ידי רבני בארץ יון; ואולם רבו מאיטליא.

(י) והסמנים המה: Mich. 381, Canon. Orient. 68, Uri 129, Mich. 467—8, Uri 124.

(יא) והסמנים הלא המה: Oriental 1018 & 1489.

(יב) והסמן הוא: Add. 1574. ואם יהיה אלהים עמדי אדבר על כתב יד הזה במקומו ברחבה. ופה אקצר ואמר: כי היה מקנת כסף לפנים להחכם הנודע לתהלה ולתפארת, ושמו: רב שלמה זלמן חיים Halberstam היושב בעיר Bielitz במדינת Silesia אשר למלכות Austria; והוא קנה אותו, כפי מכתבו אלי, בלבוב (Lemberg).

(יג) ובתוך כתבי יד האלה יהל אור נגה המקרא הנחמד הנקרא מגה אשר ממנו לקחתי הזמירות. לנעים זמירות. והמקרא הזה יקר בעיני למאוד, וקראתי שמו „מגה" משני טעמים: האחד לפי שהוא מ נ ה ומדויק ביותר; והשני לפי

שיותר ממאה וחמשים פעמים נזכר שם ספר מ ג ה בהמסרת אשר בגליונותיו. ראה מה שכתבתי על אודות כתב יד הזה ברשימתי הנקראת בניות ברמה חלק א, צד יז. ואוסיף פה רק דבר אחד, והוא: כי האיש המיוחד באנשים אשר היו בעלי כתב יד הזה לפנים, ואשר אמר כל המזמורים מידי שבע בשבע (כאשר הוכחתי בספרי הנזכר צד יח), אמרם בדמעות שליש. כאשר יוכיח מעמד קלף כל המזמורים אשר השקה במים מלוחים; ולא כן מצב הקלף אשר עליו נכתבו הספרים לפני ולאחרי ספר התהלות. ומדי ראי מצב קלף המזמורים אמר בלבי: אכן ספר התהלות הזה הוא נאד דמעות; ואבין ביתר הבנה דברי המשורר: שימה דמעתי בנאדך הלא בספרתך (מזמור נו ט).

(יד) ובתוכם שלשה הדפוסים הראשונים מספר התהלות עם פרוש רבנו; הלא המה:

(א) משנת רלז (1477) בלי שם המקום אשר בו נדפס, אבל בלי ספק שם העיר Bologna. (ב) משנת רמז (1487) בעיר Napoli; והספר הזה הוא רק חלק מהכתובים הנדפסים שם. (ג) משנת רעח (1517) בעיר Venetia; והספר הזה הוא חלק מהמקרא הנדפס שם על ידי Felice da Prato. (האיש הזה היה יהודי לפנים ונתנצר, ועל ידו נתנצר גם כן יעקב בן חיים אבן אדוניהו; ראה הערה ז למעלה וראה גם כן מאמרי והמה בכתבים א צד יד). ואיידי דאתי לידן, לדבר על הדפוס הראשון מספר התהלות עם פרוש רבנו, נימא ביה מלתא; כי הדפוס הזה הוא לא לבד יקר עד מאוד, ולא נמצא כי אם אחד בעיר ושנים ושלשה ימצאו במשפחת עם, אבל מוסף על זה, הספר אשר בידי היה מקנת כסף לפנים למשפחה הגדולה בישראל הנקראת: משער אריה (De Porta Leone), ואליה יתיחס רב אברהם בעל ספר שלטי הגבורים. ואען ואמר: (א) כפי הנראה לא מצאו כל רושמי הרשימות ידיהם בשמות המדפיסים; והאמת אגיד בדברים מעטים. החתימה בעלה האחרון (קנב ב), הכוללת תפלת המדפיסים באיזה שורות חרוזות .נו, בדין תקרא בסופה כזה:

המעתירים ככה הם עושי המלאכה

מיישטר יוסף ונריה חיים

מרדכי וחזקיה מונטרו

ובלי ספק יוסף ונריה היו אחים ממשפחת ח י י ם, ומרדכי וחזקיה היו אחים ממשפחת מ ו נ ט ר ו באיטליא.

(ב) לאיש יהודי, שלמה שמו, בן אברהם ממשפחת De Porta Leone (דוד בעל שלטי הגבורים) היה הספר הזה למקנה. והוא בעצמו, ואביו ושליח אחר רשמו שמות ילדיו הנולדים לו, והנמולים בעצת יי', על שני עלים (הראשון והאחרון) מספר הזה. ולא דבר אחד לבד או שנים נוכל ללמוד מההעתקות האלה כי אם דברים רבים ומועילים; ולכן אעתיקן פה.

עלה א צד א:

לזכר טוב יהיה א׳ ובמזל צומח איך היום ליל מוצאי שבת א׳ שעה כ̇ה̇ אדר י׳ מרצו ש̇ב̇
נולד לבני שלמה יצ״ו בת וקראתי שמה בישראל בילארוסה הי׳ יגיעה
לחופה ולמעשים טובים ונזכה לראות פני משיח צדקינו במהרה
בימינו א׳

לזטי״א איך בעצם היום הזה יום א׳ סמוך לי״ו שעות שכוכבו לבנה כח אדר שני כ̈ג̈ מרצו׳
שנת שבענו בבקר תסדך פרשת על המים החיים המאורות בטלה נולד לי בן זכר תמים
וקראתי שמו אליעזר המוהל אשר מל בשר ערלתו היה החכם השלם כמה״ר דוד אביר
הרופאים דודי יצ״ו. ובעל הברית הגדול אשר החזיק על ברכיו בהמולו בשר ערלתו
היה הבחור ונחמד להשכיל כמה״ר ראובן יצ״ו בכמה״ר המפואר יעקוב סלם ישר״ו ובעל
הברית קטן היה יניק וחכים הנער ישראל יצ״ו בכ״מ בנימין פריפומירו קרובי יצ׳ יהי
רצון מלפני הגבורה יגדלהו לאהבתו ולתלמוד תורתו ויזכה לחפה ולמעשים טובים ויאריך
ויראה זרע יאריך ימים אכי״ר.

לזכר טוב יהיה א׳ איך ליל הכנסת שבת בין ג׳ וד׳ שעית ו׳ מאייו ש״ו לפ״ק נולד בן אל
החביב שלמה
יצ״ו משער אריה יצ״ו בן מעלת משי אברהם הרופא משער אריה יצ״ו ונקרא שם הנער הנז׳
ראובן ונולד בפרשת מדבר סיני שנת יש״ו לפ״ק ובפרשה הנ״ל מצאתי הפרט שלו והוא
(צורי שדי) צורנו יגדלהו לאהבתו וליראתו ויזכה לתורה ולמצות ולמעשים טובים
אכי״ר

בה״א ליל מוצאי שבת בין ג׳ וד׳ שעות י״א אדר ש̇ח̇ נולד בן אל היקר שלמה יצ״ו
משער אריה בכמ׳ מעלת מש׳ אברהם הרופא יצ״ו משער אריה ונקרא שם הנער
יצ״ו מרדכי בפרשת כי תשא שנת ש״ח לפ״ק ובפרשת (sic) הנז׳ נמצא הפרט שלו והוא
ועשית אותה קטרת רקח וכו׳ האל ברחמיו יחייהו ויגדלהו לאהבתו וליראתו
ולתלמוד תורתו התמימה ויזכה לחופה ולמעשים טובים אכי״ר סלה
ועד א׳

לזכר טוב יהיה א׳ ליל ה׳ ובין ג׳ וד׳ שעות ה׳ דיצי׳ ט״ו כסליו ש״י נולד בן לחביב שלמה
יצ״ו משער
אריה בכמ׳ מעלת מש׳ אברהם הרופא משער אריה יצ״ו ונקרא שמו יצחק יצ״ו בפרשת
וישלח יעקב
ובפרשה ההיא מצאתי הפרט שלו בפסוק אשר בו חנני אלקי׳ וכי י̇ש̇ לי כל וגם י̇ק̇ר̇ בעיני ה׳ הוא
ברחמיו יזכהו ויגדלהו לאהבתו וליראתו ויזכהו ג״כ לתורה ומעשים טובים וגם יזכהו האל
לראות ביאת משיח צדקינו במהרה בימינו אכי״ר

לזכר טוב יהיה א׳ ליל ו׳ סמוך א׳ שעה י״ג נובימ׳ שי״ב לפ״ק נולד בן למפואר שלמה
משער אריה יצ״ו
בן מעלת מש׳ אברהם הרופא משער אריה יצ״ו בפרשת ויצא יעקב ונקרא שמו אלישע יצ״ו
והפרט שלו בפרשת (sic) הזאת חדש ימים גם אלקי׳ ישב על כסא קדשו: האל ברב רחמיו
יחייהו ויברכהו ויגדלהו ויזכהו לתורה ולמצות ולמעשים טובים אכי״ר סלה.

לזכר טוב יהיה אמן איך ביוי׳ הי׳ סמוך לי״ז שעות כ״ג סיון כד מאייו שמש בתאומים ירח בקשת שנת שי״ד לפ״ק נולד לי בן זכר תמים

וקראתי שמו בישראל אלחנן יצ״ו כשם כמה״ר אלחנן קזים זלה״ה ה׳ למען רחמיו יחייהו ויברכהו ויגדלהו ויזכהו

לתורה ולמצות ולחפה ולמעשים טובי׳ אמן.

עלה א צד ב בגליון העליון:

בהנו״א ולזטי״א איך בשעה (sic) ברכה ובמזל צומח ועולה א׳ נולד לי שלמה משער אריה בן זכר תמים

כ״ג סיון ב׳ יונייו שי״ו לפ״ק וקראתי שמו בישראל ישעיה ה׳ למען רחמיו יגדלהו לאהבתו ולתלמוד תורתו ויגיעהו לתורה ולמצות ולחופה ולמעשי׳ טובי׳ א׳

עלה א צד ב בגליון התחתון:

בהנו״א ולזטי״א איך בליל ו׳ י״ו מרחשון כח אוטו׳ שנת שי״ט לפ״ק בין ב׳ שעות לג׳ שעות מלילה פרשת כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו וכו׳

חנן לי שלמה משער אריה בבן זכר תמים וקראתי שמו בישראל מאיר

ובעלי ברית היו קודם המל בשר ערלתו היה המפוא׳ כמה״ר מאיר בוררולאנו

ובעל ברית גדול אשר ההזיקו על ברכיו בהמולו בשר ערלתו היה הנעלה והנשא כמה״ר אברהם משער אריה אביר הרפאי׳ זקנו מהילד הנ״ל יצ״ו וב״ב קטן היה המרומ׳ ונשא כמ׳ מאיר סג״ל יצ״ו תושב פיראר׳ה וה׳ ית׳ למען שמו יגדלהו לאהבתו וליראתו ויגיעהו לחפה ולמעשי׳ טובי׳ אמן.

עלה קנב צד ב בגליון התחתון:

על אלה אני בוכיה על פטירת הצדקת מ׳ ביציאוינוטה (בינווינוטה?) צלעת החכם השלם כמ׳ אברהם משער אריה אביר הרפאי׳ יצ״ו ונפטרה לעולמה יום ג׳ יט תשרי כב אגושטו שי״ט (sic) ה׳ יגדור הפרצה הזאת בישראל א׳ ולנו ולכל ישראל חיים שבקי׳

(ג) שם (בעלה קנב צד ב) ימצא הקורא שמות שני פקידי האפיפיור לעין בספרי קדשנו, האם לא יכילו דברים נגד אמונת הנצרים: הראשון הוא Domenico Gerosolomitano 1595. האיש הזה היה מזרע היהודים הספרדים (ראה כתב יד האצור פה והמסמן Add. 394.2) והיה עוד בחיים בשנת 1619 למספרם (ראה כוזרי עם פרוש קול יהודה הנדפס בשנת אשמחה = 1594 והוא ביד ידידי ותלמידי דוקטור טילור ראש לחברת „יוחנן הקדוש המבשר" פה). והשני הוא Alessr° Scipione 1597. ואולי גם האיש הזה היה יהודי מקדם כנהוג בימים ההם לפקוד על המלאכה הזאת יהודים אשר שנו את דתם. וכאשר משפחת De Porta Leone היתה נכבדת בעיני מלכים ושרים, (ראה שלטי הגבורים, ראש חתימת הספר) שנו גם כן הפקידים האלה אותה ואת ספריה לטובה, כי תכף ומיד אחרי נטית קוי הדיו על דברי רבנו דוד נגד אמונת הנצרים בספר הזה, ספוג, ספוג במים, הסופג את הכל, הסיר הקוים האלה, והדברים הנאמרים נגד משיחם נקראים עד היום הזה, בלי שום טורח.

(טו) אבא מארי (זכרו לברכה!) ידע ששה סדרי המשנה בעל פה; ונתעטר בעטרת חכמים מבי דינא רבא דקהל קדוש אובן ישן. ויעל אל האלהים בן פא שנה ביום כ׳ אייר תרכא. זכותו תגן עלי!

(טז) אמי מורתי (עליה השלום!) עלתה השמימה, למעלה העליונה, ביום יח מנחם אב תריט. זכותה תגן עלי!

(יז) הוא היה תנא דבי רבי מאיר ומלמד התלמוד בבית אבותי ומפיו למדתי עד באי לישיבת מורי הרב רבי גבריאל הנזכר בסמוך.

(יח) הרב הגדול הזה מת בן פב שנים ביום הושענא רבה שנת תרלט; והוא היה ראש בית דין בעיר מולדתי. והיתה מנחתו כבוד!

(יט) רב ואב בית דין בקהל קדוש Vörösvár סמוך למקום מולדתי; ויעל השמימה ביום ג כט שבט שנת תרד. הצדיק הנפלא הזה ישב ועסק בתורה לילה כיום, ויישן רק כשנת הסוס. ואני בעיני ראיתי כי לא שכב על משכבו כל ימי שבתא (זולתי ליל שבת קדש); כי בהיותי בן עשר עד בן שתים עשרה שנה ואני אז תלמיד בבית הספר Schola Normalis בעיר מולדתי; ויהי בעת החפש משמוע בלמודים הלכתי שלש פעמים בכל שנה לשמוע מפיו דברי רבותינו בעלי התלמוד וישבתי בביתו ואכלתי מפתו. ובכל בקר ובקר, בשלש שעות קודם אור היום, זוגתו הראשונה הרבנית, מרת יטל (עליה השלום!) העירתני לחזור על תלמודי, ואדני מורי הקדוש עסק בתורה עמי והצדקת אשתו שרה שירי תהלות לדוד נעים זמירות ישראל. יהי זכרם לברכה!

(כ) הגאון החריף הזה היה רב ואב בית דין בקהלת מולדתי Buda הישנה, עיר ואם בישראל בימים ההם. ולא ארכו לו שם הימים מעת באו אלינו מקהלת Ungvár; ויעל בסערה השמימה יום כו תשרי תקצה. זכותו תגן עלינו!

(כא) חתן תמים למעלות הלזה עודנו באבו, בן כב שנה, ידע ארבעת חלקי הרמב״ם בעל פה. והניח אחריו ברכה כמה ספרים אשר חבר ויקראהו האלהים אל השמים מעל ביום א כג אייר תקצד. זכותו תגן עלי!

(כב) רב ואב בית דין בקהל Bátorkesz; והוא היה מקבל, (וביסורין מסבל) ולמדן גדול ודרשן ומשורר נפלא. ובנו הרב המופלג רבי יהושע Tauber, אשר נתעלה בישיבה של מעלה בשנה הזאת, הדפיס קצות דרשותיו; ושירי הקדש אשר לו המסלאים בפז לא נדפסו והמה בכתבים עד היום. והאלהים הביאו למנוחות שאננים ושנאנים ביום ז מרחשון שנת תריח.

(כג) הגאון הנפלא הזה היה אב בית דין בקהל Neutra והגלילות; והוא היה צדיק ואיש אמת מאין כמוהו! והאלהים העלהו למשכנות מבטחים ביום ח טבת שנת תרטו. ואל שמועה לא טובה כי באה עשיתי לו בעירי עיר Manchester מספד תמרורים בקהל רב בבית הכנסת הישן, הנקרא: Halliwell-St. Synagogue; ופתחתי עליו בדברי אלישע הנביא: אבי אבי רכב ישראל ופרשיו. ינוח על משכבו בשלום!

(כד) הרב הגאון הזה היה אחד מהפרנסים הטובים המעטים שעמדו לישראל:

בו תורה וגדלה במקום אחר. ובמקום גדלתו שם היתה ענותנותו; ושמו הטוב נדף עד פרשת נח דהאי שתא בעיר Golč Jenikau; ואיננו כי לקח אותו אלהים! והספדתי אותו כראוי ופתחתי עליו בשורת תלמידי הנצרים החסידים. ראה מה שכתב על זה ידידי ותלמידי לו (הנזכר) במכתב עתי „Jewish World" מי' כסלו תרמב; ונעתקו דבריו ללשון אשכנז במכתב עתי Der Ungarische Israelit שנה תשיעית, סמן ה׳.

(כה) הרב הגדול והחוקר הזה היה אב בית דין בקהל קדוש Arad והגלילות; והיה למדן גדול וחבר חבורים מחכמים. ומעיד אני עלי שמים וארץ, שכשהייתי בביתו בשנת תרג לקבל ממנו סמיכת חכמים, כמעט לא זזה ידו מתוך ידי משך שלשה שבעות ועסקנו בתורה (ובפרט בשלחן ערוך יורה דעה ואבן העזר) יומם ולילה. וראיתי שהיה מדקדק במצות מאד מאד. ואף כי היה זקן בא בימים כתת רגליו לבית התפלה ערב ובקר. והרב הגדול הזה הרים דגל ישראל לשם ולתהלה בין העמים. ויקראהו האלהים לגנזי מרומיו ביום שבת קדש, ט אלול שנת תרד. תאלמנה שפתי שקר הדברות על צדיק עתק בגאוה ובוז!

(כו) הרב המאור הגדול הלזה היה עוסק בתורה ובמצות לילה ויום. ונר אלהים יכבה ביום א כה שבט תרלו. זכותו תגן עלי!

(כז) הרב הגאון הגדול הזה היה דרשן יחיד בדורו. ושתים ושלש פעמים בשבע כאשר נחתי ושקטתי מלמֻדי במדרש החכמה בעיר Pest (הנקראת כעת Budapest ואשר שם שמעתי אמרי חכמה מפי מורי הגדולים הנצרים Reisinger, Wolfstein, Verney,) הלכתי לביתו לשמוע תורתו וחכמתו. ובהיותו ראש וראשון בקהל קדוש ישראל בעיר הגדולה הזאת שלה אחרי לא פעם אחת ולא שתים לראות סדור גטין וחליצה על ידו ועל ידי בית דינו הגדול הכלול אז מגדולי ישראל כנודע; ויסמכני בשתי ידיו. ויהודה יעלה אל יי׳ ביום ט׳ ניסן תריז. יהי זכרו ברוך!

(כח) הרב הישיש הלזה סמך שתי ידיו עלי בשנת תרז; ואחרי כן קבלתי ממנו נסתרות הנמסרות מפה אל פה. ויעמד בקהלתו קהל קדוש Telek על משמרת התורה נח שנים. ויסע מקדש ויחן בהר ההר ויעל פנחס הכהן אל הר ההר על פי יי׳ בן פט שנים ביום יד לחדש אב שנת תרלד. זכרו לברכה!

(כט) הרב הנפלא הזה היה למדן גדול ובקי בשבע חכמות. וכאשר היה אב בית דין בעיר Alba Regia (Stuhlweissenburg) סמכני בסמיכת חכמים. וממתנה נחליאל; כי אחרי זה נתעלה לכסא הרבנות אשר ישבו עליו גדולי הגדולים בעיר Rechnitz. ושם מנחתו כבוד. וילך לבית עולמו קצר ימים ושבע תורה וחכמה ביום ו טבת תרלה. ועליו ועל כיוצא בו נאמר: כמותו ירבו בישראל!

ספר התהלות

עם הפרוש הארוך לרבנו דוד בן יוסף בן יצחק אבן קמחי הספרדי.

שיר נכבד למחבר

מכ״ב בתים וארבעה חדרים לכל בית ובית. כל חדר וחדר מרכב מיתד וארבע תנועות. שלשה החדרים הראשונים חרוזים יחדיו והחדר האחרון חרוז עם החדרים האחרונים אשר בכל הבתים.

מְסִלּוֹת בִּלְבָבִי
אֲכוֹנֵן אֶל אָבִי
בְּעוֹד נִשְׁמָתִי בִי
וְקוֹלִי לוֹ אָרִים:

אֲשֶׁר קָנָה עוֹלָם
יְסָדוֹ כָאוּלָם
וְהֵחֵל וַיְשַׁלֵּם
בְּאוֹתוֹת וּסְפָרִים:

וְהֵרִיץ גַּלְגַּלִּים
וּבָם יֹרְדִים וְעֹלִים
שְׁנֵים עָשָׂר מַשְׁלִים
וְשִׁבְעַת הָאוֹרִים:

וְשָׁלֹשׁ כַּאֲפֻדָּה
יְסָדָם לַאֲגֻדָּה
סְבִיב אֶרֶץ יָדָה
וְעָלֶיהָ סוֹחֲרִים:

וּפָנֶיהָ שִׁוָּה
וְעָשָׂה בָהּ מִקְוֶה
שְׁלִישִׁי בָהּ הִתְוָה
כְּכָלוּא בָאֲסוּרִים:

וּמֵהוֹד אַרְבַּעְתָּם
יְצִיר שָׁפָל נֻחְתָּם
וְעַל פִּי מִשְׁמַרְתָּם
יְצוּרִים נִשְׁמָרִים:

וְעַל כֹּל הֻקַּם עָל
אֱנוֹשׁ הוּרַם מֵעָל
בְּנֶפֶשׁ בּוֹ תִפְעָל
פְּעָלִים יְהִירִים:

וְהוּשַׂם בּוֹ לִבּוֹ
כְּמֶלֶךְ בִּמְסִבּוֹ
וְנֵר אֵל דּוֹלֵק בּוֹ
לְחַפֵּשׂ מִסְתָּרִים:

יְחַיֶּה הַשֵּׂכֶל
וְיָמִית הַנּוֹכֵל
וְיֵדַע כִּי יֹאכֵל
פְּרִי הַמֵּישָׁרִים:

וְלֹא תֹהוּ נִבְרָא
וּבָעוֹלָם נִקְרָא
אֲבָל לִלְמוֹד תּוֹרָה
וְהָבֵן מוּסָרִים:

שיר נכבד למחבר

וַיֵּדַע כִּי בוֹרְאוֹ
בְּחַיִּים הִפְלִיאוֹ
וּלְאוֹת הִמְצִיאוֹ
בְּבֵין הַנּוֹצָרִים:

וְכָלַל בָּם חָכְמוֹת
בְּרָמוֹת וּתְהוֹמוֹת
וְעֹז עִם תַּעֲצוּמוֹת
לְאַדִּיר אַדִּירִים:

וְעַל כָּל עָם הֶעֱלָה
בְּנֵי יַעֲקֹב סֶלָה
בְּהוֹדוֹ בָּם נִגְלָה
וּבִשְׂפַת הָעִבְרִים:

תְּהִלּוֹת וּתְפִלּוֹת
וְשִׁירֵי הַמַּעֲלוֹת
פְּנֵי אֵל בָּם חַלּוֹת
עֲרָבִים וּשְׁחָרִים:

בְּתוֹרוֹתָיו הוֹרָם
בְּמִצְוֹת הִכְתִּירָם
לְהַרְבּוֹת בִּשְׂכָרָם
וְלִהְיוֹת נֶעֱזָרִים:

עֲתִידוֹת נִכְבָּדוֹת
לְרַגְלַיִם מוּעָדוֹת
הֱיוֹת בָּם נִסְעָדוֹת
וְלִתְמוֹךְ הָאֲשׁוּרִים:

וְהֵקִים לְעֹלָמִים
נְבִיאִים וַחֲכָמִים
לְבַל יִהְיוּ קוֹסְמִים
וְשָׁמַיִם הוֹבְרִים:

אֲנִי דָוִד קִמְחִי
אֲכוֹנֵן בָּם רוּחִי
כְּפִי מִסַּת כֹּחִי
לְבָאֵר מַאֲמָרִים:

וְכָתְבוּ בִסְפָרִים
דְּבָרִים יַקִּירִים
חֲמוּדִים מִדָּרִים
וְאַבְנֵי סַפִּירִים:

לְגַלּוֹת מַצְפּוּנִים
וְלִדְרשׁ עִנְיָנִים
וְלִי יַרְבֶּה אוֹנִים
מְאַזֵּר נֶאְזָרִים:

מְשִׁיחַ אֵל חִבֵּר
תְּהִלּוֹת וַיְדַבֵּר
וְעַל פִּי הַדִּבֵּר
דְּבָרָיו נִבְחָרִים:

וְזֶהוּ הַחִלִּי
בְּשֵׁם צוּרִי וְגוֹאֲלִי
יְגַלֶּה סָתוּם לִי
מְגַלֶּה נִסְתָּרִים:

הקדמת המחבר.

אמר דוד בן יוסף בן קמחי הספרדי: אמרו רבותינו זכרם לברכה (תלמוד בבלי בבא בתרא דף יד עבר ב; ובשנוים גם במדרשי שוחר טוב מזמור א; וחזית, שיר ד ד, קהלת ז יט): כי דוד מלך ישראל כתב ספרו על ידי עשרה זקנים ואלו הן: אדם הראשון, מלכי צדק, אברהם, אסף, הימן, ידותון, משה, ושלשה בני קרח אסיר ואלקנה ואביאסף. רצונם לומר, כי אלו העשרה אמרו המזמורים הכתובים בשמם. ואמרו (מדרשי בראשית רבה פרשה כב; קהלת על פרשה א פסוק ב; ופרקי דרבי אליעזר פרשה יט; ובשנוי גם בשוחר טוב על מזמור צב): כי מזמור שיר ליום השבת אדם הראשון אמרו שנברא בערב שבת ובשבת השכים ואמר מזמור שיר ליום השבת (מזמור צב). ואמרו רבותינו זכרם לברכה (בבלי בבא בתרא טו א): איתן האזרחי זה אברהם אבינו. ואמרו (רש"י שם יד ב): כי מזמור נאם יי' לאדני מלכי צדק אמרו; והשאר מפורשים הם בשמם. ואמרו (שוחר טוב מזמור א): מה משה רבנו חלק ספר תורה לחמשה ספרים כן דוד חלק ספר תהלים לחמשה ספרים. ואמרו (שם): בעשרה לשונות של שבח נאמר הספר הזה: בנצוח, בנגון, בשיר, בזמרה, בהלל, בהשכל, בתהלה, בתפלה, בברכה, בהודאה. ואמרו (בבלי ברכות ד ב; פסחים קיז א): כי ברוח הקדש נאמר זה הספר, לפיכך כתבוהו בכלל הכתובים ולא בכלל הנביאים, כי לא נאמרו דבריו בנבואה כי אם ברוח הקדש. ונבאר אנחנו מעט מן ההפרש אשר בין הנבואה ורוח הקדש. כי הנבואה הוא דבר בא על האדם שהוא חכם שלם במדותיו תבוא לו הנבואה בחלום. ובעת תבואהו הנבואה בהקיץ יתבטלו כחותיו ההרגשיים ויהיה מסולק מכל דרכי העולם הזה ויראה במחזה הנבואה כאלו איש מדבר עמו ויאמר לו כך וכך. או יראה דמיונות במראה ההיא, או לא יראה שום תמונה אלא ישמע קול מדבר עמו. ורוח הקדש הוא שיהיה האדם השלם מתעסק בדברי האלהים שלם בכל הרגשותיו לא תתבטל אחת מהן. ומדבר מה שמדבר כדרך בני אדם, אלא שמעוררת אותו רוח עליונית ותופיע הדברים על לשונו דברי שבח והודאה לאלהיו, או דברי שכל ומוסרים. גם ידבר על העתידות, בסיוע האלהי על כח המדבר, בכל כחות המדברים. ובזה הכח נאמר ספר תהלים זה. ואף על פי שנקראו נביאים האומרים אותו כמו

שנאמר על דוד (נחמיה יב כד): להלל להודות במצות דויד איש האלהים, ולא נאמר זה השם אלא על נביא; ונאמר בידותון (דברי הימים א כה ג): הנבא על הודות והלל לה׳; ונאמר (שם פסוק ה): להימן חזה המלך בדברי האלהים; ונאמר (שם פסוק א): לבני אסף והימן וידותון הנבאים בכנרות בנבלים ובמצלתים; ונאמר (שם פסוק ב): על יד אסף הנבא על ידי המלך: מכל מקום נבואתם היתה על זה הדרך שפרשנו. כי הנבואה מתחלקת למדרגות זו למעלה מזו*). ואף על פי שדניאל ראה מראות וחזיונות בחלום ובהקיץ, לא הגיע כחו וידיעתו באותן המראות ככח ישעיהו ויחזקאל ושאר הנביאים; לפיכך לא נכתב ספרו בכלל ספרי הנביאים, ונכתב בכלל ספרים הנקראים כתובים, לומר שהם כתובים ברוח הקדש. וזה הספר חברו דוד וכתב עם דבריו דברי אלה המשוררים הנזכרים. גם המזמורים אשר חברם הוא נתנם למשוררים לשורר כמזמור, הודו לה׳ (דברי הימים א טז ח; תהלים מזמור קה): שנאמר (דברי הימים א טז ז): אז נתן דויד בראש להדות לה׳ ביד אסף ואחיו; ונאמר (מזמור סב א): למנצח על ידותון מזמור לדוד, שחברו דוד ונתנו לידותון. ויש מזמורים נאמרים על דבר שהיה לו או לישראל עם האויבים. גם יש שהם תפלה והודאה לבד שאין שם זכר מעשה. והמזמורים שכתוב בהם בראשם לדוד חברם דוד, וכן אותם שלא נזכר בהם שום מחבר דוד חברם. וגם יש לדוד שפרושו: בעבור דוד, כמו למנצח מזמור לדוד. יענך ה׳ ביום צרה (מזמור כ א ב): לדוד מזמור נאם ה׳ לאדני (מזמור קי א): וכן כתב בספרו תפלה שמצאה כתובה והיתה קבלה אצלם שהיתה למשה רבנו עליו השלום, כמו שנאמר (מזמור צ א): תפלה למשה. ודבר עתידות שהיו אחר זמנו, ודבר בו על גלות בבל ועל שאר גליות, ונחמות הרבה שתשוב מלכות בית דוד למקומה. והנגינות והמזמורים והשירים מהם נאמרים בכלי שיר ומהם בלא כלי שיר. ולא נודע אצלנו היום החלוק אשר בין השמות האלה אשר בראשי המזמורים. ואמרו רבותינו, זכרם לברכה (בבלי פסחים קיז א): נצוח וניגון לעתיד לבא, משכיל על ידי תורגמן, לדוד מזמור שׁשרתה רוח הקדש עליו ואחר כך אמר שירה, מזמור לדוד שאמר שירה ואחר כך שרתה רוח הקדש עליו. ועוד נבאר זה הענין במזמור הרביעי. ועתה אחל לפרש כפי אשר תשיג ידי בעזרת המלמד לאדם דעת.

---

*) עיין מורה הנבוכים לרבנו משה בן מימון, חלק שני פרק לו, ובמקומות אחרים.

ספר התהלות עם הפרוש הארוך לרד"ק.

מזמור א

(א) **אַשְׁרֵי הָאִישׁ** מלת אשרי היא לעולם בלשון רבים, והטעם כי לא יאשרו האדם בטובה אחת שתמצא בו או בהצלחה אחת שתזדמן לו, אלא בטובות רבות שימצאו בו יאמרו עליו: אשריו! וכלל דוד בזה המזמור תורת האדם ומה שראוי לו לעשות בזה העולם, והגמול הטוב לצדיקים והעונש לרשעים; והוא מזמור נכבד מאוד, לפיכך החל ספרו בו ואמר:

אֲשֶׁר לֹא הָלַךְ בַּעֲצַת רְשָׁעִים ספר תחלה הדרך הרע, כמו שאמר גם כן (מזמור לד טו): סור מרע ועשה טוב; כי מתחלה ילמד האדם מנעריו דרך תאות העולם הזה לאכול ולשתות ולשמוח ובהם הוא גדל, כמו שאמר (בראשית ח כא): כי יצר לב האדם רע מנעריו. וכשיעמוד האדם על דעתו ויתחיל להכיר הטוב והרע הזהירו, שיסור מדרך הרשעים ולא ילך בעצתם. והרשעים הם החרדים לקנות ממון ותאות לבם בעולם הזה ולא יבחנו בין הטוב והרע ויגנבו ויגזלו ויהרגו בעבור הממון מרוב חרדת לבם. כי ענין הרשע הוא החרדה, כמו והוא ישקט ומי ירשע (איוב לד כט); ובכל אשר יפנה ירשיע (שמואל א יד מז); ולא ימלט רשע את בעליו (קהלת ח ח); אל תרשע הרבה (שם ז יז). ומפני זה סמך **הלך** עם **רשעים**; וסמך עמהם **העצה**, כי הם יועצים בני אדם לשמוע להם ומראים להם פנים דרך עצה, כי הוא טוב לאסוף ממון ולשמוח. וברוב ישגה האדם בזה, כי תישר בעיניו הטובה הנראית לו לעיניו ולא יביט לאחריתה. ואמר:

וּבְדֶרֶךְ חַטָּאִים לֹא עָמָד כי החטא יעשה אותו האדם, בהיותו במקומו שוקט, במעשה בדבור ובלב. ופרוש **ובדרך** איננו דרך ההליכה, אלא המנהג ועסק האדם ומעשהו, כמו והודעת להם את הדרך ילכו בה (שמות יח כ); ויאחז צדיק דרכו (איוב יז ט); מעשות דרכיך (ישעיהו נח יג); דרכי ספרתי (מזמור קיט כו); והדומים להם. ופרוש **לא עמד**: לא נתעכב ולא השתדל עמהם ולא עמד בחבורתם, כדי שלא ילמד ממעשיהם.

וּבְמוֹשַׁב לֵצִים לֹא יָשָׁב: **הלצים** הם הערומים בדעת לרעה ומתגאים ומדברים רעות על בני אדם ונותנים דופי ומום בהם ומגלים סוד זה לזה. והענין הזה לאנשים בטלים יושבי קרנות; ומפני זה אמר: **ובמושב לצים לא ישב**. והנה בשלשה אלה כל תכונות האדם, או הולך או עומד או יושב. והשכיבה בכלל ישיבה היא. ועוד כי השכיבה לישן ברוב, ובעוד שהאדם ישן לא יעשה לא טוב ולא רע. ובאמרו **אשרי האיש** וגומר הרי הוא כאלו הזהירו שלא יעשה כמעשיהם, כי הוא מאשר האדם שנשמר מדרכם ונפרש ממעשיהם. ומה שפרשו בו רבותינו זכרם לברכה הוא מה שאמרו (בבלי עבודה זרה יח ב): וכי מאחר שלא הלך היאך עמד? ומאחר שלא עמד היאך ישב? ומאחר שלא ישב היאך לץ? אלא לומר לך: שאם

הלך סופו לעמוד, ואם עמד סופו לישב, ואם ישב סופו ללוץ, ואם לץ עליו הכתוב אומר (משלי ט יב): ולצת לבדך תשא.

(ב) **כִּי אִם בְּתוֹרַת יְהוָֹה חֶפְצוֹ** אמר: אם סר מדרך הרע ולא עשה טוב הנה לא השלים מעשהו ולא יאמרו עליו אשריו. וכן אמר סור מרע ועשה טוב (מזמור לד טו) ואף על פי שאמרו רבותינו זכרם לברכה (מדרש שוחר טוב במקומו): ישב אדם ולא עשה עברה נותנין לו שכר כעושה מצוה; הם גם כן פרשו (שם): והוא שבא דבר עברה לידו ונצל ממנה שנאמר סור מרע ועשה טוב, סור מרע על מנת לעשות טוב: וכן הוא אומר (מזמור קיט ג) אף לא פעלו עולה בדרכיו הלכו. והם חשבו מי שכבש יצרו למעשה כאלו עשה מצוה כיון שבאה לידו העברה; וכן הוא מה שאמר: אף לא פעלו עולה וגומר: אף על פי שלא פעלו עולה צריך שילכו בדרכיו ויעשו מעשה טוב. וכן אמר: אשרי האיש אשר לא הלך; אלא מה יעשה? **בתורת** יי' **חפצו**. ובכלל החפץ הלמוד והמעשה כמו עשות חפצך (ישעיהו נח יג) ולא יכשר המעשה מבלי הלמוד.

וּבְתוֹרָתוֹ כפל **בתורתו** כמו נח נח ג' פעמים בפסוק אחד (בראשית ו ט) וה' פעמים ישראל בפסוק אחד (במדבר ח יט) ואחרים זולתם; כי כן דרך לשון עברי. ואמרו (המדקדקים והמפרשים במקומות אין מספר): כי הוא דרך צחות. ורבותינו זכרם לברכה דרשו (בבלי עבודה זרה יט א): בתחלה נקראת תורת יי' ולבסוף שנתחזק בה ללמוד נעשית תורתו ונקראת על שמו. ופרוש

יֶהְגֶּה בלבו כמו הגיון לבי לפניך (מזמור יט טו); כי כבר זכר הלמוד והמעשה: ועתה זכר כונת לבו ומחשבתו, שתהיה היום והלילה מחשבתו על התורה ועל המצות. ולפיכך צוה עליהן בכל מעשה אשר יעשה. כמו שאמרו (אבות פרק א משנה ג): וכל מעשיך יהיו לשם שמים. **ובתורתו יהגה יומם ולילה** שיתעסק בלמוד. ואמרו בדרש (מדרש שוחר טוב במקומו): וכי אפשר להגות יומם ולילה? מלאכתו ואומנותו היכן ומתי יעשה? אלא כל המקים מצות תפלין מעלה עליו הכתוב כאלו למד יומם ולילה. ומהם אמרו (שם): כל הקורא קריאת שמע שחרית וערבית. ולנכון נאמר על דרך הפשט: אם נפרש **יהגה** בלמוד הפה, יהיה פרוש **יוֹמָם וָלָיְלָה**: כל עת שיהיה פנוי מעסקי מחיתו בין מן היום בין מן הלילה.

(ג) **וְהָיָה כְּעֵץ** דמה האדם הטוב לעץ

שָׁתוּל עַל פַּלְגֵי מָיִם ואמר: האדם שיסור מרע ויעשה טוב הנה הוא כעץ השתול על פלגי מים שהוא שבע לעולם, כן הוא ישמח לעולם בחלקו, אם מעט אם הרבה יאכל. ופרוש **פלגי מים**: שיהא פלג מים מזו הפאה ופלג מים מזו הפאה ויעברו תחתיו ולעולם הוא עליהם.

אֲשֶׁר פִּרְיוֹ יִתֵּן בְּעִתּוֹ כי העץ שהוא במקום לח ומקוה למטר, בעת שלא ירד המטר כפי הצורך, לא יתן פריו בעתו, אלא יתעכב ויאחר להוציא פריו מפני צמאונו; אבל העץ השתול על פלגי מים יתן פריו בעתו.

וְעָלֵהוּ לֹא יִבּוֹל כי מפני היובש יבול העלה; וזה שהוא על פלגי מים לא יבול עלהו. **ובעתו** שזכר עומד במקום שנים. כאלו אמר: **לא יבול עלהו בעתו** והוא עת ימות החמה שצריך צלו לבני אדם. והנה ימצאו בו מרגוע בני אדם העוברים ושבים ויכוחו תחתיו בצל העלים, וישתו מן המים אשר תחתיו ויאכלו מפריו; כי בימות הגשמים יפלו העלים מרוב האילנות. או על דרך הפלגה הוא, כי אפילו בימות הגשמים לא יפול עלהו, כמו שהוא במקצת העלים מטבע רוב האלנות אשר בם. וכמו שאמר: לא יבול עלהו ולא יתם (יחזקאל מז יב); ואומר והיה פריו למאכל ועלהו לתרופה (שם). כן האדם הטוב יקחו ממנו בני אדם פריו ומוסרו, והוא שילמדו ממנו תורתו ומעשיו הטובים. **ועלהו לא יבול** שיחסו בכל דרכיו הטובים. ורבותינו פרשו (בבלי עבודה זרה יט ב): **יתן בעתו** שמורה בעת שהגיע להוראה ולא קודם עתו; וכשהגיע עתו לא ימשיך עצמו מן ההוראה. ופרוש **בעתו**: בעת הלמוד למוד, ובעת המעשה מעשה. ועוד פרשו רבותינו זכרם לברכה (שם בקצת שנוי): **ועלהו לא יבול** שאפילו שיחת חכמים צריכה למוד, כלומר אפילו שיחת חולין שלהם יכול אדם ללמוד ממנה מוסר העולם והנהגת הבריות זה עם זה.

וְכֹל אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה יַצְלִיחַ: אם יקחו מן העץ הזה מטע יצליח ויהיה כמוהו; וכן האדם הטוב בניו ותולדותיו יהיו כמוהו. ורבותינו פרשו (שם) **וכל אשר יעשה יצליח**: אם עוסק בתורה נכסיו מצליחין לו. ויש לפרש הפסוק הזה דרך ברכה ושלום ושכר טוב; כי אם יסור מדרך הרעה ויעשה טוב יהיה גמולו שיהיה **כעץ שתול על פלגי מים**. והחכם ר' אברהם אבן עזרא, זכרו לברכה, פרש: כי פריו הנפש החכמה שתהיה מלאה תורה וחכמת אלהים להכיר בוראה ומעשיו העומדים לנצח, ותדבק בעולם העליון בהפרדה מעל גויתה כמו הפרי המבושל באילן ויפרד ממנו ואינו צריך לו; כי בעבור הפרי יהיה העץ. **ועלהו לא יבול**: זכרו הטוב, כדרך זכר צדיק לברכה (משלי י ז). **וכל אשר יעשה**: הון ובנים וכבוד.

(ד) **לֹא כֵן הָרְשָׁעִים כִּי אִם כַּמֹּץ אֲשֶׁר תִּדְּפֶנּוּ רוּחַ:** אמר: כי הרשעים, ובכללם החטאים והלצים, אינם כן, כי לא יהנו מהם בני אדם ומטובתם, אבל יזיקו להם. ותנועתם לרע היא כמו **המוץ**, והוא הקש הדק שבתבן שלא יהנו ממנו בני אדם **והרוח תדפנו** קל מהרה ויזיק בתנועתו, שיכה העוברים בפניהם ובעיניהם, או **תדפנו הרוח** לבתים או לגגות ויזיק. ולפרוש האחרון שפרשנו הפסוק שלפני זה דרך שכר וגמול טוב, יהיה פרוש זה הפסוק: שיאבדו הרשעים קל מהרה כמו **המוץ אשר תדפנו הרוח**.

(ה) **עַל כֵּן לֹא יָקֻמוּ רְשָׁעִים** על כן שהולכים הרשעים בדרך רע בעולם הזה לא יקמו.

בַּמִּשְׁפָּט רצונו לומר: ביום הדין, והוא יום המיתה, לא תהיה להם תקומה.

וְחַטָּאִים גם כן, והוא הדין ללצים, לא תהיה להם תקומה.

בַּעֲדַת צַדִּיקִים: כי הצדיקים במותם תהיה להם תקומה, אבל הרשעים לא תהיה להם תקומה, אלא תאבד נפשם עם גופם ביום המיתה. ואמר: **בעדת** כי כשימות הצדיק נפשו עם נפשות הצדיקים מתענגת בכבוד העליון.

(ו) **כִּי יוֹדֵעַ יְהוָה דֶּרֶךְ צַדִּיקִים** הפסוק הזה פרוש לאשר לפניו. כי אמר **בעדת צדיקים**, ולא פרש באיזה ענין היא עדת הצדיקים לאחר המיתה, לפיכך פרש ואמר: **כי יודע**. ופרוש **יודע**: מכיר ומשגיח להיטיב להם. וכן מה אדם ותדעהו (מזמור קמד ג); אשר ידעו יי׳ (דברים לד י); כי ידעתי את מכאביו (שמות ג ז); ידעת בצרות נפשי (מזמור לא ח); אני ידעתיך (הושע יג ה). ועל זה הדרך: ואין לי מכיר (מזמור קמב ה); יהי מכירך ברוך (רות ב יט). אומר: שהאל יתעלה אוסף נפשות הצדיקים אליו ויודעם ומכירם להיטיב להם ולהשביעם מטובו ומידיעתו והשגחתו, שהיא הטובה הגדולה והגמול הטוב כמו שנאמר: והיתה נפש אדני צרורה בצרור החיים את יי׳ אלהיך (שמואל א כה כט).

וְדֶרֶךְ רְשָׁעִים תֹּאבֵד: כי במותם אין להם תקומה כמו שאמר **לא יקמו**; ותאבדנה נפשותם ותלכנה לאבדון כמו שנאמר: ואת נפש איביך יקלענה בתוך כף הקלע (שם).

מזמור ב

(א) **לָמָּה רָגְשׁוּ גוֹיִם** זה המזמור הוא המזמור השני; וכן מנאנו אותו בכל הספרים המדויקים שהוא ראש מזמור. ובחשבון כותבין אותו שני; ומקצת מרבותינו אמרו (בבלי ברכות ט ב): כי **אשרי ולמה רגשו גוים** מזמור אחד הוא. ואמרו (שם י א): כל פרשה שהיתה חביבה על דוד פתח בה באשרי וסים בה באשרי; וזאת הפרשה פתח בה באשרי האיש וסים בה באשרי כל חוסי בו. וטעם למה נסמך מזמור זה למזמור זה לא נודע לנו, ולמה סדר אותם בסדר שהם מחוברים; כי אינם נסדרים על סדר המעשים. כי הנה המזמור השלישי הוא על דברי אבשלום ואחריו כמה מזמורים שהיו עניניהם קודם מעשה אבשלום זמן רב. והנה בסוף הספר מזמור קמ״ב: בהיותו במערה תפלה, שהיה בימי שאול; לפיכך לא נוכל לפרש כי נסדרו המזמורים על סדר המעשים. וזה המזמור חברו ואמרו דוד בתחלת מלכותו שנתקבצו עליו הגוים כמו שנאמר (שמואל ב ה יז): וישמעו פלשתים כי משחו את דוד למלך על ישראל ויעלו כל פלשתים לבקש את דוד. וזה שאמר: **למה רגשו**, שכל הפלשתים עלו. **ורגשו** ענין קבוץ והמון רב, כמו מרגשת פעלי און (מזמור סד ג); ותרגום של והשבתי את המון מצרים (יחזקאל ל י): ואבטל ית איתרגושת מצראי.

וּלְאֻמִּים יֶהְגּוּ רִיק: כי בבואם למלחמה היו מדברים גבוהות, לפי שנלחמו את ישראל במלחמת שאול ומת שאול ובניו ומגפה גדולה היתה בעם, ועד עתה לא היה מלך אחר לישראל מעת מות שאול; ואמר: **ריק** הוא כל דבריהם.

(ב) **יִתְיַצְּבוּ מַלְכֵי אֶרֶץ** שהתיצבו כל סרני פלשתים בעצה אחת ובהסכמה לבוא להלחם עם דוד. וקראם מלכים ורוזנים אף על פי שלא ראינו בשום מקום שקראם אלא

סרני פלשתים, הם בגאותם היו חושבים עצמם מלכים ואיגם. ואפשר גם כן שנועדו עמהם מלכים אחרים מן הגוים.

וְרוֹזְנִים נוֹסְדוּ יָחַד נתיעצו כלם כאחד. ונאמרה העצה בלשון יסוד כי כן העצה למעשה כמו היסוד לבנין.

עַל יְהוָה וְעַל מְשִׁיחוֹ: כי ידעו, כי על פי יי׳ מלך דוד, ושמואל נביא יי׳ משחו למלך.

(ג) **נְנַתְּקָה אֶת מוֹסְרוֹתֵימוֹ** הם היו אומרים ננתק מוסרות ישראל וקשורם שקשרו יחד והסכימו להמליך את דוד. לפי שעמדו שבע שנים שלא הסכים כל ישראל עליו להמליכו, ועתה הסכימו עליו כלם, אמרו פלשתים: ננתק מוסרותיהם.

וְנַשְׁלִיכָה מִמֶּנּוּ עֲבֹתֵימוֹ: והוא כפל דבר במלות שונות והענין אחד; וכן מנהג הלשון. והמוסרות והעבותים הם החבלים החזקים והם משל לעצה ולהסכמה החזקה.

(ד) **יוֹשֵׁב בַּשָּׁמַיִם יִשְׂחָק, אֲדֹנָי יִלְעַג לָמוֹ:** לפי שאמר, כי הם נוסדו יחד על יי׳ לבטל דברו, אמר: כי הוא **יושב בשמים** וישמע דבריהם **וישחק וילעג** להם. ובאמרו: **ישחק וילעג** על האל יתברך הוא על דרך משל כלשון בני אדם שישחק האדם וילעג למי שבוזה אותו ואינו נחשב בעיניו לכלום. וכן: ואתה יי׳ תשחק למו תלעג לכל גוים (מזמור נט ט); אדני ישחק לו כי ראה כי יבא יומו (מזמור לז יג). ובאמרו: **יושב בשמים** ענין יושב עומד, כמו ואתה יי׳ לעולם תשב (מזמור קב יג). וכן כל ישיבה שנאמרת על האל יתברך כמו היושבי בשמים (מזמור קכג א); המגביהי לשבת (מזמור קיג ה). ובאמרו: **בשמים** לפי שהם קיימים ועומדים לעד לא יפסקו אישיהם כמו אישי הארץ.

(ה) **אָז יְדַבֵּר אֵלֵימוֹ בְאַפּוֹ** אז כשישמע דבריהם וגאותם **ידבר אלימו באפו.**

וּבַחֲרוֹנוֹ יְבַהֲלֵמוֹ: ודבריו עמהם הם אפו וחרונו שישלח להם. ויש מפרשים: **ידבר** מענין דבר כבד מאד (שמות ט ג); וכן ותדבר את כל זרע הממלכה (דברי הימים ב כב י). ויפרשו **אלימו** כמו אילי הארץ (מלכים ב כד טו) שפרושו תקיפי הארץ; והראשון קרוב.

(ו) **וַאֲנִי נָסַכְתִּי מַלְכִּי** אמר: איך יחשבו הם לעקור המלכות מבית דוד ואני המלכתי ונסכתי אותו! ומלת **נסכתי** ענין קלינות וגדולה כמו נסיכי סיחון (יהושע יג כא); וגם אלהיהם עם נסכיהם (דניאל יא ח). **ומלכי** רצונו לומר המלך שלי כי אני המלכתיו. כמו שנאמר (שמואל א טז א): כי ראיתי בבניו לי מלך. רצונו לומר: לי לעבודתי; וכן אמר **מלכי**. ונאמר בהפך (מזמור עד יב): ואלהים מלכי מקדם, רצונו לומר המולך עלי. וכן שמוש אותיות הכנוי. וכן הסר מעלי נגעך (מזמור לט יא); מנגד נגעי יעמדו (מזמור לח יב); ושמחתים בבית תפלתי (ישעיהו נו ז); שמעתי את תפלתך (מלכים א ט ג; שם ב כ ה; ישעיהו לח ה; דברי הימים ב ז יב), והדומים להם, כמו שבארנו בספר מכלול בחלק הדקדוק ממנו. ואמר:

עַל צִיּוֹן הַר קָדְשִׁי: לפי שלא נכבשה מלודת ציון עד שבא דוד לכבשה, לפיכך נקרא ציון וירושלם עיר דוד; ואחר שכבשה נאספו פלשתים להלחם בו.

(ז) **אֲסַפְּרָה אֶל חֹק** זהו מאמר דוד שאומר: זה הספור אשים לי לחק ולמנהג. ומה הוא הספור? כי

יְהוָה אָמַר אֵלַי בְּנִי אַתָּה וממנו באה לי המלוכה; ולכן אל יערער שום אדם עליה, כי יי׳ לקחני לבן, כמו שאמר לשמואל (שמואל א טז א): כי ראיתי בבניו לי מלך. כלומר: המלך הזה לי הוא, ובני הוא ועבדי הוא, ושומע אלי. כי כל מי שמושמע לעבודת האב יקרא בנו, כמו שהבן שומע אל האב ומזומן לעבודתו. וכן בנים אתם ליי׳ אלהיכם (דברים יד א); אני אהיה לו לאב והוא יהיה לי לבן (שמואל ב ז יד); ואמר: בני אל חי (הושע ב א).

אֲנִי הַיּוֹם יְלִדְתִּיךָ: היום שנמשח הוא היום שלקחו האל לו לבן, כמו שאמר (שמואל א טז א) לי מלך. ואמר: **היום ילדתיך**, כי אותו היום נולדה בו רוח אלהים כמו שכתוב (שמואל א טז יג) ותצלח רוח יי׳ אל דוד מהיום ההוא ומעלה. ומהיום ההוא ומעלה אמר שירים ומזמורים ברוח הקדש שנולדה לו ונאצלה עליו מהאל. וכן רוח גבורה נוספה בו מהיום ההוא ומעלה. וכן אמר: (דברים לב יח) צור ילדך תשי, שגדל אותך ונתן חכמה בלבך ושכל ביום מעמד הר סיני. וכן הוא אומר (שם שם ו): הלא הוא אביך קנך; כי אם אמר ילדך קנך על הילירה לא היו זו לישראל יותר משאר בני אדם. הלא תראה מה שאמר: הליי׳ תגמלו זאת? (שם) כלומר זהו הגמול שתגמלו לו על כל הטובה שעשה לכם! הלוא הוא אביך קנך?! ואמר: צור ילדך תשי ותשכח אל מחללך (שם שם יח) כמו שאמר אביך, כי הוא לכם כמו האב והמחללת והיא האם.

(ח) **שְׁאַל מִמֶּנִּי** והוא אמר לי: **שאל ממני.**

וְאֶתְּנָה גוֹיִם נַחֲלָתֶךָ כמו שאמר לו: ואכרתה את כל איביך מפניך ועשתי לך שם גדול כשם הגדלים אשר בארץ (שמואל ב ז ט); ואמר (שם ח יד): ויהי כל אדום עבדים לדוד; ואמר (שם שם ו). ותהי ארם לדוד לעבדים; ואמר (דברי הימים א יד יז): ויצא שם דויד בכל הארצות ויי׳ נתן את פחדו על כל הגוים. זהו שאמר **ואתנה גוים נחלתך.**

וַאֲחֻזָּתְךָ אַפְסֵי אָרֶץ: הם קצות הארץ; ואפס וקץ קרובים בענין.

(ט) **תְּרֹעֵם בְּשֵׁבֶט בַּרְזֶל** וכן אמר לי על כל הגוים שיקומו עלי: **תרעם בשבט ברזל.**

כִּכְלִי יוֹצֵר תְּנַפְּצֵם: תרעם פרושו תשברם. וכן הירע ברזל (ירמיהו טו יב); ירע כבירים (איוב לד כד). וכן **תנפצם** הוא ענין שבר אבל עם הפזור, כי השובר כלי חרש מתפזרים שבריו. וכן ונפוץ הכדים (שופטים ז יט). ועושה כלי חרש נקרא יוצר.

(י) **וְעַתָּה מְלָכִים.** אמר להם דוד למלכים אשר באו להלחם עמו: **מלכים!**

הַשְׂכִּילוּ ודעו כי אין בכם יכלת לבטל מעשה האל, והוא לוה עלי להיות מלך; ואיך נועדתם על יי'? השכילו ותנו לב כי לא תוכלו לבטל מעשה יי'.

הִוָּסְרוּ שֹׁפְטֵי אָרֶץ: ואם הייתם עד עתה סכלים ובמחשבה רעה **השכילו** וקחו **מוסר** ואל תגבהו.

(יא) **עִבְדוּ אֶת יְהוָה** לכו במה שהוא רוצה **ועבדוהו**.

בְּיִרְאָה שתיראו ממנו ותדעו, כי לו הכח והגבורה ולא עמכם שבאתם בעם רב.

וְגִילוּ אל יחר לכם במלכותי, אבל תשמחו **ותגילו** כי רצון האל הוא.

בִּרְעָדָה: **ורעדו** מפניו.

(יב) **נַשְּׁקוּ בַר** כמו ויגשק לכל אחיו (בראשית מה טו). **ובר** כמו בן; וכן מה ברי ומה בר בטני (משלי לא ב). או פרושו מן לברי לבב (מזמור עג א). ואם יהיה ענינו בן יהיה פרושו: **נשקו** זה הבן שקראו האל בן כמו שאמר: **בני אתה**. וטעם **נשקו** כמו שהוא מנהג העבד לנשק יד האדון; ואם יהיה ענינו נקי פרושו: מה לכם ולי, כי אני **בר** לבב ואין בי עון שתבאו ותלחמו בי, אבל עליכם לנשק לי ולהודות שאני מלך במלות האל. ויתכן לפרש **בר** מן ברו לכם איש (שמואל א יז ח) על דרך: שאול בחיר יי' (שם ב כא ו).

פֶּן יֶאֱנַף אם לא תשובו במהרה מדרכיכם הרעים **יאנף** האל עליכם.

וְתֹאבְדוּ דֶרֶךְ כִּי יִבְעַר כִּמְעַט אַפּוֹ כמעט שתעמדו על רשעכם **יבער אפו** עליכם, כלומר אם לא תשובו במהרה. ופרוש **ותאבדו דרך** כמו ודרך רשעים תאבד (מזמור א ו). והנה הדרך תאבד והם אבדים מצד דרכם שהיא אבדת, כמו כגלת עלה (ישעיהו א ל) שהעלים נבלים ותקרא האלה נבלת; וכן קרעי בגדים (שמואל ב יג, לב) ובמקומות אחרים: כי הבגדים קרועים ולא הם, ויקראו הם קרועים מצד בגדיהם שהם קרועים; וכן מגלחי זקן וקרעי בגדים (ירמיהו מא ה), והדומים להם. ואמר:

אַשְׁרֵי כָּל חוֹסֵי בוֹ: כמוני היום שאני חסיתי בו ונושעתי בו ואתם תאבדו; ואם תחסו בו גם כן יאמרו עליכם אשריכם. ויש מפרשים זה המזמור על גוג ומגוג, והמשיח הוא מלך המשיח; וכן פרשו רבותינו זכרם לברכה (בבלי ברכות ז ב). ומבואר זה המזמור על זה הדרך; אבל הקרוב הוא כי אמרו דוד על עצמו כמו שפרשנו. והנוצרים מפרשים אותו על **ישו**, והפסוק אשר מביאים ראיה ממנו ועושין בו סמך לטעותם הוא להם למכשול; והוא: יי' **אמר אלי בני אתה**. כי אם יאמרו לך הוא היה בן האל, אמור להם: כי לא יתכן לומר בן האל על בשר ודם, כי הבן הוא ממין האב. כי לא יתכן שתאמר הקוף הזה בן ראובן; אם כן מי שאמר לו יי': **בני אתה** צריך שיהיה ממינו ויהיה אלהים כמוהו. ועוד שאמר: **אני היום ילדתיך**, והילוד הוא ממין היולד. ואמור להם כי לא יתכן באלהות אב ובן, כי האלהות לא תפרד כי איננה גוף שתפרד, אלא האל אחד הוא בכל צד אחדות לא ירבה ולא ימעט ולא יחלק. ועוד אמור להם: האב קודם לבן בזמן ומכח האב

יצא הבן. ואף על פי שלא יתכן זה מבלי זה בקריאת השמות, כי לא יקרא אב עד שיהיה לו בן ולא יקרא בן אם לא יהיה לו אב, מכל מקום אותו שיקרא אב כשיהיה הבן היה קודם בזמן בלי ספק. ואם כן האלוה שאתם אומרים ואתם קוראים לו אב ובן ורוח הקדש, החלק שאתם קוראים לו אב קודם לחלק האחר שאתם קוראים בן. כי אם היו כל זמן שניהם כאחד היו קוראים להם אחים תאומים, ולא תקראו להם אב ובן, ולא יולד וילוד; כי היולד קדם לילוד בלי ספק. ואם יאמרו: שלא יתכן לומר בן האל על דבר שאינו ממין האלהות, אמור להם: כי לא נוכל לדבר על האל יתברך אלא על דרך משל, כמו שנאמר עליו: פי יי', עיני יי', אזני יי' והדומה להם. וידוע הוא שאינו אלא על דרך משל. וכן הוא על דרך משל כשאמר: בן אלהים, בני אלהים; כי מי שעושה מצותיו ושליחתו קוראים לו בן כמו שהבן עושה מצות האב. לפיכך קרא לכוכבים בני אלהים, כמו ויריעו כל בני אלהים (איוב לח ז). וכן האדם בעבור רוח העליונה שבו כשעושה האדם מצות האל בסבת הנשמה החכמה שתורהו קורא לו בן; ולפיכך אמר: **בני אתה אני היום ילדתיך**; ואמר: בני בכורי ישראל (שמות ד כב); ואמר: בנים אתם ליי' אלהיכם (דברים יד א); ואמר: הלא הוא אביך קנך (שם לב ו); ואמר: אנכי אהיה לו לאב והוא יהיה לי לבן (שמואל ב ז יד). ועוד אמור להם: האלוה שאתם אומרים האב אמר לבן: **שאל ממני ואתנה גוים נחלתך**; איך ישאל הבן מהאב, והלא הוא אלוה כמוהו ויש לו כח בגוים ובאפסי ארץ כמוהו? ועוד: קודם השאלה לא היו גם כן גוים נחלתו, אם כן קצר כח האלוה מתחלתו ואחר כך גדל כחו? וזה לא יאמר באלוה. ואם יאמרו לך: כנגד הבשר יאמר אחר שלקחה האלהות הבשר, ואמר לבשר שישאל ממנו ויתן גוים נחלתו: לא היה זה, כי הבשר לא היה לו מלכות ולא שום שולטנות על גוי מהגוים. ואם יאמרו לך: כי על האמונה אמר שתקבל: הנה רוב הגוים, בין יהודים בין ישמעאלים, שלא קבלו אמונתו. הנה הודיעתיך מה שתשיב להם בזה המזמור; ואתה תוסיף מדעתך כפי אלה הדברים. ואם ישאלו ממך פרושו תפרשנו על אחד משני הפנים אתה תבחר: או על דוד. או על מלך המשיח, כמו שפרשתי לך.

מזמור ג

(א) **מִזְמוֹר לְדָוִד בְּבָרְחוֹ מִפְּנֵי אַבְשָׁלוֹם בְּנוֹ**: דרשו בו רבותינו, זכרם לברכה (מדרש שוחר טוב במקומו; בבלי ברכות ז ב): כי כשהיה עולה במעלה הזיתים אמר דוד זה המזמור, שנאמר (שמואל ב טו ל): ודוד עלה במעלה הזיתים עלה ובוכה. אם בוכה למה מזמר ואם מזמר למה בוכה? אלא כיון שאמר לו הנביא (שם יב יא): הנני מקים עליך רעה מביתך, אמר: שמא עבד [או נתין] או ממזר הוא מבני הבית שאינו מרחם עלי? כיון שראה שבנו הוא חשב שירחם עליו ואמר: מזמור. ועוד אמרו (מדרש שוחר טוב במקומו): [כך] אמר דוד: יעקב אבינו ברח (בראשית כז מג), שנאמר (הושע יב יג): ויברח יעקב שדה ארם; משה ברח שנאמר

(שמות ב ט"ו): ויברח משה; ואני בורח כמותם. שבול הייתי שנתחייבתי מיתה; ועכשיו שאני גולה גלות מכפרת עון (בבלי ברכות נו א; סנהדרין לז ב). אמר: זכרתי משפטיך מעולם יי׳ ואתנחם (מזמור קיט נב): זכרתי הראשונים והתנהגת עמי כמו שהתנהגת עמם והתנחמתי וידעתי כי בברחי נמחל לי העון; התחיל ואמר **מזמור לדוד**. ולפי דרך הפשט: כי המזמורים לא היו נקראים בשעת מעשה אלא על שם שהיו מזמרים בהם בבית המקדש. וכן בבוא דואג האדומי ויגד לשאול (מזמור נב ב); וכן בבוא הזיפים (מזמור נד ב); וכן וישמרו את הבית להמיתו (מזמור נט א). וכן הנאמרים על לשון הגלות ועל חרבן ירושלם כמו, מזמור לאסף אלהים באו גוים בנחלתך (מזמור עט א). וכן כלם הנאמרים על דוד בשעת מעשה שהיה דוד בהם בסכנה: אלא לאחר שנצל מכלם היו מזמורים ושבח והודיה לאל יתברך. והנאמרים על הגלות היו מזמורים בשוב הגלות. ואפשר כי נסמך זה המזמור לאשר לפניו לפי שפלשתים באו על דוד לעורר על המלוכה ולהלחם עמו, וכן אבשלום בנו חשב לקחת המלוכה מיד אביו ולהמיתו והוא נלא הכל ונשאר במלכותו. ורבותינו זכרם לברכה, שפרשו המזמור השני על גוג ומגוג, אמרו (בבלי ברכות ז ב): למה נסמכה פרשת אבשלום לפרשת גוג ומגוג? שאם יאמר לך אדם: כלום יש עבד שמורד ברבו! אמור לו: כלום יש בן שמורד באביו! אלא הוה, הכא נמי הוה.

(ב) **יְהֹוָה מָה רַבּוּ צָרָי** כי אפילו בנו נהפך לו לאויב, ועמשא בן אחותו היה עם אבשלום, ורוב ישראל שנטה לבבם אחרי אבשלום; וזהו טעם הכפל.

רַבִּים קָמִים עָלָי: וכלם הם **קמים** עליו ומתיעצים להלחם עמו; ושמעי בן גרא שהעיז פניו לחרפו ולסקלו באבנים.

(ג) **רַבִּים אֹמְרִים לְנַפְשִׁי** לנפשי בעבור נפשי, כמו אמרי לי אחי הוא (בראשית כ יד); וישאלו אנשי המקום לאשתו (שם כו ז), והדומים להם. והטעם: כי רבים מחכמי ישראל, כמו אחיתופל ואחרים, היו חושבים כי היה לו זה העונש על דבר בת שבע, כמו שהיה. והיו גם כן חושבים שלא תשוב המלוכה לו לעולם, לפיכך היו אחרי אבשלום ומרדו בו והיו אומרים כי אין לו חלק לעולם הבא; לפיכך אמר **לנפשי**. ואמר:

אֵין יְשׁוּעָתָה לּוֹ בֵאלֹהִים אין ישועה לו בעולם הזה כי לא יכלל מיד אבשלום ואין ישועתה לנפשו לעולם הבא. לפיכך אמר גם כן **ישועתה**, רלונו לומר: ישועה וישועה; כי כל כפל תוספת לכפל הענין. וכן עזרתה (מזמור מד, כז; סג ח; צד, יז): רב עזרה; תבואתה (דברים לג טז); נפלאתה (שמואל ב א כו); התבאתה (יהושע ו יז) כמו שכתבתי בחלק הדקדוק מספר מכלול. וכן אמר בדרש (מדרש שוחר טוב במקומו): **רבים אמרים** רבים בתורה . . . דואג אב בית דין היה שנאמר אביר הרעים אשר לשאול (שמואל א כא ח). ואחיתפל יועץ (דברי הימים א כז לג); ועלת אחיתפל אשר יעץ בימים ההם כאשר ישאל איש בדבר האלהים (שמואל ב טז כג)! ומה היו אומרים? אפשר! אדם ששבה את הכבשה והרג את הרועה והפיל את ישראל בחרב יש לו תשועה? אין ישועתה לו באלהים!

סֶלָה: ומלת **סלה** רוב המפרשים אמרו שהיא כמו לעולם. וכן תרגמה יונתן בתפלת חבקוק (חבקוק ג ג ט יג): לעלמין; וכן היא שגורה זאת המלה בתפלותינו בזה הענין. והחכם רבי אברהם בן עזרא, זכר צדיק לברכה, פרש (במקומה): שהיא כמו אמת. ואני אומר: כי איננה מלת ענין; ופרושה לשון הגבהה מן סלו סלו המסלה (ישעיהו סב, י). כלומר: באותו המקום שהיא נזכרת ונקראת זאת המלה היתה הרמת קול המזמור. והראיה כי לא תמצא אותה אלא בזה הספר ובתפלת חבקוק שהיתה שיר, כמו שכתוב גם כן שם (ג יט) למנצח בנגינותי.

(ד) **וְאַתָּה יְהוָה מָגֵן בַּעֲדִי** הפך דבריהם שאומרים שאין לי תקוה לא בעולם הזה ולא בעולם הבא. הם חושבים ואומרים כן; ואתה תעשה עמי בהפך ותהיה מגן בעדי להצילני בעולם הזה ומגן בעדי לעולם הבא.

כְּבוֹדִי והכבוד הוא הנפש כמו ויגל כבודי (מזמור טז ט); למען יזמרך כבוד, (מזמור ל יג). ומגן שזכר עומד במקום שנים: **מגן בעדי** ומגן **כבודי**. או פרוש **כבודי:** הפך הקלון שהיה לו בברחו.

וּמֵרִים רֹאשִׁי: שלא אבוש ולא יפלו פני לפני אויבי, אלא אלך בקוממיות ובהרמת הראש; כי כשתצילני יכירו וידעו, כי אתה מחלת לי העון בזה העונש שתענישני.

(ה) **קוֹלִי אֶל יְהוָה אֶקְרָא** קולי אל יי' שאקרא לו מצרה.

וַיַּעֲנֵנִי עבר במקום עתיד, כמו ויענני, וכמוהו רבים. או הוא כמשמעו, כי בטוח היה בזה. או רוח הקדש הופיעה על לשונו; והוא הנכון, כי כבר פרשנו, כי ברוח הקדש נאמרו כל המזמורים; וברוב הנבואה נמצא זה שמדבר עבר במקום עתיד, שהוא כאלו נעשה הדבר כיון שנאמרה ברוח הקדש.

מֵהַר קָדְשׁוֹ סֶלָה: נוכל לפרש מהר המוריה. ואף על פי שלא היה עדין קדש, אולי קבלה היתה אצלם כי שם יהיה בית המקדש. ומפני זה עלה דוד בברחו במעלה הזיתים ושם השתחוה לאל, כי משם אדם רואה המקום ההוא. או פרוש **מהר קדשו:** מהר ציון ששם הארון. או פרוש **מהר קדשו:** מן השמים כמו מי ישכן בהר קדשך (מזמור טו א).

(ו) **אֲנִי שָׁכַבְתִּי וָאִישָׁנָה שכבתי** בבטח **ואישן** בשלום כאדם שאין לו פחד.

הֱקִיצוֹתִי ואינני נבהל כאדם הישן מתוך הצרה שהוא נבהל בהקיצו, כי בעודו ישן יראה חלומות רעים כמו שחושב בלבו מפחדו. ולמה אני בוטח בך כל כך? כי ידעתי

כִּי יְהוָה יִסְמְכֵנִי: כי כן ראיתי בחלום. ובדרש (מדרש שוחר טוב במקומו): **אני שכבתי** מן הנבואה, **ואישנה** מרוח הקדש, **הקיצותי** על ידי חושי הארכי, **כי יי' יסמכני** על ידי נתן הנביא. רצונו לומר: כי דוד נסתלקה ממנו רוח הקדש מפני העצבון והפחד שהיה בו; ורוח הקדש איננה שורה אלא מתוך שמחה (בבלי שבת ל ב; פסחים קיז א). ובשראה חושי הארכי שמח בו שידע שהוא יפר לו עצת אחיתופל והקיץ ושרתה עליו רוח הקדש, ואמר: **כי יי' יסמכני** על ידי נתן הנביא שאמר לו: גם יי' העביר חטאתך לא תמות (שמואל ב יב יג).

(ז) לֹא אִירָא מֵרִבְבוֹת עָם כי כל ישראל היו עם אבשלום לבד מאשר היו עם דוד בירושלם שיצאו עמו, ואותם שנתאספו אליו אחר כן.
אֲשֶׁר סָבִיב שָׁתוּ עָלָי: שתו מלחמתם עלי. או פרוש שתו: נלחמו; וכן שת שתו השערה (ישעיהו כב ז); ישית בגאון גליך (איוב לח יא).
(ח) קוּמָה יְהוָה הוֹשִׁיעֵנִי אֱלֹהַי קומה הטעם מלרע; וכן כל קומה אשר בזה הספר זולתי וקומה בעזרתי (מזמור לה ב) שהוא מלעיל.
כִּי הִכִּיתָ אֶת כָּל אֹיְבַי פעמים רבות הושעתני והכית אויבי, כן תעשה עתה. או פרושו על זאת המלחמה, והוא כמו שפרשנו ויענני מהר קדשו. ופרוש
לֶחִי: מכת לחי והוא מכת בזיון. וכן
שִׁנֵּי רְשָׁעִים שִׁבַּרְתָּ: והם אותם שהיו אומרים לטרפו; והוא על דרך ואשברה מתלעות עול (איוב כט יז).
(ט) לַיהוָה הַיְשׁוּעָה וכאשר תושיעני אודה ואומר: ליי הישועה ולא יושע אדם בזולתו.
עַל עַמְּךָ בִרְכָתֶךָ סֶּלָה: שלא ימותו עמך במלחמה הזאת.

מזמור ד

(א) לַמְנַצֵּחַ בִּנְגִינוֹת מִזְמוֹר לְדָוִד: אמרו רבותינו זכרם לברכה (שוחר טוב במקומו): המזמור הזה נאמר בשלשה מיני שבח: בנצוח בנגון במזמור. והנראה: כי המנצח הוא אשר היה על המשוררים. ועל ידי המנצחים היו נאמרים המזמורים. והיו נותנים אותם למנגנים ולמשוררים, ולא תמצא בשום מקום למשורר ולמנגן אלא למנצח. וכן בתפלת חבקוק (ג יט) למנצח בנגינותי; וכן כתוב (דברי הימים א כג ד) לנצח על מלאכת בית יי'; וכתיב (שם טו כא) בכנרות על השמינית לנצח. ויש שהיה מנצח על כלי הנקרא נגינות, ויש על כלי הנקרא שמינית. ועם הכלים היו נאמרים השירים והנגונים והתהלות כל אחד לפי נגונו הידוע אצלם; כי חכמה גדולה היתה והיא תעורר הנפש החכמה, והיא נספרת בכלל החכמות החיצונות. והכלים שהיו בבית המקדש להלל הם נבלים וכנורות ומצלתים וחצוצרות ושופר. והיו הכלים נחלקים על נגינות ידועות אצלם. יש מהנגינות הנקרא עלמות כמו שכתוב (שם שם כ) וכתוב (תהלים מו א) על עלמות שיר. ויש שנקרא נגינות, ובו היה נאמר זה המזמור. ויש מהם נקרא משכיל. ויש מהם נקרא מכתם. ויש שגיון. ויש מהם נחילות. ויש שגיונות. ויש גתית. ויש נקרא מן הכלים עשור. ויש עוגב. ויש מנים. וכל אחד חלוק בנגינתו כמו שהוא ידוע אצל בעלי החכמה. ומצאנו כתוב אחד אומר (דברי הימים א כג ה): וארבעת אלפים מהללים ליי' בכלים אשר עשיתי להלל. ולא נודע אם אשר היו הכלים בידם הם אשר היו אומרים המזמור בפיהם, או אם היו יחד המשוררים בפה, וכנגדם אשר היו מנגנים בכלים. ומצאנו כתוב אחר אומר (שם ב ז ו) והלוים בכלי שיר יי' אשר עשה דויד המלך להדות ליי' כי לעולם חסדו בהלל דויד בידם והכהנים מחצצרים נגדם. ועוד כתיב (שם כט כח): והשיר משורר והחצצרות מחצצרים. והחצוצרות לבדם היו ביד הכהנים

כמו שכתוב (במדבר י ח): ובני אהרן הכהנים יתקעו בחצוצרות; ושאר הכלים היו ביד הלוים. וכן כתיב (דברי הימים ב כט כו): ויעמדו הלוים בכלי דויד והכהנים בחצוצרות.

(ב) **בְּקָרְאִי עֲנֵנִי אֱלֹהֵי צִדְקִי** הנכון שנאמר המזמור הזה גם כן בברחו מפני אבשלום. ואמר: **בקראי ענני אלהי צדקי** שאתה יודע כי עמי הצדק ועם אשר כנגדי העול והחמס, ואתה אלהים שופט עלינו. כי כל אלהים ענינו שופט כמו שפרשנו אך יש אלהים שפטים בארץ (מזמור נח יב). וכן נקראו בני אדם השופטים (שמות כב ח) עד האלהים יבא דבר שניהם; והגישו אדניו אל האלהים (שם כא ו).

בַּצָּר הִרְחַבְתָּ לִּי הרחבת כמו תרחיב לי, כמו שפרשנו שבנבואות יאמר עבר במקום עתיד שהדבר כאלו נעשה. וכן היתה רוח הקדש מופיעה על לשונו ואומר: **הרחבת לי**

חָנֵּנִי וּשְׁמַע תְּפִלָּתִי.

(ג) **בְּנֵי אִישׁ** אמר כנגד גדולי ישראל שהיו עם אבשלום. וכן גם בני אדם גם בני איש (מזמור מט ג). בני אדם ההמון, בני איש הגדולים. וכן הלוא איש אתה ומי כמוך בישראל (שמואל א כו טו); גדעון בן יואש איש ישראל (שופטים ז יד).

עַד מֶה כְבוֹדִי נפשי כמו שאמר במזמור הקודם **רבים אמרים לנפשי**, או פירוש כבודי

לִכְלִמָּה שאני מלך ואתם מכלימים אותי ומבריחים אותי ממלכותי.

תֶּאֱהָבוּן רִיק דבר שלא יתקיים והוא מלכות אבשלום.

תְּבַקְשׁוּ כָזָב סֶלָה: וזהו **כזב** דבר שאין לו קימה, כמו (ישעיהו נח יא): אשר לא יכזבו מימיו.

(ד) **וּדְעוּ כִּי הִפְלָה יְהוָֹה** הפריש והבדיל. וכן והפלה יי' בין מקנה ישראל (שמות ט ד). ופרושו: הבדילני מכל ישראל להיות מלך. על דרך הבדיל יי' את שבט הלוי (דברים י ח). ולמה? כי ידעני

חָסִיד. והחסיד הוא מי שעושה טובה עם חברו לפנים משורת הדין, ודוד עשה עם כמה בני אדם לפנים משורת הדין, שהיו עושים עמו רעה והוא היה עושה עמהם טובה. כמו שמצאנו בשאול שהתודה אליו ואמר (שמואל א כד יח): כי אתה גמלתני הטובה ואני גמלתיך הרעה. והנה הוא הבדילני

לוֹ ונתן לי המלוכה, ואיך תחשבו אתם לגזלה ממני ולהמליך אחר? ואף על פי שתרדפוני בצרה עתה, תדעו כי

יְהוָֹה יִשְׁמַע בְּקָרְאִי אֵלָיו: ויוציאני מן הצרה הזאת.

(ה) **רִגְזוּ** ענין פחד כמו ורגזו וחלו (דברים ב כה). פחדו מהאל אם לא תפחדו ממני

וְאַל תֶּחֱטָאוּ עוד לרדוף אחרי ולמרוד בי.

אִמְרוּ בִלְבַבְכֶם עַל מִשְׁכַּבְכֶם כי האדם על משכבו ימצא לבו יותר פנוי מעסקי העולם ואז תהיה כונתו זכה. ואמר דוד כנגדם: חשבו **בלבבכם**. וכן נקראת מחשבת הלב אמירה, האמרה בלבבה (ישעיהו מז ח). ואמר:

וְדֹמּוּ סֶלָה: רצונו לומר: שתקו וחדלו למרוד בי. כי הדממה ענין שתיקת הדבור והקול, כמו וידמו למו עצתי (איוב כט כא); דממה וקול אשמע (שם ד טז). ויש

שהיא שתיקת המעשה והתנועה, כמו יקם סערה לדממה (מזמור קז כט); מעי רתחו ולא דמו (איוב ל כז); וידם השמש (יהושע י יג); דמו עד הגיענו אליכם (שמואל א יד ט); לאבן דומם (חבקוק ב יט), והדומים להם. ומזה הענין הוא **ודמו סלה**, כלומר: חדלו לכם ממעשיכם. והרב מורה צדק רבנו משה בן מימון פרש (מורה הנבוכים א נ נט): שהפסוק הזה מלוה למשכילים החשובים שיכירו האמת ושבח האל בלבם כדי שלא ישיגם שגיאה בדבור; ואין זה מענין המזמור.

(ו) **זִבְחוּ זִבְחֵי צֶדֶק** אחר הרעותם הנה צריכים אתם כפרה **וזבחו** ליי' **זבחי צדק** שתשובו ולא כזבחי רשעים שנאמר בהם (משלי כא כז): זבח רשעים תועבה, שישובו לרשעתם אחר הזבחים; לפיכך אמר: **זבחי צדק.**

וּבִטְחוּ אֶל יְהוָה: לא על גבורתכם ועל היותכם המון רב, אלא ביי' תבטחו לבדו. וקשר הבטח עם מלת אל כמו עם מלת על. וכן בטח אל יי' בכל לבך (שם ג ה); אל תבטחו לכם אל דברי השקר (ירמיהו ז ד).

(ז) **רַבִּים אֹמְרִים** אותם שאמר עליהם **בני איש** ואמר עליהם **רבים אמרים לנפשי**, הם מתאוים ואומרים במרדם:

מִי יַרְאֵנוּ טוֹב שיצליח מרד אבשלום וימות דוד וימלוך בנו. והרע שלי טוב להם ומתאוים אותו; ואתה

נְסָה עָלֵינוּ אוֹר פָּנֶיךָ יְהוָה: לא כפי מחשבותם. ומלת **נסה** בסמ"ך תחת השי"ן ובה"א תחת האל"ף, והוא כמו נשא. ויש לפרשו לענין שאמר: **ובטחו אל** יי'. אמר: **רבים** אין דעתם אלא לטובת העולם הזה ומתאוים אליה ואומרים: **מי יראנו טוב**; אבל אני ואשר עמי, אומרים: **נסה עלינו אור פניך** יי', כל תאותנו לאור פניך לעולם הבא.

(ח) **נָתַתָּה שִׂמְחָה בְלִבִּי** והנה הם גומלים לי רעה תחת טובה, כי אני היתה לי שמחה בלבי בטובתם; וזהו

מֵעֵת דְּגָנָם וְתִירוֹשָׁם רָבּוּ: והם שמחים לרעתי. וענין **נתתה** כענין שאמרו (בבלי יומא לח ב ובמקומות אחרים): בא לטהר מסייעין אותו. ודרך טובה היא לאדם שישמח בטובת חבריו. וההולך דרך טובה האל מסייעו ומדריכו; וזהו טעם **נתתה.**

(ט) **בְּשָׁלוֹם יַחְדָּו אֶשְׁכְּבָה וְאִישָׁן** אני הייתי מתאוה טובתם, ועדין אף על פי שהרעו לי אתאוה שנהיה **בשלום יחדיו** אני והם, ואם **אשכבה ואישן** שלא יהיה לי דבר המטריד אותי מהשינה אחר שהם ישובו לי.

כִּי אַתָּה יְהוָה לְבָדָד לָבֶטַח תּוֹשִׁיבֵנִי: כי בטוח אני שתשלים חפצי **ולבטח תושיבני** עמהם. ופרוש **לבדד**: אתה יי' לבדך תעשה זה ובך בטחוני ולא באחר.

מזמור ה

(א) **לַמְנַצֵּחַ אֶל הַנְּחִילוֹת מִזְמוֹר לְדָוִד:** כבר פרשתי טעם **הנחילות** ושאר מיני הנגון במזמור שלפני זה. ורבנו האי, זכרו לברכה, פרש מלה מלשון כחיל של דבורים בדברי רבותינו, זכרם לברכה (משנת בבא קמא י ב). רצונו

לומר: כי נגונו היה דומה לשריקת הדבורים. וזה המזמור גם כן כנגד אויבי דוד שהיו לו שונאים בישראל. ורבותינו, זכרם לברכה, אמרו (מדרש שוחר טוב במקומו): כי על דואג ואחיתופל שונאיו אמרו.

(ב) **אֲמָרַי הַאֲזִינָה יְהוָֹה בִּינָה הֲגִיגִי:** מה שאומר בפי **האזינה**, ומה שאהגה בלבי **בינה**. לפיכך אמר עם **הגיגי בינה** ועם **אמרי האזינה**. ואמר **הגיגי** מן הגה בהכפל עי"ן הפעל, כמו לחזיז קלות (איוב לח כה) מן חזה.

(ג) **הַקְשִׁיבָה לְקוֹל שַׁוְעִי** תן אזנך להיות קשבת. כי הוא פעל יוצא. וכן כתיב (משלי ב ב) להקשיב לחכמה אזנך; תקשיב אזנך (מזמור י יז). והמלה נקשרת עם למ"ד, עם אל, ועם בי"ת. ופעמים היא בלא קשר אות, כמו הקשבתי ואשמע (ירמיהו ח ו); מי הקשיב דברו (שם כג יח).

מַלְכִּי שאתה מלך עלי ואני צועק אליך כמו שצועקים אל המלך.

וֵאלֹהָי אתה שאתה שופטי ותושיעני מהמרעים לי.

כִּי אֵלֶיךָ אֶתְפַּלָּל: ולא למושיע אחר כי אין בלתך.

(ד) **יְהוָֹה בֹּקֶר תִּשְׁמַע קוֹלִי** כי בבקר עת התפלה טרם שיעסוק האדם בעסקי העולם.

בֹּקֶר אֶעֱרָךְ־לְךָ תפלתי.

וַאֲצַפֶּה: ואוחיל לך שתתן לי שאלתי ובקשתי.

(ה) **כִּי לֹא אֵל חָפֵץ רֶשַׁע אַתָּה** למה אצפה לך? כי ידעתי כי לא תחפוץ ברשעים; אם כן לא תחפוץ באויבי, כי הם אנשי רשע ואני מצפה שתושיעני מהם' כי תחפוץ בי ולא בהם.

לֹא יְגֻרְךָ לא יגור עמך; וכן גדלני כאב (איוב לא יח): גדל עמי ורבים כן.

רָע: איש רע. או יהיה **רע** שם דבר כמו רשע שזכר.

(ו) **לֹא יִתְיַצְּבוּ הוֹלְלִים לְנֶגֶד עֵינֶיךָ** ענין **הוללים** הוא פעמים בענין סכלות כמו ויתהלל בידם (שמואל א כא יד); אמרתי מהולל (קהלת ב ב) ופעמים בענין רשע כמו הוללות רעה (שם י יג) והדומים להם. ומזה הענין הוא **לא יתיצבו הוללים לנגד עיניך** כמו שאמר:

שָׂנֵאתָ כָּל פֹּעֲלֵי אָוֶן: ואף על פי כן גדר אחד יכללם, כי הרשע איננו מדרך הדעה והחכמה. ופרוש **לנגד עיניך**: כאדם השונא לאחר שלא ירצה להביט בפניו.

(ז) **תְּאַבֵּד דֹּבְרֵי כָזָב** תאבדם מלפניך וכן

אִישׁ דָּמִים וּמִרְמָה יְתָעֵב יְהוָֹה: שהם נתעבים ונמאסים בעיניו. וכן הוא דרך הלשון לדבר פעם לנוכח ופעם שלא לנוכח.

(ח) **וַאֲנִי בְּרֹב חַסְדְּךָ** הם נמאסים בעיניך, אבל אני אתיצב לעיניך ולפניך,

אָבוֹא בֵיתֶךָ ברב חסדך, שאני מקוה ממך.

אֶשְׁתַּחֲוֶה אֶל הֵיכַל קָדְשְׁךָ בְּיִרְאָתֶךָ: שהיא על פני. ופרוש **אל היכל:** כי המשתחוה לאל ישים ההיכל ומקום הקדש מגמתו וכנגדו ישתחוה לאל. ופרוש **ביתך והיכל קדשך:** הוא הבית שהיה בו הארון.

(ט) יְהֹוָה נְחֵנִי בְצִדְקָתֶךָ זאת היא תפלתי אליך שתנחני בצדקתך, כלומר: שתסייעני ללכת דרך צדקה ומשפט ותנחני בה שלא אכשל.

לְמַעַן שׁוֹרְרָי שלא ישמחו לי בהכשלי, הישר לפני דרכך. ושוררי כמו אויבי. והוא מגזרת אשורנו ולא קרוב (במדבר כד יז), לפי שהוא מביט לרעה, כמו ויהי שאול עוין את דוד (שמואל א יח ט). וזאת התפלה להצילו משגיאות ומזדונות כמו שאמר (מזמור י"ט יג יד): מנסתרות נקני גם מזדים חשך עבדך.

הַוְשַׁר*) לְפָנַי דַּרְכֶּךָ: הישר בא בהנעת היו"ד פ"א הפעל שלא כמנהג נחי הפ"א וכמוהו היצא אתך (בראשית ח יז), והכתיב הוא בוא"ו על מנהג נחי הפ"א; וכן בפת"ח עי"ן הפעל, כמו הנחת יי' גבוריך (יואל ד יא).

(י) כִּי אֵין בְּפִיהוּ נְכוֹנָה הוא טעם למה שאמר למען שוררי, כי הם אנשים שאין בפי אחד מהם נכונה אלא מראים עצמם בפיהם כאוהבים.

קִרְבָּם הַוּוֹת כלומר: רעות חושבים בלבם.

קֶבֶר פָּתוּחַ גְּרוֹנָם לְשׁוֹנָם יַחֲלִיקוּן: כי מי שלא ישמר מהם וישמע אותם כשיחליקו לשונם ומדברים חלקות ונראים כאוהבים יפול בקברם, והוא מחשבת לבם, שהיא לרע. ונכנה הדברים לגרון, כמו רוממות אל בגרונם (מזמור קמט ו), כי מקצת האותיות יאמרו בגרון. גם כל הדבור תחלתו מהגרון, כי הקול יוצא מהגרון ויגרום הדבור לפה. גם לפי שהגרון פתוח אל הקרבים שדמה אותם לקבר אמר: גרונם. ומלת נכונה תואר לנקבה, והמתואר חסר ופירושה: אמרה או דברה; וכן מאכלו ברלה (חבקוק א טז); כעדר הקלובות (שיר ד ב); יענה עזות (משלי יח כג), והדומים להם.

(יא) הַאֲשִׁימֵם אֱלֹהִים יש מפרשים: מלשון שממה; ואשם ושמם בענין אחד. ויתכן לפרשו בענין אשם. ופרושו: האשימם בעצתם, כלומר שלא יתכן ולא יזדמן להם מה שחשבו לעשות עלי. ובא בלשון אשם כדרך ולא יחטא (שופטים כ טז); וזה הוא שאמר:

יִפְּלוּ מִמֹּעֲצוֹתֵיהֶם בְּרֹב פִּשְׁעֵיהֶם הַדִּיחֵמוֹ

כִּי מָרוּ בָךְ: בשנאתם אותי ואתה צוית עלי להיות מלך והם מרו את דבריך. מרו מענין מריתם פי (במדבר כז יד).

(יב) וְיִשְׂמְחוּ כָל חוֹסֵי בָךְ לְעוֹלָם יְרַנֵּנוּ הפך האויבים שאינם חוסים בך; וכאשר תדיח אותם ישמחו החוסים בך. וטעם

וְתָסֵךְ עָלֵימוֹ שתהיה עליהם כסכה, שלא יזיקו להם האויבים.

וְיַעַלְצוּ העי"ן**) והלמ"ד בשו"א.

בְךָ אֹהֲבֵי שְׁמֶךָ:

(יג) כִּי אַתָּה תְּבָרֵךְ צַדִּיק יְהֹוָה אז יעלצו בך כשתברך הצדיק ותדיח הרשע. כַּצִּנָּה רָצוֹן תַּעְטְרֶנּוּ: וכצנה שהיא עוטרת האדם סביב כן תעטור הצדיק ברצונך. ומלת תעטרנו מענין הקף כמו עטרים אל דוד ואל אנשיו (שמואל א כג כו).

---

*) הישר קרי. **) בכתב יד שלפנינו העי"ן בפ"תח.

מזמור ו

(א) לַמְנַצֵּחַ בִּנְגִינוֹת עַל הַשְּׁמִינִית מִזְמוֹר לְדָוִד: כבר פרשנו טעם **נגינות ושמינית** ואחר אינני הנגון במזמור בקראי עלוי. ויש מפרשים (תרגום במקומו) **שמינית** כנור שהיו לו שמונה יתרים, ועל זה הנגון נאמר זה המזמור. והדרש (בבלי מנחות מג ב): על המילה שנתנה בשמינית; וזהו רחוק. והמזמור הזה אפשר שאמרו דוד על חליו, ואפשר גם כן שנאמר על לשון כל אדם המדוכא בחליים. כי הרבה מזמורים שהם תפלה ובקשה חברם דוד להיותם מזומנים לכל מתפלל; וכן דעתי בזה המזמור. ויש אומרים (אבן עזרא במקומו): כי נאמר על הגלות, כי ישראל בגלות כמו חולים ומדוכאים.

(ב) יְהֹוָה אַל בְּאַפְּךָ תוֹכִיחֵנִי אם תוכיחני בעוני, **אל באפך**, רצונו לומר: לאט, כדי שאוכל לסבול, כמו שאמר ירמיהו הנביא (ירמיהו י כד): יסרני יי' אך במשפט וגומר

וְאַל בַּחֲמָתְךָ תְיַסְּרֵנִי: כפל ענין במלות שונות כמנהג הלשון.

(ג) חָנֵּנִי יְהֹוָה כִּי אֻמְלַל אָנִי **אמלל** תאר; ואף על פי שהוא פתו"ח. וכמוהו: לב הותל הטהו (ישעיהו מד כ). והוא ענין חלישה וכריתה; כמו: ורבת בנים אומללה (שמואל א ב ה), היהודים האמללים (נחמיה ג לד); אומללה ילדת השבעה (ירמיהו טו ט), והדומים להם.

רְפָאֵנִי יְהֹוָה כִּי נִבְהֲלוּ עֲצָמָי: רצונו לומר הגוף. ואמר: **עצמי** שהם יסוד הגוף. או אומר כן על כאב האברים.

(ד) וְנַפְשִׁי נִבְהֲלָה מְאֹד **עצמי נבהלו ונפשי נבהלה מאד** לפחדי ולדאגתי שאמות מזה החלי.

וְאַתְּ*) כתיב בלא ה"א וקרי בה"א; ואחד הוא, כי נמצא בלא ה"א. וכן ואם ככה את עשה לי (במדבר יא טו).

יְהֹוָה עַד מָתָי: תדכאני בחליים ולא תרפאני.

(ה) שׁוּבָה הטעם מלרע. והם חמשה מלרע וזה אחד מהם.

יְהֹוָה חַלְּצָה נַפְשִׁי ופרושו: שוב מחרון אפך עלי, ושוב **חלצה נפשי** שלא אמות מזה החלי.

הוֹשִׁיעֵנִי לְמַעַן חַסְדֶּךָ: לא בצדקתי כי ידעתי כי אני חיב.

(ו) כִּי אֵין בַּמָּוֶת זִכְרֶךָ בִּשְׁאוֹל מִי יוֹדֶה לָּךְ: אם אמות לא אזכרך במות ולא אודה לך; ואם תרפאני אודה לך לעיני כל. כמו שאמר חזקיהו (ישעיהו לח יח): כי לא שאול תודך מות יהללך וגומר; ואמר דוד (מזמור קיח יז): לא אמות כי אחיה ואספר מעשי יה. כי הגוף אחר צאת הנשמה כאבן דומם, והוא יורד השאול; אבל הנשמה תעלה ותודה ותשבח לעד בלא הפסק. אבל יתאוה הצדיק לחיות לעשות רצון האל בעודנו חי להרבות שכר הנשמה לעולם הבא.

(ז) יָגַעְתִּי בְּאַנְחָתִי אַשְׂחֶה בְכָל לַיְלָה מִטָּתִי בְּדִמְעָתִי עַרְשִׂי אַמְסֶה: כי אני נאנח ודואג על חליי ובוכה עד **שאשחה מטתי בכל לילה**. כי בלילה יכבד החלי ויאנח האדם ויבכה על חליו. או יבכה בלילה מפני שבני הבית ישנים ואין רואה אותו. והנה הוא יגע מהאנחה ומהבכי. וזה שאמר: **אשחה ואמסה**

*) ואתה קרי.

הוא על דרך גוזמא והפלגה. ופרוש **אשחה** מן כאשר יפרש השחה לשחות (ישעיהו כה יא), או מתרגום וירחץ (בראשית מג לא): ואסחי. ופרוש **אמסה** מן המסיו את לב העם (יהושע יד ח); ותמס כעש חמודו (מזמור לט יב). ואלה הם מנחי הלמ"ד מבנין הפעיל. ויש מפעלי הכפל מזה הענין רבים, כמו: המסו את לבבנו (דברים א כח); וימס לבב העם (יהושע ז ה).

(ח) **עָשְׁשָׁה** מגזרת עש יאכלם (ישעיהו נ ט) כאלו אמר רקבה.

מִכַּעַס עֵינִי והטעם שאני בוכה מן **הכעס** שאני כועס על אויבי השמחים לחליי. ופרוש

עָתְקָה מן וצור יעתק ממקומו (איוב יד יח). **ועששה ועתקה** על דרך הפלגה וגוזמא. ופרוש

בְּכָל צוֹרְרָי: בעבור **כל צוררי**. ויש מפרשים (תרגום ורשי במקומו): **עתקה** כתישנה כמו שתרגום ישן (ויקרא כה כב): עתיק.

(ט) **סוּרוּ מִמֶּנִּי כָּל פֹּעֲלֵי אָוֶן כִּי שָׁמַע יְהוָה קוֹל בִּכְיִי**: בחיותו מחליו אמר זה, או בחליו; ומדבר על העתיד ברוח הקדש. וכל אדם חולה המתפלל בזה המזמור יוכל לומר זה, כי בטוח הוא כי האל ישמע תפלתו אם יתפלל בלב נשבר ונדכה.

(י) **שָׁמַע יְהוָה תְּחִנָּתִי יְהוָה תְּפִלָּתִי יִקָּח**: **יקח** כמו לקח. וטעם **יקח** בזאת העת ובכל עת בבוא תפלתי אליו יקבלנה ברצון.

(יא) **יֵבֹשׁוּ וְיִבָּהֲלוּ מְאֹד כָּל אֹיְבָי** בהרפאי **יבשו ויבהלו כל איבי** שהיו מקוים מיתתי.

יָשֻׁבוּ יֵבֹשׁוּ רָגַע: כשיראו שלא עלתה מחשבתם **ישבו** אלי להיות בשלום עמי ובאותו **רגע** תהיה להם בושת ממני.

מזמור ז

(א) **שִׁגָּיוֹן לְדָוִד** כבר בארנו כי **שגיון** אחד ממיני הנגון. וכן אמר בתפלת חבקוק (ג א): על שגיונות.

אֲשֶׁר שָׁר לַיהוָה עַל דִּבְרֵי כוּשׁ בֶּן יְמִינִי: רבותינו, זכרם לברכה, אמרו (תרגום במקומו ובבלי מועד קטן טז ב בקצת שנוי): כי המזמור הזה נאמר על שאול. וקראו **כוש** לפי שהיה יפה, כמו האשה הכשית (במדבר יב א), דמתרגם: אתתא שפירתא; וכן דעת כל המפרשים. ואמרו: כי קראו כושי, מה כושי זה אינו משתנה בעורו, כך שאול לא היה משתנה בשנאתו אל דוד. ועל הדרך הזה נאמר (ירמיהו יג כג): היהפך כושי עורו ונמר חברברתיו גם אתם תוכלו להיטיב למדי הרע. והחכם ר' אברהם בן עזרא, זכרו לברכה, הרחיק זה הפרוש. כי אמר: היאך יאמר זה על משיח יי' הנה יחבל און (פסוק טו)? ואמר: כי אחד מבני בנימין היה שהיה שונאו ושמו **כוש**. ואין טענתו טענה שיאמר על שאול הנה יחבל און; ולמה לא יאמר כן? והנה אמר לו דוד בפניו: מרשעים יצא רשע (שמואל א כד יד)? ואמר לו: ונקמני יי' ממך (שם שם יג)? ובדרש (שוחר טוב במקומו): לפיכך כנה שמו **כוש**

לפי שכתוב (קהלת י כ): גם במדעך מלך אל תקלל; וכן הוא הדרש. תראה אתה שהכל שוים, כי על שאול נאמר זה המזמור, לבד המפרש הנזכר. ומה שאמר **על דברי**, לפי שדברים וענינים רבים היו לו עמו. ופעמים רבות חשב להרגו כמו שכתוב. תחלה בהתחתנו עמו חשב להפילו ביד פלשתים, אחר כן חשב להמיתו בביתו; וכשהיה עומד לפניו היה מטיל לו החנית כמה פעמים, ואחר שנפרד ממנו גם כן פעמים רבות כשהיה רודף אחריו. **ועל דברי** פרושו: על עניני, כמו על דבר הצפרדעים (שמות ח ח), והדומים להם.

(ב) **יְהוָה אֱלֹהַי בְּךָ חָסִיתִי הוֹשִׁיעֵנִי מִכָּל רֹדְפַי וְהַצִּילֵנִי: בך חסיתי** ולא בעזרת אדם, לכן **הושיעני מכל רדפי** הנסמכים עם שאול.

(ג) **פֶּן יִטְרֹף כְּאַרְיֵה נַפְשִׁי פֹּרֵק וְאֵין מַצִּיל:** זה לא יאמר על אויב אחר שהיה לו לדוד אלא על שאול שהיה מלך ועליו יאמר: **פרק ואין מציל**. ואמר: **כאריה**, כי הוא גבור שבחיות ונקרא מלך עליהן, ואם יפרוק **אין מציל**. **ופרק** מענין ופרקת עלו (בראשית כז מא).

(ד) **יְהוָה אֱלֹהַי אִם עָשִׂיתִי זֹאת אִם יֶשׁ־עָוֶל בְּכַפָּי: אם זאת עשיתי** מה שהוא עושה לי. וזה הוא מה שהוא מפרש: **אם גמלתי שולמי רע** אם עשיתי בידי רע לאדם בעול ובחמס.

(ה) **אִם גָּמַלְתִּי שׁוֹלְמִי רָע** מי שהיה עמי בשלום אם גמלתיו רע, כמו שהוא עושה עמי שהייתי בשלום עמו והייתי חתנו ונלחמתי מלחמותיו והוא גומל לי רעה תחת טובה.

וָאֲחַלְּצָה צוֹרְרִי רֵיקָם: לא די שלא **גמלתי שלמי רע**, אבל חלצתי מי שהיו **צוררי ריקם**. ובאמת הייתי מציל אותו, כמו שהציל שאול מיד אבישי שהיה הורג אותו לולי שמנעו שאמר: אכנו נא בחנית ובארץ פעם אחת ולא אשנה לו (שמואל א כו ח); וכן כשהיה במערה נאמר: וישסע דוד את אנשיו בדברים ולא נתנם לקום אל שאול (שם כד ח). וא"ו **ואחלצה** כמו וא"ו ועבדיך באו לשבר אכל (בראשית מב י) שפרושו: לא אדני כמו שאתה אומר כי מרגלים אנחנו, אבל עבדיך באו לשבר אכל.

(ו) **יִרַדֹּף אוֹיֵב נַפְשִׁי** המלה הזאת (ירדף) היא מרכבת מפעל הקל ומפעל הדגוש: מן הקל יאמר **יִרְדֹּף** ומן הדגוש יאמר **יְרַדֵּף**; והרכבה המלה הזאת משניהם. וטעם ההרכבה, כי האויב ירדפהו בעצמו וירדפהו לאחרים, שיאמר לאחרים שירדפוהו. כך שאול היה רודפו ומרדפו לישראל. ואמר: **נפשי** כי לא ירדפני לאסרני במאסר אלא להמיתני כמו שדמה כמה פעמים להמיתו בידו.

וְיַשֵּׂג וְיִרְמֹס לָאָרֶץ חַיָּי ואם ישיגני **ירמס לארץ חיי**, כי לא יניחני שלא יהרגני. ותחסר מלת אם כמו (ישעיהו ל כ): ונתן לכם אדני לחם צר ומים לחץ: שפרושו ואם נתן; ותמאן לשלחו (שמות ד כג ג) ואם תמאן. וא"ו **וירמס** כפ"א*) רפה בלשון ישמעאל. או פרושו: הוא חושב בנפשו כשרודף אחרי שישיגני **וירמס לארץ חיי וכבודי לעפר ישכן.**

---

*) רצונו לומר: כמו אות ف בערבית, ופרושה: אז.

וּכְבוֹדִי לֶעָפָר יַשְׁכֵּן סֶלָה: וכבודי הוא נפשי. ומחשבתו שישכין כבודי לעפר. ואף על פי שהנפש לא תשכון בעפר במות האדם, הוא על דרך משל, כמו: דבקה לעפר נפשי (מזמור קיט כה). או לפי מחשבת האויב, כי יחשוב שאין לנפשי תקומה, כי יחשבני לרשע ואיש דמים. ומלת **סלה** פרשתיה (מזמור ג ג) שהיא הרמת הקול בנגון, ואין לה טעם בענין שהיא בו; ואיני צריך לפרש אותה בכל מקום.

(ז) **קוּמָה יְהוָה בְּאַפֶּךָ** קומה מלרע: הטעם במ"ס. אמר: **קומה** יי' **באפך** על הרודפים אותי לקחת נפשי.

הִנָּשֵׂא בְּעַבְרוֹת צוֹרְרָי בעברתך עליהם כמו שאמר, **באפך** או פרושו: **בעברות** שיש לצוררי עלי **הנשא** אתה עליהם והצילני מידם.

וְעוּרָה אֵלַי מִשְׁפָּט צִוִּיתָ: **עורה עלי במשפט** אשר **צוית** עלי, והוא **משפט** המלוכה.

(ח) **וַעֲדַת לְאֻמִּים תְּסוֹבְבֶךָּ וְעָלֶיהָ לַמָּרוֹם שׁוּבָה:** אמר **עדת** בכלל ואמר **לאמים** בפרט. **עדת** היא עדת ישראל הכוללת אותם כלם; **לאמים** הם שנים עשר שבטי ישראל. ונקראו **לאמים** עמים וגוים כמו שאמר יצחק ליעקב: והיית לקהל עמים (בראשית כח ג); וכן אמר האל ליעקב (שם לה יא): גוי וקהל גוים יהיה ממך. הנה תראה כי קורא אותם עמים וגוים כנגד השבטים, וקורא אותם קהל ועדה; כי השנים עשר שבטים קהל אחד ועדה אחת. ואלו היה אומר **לאמים** על אמות העולם לא היה אומר **ועדת**; כי לא תכלול אותם עדה אחת, כי כל לאום ולאום עדה בפני עצמה. על כן טעו הנכרים המפרשים הפסוק על **ישו** ומפרשים **ועדת לאמים** על הגוים ששבו לאמונתו, ואומרים: **ועליה למרום שובה** לאות, כי ירד לקחת בשר. ואתה אמור להם תחלה: כי המזמור מפרש בראשו על מי נאמר. ועוד כי התפלה לשוא, אם הוא אלוה, ואם היתה תפלתו על הבשר, לא הועילה תפלתו. ואם יאמרו לך: כי כן היה רצונו שיתלה; אם כן סכל היה שהיה מתפלל על דבר שלא היה רוצה. ועוד, כי רוב המזמור מדבר על אויב אחד והוא אויבים רבים היו לו. ועל לקיחת הבשר כבר כתבתי לך במזמור השני מה שתשיב להם. ולפרושנו יהיה פרוש זה הפסוק כן: ידוע היה בישראל כי דוד נמשח למלך, והיה ידוע גם כן כי על פי יי' משחו שמואל. ובמקום שנמשח הכירו הכל כי לא עשה שמואל הדבר מדעתו; כי בבוא אליאב אחיו הגדול אמר: אך נגד יי' משיחו (שמואל א טז ו), שהיה סבור כי הוא היה המלך, עד שאמר לו יי': אל תבט אל מראהו ואל גבה קומתו (שם שם ז); וכשבא הקטן אמר לו האל קום משחהו כי זה הוא (שם יב). אם כן הרודף אחרי דוד כרודף אחרי האל, והסובב עליו לתפשו כסובב האל יתברך. ומפני זה אמר: **תסובבך**, על דרך שאמר הנביא (זכריה ב יב): כי הנגע בכם כנגע בבבת עינו. ומה שאמר: **ועליה למרום שובה**, כמו שאמר: **קומה והנשא**; והכל דרך משל. כי כשיעבור האל על פשע האדם, כאלו ירד ממקום יכלתו וממכון משפטו, וכאשר יפקד עונו וישפטנו, כאלו יקום ויגשא וישוב למרום למקום המשפט. וכן כאמר בנקמת פרעה (שמות טו א): כי גאה גאה.

(ט) יְהוָה יָדִין עַמִּים הם ישראל, כמו שפרשתי **לאמים** ופרוש **ידין**: שיקח נקמתי ודיני מהם. וזהו שאמר:

שָׁפְטֵנִי יְהוָה כְּצִדְקִי וּכְתֻמִּי עָלָי: כי אני אין בי עון, ולא חטאתי להם כדי שישנאו אותי. ולא אמר על כלם, אלא על הרעים שבהם שהיו שונאים את דוד בחנם; ועליהם אמר: **יגמר נא רע רשעים.** כי רוב ישראל היו אוהבים את דוד כי הוא היה המוציא והמביא אותם בהיותו עם שאול; ומוכרחים היו ברדפם אחריו במצות שאול. גם משבט בנימין היו רבים אוהבים אותו, כמו שכתוב בדברי הימים (א יב א ב): שבאו אל דויד לצקלג.

(י) יִגְמָר־נָא רַע רְשָׁעִים אמר: **שהרע** שחושבים ושעושים **הרשעים יגמר** אותם ויכלה אותם.

וּתְכוֹנֵן צַדִּיק **והצדיק תכונן** דרכו ומחשבתו, ותסייע אותו. ואמר זה על עצמו ועל הצדיקים שהיו בישראל.

וּבֹחֵן לִבּוֹת וּכְלָיוֹת אֱלֹהִים צַדִּיק: הוא שהוא **בחן לבות** ויודע מחשבות האדם הוא יודע הצדיקים והרשעים; כי הרבה בני אדם מראים עצמם טובים ואינם כן. והוא **אלהים צדיק** רצונו לומר: שופט בצדק ויתן לכל אחד כפי דרכיו ומחשבותיו, כי הוא יודע הכל.

(יא) מָגִנִּי עַל אֱלֹהִים היה לו לומר **מגני אלהים**: מהו **על**? אך כי מבטחי ומשעני הוא אלהים שיהיה **מגני** שהוא

מוֹשִׁיעַ יִשְׁרֵי לֵב:

(יב) אֱלֹהִים שׁוֹפֵט צַדִּיק כמו: **שפטני יי' כצדקי** (למעלה פסוק ט) ופרושו: **אלהים שופט הצדיק** כצדקתו והרשע כרשעתו וזהו שאמר:

וְאֵל זֹעֵם בְּכָל יוֹם: כלומר: שופט הצדיק, ושופט מי שהוא **זעם אל בכל יום**, כי לא ישוב מרשעו. וזהו שאמר אחריו: **אם לא ישוב. אם** במקום כי, כמו ואם יהיה היבל (במדבר לו ד) שהוא במקום כי, או כאשר. **ובכל יום** רוצה לומר: תמיד. ומה היה **זעם** שאול לאל? שהיה מבזה מעשה האל ודברו, כי היה יודע כי דוד על פי יי' נמשח למלך אחריו והוא היה רודף אחריו כל יום להרגו. הנה היה חושב בכל יום לבטל דברי האל. ועוד: שהיה דוד נקי ולא חטא לו, והיה רוצה לשפוך דם נקי. ועוד: שנשבע חי יי' שלא ימיתנו; ומכל אלה היה ראוי להקרא **זעם.**

(יג) אִם לֹא יָשׁוּב חַרְבּוֹ יִלְטוֹשׁ כבר פרשנוהו דבק למעלה. ואמר: כי **לא ישוב** מרשעתו **וחרבו ילטוש** להמיתני.

קַשְׁתּוֹ דָרַךְ וַיְכוֹנְנֶהָ לירות בי; כלומר: קרוב אני אל המות בכל יום כמי שהוא עומד כנגד הקשת הדרוכה.

(יד) וְלוֹ הֵכִין כְּלֵי מָוֶת חִצָּיו לְדֹלְקִים יִפְעָל: **לו ולדלקים** עמו אחרי **הכין ופעל חצים** וכלי מות להרגני. ויש מפרשים **ולו** כמו בעבורו, כלומר: בעבור נפשו: כלומר החצים שהכין **לו** לנפשו הם, כי הוא ימות בהם. **ודלקים**, כמו כי דלקת אחרי (בראשית לא לו).

(טו) הִנֵּה יְחַבֶּל־אָוֶן וְהָרָה עָמָל וְיָלַד שָׁקֶר: ידמה מחשבות הלב להריון. וכשיוצאין בפה או במעשה דומין לחבלי האשה וללדה. אם כן דמיון הדבור הוא החבלים ודמיון המעשה הוא הלדה. ואמר: כי דבר האון בפיו, כי יחשבנו בלבו ויוציאנו בפה למעשה. **ואון ועמל ושקר** ענין אחד, אלא שהמלות שונות.
(טז) בּוֹר כָּרָה וַיַּחְפְּרֵהוּ כפל ענין במלות שונות. ואמר: כי הוא **כרה בור** להפילני בו והוא יפל בו. התנבא שימות שאול בחרב. ואמר:
וַיִּפֹּל בְּשַׁחַת יִפְעָל: עבר במקום עתיד כמו שפרשנו.
(יז) יָשׁוּב עֲמָלוֹ בְרֹאשׁוֹ שקרו שהיה עושה ברדפו אחרי **ישוב בראשו**.
וְעַל קָדְקֳדוֹ חֲמָסוֹ יֵרֵד: כפל ענין במלות שונות.
(יח) אוֹדֶה יְהוָה כְּצִדְקוֹ ואז **אודה יי'** כפי **צדקו** שעשה עמי.
וַאֲזַמְּרָה שֵׁם יְהוָה עֶלְיוֹן: כי הוא **עליון** על הכל ומושל בכל ויעשה דינים כחפצו.

מזמור ח

(א) לַמְנַצֵּחַ עַל הַגִּתִּית מִזְמוֹר לְדָוִד: כבר פרשנו למעלה (מזמור ד א):
כי **גתית** ממיני הנגון. ויש אומרים: כי כשהיה דוד בגת חברו ואמרו. ויש אומרים (אבן עזרא): כי נתנו לבני עובד אדום הגתי. והמזמור הזה הוא הלל ושבח והודאה לאל וספור גבורותיו.
(ב) יְהוָה אֲדֹנֵינוּ מה שאתה הוא אדון הנוצרים העליונים והתחתונים.
מָה אַדִּיר שִׁמְךָ כמו: **מה אדיר** אתה, כי שמו הוא והוא שמו: שם בן ארבע אותיות שאיננו שם תאר, והוא **אדיר**.
בְּכָל הָאָרֶץ רצונו לומר: גבורתך נראית **בכל הארץ**. בין בישוב, בין במדבר, בין בים **בכל הארץ** נראית גבורתך; אבל ההוד הגדול והכח העצום נראה בשמים, כי הארץ דבר קטן כנגד השמים, והיא כנקדה בתוך העגלה.
אֲשֶׁר תְּנָה הוֹדְךָ עַל הַשָּׁמָיִם: ומלת **תנה** הוא מקור במקום נתת; כי משתמשים במקור במקום עבר כמו ילדה ועזוב (ירמיהו יד ה): כמו ועזבה, ואחרים זולתו. וכן במקום עתיד ובינוני; וכמו שבארנו בספר המכלול בחלק הדקדוק ממנו. וענין הפסוק כן: **מה אדיר שמך בכל הארץ**, **ומה אדיר** שאתה נתת **הודך על השמים**. ופרוש מלת **הוד** הכח וההדר. ויש לפרש **אשר תנה הודך על השמים** טעם **למה אדיר שמך בכל הארץ**. רצונו לומר: בעבור אשר נתת כח בעליונים להנהיג התחתונים; כי הארץ וכל אשר בה, הימים וכל אשר בהם, הכל בהנהגת העליונים.
(ג) מִפִּי עוֹלְלִים וְיֹנְקִים יִסַּדְתָּ עֹז תחלת הנפלאות אשר באדם אחר יצאו לאויר העולם היא היניקה. כי צריך האדם להודות הבורא ולהכיר כחו ויכלתו מלבד מעשיו הנראים בשמים ובארץ, ומתכונת גופו שנברא מטפת הזרע אשר תהפך לדם, וממש יגדל מעט מעט עד שישתלמו אבריו ויצא לאויר העולם. וכבר זכר זה במזמור יי' חקרתני ותדע (קלט למטה). ובזה המזמור אמר: מתחלת צאתו לאויר העולם

ומיניקתו נכרות נפלאות הבורא וחסדו על האדם. לפיכך אמר **יסדת**: כמו שהיסוד תחלת הבנין, כן היניקה תחלת ההכרה בחסד הבורא על האדם אחר לאתו לאויר העולם שעשה לו הקדוש, ברוך הוא, נקב בשדים כעין נקב מחט דקה. לא יותר רחב מכך, שאם היה יותר רחב פן יזרום החלב בלא מיץ ויבוא לתוך פיו יותר מן הצורך עד שיחנק בו; ואם יהיה יותר דק ממה שהוא יכבד המיץ על הילד ותכאבנה שפתיו, אלא הכל בשעור ובמדה. והפליאו מאמר החיים שנתן לאמו דדים במקום בינה, כמו שאמרו רבותינו, זכרם לברכה (בבלי ברכות י א). לפיכך אמר: **מפי עוללים וינקים יסדת עז**. שיכול האדם להכיר, כי הכל בכונת מכון; לא כמו שאמרו אויבי יי׳, כי הכל בטבע ובמקרה, בלא הנהגת מנהיג וכונת מכון. וזהו שאמר:

לְמַעַן צוֹרְרֶיךָ לְהַשְׁבִּית אוֹיֵב וּמִתְנַקֵּם: ואף על פי שזה החסד גם כן בבהמות ובחיות, באדם נתן האל בינה ושכל להכיר מעשה האל ולהודות לו ולשבחו על הכל, וכלם נבראו לתועלתו; אם כן עליו להתבונן ולהכיר מעשה האל ולהודות לו על הכל. והחכם רבי אברהם בן עזרא פרש (במקומו): בעבור היות האדם נכבד מכל נבראי מטה אמר כן, כי מעת שיחל הנער לדבר, וזה טעם **מפי עוללים**, אז תחל מתכונתו לקבל כח הנשמה עד שתשכיל בשקול דעתה כח בוראה, כי תתחזק הנפש יום אחר יום: וזה טעם **יסדת עז**. וטעם **למען צורריך** לבטל דברי המכחישים האומרים אין אלוה. ורבנו משה הכהן בן גיקטילא פרש: **מפי עוללים** אשר לא ידברו בפיהם, הם בעלמם יורו על רוב חסדיך, כי תכלכלם ותרבם בגופם באורך וברוחב.

(ד) **כִּי אֶרְאֶה שָׁמֶיךָ מַעֲשֵׂה אֶצְבְּעֹתֶיךָ יָרֵחַ וְכוֹכָבִים אֲשֶׁר כּוֹנָנְתָּה:** ולא זכר השמש. יש אומרים כי בלילה אמר זה המזמור בעת שהיה מסתכל בירח ובכוכבים ומבין בנפלאות הבורא. ויש אומרים (אבן עזרא במקומו): כי ביום לא יראה כי אם השמש לבדו, ובלילה יראה צבא גדול מאוד; לפיכך לא זכר השמש. ויש אומרים (שם בשם אחרים): כי מה שאמר **אשר תנה הודך על השמים** רמז בו על השמש, כי היא הבריאה הגדולה. ואמר **כי אראה שמיך** כלומר: כשאראה הבריאות הגדולות אשר יש לך בעולם ואבין ענין האדם אני תמה. ואמר:

(ה) **מָה אֱנוֹשׁ כִּי תִזְכְּרֶנּוּ וּבֶן אָדָם כִּי תִפְקְדֶנּוּ:** ומה **אנוש** הוא הפך **מה אדיר שמך**, כי הוא להגדלה וזה להקטנה. אמר: **כי אראה שמיך והירח והכוכבים**, שהם בריאות גדולות ומשכילות: **מה אנוש** כי זכרת אותו והאצלת עליו מהוד המשכילים העליונים שאינם גוף; כי אף אותם שהם גופות אני רואה גודל גופם וערכם, כי האנוש כאין נגדם! ואמר: **מעשה אצבעתיך**, ואמר: **אשר כוננתה** להכחיש הכופרים האומרים שהעולם קדמון; לפיכך אמר **מעשה** **וכוננתה** שאתה חדשת אותם כלם. ואמר: **אראה** על **שמיך**, ואם אין נראה לנו אלא הסמוך לנו, לפי שהם זה ממול זה עד השמיני שהוא גלגל המזלות, ולפי שהם מזהירים כלם כמו הדבר אשר בתוך כלי הזכוכית שהוא נראה מבחוץ. וכתב החכם רבי אברהם בן עזרא, זכרו לברכה: כי אמר **אצבעתיך**, כי האצבעות עשרה והגלגלים עשרה: שבעה

רקיעים שבהם שבעה כוכבי לכת, וגלגל המזלות, וגלגל התשיעי למעלה מגלגל המזלות, והעשירי כסא הכבוד. **מה אנוש כי תזכרנו ובן אדם כי תפקדנו** כפל ענין במלות שונות. או רצונו לומר: **כי תזכרנו**, כי זכרתו בבריאתו שהאצלת והודך עליו. **ותפקדנו**, כל הימים אשר הוא חי תשגיח עליו ובמעשיו לתת לאיש כדרכיו.

(ו) **וַתְּחַסְּרֵהוּ מְעַט מֵאֱלֹהִים** הם המלאכים. בעבור כי נשמת האדם מתכונת המלאכים שאיננה גוף כמו שהם אינם גופות. והחסרון הוא לפי שהיא בגוף.

וְכָבוֹד וְהָדָר תְּעַטְּרֵהוּ: בנשמה העליונה שנתת בו. ובה

(ז) **תַּמְשִׁילֵהוּ בְּמַעֲשֵׂי יָדֶיךָ** היצורים השפלים. או פרושו אף העליונים. והממשלה היא שמבין בשכלו מהלך הגלגלים והכוכבים.

כֹּל שַׁתָּה תַחַת־רַגְלָיו: התחתונים כלם תחתיו כמו שאמר (בראשית ט ב) ומוראכם וחתכם יהיה על כל חית הארץ ועל כל עוף השמים.

(ח) **צֹנֶה וַאֲלָפִים** אל"ף צאן נעלמת **בצנה** מהמכתב; וה"א **צנה** נהפכה לאל"ף ונראית במלת לצנאכם (במדבר לב כד). ואמר: **צנה ואלפים** כי הם גדלים עמו ומזומנים למלאכתו ולמאכלו ולמלבושו. **והצאן** הוא הכבשים והעזים. **ואלפים** הם השורים. ואמר: **כֻּלָּם** על שאר הבהמות הגדלות עמו והם הסוסים והחמורים והגמלים. ואמר: **וְגַם בַּהֲמוֹת שָׂדָי**: שהם חיות השדה. ואמר: **וגם**, כי גם אותם שאינם גדלים עמו בישוב בהם הוא מושל בשכלו ובתחבולותיו עליהם. ואמר עוד:

(ט) **צִפּוֹר שָׁמַיִם וּדְגֵי הַיָּם** אמר: אפילו באותם שאינם בארץ עמו כמו הצפור שהיא פורחת באויר, והדגים שהם שטים במים, על הכל הוא מושל וצד אותם בתחבולותיו. ועוד בשכלו ובתחבולותיו

עֹבֵר אָרְחוֹת יַמִּים: שעושה ספינות ועובר בהם **ארחות ימים**.

(י) **יְהוָה אֲדֹנֵינוּ מָה אַדִּיר שִׁמְךָ בְּכָל הָאָרֶץ**: שב עוד להודות כאשר כלה לספר החסד שעשה לאדם והיכלת שנתן לו על הכל, והוא קטן ונבזה כנגד הבריאות הגדולות של מעלה שהוא משתתף עמהם בשכל; שב להודות ואמר: יי' **אדנינו** וגומר.

מזמור ט

(א) **לַמְנַצֵּחַ עַל מוּת לַבֵּן מִזְמוֹר לְדָוִד**: אמרו רוב המפרשים (**רבי דונש הלוי ואבן עזרא**): כי אמרו דוד על אחד מאויביו שמת שהיה מנסיכי הגוים ולחץ את ישראל ושמו **לבן**, ובמותו אמר דוד זה המזמור. ויש אומרים (אבן עזרא במקומו): כי **לבן** הפוך הוא נבל. ואמרו: כי כשמת נבל הכרמלי אמר דוד זה המזמור; והוא רחוק מאוד. כי ענין המזמור מדבר על אדם שהרע לישראל, ונבל לא הרע לשום אדם, אלא שהיה כילי בממון. ויש אומרים (שם): כי **לבן** הוא כמו ביו"ד והוא גלית שנקרא איש הבנים, וכאשר הרגו דוד אמר זה המזמור. ולדברי אבי, זכרו לברכה, כתב: כי על גלית נאמר זה המזמור; אבל הוא פרש **לבן** למשורר ששמו בן (שם), כמו שכתוב בדברי הימים (א טו יח): ועמהם אחיהם המשנים זכריהו בן ויעזיאל. ופרש **על מות**: שהוא שתי מלות כמו מלה אחת, מן עלמות שיר. וכמוהו שתי מלות וענינן מלה אחת: פקח קוח (ישעיהו

סא א); יפה יפיה (ירמיהו מו כ) לגאי יונים (מזמור קכג ד). ואף על פי שנפתח״ה למ״ד לבן, ולא כן המנהג על שם אדם, שלא תאמר ליצחק לידותון; שלא תבוא על שם העלם ה״א הידיעה. אף על פי כן בלא הידיעה להורות כי על בן המשורר אמר, כי אם היה אומר לבן בשב״א לא היה נכר כי על המשורר אמר שמו בן. מכל מקום ענין המזמור נכון לפרשו על גלית הפלשתי.

(ב) **אוֹדֶה יְהוָה בְּכָל־לִבִּי** כי תשועה גדולה היתה לדוד ולישראל מות גלית הפלשתי; ומפני זה אמר: **בכל לבי.**

אֲסַפְּרָה כָּל־נִפְלְאוֹתֶיךָ: כי על **כל** פלא אחד יספר האדם הפלאים האחרים שעברו, כמו שאמר זכר עשה לנפלאתיו (מזמור קיא ד).

(ג) **אֶשְׂמְחָה וְאֶעֶלְצָה בָךְ** כי בך בטחתי בבואי למלחמה עמו, ואני נער והוא איש מלחמה.

אֲזַמְּרָה שִׁמְךָ עֶלְיוֹן: כי אתה נעלית על הכל ושקר גבורת האדם.

(ד) **בְּשׁוּב אוֹיְבַי אָחוֹר יִכָּשְׁלוּ וְיֹאבְדוּ מִפָּנֶיךָ:** כי כל מערכות פלשתים נסו ושבו **אחור** כמו שכתוב (שמואל א יז נא): ויראו הפלשתים כי מת גבורם וינסו.

(ה) **כִּי עָשִׂיתָ מִשְׁפָּטִי וְדִינִי** אתה נלחמת בעבורי. כי נס גדול היה שבאה האבן במצחו והוא היה כלו לבוש ברזל ובאה על מקום מגולה שהיה במצחו.

יָשַׁבְתָּ לְכִסֵּא ישבת בכסא המשפט אתה שאתה

שׁוֹפֵט צֶדֶק: לקחת משפטך ממנו שהיה מחרף מערכות אלהים חיים. ולמ״ד **לכסא** במקום בי״ת. וכן למ״ד לפניכם לחרב (ויקרא כו ז) כמו בחרב; הרגתי לפצעי (בראשית ד כג).

(ו) **גָּעַרְתָּ גוֹיִם** גערה הקשורה בלא בי״ת לשון השחתה, כמו גער חית קנה (מזמור סח לא); וכמו הנני גער לכם את הזרע (מלאכי ב ג); וכן **גערת גוים** זה. ואמר: **גערת גוים** הם הפלשתים,

אִבַּדְתָּ רָשָׁע גלית הפלשתי,

שְׁמָם מָחִיתָ על המתים במלחמה אמרו, שנאמר (שמואל א יז נב) ויפלו חללי פלשתים.

לְעוֹלָם וָעֶד: המלה הזאת (ועד) ענינה ארך הזמן יותר **מעולם.** ובלא סוף פסוק היא בפת״ח: בלא אתנ״ח כמו ואל לעד תזכר עון (ישעיהו סד ח), ובאתנ״ח כמו הזאת ידעת מני עד (איוב כ ד); ובסוף פסוק **לעולם ועד** בקמ״ץ.

(ז) **הָאוֹיֵב תַּמּוּ חֳרָבוֹת לָנֶצַח וְעָרִים נָתַשְׁתָּ אָבַד זִכְרָם הֵמָּה:** הה״א ה״א הקריאה, כמו הקהל חקה אחת לכם (במדבר טו טו); וכמו הדור אתם ראו דבר יי (ירמיהו ב לא). ולפי שאמר **שמם מחית** אמר כנגד האויב: שמך נמחה כמו שנמחה שם הערים אשר החרבת, **שתמו לנצח ואבד זכרם**, כן אבד זכרך עתה. ואדני אבי, זכרו לברכה, פרש: **תמו חרבות** החרבות שהיית עושה לא תעשה עוד. והחכם רבי אברהם בן עזרא, זכרו לברכה, פרש (במקומו): בעבור **שתמו החרבות** שהחרבת, **והערים שנתשת אבד זכרם**, חשבת אתה כי תמלט; ושכחת כי יי׳ **לעולם ישב.** פרוש **זכרם המה**: כפל הכנוי, כי היה די במ״ם **זכרם**. או פרושו: **אבד זכרם** עד

שיאמרו הרואים: לא המה אלה הערים שהיו בנויות. ולזה הפרוש יהיה פרוש **המה** בתמיה.

(ח) **וַיהֹוָה לְעוֹלָם יֵשֵׁב** אלה ואלה יאבדו; ויי׳ **לעולם ישב** ושופט אלה ואלה. וזהו שאמר:

כּוֹנֵן לַמִּשְׁפָּט כִּסְאוֹ: כמו שאמר (מזמור קב כז): המה יאבדו ואתה תעמד. וענין **ישב** הוא ענין העמידה והקיום. וכן יי׳ למבול ישב (שם כט י).

(ט) **וְהוּא יִשְׁפֹּט תֵּבֵל בְּצֶדֶק יָדִין לְאֻמִּים בְּמֵישָׁרִים**: **תבל** הוא ארצות הישוב. אמר: כמו שישפט משפטי **בצדק** כן הוא שופט בכל עת ובכל זמן האמות **בצדק ובמישרים**; וכשתגבר אמה על אמה הכל הוא משפט מאתו.

(י) **וִיהִי יְהֹוָה מִשְׂגָּב לַדָּךְ מִשְׂגָּב לְעִתּוֹת בַּצָּרָה**: בכל עת כשהוא שופט העולם הוא **משגב** לעני. אף על פי שהוא שפל בלא כח ובלא יכלת לא יכיחנו לחזקים ממנו, אלא הוא לו למשגב. וישגב העני בו כמו שישגב אדם במגדל עז, וכמו שנשגבו בו ישראל היום והוא להם למגדל עז. **ומשגב לעתות** שהם **בצרה**, כי ישראל עתה **בצרה** גדולה מפני זה הפלשתי. ופלשתים שהיו מתגברים עליהם כמו שאמר במלך שאול (שמואל א ט טז): כי באה צעקתו אלי.

(יא) **וְיִבְטְחוּ בְךָ** דין הוא **שיבטחו בך**

יוֹדְעֵי שְׁמֶךָ כישראל היום, כי ראו

כִּי לֹא עָזַבְתָּ דֹרְשֶׁיךָ יְהֹוָה: אלא היית עמם בעת צרתם.

(יב) **זַמְּרוּ לַיהֹוָה יֹשֵׁב צִיּוֹן** אמר: **ישב ציון**, ואף על פי שציון היתה עדין ביד היבוסי, כי היתה קבלה אצלם כי שם ישכון הכבוד ושם יבנה בית המקדש; וציון היא ראש ירושלם.

הַגִּידוּ בָעַמִּים עֲלִילוֹתָיו: בכל מקום שתלכו הגידו העלילות והנפלאות שעשה עמכם.

(יג) **כִּי דֹרֵשׁ דָּמִים אוֹתָם זָכָר** האל שהוא **דרש** דמי העניים מיד עושקיהם **זכר אותם דמים** ששפכו פלשתים בישראל.

לֹא שָׁכַח צַעֲקַת עֲנָיִים*): כתיב ביו״ד וקרי בוא״ו, כי הענוים הם כמו העניים והחלשים ברוב.

(יד) **חָנְנֵנִי יְהֹוָה** פתחו״ת החי״ת**) יורה עליו שהוא מן הדגוש ונרפה, כמו (בראשית מב כא) בהתחננו אלינו.

רְאֵה עָנְיִי מִשֹּׂנְאָי כמו שראית מזה השונא והוא גלית.

מְרוֹמְמִי מִשַּׁעֲרֵי מָוֶת: כי הכל היו חושבים שאפול ביד גלית. **ושערי מות** הוא קרוב למיתה, כמו השער לבית.

(טו) **לְמַעַן אֲסַפְּרָה** כשאנצל משונאי אספרה

כָּל תְּהִלָּתֶיךָ בְּשַׁעֲרֵי בַת צִיּוֹן כי שם תהיה ההודאה, והשירים והזמירות יאמרו שם, כי שם ישכון הכבוד.

אָגִילָה בִּישׁוּעָתֶךָ: בישועה שתעשה עמי מכל שונא ושונא שיהיה לי. ואמר: **בשערי**, כמו השערה אל הזקנים (דברים כה ז). ומלת **תהלתיך** כתיב ביו״ד, כי

*) בכתב יד שלפנינו הכתיב: ענוים. **) לפנינו החי״ת בקמ״ץ.

רוצה לומר: תהלות רבות, ונגרע ממנו סימן רבוי הנקבות ובא בסימן רבוי הזכרים לבד. וכמוהו: כלאית ברוב עלתיך (ישעיהו מז יג); ואחותיך סדום ובנותיה (יחזקאל טז נה: עיין פרוש רבנו במקומותיהם). ובאמרו: כל תהלתיך, ובמקום אחר (מזמור קו ב) אומר: מי ימלל גבורות יי׳? דוד אמר אספרה כל תהלתיך. על כל הצרות שעברו עליו נתן שבח והודאה לאל שהצילו מהאויבים; וכאשר בא לספר הנסים שעשה לישראל בכל דור ודור אמר: מי ישמיע כל תהלתו? וכן היחיד לבדו, הנסים שעושה הקדוש ברוך הוא עמו מטובות וחסדים לא יוכל לספר. כמו שאמר (שם מ ו): אגידה ואדברה עצמו מספר. כי פעמים יעשה האל יתברך נס עם האדם ולא ידע עד אחר זמן שיתבונן בו. וכן אמרו רבותינו, זכרם לברכה (בבלי נדה לא א): בעל הנס איננו מכיר בנסו. וכאשר אמר דוד: כל תהלתיך, אמר על הנסים שעשה עמו הגלוים והידועים לכל במלחמת האויבים.

(טז) טָבְעוּ גוֹיִם בְּשַׁחַת עָשׂוּ פלשתים שבאו להלחם עלינו חשבו להפילנו והם נפלו

בְּרֶשֶׁת זוּ טָמָנוּ וברשת אשר טמנו ללכדנו

נִלְכְּדָה רַגְלָם: ופרוש: זו כמו אשר; וכן: זו חטאנו לו (ישעיהו מב כד); ויש לפרשו כמשמעו כמו: זה.

(יז) נוֹדַע יְהֹוָה עתה נודע יי׳ במלחמה זו, כי כלחוס ישראל במעט כח ויכלת שהיה להם כנגדם; ולא היו יכולים לנצח אותם אם לא יי׳ שנלחם לישראל.

מִשְׁפָּט עָשָׂה בפלשתים.

בְּפֹעַל כַּפָּיו נוֹקֵשׁ רָשָׁע זה גלית, כי בחרבו נהרג. ומלת נוקש בלר״י כמו בפת״ח, והוא מבנין כפעל מענין מוקשים. ויש לפרש הנו״ן שורש, והוא פעל עומד מענין וינקשו מבקשי נפשי (מזמור לח יג); ונוקש ויקש ענין אחד.

הִגָּיוֹן סֶלָה: התשועה הזאת היא לנו הגיון והודאה.

(יח) יָשׁוּבוּ רְשָׁעִים לִשְׁאוֹלָה כָּל גּוֹיִם שְׁכֵחֵי אֱלֹהִים: ישובו רשעים לקבר. ואמר: ישובו, כמו ואל עפר תשוב (בראשית ג יט). וישובו הוא דרך תפלה, כלומר: כמו שמתו אלו שונאי ישראל כן ימותו כלם שהם שכחי אלהים. ובדרש (בבלי סנהדרין קה א ושוחר טוב במקומו) לשאולה הוא גיהנם. ואמרו (שם בקצת שנוי לשון): למה אמר לשאולה? והלא כל ה״א בסוף התבה היא כמו למ״ד בתחלתה? ולמה אמר לשאולה בלמ״ד? לומר: שירדו לבטן*), או למדרגה התחתונה, של שאול (בראשית רבה פרשיות נ וסח).

(יט) כִּי לֹא לָנֶצַח יִשָּׁכַח אֶבְיוֹן אם יעמדו ישראל בצרה מפלשתים לא יהיה זה לארך זמן

תִּקְוַת עֲנִוִּים**) תֹּאבַד לָעַד: לא שזכר עומד במקום שנים; וכן מנהג הלשון בהרבה מקומות. ענוים כתיב בוא״ו וקרי עניים ביו״ד; וקרוב הוא כי העניים הם ענוים ברוב.

---

*) הנסחאות פה מה רבו: דיוטא, דיוטי, אמבטי, בטי ואחרות, וכלן ישא רוח יקח הבל. והמלה הזאת איננה יונית, כדעת הערוך (ואחריו כל אדם ימשוך) אבל עברית, כנראה מתפלת הנביא (יונה ב ג): מבטן שאול! **) עניים קרי.

(כ) קוּמָה יְהוָה קומה מלרע. ואמר: קומה, כמו שאמר הנסח; והכל דרך משל שיקום לשפוט הרשעים.

אַל יָעֹז אֱנוֹשׁ בני אדם שיש להם עז וגבורה על ישראל אל יעוזו עוד.

יִשָּׁפְטוּ גוֹיִם עַל פָּנֶיךָ: כמו לפניך. וכן: אלהים אחרים על פני (שמות כ ג; דברים ה ז).

(כא) שִׁיתָה יְהוָה מוֹרָה לָהֶם שיתה מלרע. מורה בה"א כמו באל"ף. אמר: שיעשה להם שייראוהו.

יֵדְעוּ גוֹיִם אֱנוֹשׁ הֵמָּה סֶּלָה: ידעו שהם אנושים ואין להם כח כנגד האל; כי אנוש כגזר מענין אנוש לשברך (ירמיהו ל יב).

מזמור י

(א) לָמָה יְהוָה תַּעֲמֹד בְּרָחוֹק המזמור הזה לא אמרו דוד על ענין אחד מיוחד, אלא תפלה היא שיתפלל בה כל אדם שהוא בצרה מאויבו. וספר בו דרכי הרשע בעשקו העני ואשר אין לו כח להנצל ממנו. ולפי שברוב לא יעשה העושק בפרהסיא ספר עשק הרשע שיעשוק העני במארב ובמסתר, ואין לו דרך להשמר ממנו אלא על יי' עיניו. וספר מעשי הרשע ביחיד וברבים, כי הרשע הוא אחד ועוזריו הם רבים. וכלל בו גם כן העושק שעתידין אמות העולם לעשוק את ישראל בארצם; לפיכך אמר: אבדו גוים מארצו (טז). ואמר: לערץ אנוש מן הארץ (יח). אמר: למה יי' תעמד ברחוק? כי כשתבוא העזרה מאתו לעני ולצועק כאלו הוא קרוב אליו ועוזרו, כמו שאמר (דברים ד ז) אשר לו אלהים קרבים אליו; ואמר (מזמור קמה יח): קרוב יי' לכל קראיו; וכשהאויב מתגבר כאלו האל ברחוק ומעלים עיניו מן העני, לפיכך אמר: למה יי' תעמד ברחוק. וב"ת ברחוק עומד במקום שנים, רלוני לומר: במקום רחוק.

תַּעְלִים לְעִתּוֹת בַּצָּרָה: לעתות שהעני בצרה.

(ב) בְּגַאֲוַת רָשָׁע יִדְלַק עָנִי זהו בפרהסיא שירדף אותו בגאותו.

יִתָּפְשׂוּ בִּמְזִמּוֹת זוּ חָשָׁבוּ: יתפשו הוא תפלה: יהי רצון מלפניך שיתפשו הרשעים במזמות שחשבו לתפוש העניים. ופרוש זו כמו: אשר; וכן (ישעיהו מב כד).

(ג) כִּי הִלֵּל רָשָׁע לפי שהוא מהלל עצמו

עַל תַּאֲוַת נַפְשׁוֹ שעושה ואין מונע ממנו, תראה לו אתה שיש גבה עליו ויתפש במה שיחשב לעשות.

וּבֹצֵעַ בֵּרֵךְ נִאֵץ יְהוָה: הרשע מברך ומשבח הבלע ומי שאוחז דרכו ומנאץ האל; ואומר: שאין יכלת בידו להציל העשוק מידו, או שאין משגיח עליו כמו שאמר (יג): אמר בלבו לא תדרש.

(ד) רָשָׁע כְּגֹבַהּ אַפּוֹ גבה הלב מתראה בפנים, והפנים מכונים באף, לפי שהוא גבה על הפנים, כמו: ויפל לאפיו (שמואל א כ מא) שהוא כמו על פניו, וישתחוו לו אפים ארצה (בראשית מב ו): כמו על הפנים.

בַּל יִדְרֹשׁ מפני גבהותו וגאותו לא ידרש אלהים ולא יתפלל אליו.

אֵין אֱלֹהִים כָּל מְזִמּוֹתָיו: **כל מזמות** הרשע ומחשבותיו: **כי אין אלהים** שפטים בארץ; וכל מה שירצה האדם לעשות יעשה, כי אין דורש ואין מבקש, לפיכך לא **ידרש אלהים.**

(ה) **יָחִילוּ דְרָכָו***) מענין חיל כיולדה (מזמור מח ז). אמר: כי דרכי הרשע הרעים יחילו העניים

בְּכָל עֵת כי כל זמן שהוא בעולם יפחדו ממנו.

מָרוֹם מִשְׁפָּטֶיךָ מִנֶּגְדּוֹ **מרום** הוא קריאה לאל יתברך. אמר: כי אתה, יי' **מרום, משפטיך** הם מנגדו ולא יגעו בו, לפיכך הוא מתגאה.

כָּל צוֹרְרָיו הם העניים.

יָפִיחַ בָּהֶם: כמו נפיחת הפה הם לפניו. או הוא מענין פח ומוקש, כלומר שישים בהם פח ללכדם. וכן יפיחו קריה (משלי כט ח).

(ו) **אָמַר בְּלִבּוֹ בַּל אֶמּוֹט** חושב **בלבו בל אמוט** לעולם, לא **אמוט** מגדולתי.

לְדֹר וָדֹר אֲשֶׁר לֹא בְרָע: **לדר ודר** אחיה כי **לא** אהיה ולא אראה **ברע**; לפיכך אחיה זמן רב.

(ז) **אָלָה פִּיהוּ מָלֵא וּמִרְמוֹת וָתֹךְ** כן דרך הרשע, כשירצה לרמות אחרים ישבע להם בפה מלא, שיראה כי בכל כונתו נשבע, והם **מרמות ותך. ותך** היא כמו מרמה, לפי שאין בתוך לבו מה שמראה בפיו.

תַּחַת לְשׁוֹנוֹ עָמָל וָאָוֶן: כשישבע בלשונו, **תחת לשונו** יש **עמל ואון.** והלב הוא **תחת** הלשון שהוא נסתר מהנגלה בלשון; וכן ורומם תחת לשוני (מזמור סו יז) הוא אומר על הלב. **ומלא** אינו תואר אלא פעל: כמו וכבוד יי' מלא את המשכן (שמות מ לד). אמר: שהוא ממלא פיו **באלה** כדי שיאמין אדם בו, וישקר בו.

(ח) **יֵשֵׁב בְּמַאְרַב חֲצֵרִים** **חצרים** הם ערי הפרזות שהן על הדרכים: כמו ובנתיה וחצריה (יהושע טו מה); חצרים תשב קדר (ישעיהו מב יא). על דרך: פרזות תשב ירושלם (זכריה ב ח).

בַּמִּסְתָּרִים יַהֲרֹג נָקִי כי ברב הפעמים הרשע לא יעשה מעשה הרע בפרהסיא אלא ישב **במארב ובמסתרים**, שישמור מבני אדם שלא יראוהו. ולא ישמור מהאל הרואה כל!

עֵינָיו לְחֵלְכָה יִצְפֹּנוּ: **לחלכה** כמו חלך והה"א נוספת; ופרושו: לעני. אמר: שעיני הרשע יצפנו לעני ללכדו. **ויצפנו** פעל עומד, כלומר: ישים עיניו במקום צפון ומשם יביטו הדרכים.

(ט) **יֶאֱרֹב בַּמִּסְתָּר כְּאַרְיֵה בְסֻכֹּה יֶאֱרֹב לַחֲטוֹף עָנִי יַחְטֹף עָנִי בְּמָשְׁכוֹ בְרִשְׁתּוֹ.** המשילו **לאריה** שהוא עומד **בסכתו ויארב לחטף** אשר יעבור עליו, או קרוב לו כדי שלא ישמרו ממנו ויברחו מפניו כשיראוהו; וכשיראה הטרף **יחטף.** והחטיפה היא הלקיחה במהירות, כי הרשע ישב במארב **במסתר.** ואחר כך המשילו לציד שיפרוש רשתו ויעמוד רחוק מרשתו כדי שלא ישמר העוף ממנו, וחבלי הרשת בידו, וכשיפול העוף ברשת ימשוך הרשת בחבלים שבידו והעוף נתפש: כן דרך

*) דרכיו קרי.

הרשע. פעמים לא יהיה במארב אלא יעמוד רחוק מן הדרכים, כדי שלא ישמרו בני אדם ממנו, וכשיראה עניים וחלושים ירוץ אליהם. או יעמיד מבני חבורתו בדרכים בלא כלי זין והוא עם המזוינים מרחוק. וכשיעברו בני אדם החלושים יעשו אלו להם סימן והם באים; והם להם כמו הרשת לציד. ועוד ספר דרך אחרת שעושה הרשע, והוא מה שאמר:

(י) **וְדָכֶה***) **יָשֹׁחַ ודכה** כתיב בוא"ו וקרי ביו"ד, והוא"ו והיו"ד מתחלפין. אמר: כי עוד בענין אחר הוא דרך הרשע לתפוש העניים. יעשה עצמו **דכא ושח**. הוא וחבורתו יעשו עצמם חולים ומדוכאים כדי שלא ישמרו בני אדם מהם וילכו עמהם בחבורה בדרך; וכשהם רחוקים מן הישוב מראים להם כחם ועצמם ותופשים אותם, וזה:

וְנָפַל בַּעֲצוּמָיו חֵלְכָּאִים: והוא כתיב מלה אחת וקרי שתי מלות **חל כאים**, ופרושו: עדת הנכאים והחלושים. **ועצומיו** הוא תואר לאבריו העצומים, ידיו ורגליו. וכל אלה הדרכים שספר בענין הרשע להראות, כי בכל אלה הדרכים ישמר מבני אדם ולא ישמר מהאל, ומראה עצמו כי איננו ירא מהאל; כי אמר בלבו איננו רואה ואינו יודע, כמו שאמר:

(יא) **אָמַר בְּלִבּוֹ שָׁכַח אֵל הִסְתִּיר פָּנָיו בַּל רָאָה לָנֶצַח:** אם ידע **שכח**. או פרושו: כי איננו יודע כלל, כמו האדם ששכח הדבר ואינו יודעו, או כאדם שיודע הדבר **ומסתיר פניו** ואינו רוצה **לראותו** לעולם; לפיכך אמר:

(יב) **קוּמָה יְהוָֹה אֵל נְשָׂא יָדֶךָ** לפי שהרשע אומר שאינך רואה, **קומה** אתה **ונשא ידך** עליו

אַל תִּשְׁכַּח עֲנָוִים**): כמו שהרשע אמר **שכח אל**. עניים כתיב וקרי **ענוים**.

(יג) **עַל מֶה נִאֵץ רָשָׁע אֱלֹהִים אָמַר בְּלִבּוֹ לֹא תִדְרֹשׁ:** כי על מה הוא מנאץ אותך? אלא לפי שאמר בלבו כי **לא תדרוש** ולא תשגיח מה שהוא אומר ועושה.

(יד) **רָאִתָה** חסרה היו"ד, שהיא במקום למ"ד הפעל, מהמכתב. הרשע אומר שאין אתה רואה; אבל **אתה ראיתה** הכל.

כִּי אַתָּה בודאי

עָמָל וָכַעַס תַּבִּיט העמל והכעס שעושה הרשע לעניים **תביטהו אתה**.

לָתֵת בְּיָדֶךָ כאשר תרצה לקחת משפט העניים מהרשע. כי

עָלֶיךָ יַעֲזֹב חֵלֶכָה החלך, והוא העני, דינו; כי פעמים רבות ראה,

יָתוֹם אַתָּה הָיִיתָ עוֹזֵר: שהיית עוזר **היתום** ומי שאין לו כח, לפיכך הוא מיחל לך ועוזב דינו **עליך**. **וחלכה** הה"א נוספת כמו שפרשנו (למעלה ח).

(טו) **שְׁבֹר זְרוֹעַ רָשָׁע שבור זרועו** ותקפו

---

*) ידכה קרי. **) בכתב יד שלפנינו הכתיב: **ענוים**; ואולם **עניים** היתה המלה לראשונה ונהפכה היו"ד לוא"ו על ידי הסופר הראשון בעצמו.

וָרָע תִּדְרוֹשׁ רִשְׁעוֹ בַל תִּמְצָא: שהוא אומר כי לא תדרוש כמו שאמר למעלה (י"ג) הראה לו כי אתה דורש; ואם אתה עושה כן לא תמצא רשע בארץ, כי אם תשבור זרועו הנשארים ישמעו ויראו. ורשע ורע הוא כפל דבר.

(טז) יְהוָה מֶלֶךְ עוֹלָם וָעֶד כשתעשה משפט ברשעים העושקים ישראל בגלות אז תהיה מלך עולם ועד ואין מורה את פיך כמו שאמר (זכריה יד ט): והיה יי' למלך על כל הארץ; ואז

אָבְדוּ גוֹיִם מֵאַרְצוֹ: ותשוב המלוכה לישראל.

(יז) תַּאֲוַת עֲנָוִים שָׁמַעְתָּ יְהוָה שמעת כמו תשמע, ופירושו: שמעת תפלתם כתאותם. או פירושו: שמעת תאותם קודם שיוליאוה מפיהם, כמו שאמר (ישעיהו סה כד): והיה טרם יקראו ואני אענה וגומר.

תָּכִין לִבָּם תסיר מלבם טרדת העולם כי לבם טרוד בעניים ומרודיהם, ואתה תעזרם להכין לבם אליך בכונה. ואז

תַּקְשִׁיב אָזְנֶךָ: לתפלתם. ופרוש תקשיב אזנך: תטים ותהיינה אזניך קשובות.

(יח) לִשְׁפֹּט יָתוֹם וָדָךְ ומה היא תפלתם? לשפט יתום ודך. ופירושו: לקחת משפטם מיד עושקיהם.

בַּל יוֹסִיף עוֹד לַעֲרֹץ אותם ולהפחידם עוד

אֱנוֹשׁ מִן הָאָרֶץ: ולא ייראו כי אם ממך. לערץ פעל יוצא וכמוהו פעל יוצא בקומו לערץ הארץ (שם ב יט); הפעלה כדף תערוץ (איוב יג כה).

מזמור יא

(א) לַמְנַצֵּחַ לְדָוִד בַּיהוָה חָסִיתִי אֵיךְ תֹּאמְרוּ לְנַפְשִׁי נוּדוּ נודו כתיב ונודי קרי. הכתיב כנגד הגוף והנפש, כלומר: כי אמרו שונאיו עליו, כי גופו יאבד, שימית אותו שאול, ונפשו גם כן, שהיו אומרים עליו שהוא רשע, ונפשו תאבד ותכוד, על דרך יקלענה בתוך כף הקלע (שמואל א כה כט); וקרי הוא על נפשו, כי היא המנהגת הגוף.

הַרְכֶם איך תאמרו לה שתנוד מהרכם שבאה להמלט שם בהר שלכם? יהרכם כמו מהרכם. וכן אלחנן בן דודו בית לחם (שם ב כג כד) כמו מבית לחם; עד יקם גוי איביו (יהושע י יג) כמו מאויביו. ואמר זה כנגד אויביו המגידים לשאול מקומו שהיה חושב להמלט באותו המקום, והם היו מגלים לשאול כמו שאמר ויגד לשאול כי בא דוד קעילה (שמואל א כג ז). ופרוש

צִפּוֹר: כצפור הנודדת מקן אל קן ומהר אל הר. וחסר כ"ף הדמיון, כמו גור אריה יהודה (בראשית מט ט); יששכר חמור גרם (שם יד) והדומים להם. ואמר דוד כנגד השונאים המגלים אותו: ביי' חסיתי מכל מקום. אף על פי שאני בורח ביי' חסיתי שיושיעני; אבל אתם איך תאמרו לנפשי שתנוד?

(ב) כִּי הִנֵּה הָרְשָׁעִים יִדְרְכוּן קֶשֶׁת כמו שאתם מגלים עלי כן יגלו עלי האחרים באמום אליהם; כי כן דרך הרשעים לדרוך קשת

כּוֹנְנוּ חִצָּם עַל יֶתֶר ולכונן חצם על יתר הקשת.

לִירוֹת בְּמוֹ אֹפֶל כלומר בהסתר.

לְיִשְׁרֵי לֵב: כמוני היום שאין בי עון. ואמר **לירות** ואינם יורים, כי אינם מועילים מעשיהם ומחשבותם כי **ביי' חסיתי**. והדרש (בקצת שנוי לשון שוחר טוב במקומו) מפרש הענין הזה על ישראל. בשעה שגלו ישראל היו אמות העולם שמחים עליהם להגלותם ממקומם. **נודי** אין כתיב כאן אלא **נודו** כלפי מעלה וכלפי מטה. כלפי מעלה: כצפור נודדת מקנה כן איש נודד ממקומו (משלי כז ח); ואין איש אלא הקדוש ברוך הוא, שנאמר (שמות טו ג) יי' איש מלחמה, ואין מקומו אלא בית המקדש שנאמר (מזמור קלב יד) זאת מנוחתי עדי עד. כלפי מטה: ישראל. **כי הנה הרשעים, ידרכון קשת כוננו חצם על יתר**, ר' ברכיה בשם רבי אבא אמר: זה שבנא ויואח. מה עשו? כתבו אגרת והכוה בחץ ופשטוה לסנחריב בעד החלון, וכתוב בה: כל ישראל מבקשים להשלים לך; וישעיה וחזקיה אין מניחים אותם. **לירות במו אופל לישרי לב** כנגד שני **ישרי לב** חזקיה וישעיה.

(ג) **כִּי הַשָּׁתוֹת יֵהָרֵסוּן** מה אם הצדיקים שהשתיתו עולמך, ומה אבן שתיה שממנה הושתת העולם עמדו הרשעים ופגרו אותה

צַדִּיק מַה פָּעָל: מה פעלה פעלת לפעלי מלות?! (קצור משוחר טוב במקומו). **כי השתות יהרסון** השתות הם היסודות כמו והיו שתתיה מדכאים (ישעיהו יט י) ומשופי שת (שם כ ד). או פרושו: רשתות ומצודות; ויהיה זה או זה משל על המחשבות והעצות. **צדיק מה פעל:** כי מחשבות הרשעים יהרסון ולא יזדמן להם מה שחשבו לעשות, והצדיק יהיה לו מה **שפעל** כלומר יגמלהו יי' כצדקו.

(ד) **יְהוָה בְּהֵיכַל קָדְשׁוֹ** היכל קדשו הם השמים.

יְהוָה בַּשָּׁמַיִם כִּסְאוֹ הוא כפל דבר. כלומר אף על פי **שבשמים כסאו**

עֵינָיו יֶחֱזוּ עַפְעַפָּיו יִבְחֲנוּ בְּנֵי אָדָם: על דרך כי רם יי' ושפל יראה (מזמור קלח ו) ויגמול לצדיק ולרשע לכל אחד ואחד כפי מעשיו.

(ה) **יְהוָה צַדִּיק יִבְחָן** על דרך כי את אשר יאהב יי' יוכיח (משלי ג יב), ויביא עליו צרות ויבחנו לעיני העולם להראות צדקו לבני האדם, כי לא ימוט לעולם לבבו בעבור הצרות, וינקהו מפשעיו;

וְרָשָׁע וְאֹהֵב חָמָס שָׂנְאָה נַפְשׁוֹ: אבל **הרשע ואהב חמס שנאה נפשו** מלהוכיח, כי לא יקבל תוכחות עד בא עתו ויאבידנו מן העולם. וזהו שאמר:-

(ו) **יַמְטֵר עַל רְשָׁעִים פַּחִים** מן פח יקוש (הושע ט ח). ואמר: **ימטר** לפי שהגזרות באות מן השמים. ויש מפרשים (תרגום ורשי): **פחים** כמו פחם לגחלים (משלי כו כא): והוא משקל אחר. והחכם רבי אברהם בן עזרא פרש: כמו רקעי פחים (במדבר יז ג), והם כדמות אבנים שורפות יורדות עם המטר.

אֵשׁ וְגָפְרִית וְרוּחַ זִלְעָפוֹת **זלעפות** הזי"ן בחיר"ק והעי"ן בקמ"ץ מן זלעפה אחזתני (מזמור קיט נג): ענין רעדה, או ענין שרפה.

מְנָת כּוֹסָם: פירושו: חלקם. וכן מנת חלקי וכוסי (שם טז ה). ונסמך מנת אל החלק ואל הכוס, אף על פי שהם ענין אחד, כמו אדמת עפר (דניאל יב ב); מטיט היון (מזמור מ ג). או זה לפי כי מנת יש בו ענין הזמנה גם כן.

(ז) כִּי צַדִּיק יְהוָה צְדָקוֹת אָהֵב צדקות איש צדקות כמו ואני תפלה (שם קט ד) יָשָׁר יֶחֱזוּ פָנֵימוֹ: ואיש ישר יחזו פניו על דרך ופניתי אליכם (ויקרא כו ט). פנימו כמו פניו; וכן כי ישכן עלימו משכיל (איוב כב ב) כמו עליו. או פירוש ישר יחזו פנימו: על דרך אני בצדק אחזה פניך (מזמור יז טו). או פירוש פנימו: פניהם כמשמעו, כי מ"ם וא"ו לשון רבים. ופירושו: כי פני הצדיקים יחזו האל שהוא ישר. ובדרש (שוחר טוב בשנוי קצת): לא היה לו לומר אלא ישרים יחזו פניו, או ישר יחזה פניו: מהו ישר יחזו פנימו? אלא לישרו של עולם יחזו פניהם של ישרים.

מזמור יב

(א) לַמְנַצֵּחַ עַל הַשְּׁמִינִית מִזְמוֹר לְדָוִד: כבר פרשתי טעם על השמינית (מזמור ד); וזה המזמור נאמר ברוח הקדש על העתיד על דור שהיו מתגברים הרשעים על העניים ואמר:

(ב) הוֹשִׁיעָה יְהוָה כִּי גָמַר חָסִיד כִּי פַסּוּ אֱמוּנִים מִבְּנֵי אָדָם: כלומר: החסידים ואנשי האמונה גמרו ופסו, ורוב אנשי הדור הזה הם רשעים, ויעריצו סוד על העניים והחלושים; לפיכך צריך תשועת יי' להושיעם מידם.

(ג) שָׁוְא יְדַבְּרוּ אִישׁ אֶת רֵעֵהוּ כי יאמרו בפיהם מה שאין בלבם; וזהו שוא. שְׂפַת חֲלָקוֹת חלקות שם; ואם יהיה תאר יהיה חסר המתואר: אמרות חלקות. בְּלֵב וָלֵב יְדַבֵּרוּ: שמראים עצמם בדבריהם בלב אחד לטובה, ולבם לרעה.

(ד) יַכְרֵת יְהוָה כָּל שִׂפְתֵי חֲלָקוֹת דרך נבואה או תפלה. לָשׁוֹן מְדַבֶּרֶת גְּדֹלוֹת: גדלות: דברות גדולות, או גבוהות; וכן כעדר הקצובות (שיר ד ב); מאכלו בראה (חבקוק א טז), והדומים להם.

(ה) אֲשֶׁר אָמְרוּ לִלְשֹׁנֵנוּ נַגְבִּיר שְׂפָתֵינוּ אִתָּנוּ מִי אָדוֹן לָנוּ: ללשננו בעבור לשננו, כמו אמרי לי אחי הוא (בראשית כ יג).

(ו) מִשֹּׁד עֲנִיִּים שאני רואה,
מֵאֶנְקַת אֶבְיוֹנִים שאני שומע,
עַתָּה אָקוּם יֹאמַר יְהוָה להושיעם; ויאמר יי' הוא דרך נבואה
אָשִׁית בְּיֵשַׁע יָפִיחַ לוֹ: אשית העניים בישע מאשר יפיח להם, כלומר: אושיעם מאשר יליבו להם פחים ללכדם; וכן יפיחו קריה (משלי כט ח) יליבו פח.

(ז) אִמֲרוֹת יְהוָה אֲמָרוֹת טְהֹרוֹת ואם תאמרו כי מה שיאמר יי' לא יקום; לא כן, כי אמרות יי' אמרות טהורות, אין בהן סיג, כי כלן אמת, והן כמו כֶּסֶף צָרוּף בַּעֲלִיל לָאָרֶץ יככסף שהוא

מְזֻקָּק שִׁבְעָתָיִם: ופירוש **בעליל לארץ** כמו בעל הארץ, ופירושו: אדון הארץ, והבי"ת שרש והוא כפול למ"ד הפעל בשקל סגריר וכלומר: האמרות האלה הן **ככסף צרוף** מאדון כל הארץ. ולמ"ד **לארץ** כלמ"ד הרגו לאבנר (שמואל ב ג ל); השלישי לאבשלום (דברי הימים א ג ב), או תהיה במקום ה"א הידיעה. ויש מפרשים (תרגום ורשי) **בעליל** הבי"ת שמוש, ופירושו: עליון ומשובח, כלומר: **ככסף צרוף** משובח שבעפר שעושין ממנו הכור. ורבותינו, זכרם לברכה, פרשו, (משנת ראש השנה א ה) **עליל** מקום הנראה והנגלה, באמרם: בין שנראה בעליל. ואמרו (שם בבלי כא ב): מאי משמע דהאי עליל לישנא דגלוי הוא? דכתיב **בעליל לארץ**.
ופירוש **שבעתים** פעמים רבות כפולות; כי מספר שבע ושבעה יבא בענין מספר רב, כמו שבע כחטאתיכם (ויקרא כו כא); שבע יפול צדיק וקם (משלי כד טז) שבעה עינים (זכריה ג ט). וכן **שבעתים** פעמים רבות כפולות; וכן שבעתים יקם (בראשית ד טו).

(ח) **אַתָּה יְהוָה תִּשְׁמְרֵם** תשמור העניים. ואמר **תִּצְּרֶנּוּ** לשון יחיד על כל עני ועני, במקום שיהיה שם בין העושקים.
מִן הַדּוֹר זוּ מזה הדור, שהם רשעים, **תשמרם לְעוֹלָם:** בכל דור ודור.

(ט) **סָבִיב רְשָׁעִים יִתְהַלָּכוּן** כי הרשעים יתהלכון סביב לצדיקים להרע להם, לפיכך צריך שתשמרם מהם.
כֻּרֻם זֻלּוּת לִבְנֵי אָדָם: כשיתרוממו הרשעים הוא **זלות** ושפלות **לבני אדם**; על דרך ובמשל רשע יאנח עם (משלי כט ב). **וזלות** הפך הכבוד; והזי"ן בקבו"ץ שפתים.

מזמור יג

(א) **לַמְנַצֵּחַ מִזְמוֹר לְדָוִד:** זה המזמור אמרו דוד בעת שהיה בצרה מאויביו או נאמר על לשון הגלות; והוא הנכון.

(ב) **עַד אָנָה יְהוָה תִּשְׁכָּחֵנִי נֶצַח** כמו עד מתי **תשכחני**. לפי שתניחני ביד אויבי זה כמה שנים יאמרו האמות כי שכחתני.

עַד אָנָה תַּסְתִּיר אֶת פָּנֶיךָ מִמֶּנִּי: או יודע אתה בעניי ותסתיר פניך ממני, שלא תרצה לפנות אלי. ובדרש (שוחר טוב בשנויים): זה הוא שאמר הכתוב (זכריה ז יג) ויהי כאשר קרא ולא שמעו כן יקראו ולא אשמע. אמר רבי יצחק: מדה כנגד מדה. אמר הקדוש ברוך הוא לפי שאמרתי ארבע פעמים עד אנה: עד אנה מאנתם (שמות טז כח); עד אנה ינאצני (במדבר יד יא); ועד אנה לא יאמינו בי (שם); עד מתי לעדה הרעה הזאת (שם כז): כך אני עתיד למסור אתכם ביד ארבע מלכיות, ואתם תצעקו לפני ארבע פעמים: **עד אנה יי' תשכחני נצח** בבבל; **עד אנה תסתיר את פניך ממני** במדי; **עד אנה אשית עצות בנפשי** (למטה ג), ביון; **עד אנה ירום איבי עלי** (שם), באדום.

(ג) עַד אָנָה אָשִׁית עד אנה אמשיך להשית
עֵצוֹת בְּנַפְשִׁי איך אמלט מהצרה אשר בה?
יָגוֹן בִּלְבָבִי יוֹמָם אפילו היום שאדם מתעסק בצרכי העולם ושוכח יגונו אבל לא כן; וכי כל כך הן צרותי רבות, כי לא יסור יגון מלבי יומם!
עַד אָנָה יָרוּם אֹיְבִי עָלָי: שהוא מושל בי?
(ד) הַבִּיטָה עֲנֵנִי יְהוָֹה אֱלֹהָי כנגד מה שאמר: תסתיר את פניך ממני אמר: הביטה ענני יי' אלהי; אתה יי' והיכלת בידך להושיעני, ואתה אלהי ושופטי משפטי מיד איבי.
הָאִירָה עֵינַי פֶּן אִישַׁן הַמָּוֶת: כי אני בחשכה בתרדמת הגלות והצרות, וקודם שאישן שנת המות ענני והאירה עיני.
(ה) פֶּן יֹאמַר אֹיְבִי יְכָלְתִּיו צָרַי יָגִילוּ כִּי אֶמּוֹט: יכלתיו יכלתי לו, ולא יקום מתחתי עוד.
(ו) וַאֲנִי בְּחַסְדְּךָ בָטַחְתִּי הם חושבים כי אין לי מושיע; ואני בחסדך בטחתי שתושיעני.
יָגֵל לִבִּי בִּישׁוּעָתֶךָ כנגד צרי יגילו כי אמוט. וכשתושיעני יגל לבי, והם יאבלו.
אָשִׁירָה לַיהוָֹה אז כשיושיעני אשירה ליי' ואומר לו הודאות.
כִּי גָמַל עָלָי: ולא ישנתי שנת המות. ובדרש (שוחר טוב): כנגד ארבע לעקות ארבע נחמות: ואני בחסדך בטחתי בבבל; יגל לבי בישועתך במדי; אשירה ליי' ביון; כי גמל עלי באדום.

מזמור יד

(א) לַמְנַצֵּחַ לְדָוִד זה המזמור גם כן הוא על לשון הגלות.
אָמַר נָבָל בְּלִבּוֹ אֵין אֱלֹהִים נבל הוא מלך האומות שישראל בידו, וחושב בלבו בהרעו לישראל ובכנסו אותם, כי אין אלהים ואין שופט ודין בעולם לשלם לאיש כמעשהו.
הִשְׁחִיתוּ הוא ועמו.
הִתְעִיבוּ עֲלִילָה עשו מעשה תועבה.
אֵין עֹשֵׂה טוֹב: אין בהם אחד שיעשה טוב אלא כלם השחיתו מעשיהם, וכל מעשיהם הם לרעה, כי חשבו כי אין רואה יי'.
(ב) יְהוָֹה מִשָּׁמַיִם הִשְׁקִיף עַל בְּנֵי אָדָם אף על פי שהוא גבה עליהם ונסתר מעיניהם הוא משקיף עליהם ומשגיח
לִרְאוֹת הֲיֵשׁ מַשְׂכִּיל דֹּרֵשׁ אֶת אֱלֹהִים: אם יש בהם משכיל אחד שידרוש אלהים, ויחשוב כי יש אלהים שופטים; והנה
(ג) הַכֹּל סָר סר מדרך הטובה. ויש מפרשים כמו סג כמו שאמר בספר השני (מזמור נג ד): כלו סג; והוא מן נסוגו אחור (ישעיהו מב יז), והענין אחד; והגימ"ל

רי"ש בא"ת ב"ש ג"ר. ויש מפרשים מתרגום ויבאש וסרי (שמות ז כא ומקומות אחרים). וכן אמר:

יחדו נאלחו שענינו נתעבו ונבאשו; הפוך מן סיר אשר חלאתה בה (יחזקאל כד ו) שפירושו: זוהמא; וכן אף כי נתעב ונאלח (איוב טו טז)

אין עשה טוב אין גם אחד: אפילו אחד; וכן גם לרעהו ישנא רש (משלי יד כ).

(ד) **הלא ידעו כל פעלי און** הלא על דרך תימה: איך הם הכל סכלים ולא ידעו! ופירושו: אין להם דעה ובינה כשהם אומרים, כי אין רואה ואין יודע מעשיהם כל אלה שהם פעלי און ומריעים לישראל.

אכלי עמי אכלו לחם יאכלים עמי כמו שיאכלו הלחם.

יהוה לא קראו: כלומר לא עלה בלבם, כי יי' רואה אותם; לפיכך לא קראו אותו. ויש מפרשים: לפי שהם אכלי עמי ועדין אכלו לחם, כלומר: כי לא מתו ולא נענשו חשבו כי לית דין ולית דין; לפיכך יי' לא קראו. ויש מפרשים לא קראו: שעומדים ברשעם, ואינם חוזרים בתשובה.

(ה) **שם פחדו פחד** פחדו כמו יפחדו. אמר: כי שם במקום גדולתם וגאותם יפחדו עוד פחד וידעו

כי אלהים בדור צדיק: עמהם יהיה ובעזרתם.

(ו) **עצת עני תבישו** ועתה עצת עני תבישו,

כי יהוה מחסהו: לפי ששם יי' מחסהו; וזהו עצתו ודעתו להמלט מידכם, כי אין לו מחסה אחר, ואתם מבישים עצתו לפי שאין אתם רואים העונש במהרה, ואומרים לעניים: איה אלהיכם יקומו ויעזרכם (דברים לב לח)!

(ז) **מי יתן מציון ישועת ישראל** לפי שציון ראש ממלכת ישראל, ושם שכן הכבוד, אומר: כי מציון תבוא ישועת ישראל. ואומר: מי יתן שיהיה בקרוב; או מי יתן שנזכה, ונראה הישועה

בשוב יהוה שבות עמו; ואז

יגל יעקב ישמח ישראל: כי עתה הם ביגון ובאבל בגלות. ופירוש בשוב: פעל יוצא, כמו בהשיב, או פירושו: בהניח, מן בשובה ונחת תושעון (ישעיהו ל טו).

מזמור טו

(א) **מזמור לדוד יהוה מי יגור באהלך ומי *) ישכן בהר קדשך**: אהלך הם השמים; וכנה אותם באהל, לפי שהם מתוחים כאהל; יהר קדשך הוא הר המוריה ששם בית המקדש, לפי שהוא המקום הנכבד בארץ. וכן כנה אותם בהיכל כמו שאמר (מזמור יא ד) יי' בהיכל קדשו, יי' בשמים כסאו כמו שפרשנו. וכן ישמע מהיכלו קולי (שם יח ז). ומי יגור, ומי ישכן הם על הנשמה

---

*) הוא"ו נתוספה על ידי הסופר השני; והאיש הזה היה, כפי הנראה, מדקדק גדול ועצום.

העליונה. ואמר: מי שעשה המעשים האלה בחייו תשכן נשמתו במקום הכבוד אחר מותו. ומה הם המעשים?

(ב) **הוֹלֵךְ תָּמִים** אם **תמים** הוא תאר רצונו לומר: **הולך** בדרך **תמים**, כמו הלך בדרך תמים הוא ישרתני (שם קא ו); ואם הוא שם, כמו אם באמת ובתמים (שופטים ט טז), רצונו לומר: הולך בתמימות, כמו ואני בתמי אלך (מזמור כו א); והענין אחד. ו**התמים** הוא מי שיתעסק בענייני העולם הזה בדרך תמימות, שלא יעמיק במחשבתו בתחבולות העולם.

וּפֹעֵל צֶדֶק שכל מעשיו יעשה **בצדק**. ותורות האדם: עשה ולא תעשה הם על שלשה פנים, האחד במעשה והאחד בלשון, והאחד בלב. והנה זכר המעשה;

וְדֹבֵר אֱמֶת בִּלְבָבוֹ: וזהו הלשון והלב. אמר: שהוא **דבר אמת**, לעולם לא ימצא שקר בדבריו. ו**האמת** שידבר בפיו הוא **בלבבו**, כי איננו אומר אחד בפה ואחד בלב. וכמו שדברי פיו **אמת** כן הן מחשבות **לבבו**. ויכלל גם כן בזה שאמר **ודבר אמת בלבבו** שיקיים מה שחשב **בלבבו** לעשות טובה; וזה בענין משא ומתן. כלומר: אין צריך לומר כי מה שמדבר בפיו מקים, אלא אפילו מה שחושב מקים, ויקים אמת מחשבתו. ויכלל בו גם כן גדל מציאות האל ויחודו שהוא **אמת**, **ודבר** אותו בפיו, וחושב אותו **בלבבו** להבינו על דרך המופת כמו שתורה אותו החכמה.

(ג) **לֹא רָגַל עַל לְשֹׁנוֹ** בזה הפסוק אמר מצות לא תעשה בלשון ובמעשה, אבל בלב לא היה צריך להזכיר כי כבר אמר: **ודבר אמת בלבבו**; ואם מחשבותיו אמת וצדק, אין רע במחשבותיו. ואמר: **לא רגל על לשנו** ולא אמר שאר מצות לא תעשה שהן בלשון, כמו לא תענה ברעך (שמות כ טז); אלהים לא תקלל (שם כב כז) והדומין להן, כי אמר אותה שהיא אמת, וכל שכן האחרות; כי הרכילות אף על פי שהיא אמת, יצא רע גדול ממנה. ולפיכך אמר **ודבר אמת בלבבו**, כי האמת שהיא רעה לא ידבר, והיא הרכילות.

לֹא עָשָׂה לְרֵעֵהוּ רָעָה **ורעהו** **וקרבו** הוא שיש לו משא ומתן עמו או שכנו. ובאמרו כי **לא עשה לרעהו רעה** איננו אומר, כי לאחרים עשה, אלא דבר הכתוב על ההוה; כמו ולא תונו איש את עמיתו (ויקרא כה יז), איננו אומר, כי מותר לו להונות אדם אחר שהוא נכרי שאינו עמיתו. וכן לא תענה ברעך עד שקר (שמות כ טז), איננו אומר, כי באחר שאינו רעו מותר להעיד עדות שקר; אלא לפי שמשאו ומתנו ועסקיו עמו. וכן הוא מנהג הלשון בהרבה מקומות. ובאמרו: **לא עשה לרעהו רעה** כלל כל מצות לא תעשה שבין אדם לחברו. ואמר בתורת הלשון:

וְחֶרְפָּה לֹא נָשָׂא עַל קְרֹבוֹ: שלא חרף וגדף אדם, אף על פי שהוא גדפהו או הרע לו. ואמר: **נשא** בנטילת הלשון, כמו לא תשא את שם יי' אלהיך לשוא (שמות כ ז); לא תשא שמע שוא (שם כג א). ובאמרו: **קרבו** הוא הדין לאחר, אלא שדבר על ההוה כמו שפרשנו. **וקרבו** כמו **רעהו**, שהוא קרוב אליו במשאו ובמתנו, או שכנו קרוב מן השאר, כי דברי האדם ועסקיו ברוב עם אלו.

(ד) **נִבְזֶה בְּעֵינָיו נִמְאָס** וספר ממדותיו הטובות עוד: כי אף על פי שהוא **הלך תמים ופעל צדק ודבר אמת** איננו מתגאה בזה, אלא **נבזה** הוא **בעיניו**

ונמאס, וחושב בלבבו כי לא יעשה אחת מני אלף ממה שיש עליו חובה לעשות לכבוד הבורא.

וְאֶת יִרְאֵי יְהוָֹה יְכַבֵּד הוא **נבזה בעיניו ומכבד יראי יי׳**; כי כל הטובות שעשה הוא אינו חושבן לכלום כנגד מה שחושב שיש לו לעשות, והטובות שיעשה זולתו יחשבן לדברים גדולים. ויחשוב שיש **ליראי** יי׳ זולתו מעלה עליו, ושהם יראים השם יותר ממנו ונותן להם מעלה עליו **ומכבד** אותם. ואמר עוד ממדותיו הטובות: **נִשְׁבַּע לְהָרַע** ופרוש **להרע**: **להרע** לגופו בצום ובהפרד מן התענוגים; וכן לחסר כמו לצדקה ולמצוה.

וְלֹא יָמִר:*) מה שנשבע אף על פי שמריע לגופו. **ולא ימר**, אלא יקים כמו שאמר. ומה שאמר: **נשבע**, לפי שהוא דבר קשה כנגד הגוף, **נשבע**, כדי שלא יטרידהו יצר הרע שלא לעשות. וכן אמר דוד (מזמור קיט קו) נשבעתי ואקימה לשמור משפטי צדקך.

(ה) **כַּסְפּוֹ לֹא נָתַן בְּנֶשֶׁךְ** כבר אמר: **לא עשה לרעהו רעה**, ובכללו שלא הכה אותו ולא גזלו ולא גנב ממנו; ועתה אמר: שאפילו ברצונו לא לקח ממנו בדבר שיש בו אסור, והוא **הנשך**. כי אף על פי שנותן לו ברצונו מוכרח הוא לתת, לפי שצריך ללוות ממנו; והנה הוא מחזיר ממונו והנשך יותר. והנה לוקח ממון חברו שלא כדין, אף על פי שהוא ברצונו. ולפי שהמעשה הזה יהיה אדם רגיל בו כי אין אדם קורא עליו חמס כמו על הגזלה ועל הגנבה, לפיכך החמירה עליו התורה, והזהירה בו הרבה. והנביאים כתבו אותו עם החמורות. והרגיל בו ילא במעט זמן ממונו. ודוד ויחזקאל לא אסרו אלא מה שאסרה התורה; והתורה לא אסרה אלא לישראל, אבל לנכרי מותר כמו שנאמר (דברים כג כא): לנכרי תשיך. ולא נאמר כן בגזלה וגנבה ובאבדה ובאונאה, כי אפילו לנכרי אסור להונותו או לגזלו או לגנוב ממונו; אבל הנשך שהוא לוקח ממנו ברצונו ובדעתו מותר. כי ישראל חיב לעשות חסד עם ישראל חברו, והלואה בלא נשך הוא חסד וטובה; ויותר טובה במקומות מן המתנה, כי הרבה אנשים יבושו לקחת המתנה ולא יבושו לקחת ההלואה. ולא כן ישראל עם הגוי, כי אינו חיב לעשות עמו חסד ולהלוות לו ממונו בחנם, כי ברוב הם שונאים ישראל. אבל בודאי אם עושה הגוי חסד וטובה עם ישראל חיב לעשות הישראל גם כן עמו חסד ולהטיב לו. והרחבתי לך בזה כדי שתמצא בו תשובה לנצרים שאומרים כי דוד לא הפריש בין ישראל לגוי, אלא כל רבית אסור**). וזה לא יתכן בו, כי דוד לא אסר מה שהתיר משה רבנו על פי האל: והנה אמרה התורה (דברים יג ב): לא תסף עליו ולא תגרע ממנו. **וְשֹׁחַד עַל נָקִי לֹא לָקָח** גם זה הממון ברצון הנותנו; ואם להטות דין כבר אמר: **לא עשה לרעהו רעה** וזה בכללו. אלא אפילו לא הטה הדין כי נקי הוא

---

*) נכתב בצדו במסורת שבין העמודים: חס ל׳. **) ואלו הן דברי המדרש על תהלים (שוחר טוב מזמור יז): כספו לא נתן בנשך: אפילו רבית דגוי. ולזה מסכים גם הבבלי (מכות כד א): אפילו ברבית גוי. והאנשים האלו היו הגוים אשר לא שמעו (מיכה ה יד); קל וחומר אחינו הנצרים המודים באלהי השמים, שמחויבים אנו לעשות עמהם חסד בכל כחנו!

בדין, אלא שהכותן לא חשב כי יעשה כן, אף על פי כן לא לקח ממון מבעל דין לעולם, כמו שאמר שמואל הנביא לפני שהיה שופט את ישראל (שמואל א יב ג): את שור מי לקחתי וגומר.

עֹשֵׂה אֵלֶּה עשה אלה הטובות שאמרנו

לֹא יִמּוֹט לְעוֹלָם: אפילו במותו **לא ימוט**, כי תשכון נפשו במקום הכבוד.

מזמור טז

(א) **מִכְתָּם לְדָוִד** כבר כתבנו במזמור בקראי עני (ד) טעם מכתם.

שָׁמְרֵנִי השי"ן נמשכת בגעי"א.

אֵל אתה יי' **אל** ויכול. לפיכך אני קורא אליך שתשמרני

כִּי חָסִיתִי בָךְ: ולא בזולתך.

(ב) **אָמַרְתְּ לַיהוָה אֲדֹנָי אָתָּה** כנגד נפשו מדבר ואומר: **אמרת** והודית ליי', כי הוא אלהיך **ואדניך** וכן הדין עליך; ותאמרי לו גם כן:

טוֹבָתִי בַּל עָלֶיךָ: פרשו בו (רשי ורבי משה הכהן גיקטלא): הטובה שאתה עושה לי איננה מוטלת עליך לעשות, כי אינני כדאי, אלא הכל הוא חסד מאתך. ואדני אבי, זכרו לברכה, פרש: הטובה שאני עושה איננה עליך; כלומר: איננה מגעת עדיך, כי לא יתכן ולא יועיל ולא יתן לך, אלא

(ג) **לִקְדוֹשִׁים אֲשֶׁר בָּאָרֶץ הֵמָּה** ובא על דרך לאיש כמוך רשעך וגומר (איוב לה ח). ולאהבתי אותך אני אוהב אותם שהם **קדושים**.ואני מטיב להם.

וְאַדִּירֵי כָּל חֶפְצִי בָם: לאותם שהם **אדירי** לב מכל בני אדם, וטובים מהם, **חפצי בהם** להטיב להם, בעבור שהם שומרים ועושים מצותיך. ומפני זה קראם: **קדושים ואדירים**. ולפרוש הראשון יפרשו **לקדושים** כן: אינני ראוי לטובתך, אלא **לקדושים** היא ראויה טובתך. ולפי דעתי: טעם **לקדושים** דבק עם **אמרת ליי'**. כלומר אחרי שתאמרי **ליי'** כי הוא **אדוניך**, תאמרי גם כן **לקדושים אשר בארץ המה**, שתכנעי לפניהם, ותתני להם מעלה עליך ותלמדי ממעשיהם; והכל לתכלית שתלמדי אהבת האל. ועל דרך הזה אמרו רבותינו, זכרם לברכה (בבלי פסחים כב ב): את יי' אלהיך תירא (דברים ו יג) לרבות תלמידי חכמים. ואמר: **אשר בארץ** כלומר, הקדושים שתמצאי בדרכך לכי אחרי עקבותיהם ותלמדי ממעשיהם. **ואדירי** איננו סמוך לפי דעתי, כי ימצאו כמותו כמו חלוני שקפים (מלכים א ו ד); כטעי כעמנים (ישעיהו יז י) והדומים להם. ופרוש **קדושים ואדירים** שכל **חפצי בהם** לאהבה אותם וללכת בדרכיהם. **לקדושים אשר בארץ המה**: דרך **הקדושים** עובדי האל אהבתי, ודרך זולתם שעובדים לאל אחר שנאתי; ואומר אני:

(ד) **יִרְבּוּ עַצְּבוֹתָם אַחֵר מָהָרוּ** מאותם האנשים שממהרים לאל **אחר**. **מהרו** זה לבדו מבנין הקל מענין מהרה; ואפשר שיהיה מענין מהר ומתן (בראשית לד יב); כמו מהר ימהרנה לו (שמות כב טו). או פרוש **אחר מהרו** כלומר: אני אהיה דבק **בקדושים ובאדירים**

וירבו עצבות האנשים, **עצבות** הממהרים אל אנשים זולתם ללכת בדרכים אחרות שאינן דרכי יי', וזהו הנכון.

בַּל אַסִּיךְ נִסְכֵּיהֶם מִדָּם חלילה לי שאסיך **נסכיהם** שהם **מדם**; על דרך והבאתם גזול (מלאכי א יג) כלומר: **נסכיהם** אינם יין אלא **דם**; כי העולה והנסכים עם מעשים רעים לא יועילו ולא יצילו, אבל ירעו, כמו שאמר: זבח רשעים תועבה (משלי כא כז).

וּבַל אֶשָּׂא אֶת שְׁמוֹתָם עַל שְׂפָתָי: ואפילו **שמות** האנשים האלה לא אעלה **על שפתי**.

(ה) **יְהוָה מְנָת חֶלְקִי וְכוֹסִי** אין לי חלק אחר זולתו כמו אלה האנשים שחלקם ומנתם הכסף והזהב ותענוגי העולם, אבל אני יי' **מנת חלקי וכוסי**. והמנה והחלק והכוס והגורל אחד, אלא כפל הענין במלות שונות לחזק הדבר כמנהג הלשון; כלומר: כי בכל דברי ובכל עסקי הוא **חלקי** ואליו כונתי. ופרוש

אַתָּה תּוֹמִיךְ גּוֹרָלִי: אתה עוזרני שבחרתי זה החלק לעצמי כמו שאמרו (בבלי יומא לח ב): בא לטהר מסייעין אותו. ומלת **תומיך** בחיר"ק כמו בצר"י; וכן הנני יוסף על ימיך (ישעיהו לח ה); הנני יוסף להפליא בחיר"ק כמו בצר"י (שם כט יד).

(ו) **חֲבָלִים נָפְלוּ לִי בַּנְּעִמִים** החלקים שנפלו **לי** במקומות **נעימים נפלו לי** ובדעות טובות ונכונות.

אַף נַחֲלַת שָׁפְרָה עָלָי: התי"ו במקום ה"א ואיננו סמוך; וכמוהו עזי וזמרת יה (שמות טו ב; ישעיהו יב ב; מזמור קיח יד); הבה לנו עזרת מצר (שם ס יג); איך לא עזבה עיר תהלת (ירמיהו מט כה) והדומים להם. וטעם **אף**: כי דרך אנשי העולם כשיחלקו ביניהם, שכל אחד מקנא חלק חברו ודומה בעיניו, כי חלק חברו טוב מחלקו; ולא כן אני, **אף** כי **עלי שפרה נחלתי** וחלקי, ואינני מקנא לחלק אחר כי עמי החלק הטוב.

(ז) **אֲבָרֵךְ אֶת יְהוָה אֲשֶׁר יְעָצָנִי** כמו שפרשנו **אתה תומיך** גורלי.

אַף לֵילוֹת זאת היתה לי תחלה מאת יי' שהוא **יעצני** וסייעני בבחרי זה החלק הטוב לעצמי; וגם כן אני בעצמי בכל יום

יִסְּרוּנִי כִלְיוֹתָי: שלא אעזוב זאת הדרך אלא אחזיק בה בכל כח. ואמר **לילות**, כי בלילה יתבודד האדם מעסקי העולם וימצא לבו פנוי. ואמר **כליותי**, כי הן היועצות כמו שאמרו (בבלי ברכות סא א): כליות יועצות לב מבין.

(ח) **שִׁוִּיתִי יְהוָה לְנֶגְדִּי תָמִיד** בכל דרכי אזכרנו. כדבר שהוא נגד האדם **תמיד**, שלא יסור מעיניו ומלבו, כן שמתי כבוד האל **תמיד לנגדי**, כי יודע אני כי הוא מימיני ובעזרתי; לפיכך לא **אמוט** בכל אשר אלך ואלא. והרב רבי משה בן מימון זכרו לברכה, פרש (מורה הנבוכים ג נא):

כִּי מִימִינִי כאלו הוא יד ימיני שלא ישכח אותה האדם בהרף עין לקלות תנועתה ומפני זה

בַּל אֶמּוֹט: כלומר לא אפול.

(ט) **לָכֵן שָׂמַח לִבִּי** לפי שמתיך נגדי תמיד **שמח לבי.**
וַיָּגֶל כְּבוֹדִי והוא הנשמה שהיא כבוד הגוף, כי בטוח אני כי בהפרדה מן הגוף תדבק אל בוראה.
אַף בְּשָׂרִי בעודני בחיים
יִשְׁכֹּן לָבֶטַח: שתצילני מכל נזק. ובדרש (שוחר טוב ובבלי בבא בתרא יז א): אחר מיתה, שלא שלטה בו רמה ותולעה.
(י) **כִּי לֹא תַעֲזֹב נַפְשִׁי לִשְׁאוֹל לֹא תִתֵּן חֲסִידְךָ *) לִרְאוֹת שָׁחַת:** כי ידעתי כי באחזי בחיים, והוא הדרך הישרה שאני בה — וזה שאמר **חסידך** —; ידעתי כי **לא תעזב נפשי** לרדת **שאול** עם הגוף אלא תקימנה אל כבודך. ובדרש (שוחר טוב): כל מי ששומע קללתו ושותק בדין שיקרא חסיד. **לא תתן** כפל הענין במלות שונות.
(יא) **תּוֹדִיעֵנִי אֹרַח חַיִּים שֹׂבַע שְׂמָחוֹת אֶת פָּנֶיךָ נְעִמוֹת בִּימִינְךָ נֶצַח:** דרך תפלה שיודיעהו האל הדרך שיזכה בה לחיי העולם הבא, כלומר: שישכילהו ויבינהו הדרך ההיא שתחיה הנפש בהפרדה מהגוף ותזכה **לשבע שמחות את פניך** ול**נעמות בימינך**; שאותן ה**שמחות** וה**נעמות** תהיינה **נצח** עד עולמי עד ואין להן הפסק, וזהו תענוג הנפש. וטעם **את פניך ובימינך**, כי הפנים והימין הם הכבוד כמו ישבו ישרים את פניך (מזמור קמ יד); וכן בימין כתוב (שם קי א): שב לימיני.

מזמור יז

(א) **תְּפִלָּה לְדָוִד שִׁמְעָה יְהוָה צֶדֶק הַקְשִׁיבָה רִנָּתִי הַאֲזִינָה תְפִלָּתִי בְּלֹא שִׂפְתֵי מִרְמָה: שמעה תפלתי** שהיא **בצדק, שמעה** אותה כי פי ולבי שוים; וזהו **צדק**, וזהו **בלא שפתי מרמה.** וכל הפסוק הוא כפל ענין במלות שונות. **ורנתי** הוא כמו צעקתי, כי המתפלל פעמים צועק בקול רנה, ופעמים מתפלל בקול דממה. וכל לשון רנה הוא לשון צעקה: ויש מהם לשירה ולשמחה, ויש מהם להכרזה, ויש לתפלה ולבקשה, ויש לבכי ואנקה; וכל אחד יתפרש לפי מקומו.
(ב) **מִלְּפָנֶיךָ מִשְׁפָּטִי יֵצֵא** פרש אדני אבי, זכרו לברכה: כי התפלה הזאת על מעשה בת שבע; ובקש מלפני הקדוש, ברוך הוא, ואמר: **מלפניך משפטי יצא.** זה ה**משפט יצא מלפניך**, שלא תשפטני בו.
עֵינֶיךָ תֶּחֱזֶינָה מֵישָׁרִים: ראה מישרים שעשיתי, ואל תחזה בזה העון, ושפטני ברב זכיותי ולא בזה העון. ואמר:
(ג) **בָּחַנְתָּ לִבִּי פָּקַדְתָּ לַּיְלָה צְרַפְתַּנִי בַל תִּמְצָא** באותו **הלילה בחנת** ו**פקדת לבי** ו**צרפתני** ולא מצאתני נקי. ואמר:

---

*) כך הוא בכתב יד שלפנינו.

זַמֹּתִי בַּל יַעֲבָר פִּי: מה שחשבתי לומר בחנני יי' ונסני (שם כו ב), הלואי שלא יעבר פי ולא הייתי אומר אותו הדבר שנתגאתי בו ונכשלתי בו. ואמר:

ד) לִפְעֻלּוֹת אָדָם בִּדְבַר שְׂפָתֶיךָ במה שלוית ומנעת

אֲנִי שָׁמַרְתִּי אָרְחוֹת פָּרִיץ: כלומר: עשיתי כמעשה הרשע **והפריץ**. והחכם רבי אברהם בן עזרא פרש: **מלפניך משפטי יצא** שתענישני אם **עיניך** לא **תחזינה במישרים**; וכל זה רחוק בעיני. והקרוב אלי כי הוא כמו כי עשית משפטי ודיני (שם ט ה) שפרושו: שתקח משפטי מאויבי; וכן הוא **מלפניך משפטי יצא**. שתשפטני מאויבי. **עיניך תחזינה מישרים**: תראה **שהמישרים** עמי והעול והחמס עמהם. וכן רוב המזמור על האויבים כמו שאמר (למטה ז) ממתקוממים בימינך. ואמר (שם ט): מפני רשעים זו שדוני. תראה כי המזמור על אויביו ידבר, ובעבורם היה מבקש רחמים; ואמר שיראה האל יושר מעשיו, וכי אויביו שונאים אותו חנם. ואמר: **בחנת לבי** כי אתה בוחן לבבות וידעת אם דברי אמת. **פקדת לילה. ובלילה** בעת שיחשוב האדם בכמה ענינים שהוא פנוי מעסקי העולם ואין לו מעשה **בלילה** ובזמן שהוא ער הוא חושב, ואתה **פקדת** לבי ומחשבתי **וצרפתני** ולא מצאת בי רק טוב. וממחשבתי לא עבר דבר אלא כפי לבי, כמו שאמר: **בלא שפתי מרמה**; וזהו **זמתי בל יעבר פי**. וכמו שאני נזהר בעצמי כן אני מזהיר אחרים במה שאני רואה. וזהו שאמר: **לפעלות אדם בדבר שפתיך** במה שלוית והזהרת אני מתבונן **לפעלות אדם** ומונע מהם העברות. וזהו: **אני שמרתי ארחות פריץ**, מנעתי שלא ילך אדם **בארחות פריץ** ורשע. וכמוהו לשמר את דרך עץ החיים (בראשית ג כד), שלא ילך בה. וכן שמר הפרדס (נחמיה ב ח). ואחר שספר לפני האל יושר פיו ולבו ומעשיו התחנן לפני האל שיתמוך אשוריו שלא ימוטו לפני אויביו ואמר:

ה) תָּמֹךְ מקור במקום צווי כמו שמור את יום השבת (דברים ה יב); הלוך וקראת (ירמיהו ב ב). ואמר:

אֲשֻׁרַי בְּמַעְגְּלוֹתֶיךָ כלומר **אשרי** שהם ילכו **במעגלותיך** ובדרכך **תמך** אותם.

בַּל נָמוֹטּוּ פְעָמָי: ומלת **נמטו** מחלוקת בקריאתה: יש ספרים שהיא דגושה בטי"ת*); ואם כן היא מבעלי הכפל, ויש ספרים שאיננה דגושה, ואם כן היא מנחי העי"ן.

ו) אֲנִי קְרָאתִיךָ כִּי תַעֲנֵנִי אֵל לפיכך **קראתיך** כי בטחתי בך שתענני ואתה יכול לעזרני. וזהו טעם

הַט אָזְנְךָ לִי שְׁמַע אִמְרָתִי:

ז) הַפְלֵה הפרש, כמו והפליתי ביום ההוא (שמות ח יח); ונפלינו אני ועמך מכל העם (שם לג טז).

חֲסָדֶיךָ מוֹשִׁיעַ חוֹסִים אמר: אתה שאתה **מושיע חוסים** הפרש והעבר **חסדיך**

---

*) וכן היא בכתב יד ישן נושן המסומן: Mm. 5 27 (משנת דתרטז); וגם כן בכתב יד המסומן Add. 652 (מסוף מאה השלש עשרה או מתחלת מאה הארבע עשרה למנין הרגיל) המונחים בבית עקד הספרים אשר למדרש החכמה פה.

מִמִּתְקוֹמְמִים בִּימִינֶךָ: מאותם אנשים שהם מתקוממים בימינך, כי כלם ידעו כי המלוכה לי מאתך והמורדים בי מורדים בך.

(ח) שָׁמְרֵנִי כְּאִישׁוֹן בַּת עָיִן כמו ששומר אדם אישון עינו, והוא השחור שבתוכו האור; ונקרא אישון לפי שנראה בו צורת איש. והוא"ו והנו"ן להקטין, לפי שהצורה היא קטנה. וכן וא"ו נו"ן שבתון שענינו על תוספת קדשה *). וכן תוספת יו"ד האמינון (שמואל ב יג כ) להקטין. וסמיכות אישון אל בת, והוא דבר אחד; בת הוא שם עצם, גלגל העין שבתוכו האור, ואישון הוא שם התואר לפי שנראית בו צורת איש.

וּבְצֵל**) כְּנָפֶיךָ תַּסְתִּירֵנִי:

(ט) מִפְּנֵי רְשָׁעִים זוּ שַׁדּוּנִי שמרני מפני האויבים אשר שדדו אותי. ומלת זו כענין אשר; וכן זו חטאנו לו (ישעיהו מב כד).

אֹיְבַי בְּנֶפֶשׁ יַקִּיפוּ עָלָי: ושמרני מפני איבי אשר יקיפו ויסובבו עלי בנפשי, כלומר: לקחת נפשי.

(י) חֶלְבָּמוֹ סָּגְרוּ פִּימוֹ דִּבְּרוּ בְגֵאוּת: רוב שמנם סגר פיהם, על כן דברו בגאות מרוב תענוגם.

(יא) אַשֻּׁרֵינוּ בדגש השי"ן; וכן אם תטה אשרי מני הדרך (איוב לא ז).

עַתָּה סְבָבוּנוּ סבבוני כתיב ביו"ד ***) וקרי בוא"ו; והוא לשון רבים עליו ועל חבריו, שהתלקטו עמו בברחו מפני שאול, ולשון יחיד על עצמו, כי הוא העקר. ואמר: אשרינו, כשידעו דרכנו שאלכנו בה עתה סבבונו, תכף ילכו אחרינו ויסובבו עלינו.

עֵינֵיהֶם יָשִׁיתוּ לִנְטוֹת בָּאָרֶץ: עיניהם ישיתו על דרכנו לנטות לנו רשתם בארץ ללכדנו.

(יב) דִּמְיֹנוֹ כְּאַרְיֵה יִכְסוֹף לִטְרוֹף וְכִכְפִיר יֹשֵׁב בְּמִסְתָּרִים: דמינו לשון יחיד על שאול. אמר כמו שאמר עליו במזמור על דברי כוש בן ימיני (ז ג) פן יטרף כאריה נפשי.

(יג) קוּמָה יְהֹוָה כשיבא לרדפני ולטרפני.

קַדְּמָה פָנָיו הַכְרִיעֵהוּ שלא יהיה בו כח להרע לי.

פַּלְּטָה נַפְשִׁי מֵרָשָׁע חַרְבֶּךָ: מרשע שהוא חרבך כמו שנאמר (ישעיהו י ה): הוי אשור שבט אפי וגומר; כי החרב והפלטה ממנה מאתך הוא הכל. כמו שכתוב: מחצתי ואני ארפא (דברים לב לט).

(יד) מִמְתִים יָדְךָ יְהֹוָה ופלטה נפשי ממתים שהם ידך, רצונו לומר מכתך, כמו הנה יד יי' הויה (שמות ט ג). וכמו שקראם חרבך קראם ידך.

מִמְתִים מֵחֶלֶד ממתים שהם מזה העולם, שכל תאותם וחפצם בזה העולם.

חֶלְקָם בַּחַיִּים וּצְפִינְךָ****) תְּמַלֵּא בִטְנָם חלקם הוא בחיי העולם הזה, כי לא ילכו לעולם הבא, אלא שצפונך ועודך תמלא בטנם בעולם הזה.

יִשְׂבְּעוּ בָנִים וישבעו בניהם בחייהם עמהם.

---

*) עין ספר השרשים לרבנו: ערך איש, ומה שכתב שם בשם אביו על שם אישון. **) כך הוא לפנינו. ***) בכתב יד שלפנינו הכתיב בוא"ו. ****) וצפונך קרי.

וְהִנִּיחוּ יִתְרָם לְעוֹלְלֵיהֶם: אחר מותם והם בני בניהם. ובדרש (בבלי ברכות סא ב): מפרש הפסוק על רבי עקיבא וחבריו הרוגי מלכות: אמרו מלאכי השרת לפני הקדוש ברוך הוא, רבונו של עולם, **ממתים ידך יי' ממתים מחלד**? אמר להם הקדוש, ברוך הוא, **חלקם בחיים**: חלקם בחיי העולם הבא!

(טו) **אֲנִי בְּצֶדֶק אֶחֱזֶה פָנֶיךָ** אמר דוד: הרשעים אין להם חפץ בעולם הבא, ולא כך אני כי אני מצפה ומיחל לחזות **פניך** בעולם הבא. ומה שאמר: **אני בצדק**; כי **אני** מצפה ומיחל לחזות **פניך** לעולם הבא **בצדק** שאעשה בעולם הזה, לא לאכול ולהתענג כמוהם.

אֶשְׂבְּעָה אמר **אשבעה** כנגד **ישבעו בנים**; הם **ישבעו** בעולם הזה, ואני **אשבעה** לעולם הבא.

בְהָקִיץ כי לא תמות ותישן נפשי, הפך וישנו שנת עולם (ירמיהו נא לט נז).

תְּמוּנָתֶךָ: על דרך ותמונת יי' יביט (במדבר יב ח) שהוא כמו תמנת יי' יראה; והוא השגת השכל, מכבוד האל כפי כח הנשמה אחרי הפרדה מהגוף. ומשה רבנו, עליו השלום, היה לו זה עם חיי הגוף, מה שלא היה כן לשאר הנביאים, כי שכלו היה שכל בפועל, כשנתבטלו לו כלי הגוף כלם לחם לא אכל ומים לא שתה (שמות לד כח); ואז תמנת יי' יביט. ולא כן אליהו שנאמר בו בכח האכילה ההיא כמו שפרשנו במלכים (א יט ח). ולשאר הנביאים יהיה להם זה אחר מיתה. והחכם רבי אברהם בן עזרא פרש הפסוק הזה: בעולם הזה; וכן פרש אותו: יש לי חפץ לחזות **פניך**, כי **הצדק** שעשיתי היתה סבה להתענגי בראותי **פניך**. והטעם להכיר ולהבין מעשי יי' שהם כללים בחכמה עשוים ולנצח עומדים. ואני **שבע** מתענוג **תמונתך**, לא כמו הרשעים שהם **מתים מחלד**, שהם שבעים כאשר **תמלא בטנם**; וזה אינו בחלום רק **בהקיץ**. וזאת המחזה איננה במראות העין רק במראות שקול הדעת שהן מראות אלהים באמת.

מזמור יח

(א) **לַמְנַצֵּחַ לְעֶבֶד יְהוָה** מי ששם כל כחו וכונתו באל יתברך בכל ענייניו הוא נקרא **עבד יי'**.

לְדָוִד ידוד בכל אשר הלך ובכל אשר פנה היתה כונתו ובטחונו באל יתברך בכל כעבד המצפה אל יד אדניו.

אֲשֶׁר דִּבֶּר לַיהוָה אֶת דִּבְרֵי הַשִּׁירָה הַזֹּאת בְּיוֹם הִצִּיל יְהוָה אֹתוֹ והוא היה **מציל אתו** בכל אשר היה בסכנה כאדון **המציל עבדו** לפיכך אמר בזה המזמור: **לעבד יי'**. וזאת השירה כתובה בספר שמואל (ב כב), אלא שמתחלפת בכמה מקומות במלות; והענין אחד. וזאת השירה חבר אותה בסוף ימיו כשהציל יי' לו מכל אויביו. ואמר:

מִכַּף כָּל אֹיְבָיו וּמִיַּד שָׁאוּל: כי **שאול** היה שקול כנגד **כל איביו**.

(ב) וַיֹּאמַר אֶרְחָמְךָ הסי"ת נקראת בקמ"ץ חטוף בשקל אזכרך מארץ ירדן (מזמור מב ז); ופירושו אאהבך. תרגום ויאהב (בראשית כה כח) ורחים. והאהבה הוא סוף מה שיכול האדם לעשות בזה העולם להתקרב אל הבורא; וכן אמר (ישעיהו מא ח) זרע אברהם אהבי. והיראה קודמת לאהבה. וכשירגיל אדם עצמו ביראה יבא לידי אהבה, שיעבד הבורא מאהבה אפילו לא יהיה לו גמול בזה. ויש מפרשים (אבן עזרא וזולתו): ארחמך אבקש רחמים ממך.

יְהֹוָה חִזְקִי: הסי"ת בחיר"ק, והוא מן חזק; ואם לא נמצא, כי אם מן חזק יאמר חזקי בקמ"ץ חטוף, כמו הלא בחזקנו (עמוס ו יג):

(ג) יְהֹוָה סַלְעִי וּמְצוּדָתִי כמו הסלע והמצודה שישגב האדם שם מפני אויבו. אמר: אני אין לי סלע ומצודה להשגב בהם כי אם שמך, כמו שכתוב (משלי יח י) מגדל עז שם יי' בו ירוץ צדיק ונשגב.

וּמְפַלְטִי כי הסלע והמצודה שישגב אדם בהם פעם ינצל ופעם לא ינצל שם, כי שם יתפשהו אויבו; אבל אני כשנשגבתי בשמך והצלת אותי בכל הפעמים.

אֵלִי צוּרִי כפל הענין במלות שונות, כי האל נקרא כן לפי שהוא חזק ויכול.

אֶחֱסֶה בּוֹ לפיכך הדין עלי שאחסה בו.

מָגִנִּי וְקֶרֶן יִשְׁעִי דרך המקרא לכנות החזק בקרן, כמו וקרני ראם קרניו (דברים לג יז); האיל בעל הקרנים (דניאל ח ו), לפי שהאיל והשור והראם חזקים בקרניהם שהם מנגחים בהם. ואמר: כי האל מגני שיגן בשמו מאויביו, והוא קרני שינגח בו אויביו ויושע מהם.

מִשְׂגַּבִּי: כי הוא לי כמו המגדל והסלע שאשגב בהם. ובמדרש (שוחר טוב): לפי שנפלו לפני דוד עשרה שונאים גבורים קלסו בשירה זו בעשרה קלוסין. ואלו הם עשרה שונאים: שאול, דואג ואחיתפל, שבע בן בכרי, שמעי בן גרא, ושלשת אחי גלית וגלית, ואיש מצרי שהכה אותו בניהו בן יהוידע; חמשה מישראל וחמשה מאמות העולם. ואלו הן עשרה קלוסין: חזקי, סלעי, מצודתי, מפלטי, אלי, צורי, מחסי, מגני, קרן ישעי, משגבי.

(ד) מְהֻלָּל אֶקְרָא יְהֹוָה כשאני מתפלל אקרא יי' מהלל, שאהללנו בתהלותי; אז

וּמִן אֹיְבַי אִוָּשֵׁעַ:

(ה) אֲפָפוּנִי סבבוני.

חֶבְלֵי מָוֶת בסגו"ל הסי"ת, כמו חבלי יולדה (הושע יג יג) ועניינם אחד; ויפלו חבלי מנשה (יהושע יז ה) בפת"ח הסי"ת והוא ענין אחר. ואמר זה על הצרות הגדולות שהיה בהן קרוב למות כמו שהיה בסלע המחלקות (שמואל א כג כח); ובדבר הפלשתי כשעזרהו אבישי (שם ב כא יז).

וְנַחֲלֵי בְלִיַּעַל יְבַעֲתוּנִי: הצרות הן כנחל השוטף; ובליעל אמר על כל אחד ואחד מאויביו. או יהיה בליעל שם הרשע. ויונתן תרגם בספר שמואל (ב כב ה): משרית וסיעת חיבין*). ואפשר לפרש נחלי מן נחלה מכתך (ירמיהו ל יב).

*) בתרגום שלפנינו כתוב: סיעת חיבין בלבד; ומשרית (רשיעין) הוא התרגום של חבלי שאול (שם ו) כאשר הביא רבנו בעצמו בבאור הפסוק שאחרי זה.

(ו) חֶבְלֵי שְׁאוֹל כבר פרשנוהו; ויונתן תרגם בספר שמואל (שם ו): משרית רשיעין כמו חבל*) נבאים (שם א י ה).

סְבָבוּנִי קִדְּמוּנִי מוֹקְשֵׁי מָוֶת: שילאו בפני. ובדרש (שוחר טוב) מדבר על ארבע מלכיות: אפפוני חבלי מות בבבל; ונחלי בליעל יבעתוני במדי; חבלי שאול סבבוני ביון; קדמוני מוקשי מות באדום. למה כתב בראשונה וברביעית מות? שזו החריבה בית ראשון וזו החריבה בית שני.

(ז) בַּצַּר לִי אֶקְרָא יְהוָה וְאֶל אֱלֹהַי אֲשַׁוֵּעַ בעת שהיה צר לי לא פניתי אל מושיע אחר זולתו.

יִשְׁמַע מֵהֵיכָלוֹ קוֹלִי מן השמים היה שומע קולי בכל עת שהייתי קורא אליו.

וְשַׁוְעָתִי לְפָנָיו תָּבוֹא בְאָזְנָיו: שועתי ששועתי לפניו באה באזניו מיד, והיה מסיעני ומושיעני.

(ח) וַתִּגְעַשׁ וַתִּרְעַשׁ הָאָרֶץ וּמוֹסְדֵי הָרִים יִרְגָּזוּ וַיִּתְגָּעֲשׁוּ כִּי חָרָה לוֹ:

(ט) עָלָה עָשָׁן בְּאַפּוֹ וְאֵשׁ מִפִּיו תֹּאכֵל גֶּחָלִים בָּעֲרוּ מִמֶּנּוּ:

(י) וַיֵּט שָׁמַיִם וַיֵּרַד וַעֲרָפֶל תַּחַת רַגְלָיו:

(יא) וַיִּרְכַּב עַל כְּרוּב וַיָּעֹף וַיֵּדֶא עַל כַּנְפֵי רוּחַ:

(יב) יָשֶׁת חֹשֶׁךְ סִתְרוֹ סְבִיבוֹתָיו סֻכָּתוֹ חֶשְׁכַת מַיִם עָבֵי שְׁחָקִים:

(יג) מִנֹּגַהּ נֶגְדּוֹ עָבָיו עָבְרוּ בָּרָד וְגַחֲלֵי אֵשׁ:

(יד) וַיַּרְעֵם בַּשָּׁמַיִם יְהוָה וְעֶלְיוֹן יִתֵּן קֹלוֹ בָּרָד וְגַחֲלֵי אֵשׁ:

(טו) וַיִּשְׁלַח חִצָּיו וַיְפִיצֵם וּבְרָקִים רָב וַיְהֻמֵּם:

(טז) וַיֵּרָאוּ אֲפִיקֵי מַיִם וַיִּגָּלוּ מוֹסְדוֹת תֵּבֵל מִגַּעֲרָתְךָ יְהוָה מִנִּשְׁמַת רוּחַ אַפֶּךָ:

(יז) יִשְׁלַח מִמָּרוֹם יִקָּחֵנִי יַמְשֵׁנִי מִמַּיִם רַבִּים: ותגעש ותרעש הארץ מזה הפסוק (למעלה ח) עד ישלח ממרום יקחני (שם יז) יש מהפרשים (רשי וזולתו) שפרשו שהם רמז על הנסים שעשה הקדוש, ברוך הוא, לישראל, ועל המופתים שחדש; וכן דעת המתרגם. ופרשו ותגעש ותרעש הארץ במהפכת סדום ועמרה; וכן עלה עשן באפו. והמתרגם פרש עלה עישן באפו על דבר פרעה; ויט שמים וירד במתן תורה; וכן דעת הדרש (שוחר טוב וזולתו); וכן הפסוקים שאחריהם: וירעם בשמים יי' ירמוז לברד שירד בימי יהושע; ויראו אפיקי מים רמז לקריעת ים סוף וירדן. ואמר: האל אשר עשה כל אלה הנפלאות יעשה גם עמי נפלאות; ישלח ממרום יקחני! והנכון לפי דרך הפשט, כי כל אלו הפסוקים הם משל על איבי דוד וישראל, וכי יי' נלחם להם באיביהם, כי הצרה היא להם רעש הארץ והשמים, וחשך, וערפל, וגחלים, ואש, וחצים, וברק; והכל דרך משל. וכן תמצא במקרא בהרבה מקומות על הצרה: חשך, ואפלה, ענן, וערפל, וקדרות השמש, והירח והככבים. ומה שאמר: ויט שמים וירד כאלו הטה שמים וירד לכלותם

---

*) בתרגום שלפנינו הוא: סיעת ספריא.

במהרה; וזהו וירכב על כרוב ויעף וידא על כנפי רוח, רצונו לומר: מהירות הגזרה. וכן מצאנו במקום אחר בדברי רבותינו, זכרם לברכה (שוחר טוב): אמר רבי שמואל בר נחמני אין הרעש בא אלא על הפסק מלכות; וכן הוא אומר **ותרעש הארץ** ותחל כי קמה על בבל מחשבות יי' (ירמיהו נא כט). **עלה עשן באפו**, משל על חרות אפו באויבים כמו אז יעשן אף יי' וקנאתו (דברים כט יט). **ואש מפיו תאכל**, **אש** שיצאה **מפיו תאכלם**, וגחלים שיצאו ממנו **בערו** אותם. **ויט שמים וירד**, כבר פרשנוהו. **וערפל תחת רגליו** שם להם **ערפל וחשך תחת רגליו** שדרכם באפו. **וירכב על כרוב**, פרשנוהו. **וידא** בדל"ת מן הקל כמו כאשר ידאה הנשר (שם כח מט); וענינו ויעף. ובשמואל (ב כב יא): וירא ברי"ש מבנין נפעל, כלומר היה נראה; והענין אחד. **ישת חשך סתרו**, רמז לצרות כמו שפרשנו, שהם להם **חשך**. או פרושו: כי האל המוריד להם הגזרות **ישת חשך סתרו סביבותיו סכתו** שלא יראוהו, כי נעלם מהם. **חשכת מים** ובשמואל (שם יב) חשרת מים שענינו קשור העננים מתרגום וחשקיהם (שמות כז י) חשוריהון*); והענין אחד, כי בהתקשר העננים זה בזה תהיה החשכה והחשרה מן המים שימלאו **עבי שחקים**. **מנגה נגדו**, מנגה שהוא לפניו אל אויביו **עביו עברו** לאויביו, והוא **חשך ברד וגחלי אש**; כלומר: אותם העבים ממטירים על האויבים **ברד וגחלי אש**, על דרך ואש מתלקחת בתוך הברד (שם ט כד). **וירעם בשמים**, הרעים **בשמים** על האויבים ונתן **קלו** עליהם; והענין שהם מרך ויראה בלבבם ויראו ממנו כמו שירעד אדם ויבהל לקול הרעם. ואמר עוד: **ברד וגחלי אש**, כי עם הקולות יש מעשה הגזרות שיכלה אותם, שהם **כברד וגחלי אש**. **וישלח חציו ויפיצם**, **שלח חציו** והפיץ האויבים. **וברקים רב ויהמם**, המם האויבים **בברקים** שרב עליהם. **ורב** מן וימררוהו ורבו (בראשית מט כג), ענינו ירה **חצים**; והוא פעל עבר מפעלי הכפל. **והחצים והברקים** הם הגזרות הקשות. **ויראו אפיקי מים**, הם עמקים מלאים מים, כמו לאפיקים ולגאיות (יחזקאל ו ג); על כל אפיקיו (ישעיהו ח ז). **והמים** הם הצרות והסכנות שהיה בהם; והתשועה מהן על שתי דרכים. האחת: כאדם הטובע במים רבים שירחיב האל המים ויראו **האפיקים ויגלו מוסדות תבל** שהיו מכוסים במים, וזהו בגערת יי' במים. וזו **מגערתך יי'**; כמו ויגער בים סוף ויחרב (מזמור קו ט). וכן **מנשמת רוח אפיך**, שנשב בהם ויבשו, וזהו על דרך משל למפלת האויבים במלחמה; ודוד נושע. והתשועה לטובע במים בדרך אחרת: שיזדמן לו מי שימשהו מן המים. וכן תשועת דוד בלא מפלת אויביו במלחמה, כמו בסלע המחלקות שנושע דוד ולא נפלו אויביו; ועל זה אמר: **ישלח ממרום יקחני ימשני ממים רבים**. ועל זה אמר דוד והודה לאל על שהושיעו בשתי הדרכים.

(יח) **יַצִּילֵנִי מֵאֹיְבִי עָז** לשון יחיד על גלית או ישבי בנב.

---

*) בתרגום שלפנינו כתוב: וכבושיהון; ובלי ספק נסחת רבנו דוד היא הנכונה. ונעלמה מעיני כל חי בעל נתינה לגר ומעוף השמים (הנשר: רב נתן אדלר) נסתרה.

וּמִשֹּׂנְאַי כִּי אָמְצוּ מִמֶּנִּי:

(יט) יְקַדְּמוּנִי בְיוֹם אֵידִי יונתן תרגם בספר שמואל (ב כב יט): יקדמוני ביום טלטולי. אידי טלטולי; כלומר: ביום שהיה לי איד, והייתי גולה ומטלטל, אויבי היו מקדימים אותי ברעותם, כמו שעשו הזפים.

וַיְהִי יְהוָה לְמִשְׁעָן לִי:

(כ) וַיּוֹצִיאֵנִי לַמֶּרְחָב יְחַלְּצֵנִי כִּי חָפֵץ בִּי: חלצני מן הצרה שהייתי בה והוציאני למרחב.

(כא) יִגְמְלֵנִי יְהוָה כְּצִדְקִי כְּבֹר יָדַי יָשִׁיב לִי: כי הוא ידע כי הצדק עמי והעול עם אויבי, לפיכך גמלני כצדקי והשיב לי כבר ידי והושיעני מידם. ואמר כבר ידי, ענין נקי כפים (מזמור כד ד).

(כב) כִּי שָׁמַרְתִּי דַּרְכֵי יְהוָה יש לפרש בכל המצות, כלומר אני שמרתי דרכיו והוא שמרני מאויבי.

וְלֹא רָשַׁעְתִּי מֵאֱלֹהָי: לא עשיתי ברשע ובזדון שיצאתי מדרכי יי׳ אלא אם כן הייתי שוגג. ויש לפרש גם כן על דבר שאול: כי שמרתי דרכי יי׳ ולא רשעתי מאלהי, שהייתי נדוף מפניו ונרדף ממנו ולא שלחתי בו יד כשהיה לאל ידי ויכלתי עליו כמו שאמר (שמואל א כו ט): כי מי שלח ידו במשיח יי׳ ונקה? כי עון היה לו אם היה הורגו אף על פי שהיה רודפו, כי שאול מלך היה.

(כג) כִּי כָל מִשְׁפָּטָיו היו
לְנֶגְדִּי תמיד ולא הייתי שוכח אותם.

וְחֻקֹּתָיו לֹא אָסִיר מֶנִּי: שלא הייתי מפנה לבי לדברים אחרים, אלא כל זמן הייתי נשמר מכל עון בכל כחי.

(כד) וָאֱהִי תָמִים עִמּוֹ עם האל הייתי תמים, ולא הייתי מהרהר אחריו כשהיה שאול רודף אותי, ולא הייתי כופר בנבואתו ואומר: איך צוה האל עלי שאהיה מלך ושאול עומד עלי בכל יום להרגני? וכן תמים תהיה עם יי׳ אלהיך (דברים יח יג): שלא תהרהר אחרי מדותיו.

וָאֶשְׁתַּמֵּר מֵעֲוֹנִי: מאותו עון לשלוח יד בשאול.

(כה) וַיָּשֶׁב יְהוָה לִי כְצִדְקִי כְּבֹר יָדַי לפי שנשמרתי מעון השיב יי׳ לי כצדקי, ושאול הוא ומלכותו וביתו כלו, ואני עמדתי ומלכותי קימת. ואמר
לְנֶגֶד עֵינָיו: כי הוא יודע מעשי ויודע כונתי לטוב.

(כו) עִם חָסִיד תִּתְחַסָּד כי כן דרכך, כי עם החסיד תראה חסידותך ותטיב לו עוד יותר מן הראוי לו.

עִם גְּבַר תָּמִים תִּתַּמָּם: גבר איש, כתרגום איש (בראשית ב כד): וכן גבר, אלא שהוא משקל אחר. ועם איש תמים תראה תמימותך וישרך.

(כז) עִם נָבָר תִּתְבָּרָר כמו וישב יי׳ לי כצדקי כבר ידי.

וְעִם עִקֵּשׁ תִּתְפַּתָּל: תביא עליו כדרכו הנפתלה:

(כח) **כִּי אַתָּה עַם עָנִי תוֹשִׁיעַ** לעולם **אתה** תומך את **העניים** והנרדפים,
ותשפיל הגבהים שהם קמים על **העניים**; וזהו שאמר:

וְעֵינַיִם רָמוֹת תַּשְׁפִּיל: וסמך הגבהות **לעינים** כי הן סבת הגבהות והחטאים,
כמו שאמר (במדבר טו לט): ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם; וכן אמר
(איוב לא ז): ואחר עיני הלך לבי.

(כט) **כִּי אַתָּה תָּאִיר נֵרִי** הנרה היא החכמה, והתשועה ממנה היא האורה והנגה;
וזהו שאמר:

יְהֹוָה אֱלֹהַי יַגִּיהַּ חָשְׁכִּי:

(ל) **כִּי בְךָ אָרֻץ גְּדוּד** בעזרתך אשבר גדודי איבי. **וארוץ** משרש רצץ; ובא
בשור"ק*) כמו (משלי כט ו) ירון ושמח; ישוד צהרים (מזמור צא ו). או פרושו:
ארץ לקראת **גדוד** איבי ולא אירא מהם. וכן

וּבֵאלֹהַי אֲדַלֶּג שׁוּר: **אדלג** חומות ערי איבי לכבשם; ואמר: **אדלג** למהירות
כבשו אותם, כאלו בדלוג יכבש בהן. ובמדרש (שוחר טוב): כי על כבוש ציון נאמר
זה הפסוק, והפסוק שלמעלה מזה על מלחמת עמלק. גיס גדול משל עמלק בא
על דוד, ודוד עשה עמהם מלחמה שני לילות ויום אחד שנאמר (שמואל א ל יז)
ויכם דוד מהנשף ועד הערב למחרתם. מי היה מאיר לו באותם שני לילות? אמר
רבי יהושע בן לוי בברקים היה הקדוש, ברוך הוא, מאיר לו; וזהו **כי אתה תאיר**
נרי. כי בך ארוץ גדוד: בשעה שהלך דוד אל יבוס לעשות עמהם מלחמה התחיל
דוד ואמר כל מכה יבוסי בראשונה יהיה לראש ולשר (דברי הימים א יא ו). מה עשה
יואב? הלך והביא ברוש אחד רענן ונטעו בצד החומה וכפף ראשו שהיה רך
ואחז בו דוד וקפץ יואב על ראשו של דוד ונתלה בברוש ודלג לחומה. אמר דוד
(מזמור קמא ה): יהלמני צדיק חסד ויוכיחני. מה עשה הקדוש, ברוך הוא? קצר
את החומה עד שעלה דוד אחריו שנאמר: **ובאלהי אדלג שור.**

(לא) **הָאֵל תָּמִים דַּרְכּוֹ** הוא **אלי** שהיכלת בידו ומה שעושה עושה **בתמימות**
וביושר, ומשלם לאיש כמעשהו והשיב לי כצדקתי ולאיבי כרשעתם.

אִמְרַת יְהֹוָה צְרוּפָה ואמרתו צרופה שאין בכל משפטיו סיג אלא הכל על קו
היושר והאמונה **צרופה** ומזקק מכל סיג.

מָגֵן הוּא לְכֹל הַחֹסִים בּוֹ:

(לב) **כִּי מִי אֱלוֹהַּ מִבַּלְעֲדֵי יְהֹוָה** שיפר אמרתו ומה שצוה?

וּמִי צוּר זוּלָתִי אֱלֹהֵינוּ: ומי ישיב גזרתו? כי אין **אלוה** ואין **צור זולתו!**

(לג) **הָאֵל הַמְאַזְּרֵנִי חָיִל** הוא בעל הכח והוא נותן כח.

וַיִּתֵּן תָּמִים דַּרְכִּי: נותן שלם דרכי שלא נפקד אחד מאנשי במלחמה.

(לד) **מְשַׁוֶּה רַגְלַי כָּאַיָּלוֹת** אם הוצרכתי לברוח ולהמלט שם **רגלי כאילות.**

וְעַל בָּמֹתַי יַעֲמִידֵנִי: ואחר כן במקום שהייתי נמלט שם, והם **במתי,** שם
יעמידני בטוח.

---

*) לפנינו הרי"ש בקבו"ץ שפתים; ואולם בשור"ק היתה המלה מנקדת לראשונה.

(לה) **מְלַמֵּד יָדַי לַמִּלְחָמָה** כשהייתי מצליח במלחמה לא הייתי מתהלל בגבורתי, אלא שהוא היה **מלמד** ומרגיל **ידי למלחמה.**

וְנִחֲתָה קֶשֶׁת נְחוּשָׁה זְרוֹעֹתָי: כל כך למד ידי עד שיפילו **קשת נחושה** מאיבי, והיתה נשברת **בזרועתי;** וזהו דרך הפלגה. או פרושו כאלו שברוה **זרועתי** כי לא תועיל להם קשתם עמי. ופרוש **נחושה:** חזקה **כנחושה** והוא הברזל החזק; וכן ואת ארצכם כנחשה (ויקרא כו יט). ובמדרש (שוחר טוב): שהיה דוד נוטל **קשת נחושה** וכופפה. דבר אחר: נוח לו לאדם לכוף **קשת נחושה** ולא לכוף זרועותיו של דוד.

(לו) **וַתִּתֶּן לִי מָגֵן יִשְׁעֶךָ** בכל המלחמות **ישעך** היה לי **מגן,** שלא נגפתי באחת מכל המלחמות, ולא היה זה אלא

וִימִינְךָ תִסְעָדֵנִי שימינך תסעדני

וְעַנְוָתְךָ תַרְבֵּנִי: כלומר **ענותך** וחסידותך עשתה זאת. כי לא הייתי ראוי לכך, אלא שחסידותך **הרבתה** אותי; כי אני הייתי בעם מעט ואיבי בעם רב, **וענותך הרבתה** אותי והייתי מנצח כאלו הייתי אני רב מהם. ואמר: **וענותך** דרך משל כאלו השפלת כבודך להשגיח בי.

(לז) **תַּרְחִיב צַעֲדִי תַחְתָּי** כמו בלכתך לא יצר לצעדך ואם תרוץ לא תכשל (משלי ד יב); וזהו:

וְלֹא מָעֲדוּ קַרְסֻלָּי: אם הייתי רץ לפני איבי. ופרוש **קרסלי:** כרעי, כתרגום אשר לו כרעים (ויקרא יא כא): דיליה קרסולין.

(לח) **אֶרְדּוֹף אוֹיְבַי וְאַשִּׂיגֵם וְלֹא אָשׁוּב עַד כַּלּוֹתָם:** כמו שעשה לעמלק.

(לט) **אֶמְחָצֵם וְלֹא יֻכְלוּ קוּם יִפְּלוּ תַּחַת רַגְלָי:** לא היתה להם תקומה מפניו כי כלם המית לבד ארבע מאות איש נער אשר רכבו על הגמלים וינסו (שמואל א ל יז).

(מ) **וַתְּאַזְּרֵנִי חַיִל לַמִּלְחָמָה** אזרת מתני **בחיל** ובכח.

תַּכְרִיעַ קָמַי תַּחְתָּי: ולא מעדתי, והם מעדו **והכרעתם תחתי.**

(מא) **וְאֹיְבַי נָתַתָּה לִּי עֹרֶף וּמְשַׂנְאַי אַצְמִיתֵם:** שנסו מלפני והפכו **לי ערף.**

(מב) **יְשַׁוְּעוּ וְאֵין מוֹשִׁיעַ עַל יְהוָה** על **יי'** כמו אל יי'; וכן ותתפלל על יי' (שם א י); וכן וכתן הספר על אשר לא ידע ספר (ישעיהו כט יב).

וְלֹא עָנָם: כי הם קוראים אל **יי'** ולבם לא נכון עמו.

(מג) **וְאֶשְׁחָקֵם כְּעָפָר עַל פְּנֵי רוּחַ כְּטִיט חוּצוֹת אֲרִיקֵם: אריקם** הה"א תמורת הדג"ש כי שרשו רקק מענין רקק הנזכר בדברי רבותינו, זכרם לברכה, (בבלי חולין כז ב): עוף הנברא מן הרקק. ופרושו: אשימם רקק, כמו **טיט חוצות.** או יהיה מענין לקוק בשר כמו ורקיקי מצות (שמות כט ב; ובמקומות אחרים).

(מד) **תְּפַלְּטֵנִי מֵרִיבֵי עָם** ובספר שמואל (ב כב מד): מריבי עמי. אמר: **תפלטני** ממלחמת שאול והקומכים את ידו מבני עמי, גם אבשלום ואשר עמו.

תְּשִׂימֵנִי לְרֹאשׁ גּוֹיִם מריבי עם מלטתני ושמתני **לראש** אמות העולם.

עַם פרושו: בנים

לֹא יָדַעְתִּי יַעַבְדוּנִי: לא ידעתי, שאינם מבני ישראל כמו אדום וארם שהיו עבדים לדוד (שם ח ו; יד).

(מה) **לְשֵׁמַע אֹזֶן יִשָּׁמְעוּ לִי** כמו שכתוב ויעש דוד שם בשבו מהכות את ארם (שם יג). ופרוש ישמעו: יתקבלו כמו וישמע שאול את העם (שם א טו ד). והוא לשון קבוץ לפי שקבוץ העם על ידי השמעת קול הכרוז.

בְּנֵי נֵכָר יְכַחֲשׁוּ לִי מיראתם אותי יכחשו ויכזבו לי. אותם שהיו במלחמה נגדי יאמרו: לא נלחמנו עליך ולא היינו לנגדך. או פרושו: יכחישו לבני בריתם בעבורי כמו ארם שהיו בברית עם בני עמון; וכאשר ראו כי נגפו כאמר (שם ב י יט): וישלמו את ישראל ויעבדום ויראו ארם להושיע עוד את בני עמון.

(מו) **בְּנֵי נֵכָר יִבֹּלוּ** מיראתם אותי הם כעלה נובל.

וְיַחְרְגוּ מִמִּסְגְּרוֹתֵיהֶם: אפילו במקום שהם נסגרים שם מפחדם, אפילו שם יפחדו. ויחרגו מתרגום ומחדרים אימה (דברים לב כה): ומתוכיא חרגת מותא.

(מז) **חַי יְהוָה וּבָרוּךְ צוּרִי וְיָרוּם אֱלוֹהֵי יִשְׁעִי:** כלומר כל הטוב וכל הכבוד הזה שיש לי למה? כי יי' הוא צורי, כלומר חלקי והוא אלוהי ישעי. הוא חי וברוך ורם והכל בידו להרים ולהשפיל, והעשר והכבוד מלפניו.

(מח) **הָאֵל הַנּוֹתֵן נְקָמוֹת לִי** הנקמות שאני נוקם מאיבי הוא נותן אותם לי, כלומר נותן לי הכח.

וַיַּדְבֵּר עַמִּים תַּחְתָּי: מתרגמינן וינהג (שמות ג א): ודבר. מנהג העמים ממקומם אלי ונותנם תחתי. או הוא ענין ותדבר את כל זרע הממלכה (דברי הימים ב כב י) שהוא ענין דבר.

(מט) **מְפַלְּטִי מֵאֹיְבָי** לא די שמציל אותי מהם, אלא שמרומם אותי עליהם; וזהו **אַף מִן קָמַי תְּרוֹמְמֵנִי**

מֵאִישׁ חָמָס תַּצִּילֵנִי: משאול שהיה עושה לי חמס ברדפו אחרי הצלתני. ובאותה הצלה בא אליו כל הכבוד ולכן ספרו באחרונה כי הצלתו שהצילו מידו היתה תחלת כל כבודו.

(נ) **עַל כֵּן** על כן שעשית לי כל אלה

אוֹדְךָ בַגּוֹיִם יְהוָה לפני כל הגוים שהם נשמעים אלי ועובדים אותי אודה, כי הגבורה והכח מאתך יי' הם לי

וּלְשִׁמְךָ אֲזַמֵּרָה:

(נא) **מַגְדִּל יְשׁוּעוֹת** מגדל ובספר שמואל (ב כב נא): מגדול, והוא תאר; והענין אחד.

מַלְכּוֹ וְעֹשֶׂה חֶסֶד לִמְשִׁיחוֹ מלכו ומשיחו הוא אומר על עצמו.

לְדָוִד וּלְזַרְעוֹ עַד עוֹלָם: וכמו שהגדיל ישועותיו ועשה לו חסד כן יעשה לזרעו עד עולם.

מזמור יט

(א) לַמְנַצֵּחַ מִזְמוֹר לְדָוִד:

(ב) **הַשָּׁמַיִם מְסַפְּרִים כְּבוֹד אֵל** יש מפרשים (בעל התרגום וזולתו): כדרך או שיח לארץ ותרך (איוב יב ח); וכן שאל נא בהמות ותרך (שם ז); וכן **השמים מספרים**. כי מהנפלאות והמעשים הגדולים שאדם רואה בשמים יספר האדם בכבוד האל; וזהו שאמר **אין אמר ואין דברים בלי נשמע קולם**, כלומר: לא שהם מספרים בדברים, אלא ממה שרואה אדם בהם **מספרים** בני אדם **כבוד אל**. ונוכל לפרש: **מספרים** על **השמים** ועל **הרקיע** עצמם, כי במהלכם ובקבוצם על סדר נכון יראה כבוד האל יתברך; ואותו הוא הספור וההגדה, על דרך: השלח אמרתו ארץ עד מהרה ירוץ דברו (מזמור קמז טו). ומה שאמר: **אין אמר ואין דברים**, **אין דברים** כדברי בני אדם, אלא המעשה שיעשו הם הדברים והם הספור וההגדה; וכן אמר: **ובקצה תבל מליהם**. והרב מורה צדק, החכם הגדול רבנו משה פרש (מורה הנבוכים ב ה): **מספרים** על **השמים**, כי דעתו ודעת הפילוסופים, כי הגלגלים חיים משכילים עובדים לאל ומשבחים אותו שבח גדול ומהללים אותו מהללים עצומים וגדולים. ועל כן אמר: **השמים מספרים כבוד אל ומעשה ידיו מגיד הרקיע**, ועם כי הספור וההגדה אינם בפה ובלשון; וזהו שאמר: **אין אמר ואין דברים בלי נשמע קולם**, אלא הספור וההגדה להם כמו ציור שיצייר האדם בלבבו מדברי שבח והודאה מבלי שיוציאם בשפה.

וּמַעֲשֵׂה יָדָיו מַגִּיד הָרָקִיעַ: כפל כי הוא כמו: **השמים מספרים כבוד אל**, כי השמים נקראו רקיע, כמו שנאמר (דניאל יב ג): כזהר הרקיע וגומר; ויתן אתם אלהים ברקיע השמים (בראשית א יז) לדעת מי שפרש כי על הגלגלים נאמר. והחכם רבי אברהם בן עזרא פרש: הרקיע האויר.

(ג) **יוֹם לְיוֹם יַבִּיעַ אֹמֶר וְלַיְלָה לְּלַיְלָה יְחַוֶּה דָּעַת:** **יביע** ידבר, כמו הנה יביעון בפיהם (מזמור נט ח); תבענה שפתי (שם קיט קעא). ופרושו: **היום** הזה ידבר בעבור **היום** הבא אחריו, **והלילה** בעבור **הלילה** שיבא אחריו. כלומר: בסדר התנועות **ביום ובלילה** כמו שהיה מששת ימי בראשית כן הוא וכן יהיה לעולם, לא נשתנה ולא נתחלף דבר; אם כן **היום** הזה מגיד בעבור מחר כי ידוע כי כן יהיה.

(ד) **אֵין אֹמֶר וְאֵין דְּבָרִים בְּלִי נִשְׁמָע קוֹלָם:** כבר פרשנוהו.

(ה) **בְּכָל הָאָרֶץ יָצָא קַוָּם** קום בניינם; וכן קו לקו (ישעיהו כח יא), לפי שהבנין יעשה בהטית הקו. כלומר מעשה הגלגלים והכוכבים **יצא בכל הארץ**; וכן **וּבִקְצֵה תֵבֵל מִלֵּיהֶם** והנה מעשיהם דבריהם.

לַשֶּׁמֶשׁ שָׂם אֹהֶל בָּהֶם: **לשמש שם אהל** ומקום בגלגלים. ואמר הספור על השמש לפי שהוא המאור הגדול ושישיג ממנו לבני אדם תועלת גדולה יותר מאשר הכוכבים במאורו ובחמו לבני אדם, ולשאר בעלי חיים ולצמחים. ובאמרו: **בהם** רצונו לומר: באחד מהם, כמו ויקבר בערי גלעד (שופטים יב ז); והוא הגלגל הרביעי

ומשבעת הגלגלים שבהם שבעה כוכבי לכת. ואמר: **בהם**, כי אלה הכוכבים תקועים בגוף הגלגלים. וכן אמר (בראשית א יז): ויתן אתם אלהים ברקיע השמים, ולא אמר על רקיע; וכן בדברי רבותינו, זכרם לברכה (**מדרש תנחומא בראשית ה**): הכוכבים קבועים ברקיע כמסמרים הקבועים בדלת.

(ו) **וְהוּא כְּחָתָן יֹצֵא מֵחֻפָּתוֹ** בשחר בצאתו בזהרו ובהדרו הוא **כחתן יצא מחפתו** שהכל שמחים לנגדו, כן השמש הכל שמחים לאורו. ואדוני אבי, זכרו לברכה, פרש: שדמהו **לחתן יצא מחפתו** שהוא נכסף לשוב לכלתו, כן השמש שב בכל יום למקום זריחתו. ודמהו גם כן לגבור ואמר:

יָשִׂישׂ כְּגִבּוֹר לָרוּץ אֹרַח: לפי שלא יכשל במרוצתו. ואמר: **ישיש כגבור**, כי הגבור שש ושמח בצאתו למלחמה. וכן אמר בזכרו גבורת הסוס (**איוב לט כא**): ישיש בכח יצא לקראת נשק; כן השמש ישיש בצאתו. והכלתו והלכתו וזריחתו הוא השמון והשמחה.

(ז) **מִקְצֵה הַשָּׁמַיִם מוֹצָאוֹ** ממזרח.

וּתְקוּפָתוֹ עַל קְצוֹתָם על כל קצות השמים הוא מהלכו. ואמר: **ותקופתו** שפרושו: סבובו, כמו תקופת השנה (שמות לד כב), לפי שסובב הרוחות וישוב למקום זריחתו, כמו שאמר שלמה (קהלת א ו): הולך אל דרום וסובב אל צפון, שמהלכו ביום נראה ברוח דרום והולך למערב וסובב רוח לצפון בלילה עד שישוב בבקר אל הרוח שזרח ממנו. וכן בדברי רבותינו, זכרם לברכה (בבלי ערובין נו א): הולך אל דרום ביום וסובב אל צפון בלילה. וזה למראית העין לבד, לפי שמהלכו נוטה לצד דרום, אבל לא ילך לפאת דרום. אך לפי חכמת התכונה לא נאמר זה בתקופת היום אלא בתקופת השנה שהוא אל דרום בימי החרף ובצפון בימי הקיץ, וזה נראה לעינים וידוע וברור. וכן בדברי רבותינו, זכרם לברכה, בפרקי רבי אליעזר (**פרק ששי**) הולך אל דרום בתקופת תשרי ובתקופת טבת, וסובב אל צפון בתקופת ניסן ובתקופת תמוז.

וְאֵין נִסְתָּר מֵחַמָּתוֹ: כי הוא השמש בכל העולם הוא; ואף על פי שאינו בשוה בכל מקום. ואמר: **ואין נסתר מחמתו**, ולא אמר: **ואין נסתר** ממאורו, כי יוכל האדם להסתר ממאורו ולא מחמו, כי אפילו בחדרי חדרים יגיענו חמו. והחכם רבי אברהם בן עזרא פרש: **ואין נסתר מחמתו**, כי חם השמש בעולם כדמות חם הלב בגוף כראית חכמת התולדת, והנה הוא חיים לכל הגופות: אם כן פרושו: **אין נסתר** מתועלת **חמתו**.

(ח) **תּוֹרַת יְהֹוָה** מה שסמך ענין התורה לענין השמש? רצה לומר: כמו שהשמים והשמש והגלגלים מעידים ומספרים על כבוד האל ועל חכמתו, כן התורה והמצות אשר לוה לעמו ישראל מעידות על חכמתו ועל ישרו כמו שאמר (דברים ד ח): אשר לו חקים ומשפטים צדיקים ככל התורה הזאת. ועוד אמר: כמו שהשמים והשמש מועילים לעולם ובהם העולם עומד כן **התורה**, שהיא **תמימה** והיא **משיבת נפש** וקיום הנפש בה כמו שקיום העולם בשמש; כי הנפש בגוף כמו הגר בארץ נכריה שאין לו עוזרים ותומכים, כי עוזרי הגוף רבים רודפים אחר התאוה והיא

כיחידה ושבויה ביניהם. וכן אמר שלמה והמשיל אותה לאיש מסכן וחכם (קהלת ט טו). והנה התורה **משיבת הנפש** שמורה האדם הדרך הישרה ומסירה אותו מתאות העולם ומהמכשולות רבים. והנה היא **משיבה** את **הנפש** משביה וממאסרה אל תולדתה ואל מקום כבודה. וספר דוד בתורה ובמצות ובמשפטים על אמתם ועל ישרם. **והתורה** היא תכונת המצוה היאך תעשה, והוא מענין ולא שמעתי בקול מורי (משלי ה יג); ולהורות נתן בלבו (שמות לה לד), שמורה על תכונת הדבר, כמו תורת הבהמה והעוף (ויקרא יא מו), תורת המצרע (שם יד ב); תורת הילדת (שם יב ז); תורת הזב (שם טו לב); תורת הנזיר (במדבר ו כא); ואף על פי כן הספר נקרא בשם **התורה** מבראשית עד לעיני כל ישראל כמו שכתוב (דברים לא ט): ויכתב משה את התורה הזאת; לקח את ספר התורה הזה (שם כו); כי ספר מעשה בראשית וספר ענין האבות, וכן ספר כל שאר הדברים כלם מורים על האל, כי הוא יוצר העולם ועל טובתו ועל ברואיו והשגחתו בטובים וברעים. והזכיר **המצות**, והוא מה שצוה האל לעשות בדרכי עבודת האל ואהבתו כאדון המצוה לעבדו. **והעדות** היא מה שהוא עדות בין ישראל לאל שקבלו הם אותו לאלה והוא קבלם לעם סגלה, כמו ארון העדת (שמות כה כב); אהל העדות (במדבר יז כג). כי המצות אשר לוו ישראל בהן הן עדות, והלחות שהיו בהם עשרת הדברים, שהם כל התורה כלה, והדברים ההם היו עדות גדולה לישראל בראותם כבודו על הר סיני בקולות ולפידים; והמראה הגדול ההוא הוא עדות להם ולבניהם עד עולם. וכן שמירת השבת והמועדים להם עדות ואות וזכרון; ושמטה ויובל הכל הוא עדות להם ולבניהם עד עולם, כמו שאמר כי לי כל הארץ (שמות יט ה); עבדי הם (ויקרא כה נה). ואמר: **פקודי** יי' על מצות השכל, שהאל הפקידם ונתנם בלב; והשכל מורה עליהם: ואמר: **היראה**, שהיא ראשית המצות ועקרן, כי העבד אם לא יירא האדון לא יעשה מצותו. והיראה הגמורה בסתר. ואמר: **המשפטים**, שהם הדינים בין אדם לחברו. והנה זכר לנו כל לשונות המצוה לבד **חקים**. והטעם כי אמר עליהן **תמימה, משיבת נפש, נאמנה, מחכימת פתי, ישרים, משמחי לב, ברה, מאירת עינים, טהורה, אמת, צדקו יחדיו, הנחמדים ומתוקים**; וכל זה לא יתכן לומר אלא על המצות שטעמן גלוי ונראה: והחקים כמו אכילת חזיר ולבישת שעטנז והדומין להן שאין טעמם גלוי לכל, איך יאמר עליהם **נחמדים ומתוקים וטהורים**? ואף על פי שהם כן למי שטעמם נראה לו, הנה אין טעמם נראה לרוב בני אדם. ואמר:

תְּמִימָה שהיא שלמה כלה, לא יחסר דבר בה מכל הדברים שצריך אדם להם בעולם הזה ובעולם הבא. ואמר:

מְשִׁיבַת נָפֶשׁ כמו שפרשנו. ואמר:

עֵדוּת יְהוָה נֶאֱמָנָה כי אין כזב בה כי שכן הכבוד בישראל לעיני כל ישראל, אין מכחיש ומספקק. ואמר:

מַחְכִּימַת פֶּתִי: כי כל דברי המשכן חכמה נפלאה, כי לא דבר רק הוא המנורה והמזבחות והיריעות. וכן כל הדברים כלם מורים על חכמה שיקראו אותו החכמים

העולם האמצעי, שהוא דמות העולם העליון ודמות העולם הקטן. וכן שמירת השבת היא חכמה גדולה, שיחקור האדם בגללה על חדוש העולם וכל מעשה בראשית, והיא חכמת הטבע. ואמר על התורה (דברים ד ו): כי הוא חכמתכם ובינתכם לעיני כל העמים וגומר. ואמר (שם): רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה. ואף על פי שמחלק התארים האלה ואמר **לתורה: תמימה, משיבת נפש**, ואמר על **העדות: נאמנה, מחכימת פתי**, וכן לאחרים; כלם שוים בתארים. ולא אמר התאר הזה על האחד; והוא הדין על חברו, אלא שסמך כל תאר אל המתואר הקרוב אליו, ושצריך ללמוד עליו כפי התאר כמו שפרשנו וכמו שנפרש.

(ט) **פִּקּוּדֵי יְהוָה** הייגו מפרשים **פקודי** מצות כתרגומו, אלא שאמר אחר כן **מצות** יי', לפיכך נפרש **פקודי** מגזרת והיה האכל לפקדון (בראשית מא לו), שהוא ענין הגניזה והשמירה. והם הדברים שהשכל מורה עליהם, ואמר: שהם

יְשָׁרִים אין בהם נפתל ועקש; שאם לא היו כן לא היה השכל מורה עליהם. ומזה הטעם הם

מְשַׂמְּחֵי לֵב כי החכם ישמח על שכלו. וכאשר יגבר על הגוף וינהגהו בדרכי השכל אין שמחה בעולם כשמחה ההיא, והיא שמחת הנפש. לפיכך אמר: **משמחי לב**, ולא אמר משמחי האדם, כי האדם ישמח לתאות העולם, אבל השכל, והוא הלב, לא ישמח כי אם בדרכי שכל. וכן אמר (מזמור קיט קיא): כי ששון לבי המה. ואמר:

מִצְוַת יְהוָה בָּרָה כל **מצוה ומצוה** במקום שהיא היא **ברה** וזכה מאין כל סיג; והיא

מְאִירַת עֵינָיִם: כי הטעם שהם בלא מצות הולכים בחשך; כי המצות יאירו הלב, והם מדרגה לעלות אל הכבוד הגדול.

(י) **יִרְאַת יְהוָה טְהוֹרָה** והם הדברים שיעשה אדם אותם בסתר, או בלי דעת כמו הגנבה וזיוף המדות והמשקלות, והדומים להם; והם הדברים שכתוב בהם: ויראת מאלהיך אני יי' (ויקרא יט יא יב יד לב כה יז לו מג). **והיראה הטהורה** מאין סיג; כי הדברים הרעים שהם בגלוי ימנע האדם מעשותם מיראת בני אדם. והנה הכסף ההוא איננו טהור, כי יש בו סגים; אבל הדברים שהם נסתרים וימנע אדם לעשותם מיראת האל לבדו, **היראה** ההיא **טהורה**, כי אין בה סגים. ואמר:

עוֹמֶדֶת לָעַד כי יש מצות שיש להן מקום וזמן; והדברים שהם **ביראת** יי', הם עומדים לעד, אין להם זמן. או אמר: **עומדת לעד**, על כל התורה, שלא צוה האל בה לזמן, אלא עד עולמי עד היא. ולא כדברי הכופרים הנכרים שאומרים: כי התורה שנתנה בהר סיני היה לה זמן עד עת בא ישו הנכרי, כי עד זמנו היתה גופנית, ומעת שבא הוא צוה להבין אותה רוחנית; ודבריהם דברי רוח תהו והבל. כי המצות שהם אומרים שהן בדרך משל ולא יובנו כמשמען, הרי האל צוה עליהן בפרוש, ולא על דרך משל. אם כן שאר המצות לא יבין אדם על דרך משל כי אם כמשמען. כי אם היו המצות על דרך משל, היו המצות בספק, זה

אומר הדבר הנסתר בו כך הוא, וזה אומר כך הוא; והכתוב אומר (דברים ל יא) כי המצוה הזאת אשר אנכי מצוך היום לא נפלאת הוא ממך ולא רחקה הוא. ואם היו במצות דברים נסתרים ולא יובנו כמשמעם הרי הם נפלאים ורחוקים.

מִשְׁפְּטֵי יְהוָה אֱמֶת צָדְקוּ יַחְדָּו: כבר פרשנו המשפטים שהם הדינים שבין אדם לחברו, וכלם הם דברי **אמת** גלוים לעינים, וכלם **יחדו צדקו** אין באחד מהם עול. ויש מפרשים הטעם שסמך התורה לשמש להגדיל תועלתה על תועלת השמש; כי יש דברים שהשמש מזיק והתורה מועילה בכל הדברים לפיכך אמר **תורת יי' תמימה:** שלמה היא, כי בכל דרכי העולם הזה והעולם הבא יוצא האדם תועלת בה. ואמר: **משיבת נפש**, כי השמש כשיכה האדם לחמו יותר מדאי שמא יחלה חולי מות, כמו שאמר ביונה (ד ח): ותך השמש על ראש יונה ויתעלף; והתורה לא כן, כי היא **משיבת נפש** לגוף ומתקים בה. ופעמים שהשמש יכנס במוחו של אדם וישתגע; והתורה לא כן אלא **מחכימת פתי.** וכשיכה אדם לשמש הרבה ידאג לחמה; ולא כן **פקודי** יי' שהם **משמחי לב.** והשמש כאשר יסתכל אדם בעגלה השמש תכהינה עיניו; **ומצות** יי' לא כן, כי היא **ברה מאירת עינים.** והשמש יכסוהו עננים; **ויראת** יי' **טהורה** וזכה, לא יכסנה דבר ולא יסתירנה. והשמש מאיר ביום ולא בלילה; **ויראת** יי' **עומדת לעד.** והשמש אין אורו וחמו שוה כל היום, כי עד חצי היום יוסיף ומחצי היום ואילך יחסר; ולא כן **משפטי** יי', אלא **אמת צדקו יחדיו** ולא מכחישים זה את זה.

(יא) **הַנֶּחֱמָדִים מִזָּהָב** אמר: כי דברי התורה והמצות הם **נחמדים** יותר **מזהב וּמִפָּז** הוא הזהב הטוב והנקי וזהו:

רָב כמו על כל רב ביתו (אסתר א ח) שהוא גדול בחשיבות ובגדלה. או יהיה פרוש **רב** במנין; ויהיה טעם **רב** על **זהב** ועל **פז**, כי בני אדם יתאוו לממון **רב זהב ופז.** ויש מפרשים (אבן עזרא וזולתו): **פז:** אבנים יקרות, והאדם יתאוה אליהן; והמשכילים יתאוו יותר לתורה ולחכמה. וכן אמר שלמה (משלי ג טו): וכל חפציך לא ישוו בה. כי הממון הוא בעולם הזה ולא בעולם הבא; והחכמה בעולם הזה ובעולם הבא. והממון יגזלו אותו או יגנבו אותו מהאדם או יאבד ממנו בים או ביבשה; והחכמה לא תהיה נגזלת ונגנבת, ולא תאבד מבעליה. והממון אם יתן האדם אותו, או יחסר אותו, לא ישאר בידו מה שיתן; והחכמה אם ילמד אותה לאחר לא תצא מידו אבל יוסיף בחכמה. הנה כי דברי התורה והחכמה **נחמדים** למשכילים יותר **מזהב ומפז רב.**

וּמְתוּקִים מִדְּבַשׁ וְנֹפֶת צוּפִים: כי **הדבש** הוא המאכל שיערב לאדם יותר משאר המאכלים; ואף על פי כן אם יוסיף לאכל ממנו יזיק לו ויקיאנו, והמאכל יועיל לו לפי שעה; ולא כן החכמה, כי כל מה שיוסיף בה תועילנו ותועיל לו לעולם. ולפי שאמר **הנחמדים:** ולמי הם **נחמדים ומתוקים**? למשכילים וליראי יי', לפיכך אמר:

(יב) **גַּם עַבְדְּךָ נִזְהָר בָּהֶם** כלומר: גם אני מהם; אף על פי שאינני מן החכמים **עבדך** אני, וחרד למצותיך **ונזהר בהם**, והם **נחמדים ומתוקים** לי. גם ידעתי כי

בְּשָׁמְרָם עֵקֶב רָב: מלבד המתיקות והחמדה שימלא המשכיל בהם, תשתוקק הנפש המשכלת ותכסוף אל החכמה, אף על פי שלא יהיה לה זה גמול. כי טבע הנפש המשכלת שתתאוה אל החכמה כמו שהיה טבע הנפש המתאוה אל המאכל הערב; אם כן החכמים עוסקים בתורה ובחכמה מטבע, אף על פי שלא יקוו גמול בזה. ואמר דוד: **בשמרם עקב רב** עוד יותר על התאוה. כי אני והמשכילים המתאוים אליהם עוד יש לנו בשמירתם שכר **רב** שאתה מטיב לשומרי המצות בעולם הזה ובעולם הבא, אלא שעקר השכר הוא לעולם הבא. לפיכך נקרא השכר **עקב רב** כמו שהעקב הוא סוף הגוף, כן השכר סוף המעשה, והמעשה לא יגמר לאדם עד יום מותו.

(יג) **שְׁגִיאוֹת מִי יָבִין מִנִּסְתָּרוֹת נַקֵּנִי:** אמת הוא, כי לבי ורצוני אל מצותיך, אבל זה אני מבקש ממך שתנקני מנסתרות, כי **שגיאות מי יבין**, כי אין מי שידע ויבין הכל, כי במקומות **ישגה** ויהיה הדבר **נסתר** מעיניו; ועל זה אני מבקש ממך שלא תענישני על **הנסתרות** אלא **תנקני** מהם.

(יד) **גַּם מִזֵּדִים חֲשֹׂךְ עַבְדֶּךָ אַל יִמְשְׁלוּ בִי** ועוד אני מבקש ממך שאלה גדולה, יותר ממה ששאלתי, שתמנע אותי מן **הזדונות** שלא **ימשלו בי**, ולא יהיה יצרי תוקפי, כי אני אשמור בכל כחי, וגם אתה תסיעני שלא ישלוט בי יצר הרע. כי הקדוש ברוך הוא, מסיע למי שלבו נכון, כמו שאמר לאבימלך (בראשית כ ו) ואחשך גם אנכי אותך מחטו לי. **וזדים** הוא שם ולא תאר; ויהיה זד שם בשקל ראש ועשר (משלי ל ח); יש לאל ידי (בראשית לא כט).

אָז אֵיתָם כתוב ביו"ד אחר האל"ף, והוא הנח שהוא תמורת הדגוש בלא יו"ד, כמו לא ימד (הושע ב א); וכל לבב אנוש ימס (ישעיהו יג ז). ויש בו דרש: כי חשבון היו"ד עשרה, ובעשרת הדברות כתובה התורה, והן תמימותה ושלמותה. אמר: אז **כשתנקני מהשגיאות** ותסיעני שלא ישלטו בי **הזדונות**, אז אהיה תמים ושלם.

וְנִקֵּיתִי מִפֶּשַׁע רָב: הפשע הוא יותר רע מהזדון, כי הזדון הוא מתאותו בדבר הוא עובר במזיד; אבל **הפשע רב** הוא המורד באדוניו, ויבזה מצותיו, ויעשה העברה, אף על פי שאינו מתאוה אליה. ומי שהוא רגיל **בזדונות** יצא לידי המרד; לפיכך אמר דוד: אם **תנקני מהשגיאות**, ותסיעני על **הזדונות** שלא **ימשלו בי**, אם כן לעולם לא אהיה מזיד: ואם לא אהיה מזיד עוד, בודאי לא אהיה פושע; וזהו שאמר: **ונקיתי מפשע רב. ורב** ענינו: גדול, כי הגדול שבמעשים הרעים ובעברות הוא המרד. ואחר התפללו זה שאל מהאל שיקבל תפלתו.

(טו) **יִהְיוּ לְרָצוֹן אִמְרֵי פִי** מה שאמרתי **לפניך** בפי;

וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ ומה שלא אמרתי בפי, אלא חשבתי **בלבי**, והמחשבה הוא **הגיון הלב**, גם כן **יהיו לרצון**. כי דברים רבים יחשוב אדם בלבו ולא יכין לדבר כן בשפתיו, לפיכך אמר דוד (מזמור נא יז): יי' שפתי תפתח; ואמר שלמה (משלי טז א): ומיי' מענה לשון.

יְהוָה צוּרִי חזקי, שבו אבטח בשאלותי.
וְגֹאֲלִי: מהשגיאות והזדונות:

מזמור כ

(א) **לַמְנַצֵּחַ מִזְמוֹר לְדָוִד:** למ"ד **לדוד** פרשתיה (למעלה בהקדמה) בעבור דוד, כמו אמרי לי אחי הוא (בראשית כ יג). המשורר היה אומר אותו בעבור **דוד** בלאתו למלחמה ואמר:

(ב) **יַעַנְךָ יְהוָה בְּיוֹם צָרָה** כשתהיה **בצרה** במלחמה עם האויב, **יענך** בתפלתך שתתפלל לפניו.

יְשַׂגֶּבְךָ כי העזרה היא כמגדל עז שישגב האדם בו שלא תשלוט בו יד האויב.

שֵׁם אֱלֹהֵי יַעֲקֹב: אמר **אלהי יעקב** לפי שראה **יעקב** עצמו בצרות יותר מאברהם וילחק. וכן אמרו בדרש (שוחר טוב; דברים רבה ב): אלהי אברהם, אלהי ילחק אין כתיב כאן אלא **אלהי יעקב.** ואמר ריש לקיש משל לאשה עוברה שהיתה מקשה ללדת אמרין לה לית אנו ידעין מה נימר ליך אלא מאן דעני לאימך בעידן קשיותה יעני יתיך בקשיותך. כן כתיב ביעקב לאל העונה אתי ביום צרתי (בראשית לה ב) ולכן אמר להם דוד לישראל מי שענה ליעקב אביכם הוא יענה לכם, הוי אומר **ישגבך שם אלהי יעקב.** ובמקום אחר הוא אומר (בבלי ברכות סד א): מכאן לבעל הקורה שיכנס בעביה של קורה. כן יעקב הוא אבינו לבד; אבל אברהם היה לו בן אחר והוא ישמעאל, וילחק היה לו עשו. גם יתכן לפרש כי פרוש **אלהי יעקב** על כל ישראל, כי נקראו יעקב וישראל, כמו אל תירא עבדי יעקב (ירמיהו ל י); וכן במקומות רבים.

(ג) **יִשְׁלַח עֶזְרְךָ מִקֹּדֶשׁ** ממקום הקדש, והוא הבית שהיה שם הארון; כי שם הכבוד, ומשם **ישלח עזרך** במלחמה.

וּמִצִּיּוֹן כי בליון היה הארון; וכן אמר (מזמור יד ז [נג ז]): מי יתן מליון ישועת ישראל.

יִסְעָדֶךָּ:

(ד) **יִזְכֹּר** יריח כמו (ויקרא ו ח) אזכרתה ליי'; כי בלאתו למלחמה היו מקריבין בעבורו, שילליחהו האל, עלות ומנחות בבמת יחיד; וזו הבמה הגדולה אשר בגבעון.

כָּל מִנְחֹתֶךָ*) וְעוֹלָתְךָ יְדַשְּׁנֶה ידשנה הסגו"ל במקום קמ"ץ; וכן ואקראה לך (שמואל א כח טו). ופרוש **ידשנה:** ישימה דשן, כלומר: שישלח אש לשרפה ויקבלנה ברלון.

סֶלָה:

(ה) **יִתֶּן לְךָ כִלְבָבֶךָ** שיתן איביך תחתיך כמו שהוא בלבבך.

וְכָל עֲצָתְךָ יְמַלֵּא: על דרך כי בתחבלות תעשה לך מלחמה (משלי כד ו); עלה וגבורה למלחמה (מלכים ב יח כ; ישעיהו לו ה). ובדרש (שוחר טוב; ושם נדרש על רבן

---

*) כך הוא בכתב יד שלפנינו.

גמליאל; ובשנוים אחרים): דוד, על ידי שהיה שלם לפני בוראו ובלב שלם מתפלל אליו, היו אומרים לו: יתן לך כלבבך; אבל לכל אדם אין אומרים כן, שפעמים שיש בלבו של אדם לגנוב או לעבור עברה, או דבר שאינו ראוי. אלא מה אומרים לו? ימלא יהוה כל משאלותיך.

(ו) נְרַנְּנָה בִּישׁוּעָתֶךָ כשימלא יי׳ כל משאלותיך ותשוב בשלום מן המלחמה, אז נרננה בישועתך.

וּבְשֵׁם אֱלֹהֵינוּ נִדְגֹּל כלומר: בשמו נרים נסנו ודגלנו.

יְמַלֵּא יְהוָה כָּל מִשְׁאֲלוֹתֶיךָ:

(ז) עַתָּה יָדַעְתִּי יאמר כל אחד ואחד מישראל: עתה ידעתי

כִּי הוֹשִׁיעַ יְהוָה מְשִׁיחוֹ כלומר: משיחו ומלכו הוא, והוא רוצה בו; ולא כמו שהיו אומרים עליו אויביו, כי חוטא היה, ולא היה רוצה האל בו, כמו שהיו אומרים לו אין ישועתה לו באלהים סלה (מזמור ג ג). ועתה כשתושיעהו יודו כלם, כי משיחו הוא והוא מושיעו.

יַעֲנֵהוּ מִשְּׁמֵי קָדְשׁוֹ בִּגְבֻרוֹת יֵשַׁע יְמִינוֹ: כי במעט עם היה מפיל רבבות מאויביו, ולא היה יכול להיות זה, אלא בגבורות ימין האל שישלח להושיעו.

(ח) אֵלֶּה בָרֶכֶב וְאֵלֶּה בַסּוּסִים האויבים באים עלינו ברכב ובסוסים, והיו בוטחים בהם, כמו שנאמר (ישעיהו לא א): ויבטחו על רכב כי רב;

וַאֲנַחְנוּ בְּשֵׁם יְהוָה אֱלֹהֵינוּ נַזְכִּיר: כשנזכיר שמו ונקראהו אנחנו כנגד; ואנחנו בדגל כנגד הרכב והסוסים.

(ט) הֵמָּה כָּרְעוּ וְנָפָלוּ המה שהיו ברכב ובסוסים כרעו ונפלו;

וַאֲנַחְנוּ, שהיינו כנופלים לפניהם, כשנזכיר שם אלהינו

קַמְנוּ וַנִּתְעוֹדָד: פירושו נתגאה ונתרומם עליהם. ונתעודד כמו מעודד ענוים יי׳ (מזמור קמז ו).

(י) יְהוָה הוֹשִׁיעָה הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם קָרְאֵנוּ: זהו שהיו אומרים וצועקים במלחמה, כמו שאמר: ואנחנו בשם יי׳ אלהינו נזכיר; שהיו אומרים: יי׳ הושיעה המלך יעננו ביום קראנו. ופירוש המלך: האל, שהוא מלך העולם, ובידו להושיענו.

מזמור כא

(א) לַמְנַצֵּחַ מִזְמוֹר לְדָוִד: גם זה המזמור נאמר על דוד; ויש אומרים (בעל התרגום, שוחר טוב וזולתם): שנאמר על המלך המשיח. אם הוא על דוד פירוש לדוד: על דוד, כמו שפרשנו למעלה (כ א): ואחד מן המשוררים אמרו עליו ברוח הקדש; ואם הוא על המלך המשיח, לדוד הוא כמשמעו, כי המזמור הוא לדוד שאמרו ברוח הקדש על המשיח בנו, והאויבים הם גוג ומגוג ומחנהו שיצורו על ירושלם. או יהיה לדוד על המשיח, כי הוא נקרא דוד כמו (יחזקאל לז כה): ודוד עבדי נשיא להם לעולם. והנוצרים מפרשים אותו על ישו; ואתה תשיב להם בכל פסוק ופסוק. יי׳ בעזך ישמח מלך: הנה כי בלא עז האל לא יהיה עז

לבן, ואם הוא אלש אינו אלה. וכן תאות לבו נתתה לו. כי תקדמנו, כל דבריו הם תלוים באחרים. ואמר: חיים שאל ממך: אם על הבשר לא האריך ימים, ואם על האלהות מה נתן לו? הלא כבר היו לו? ואמר: גדול כבודו בישועתך, אבל בלא ישועתך לא יהיה גדול כבודו, אם כן אינו אלה; ואם על הבשר לא היה אלא נקלה ונבזה. כי המלך בטח ביי׳ אם על האלהות אין צורך לו לבטוח באחר, ואין צורך לו לחסד עליון שלא ימות, ואם על הבשר הרי נמוט, ותלוהו על המוט! וכן כל דברי המזמור.

(ב) יְהוָה בְּעָזְּךָ יִשְׂמַח מֶלֶךְ העי״ן בעזך נקראת בקמ״ץ חטוף. בעזך שתתן לו, וכן וּבִישׁוּעָתְךָ

מַה יָּגֶיל מְאֹד: יגיל כתוב ביו״ד כמו יגיד דבר (קהלת י כ); והגימ״ל בסגו״ל מפני שהוא מלעיל הטעם ביו״ד האיתן.

(ג) תַּאֲוַת לִבּוֹ נָתַתָּה לּוֹ נתתה לו כמו תתן לו, עבר במקום עתיד; וכן

וַאֲרֶשֶׁת שְׂפָתָיו בַּל מָנַעְתָּ סֶּלָה: כי כן המנהג בדברי הנבואה בהרבה מקומות, כמו שכתבנו (מזמור ג ה). וארשת שפתיו כמו מבטא שפתיו, ואין לו חבר במקרא.

(ד) כִּי תְקַדְּמֶנּוּ בִּרְכוֹת טוֹב ברכות כל דבר טוב כמו ברכת שדים ורחם (בראשית מט כה); ברכת תהום (שם). אמר: כל הברכות תקדם לו ותתן לו.

תָּשִׁית לְרֹאשׁוֹ עֲטֶרֶת פָּז: שתקים מלכותו בכבוד ובגדלה.

(ה) חַיִּים שָׁאַל מִמְּךָ נָתַתָּה לּוֹ שתאריך לו ימים לעולם הזה;

אֹרֶךְ יָמִים עוֹלָם וָעֶד: חיי העולם הבא.

(ו) גָּדוֹל כְּבוֹדוֹ בִּישׁוּעָתֶךָ שכשתושיעהו מאיביו יגדל כבודו לעיני העמים.

הוֹד וְהָדָר תְּשַׁוֶּה עָלָיו: בישועתך, כי כל העולם יכבדוהו ויהדרוהו כשיראו כי הישועה באה לו מאתך.

(ז) כִּי תְשִׁיתֵהוּ בְרָכוֹת לָעַד ברכות כמו והיה ברכה (שם יב ב). ואמר: לעד כי אפילו אחר מותו יתברכו בו, כמו בך יברך ישראל לאמר ישמך אלהים כאפרים וכמנשה (שם מח כ). או פרוש: לעד על זרעו, כי כמו שיתברכו בו יתברכו בזרעו, כמו שאמר לאברהם והתברכו בזרעך (שם כב יח).

תְּחַדֵּהוּ תשמחהו מן ויחד יתרו (שמות יח ט). ומה שאמר בְּשִׂמְחָה אחר תחדהו, לחזק השמחה, כמו וטבח טבח (בראשית מג טז); ומעלה מעל (ויקרא ה כא); יבשו בשת (ישעיהו מב יז); ויצם דוד צום (שמואל ב יב טז); והדומים להם.

אֶת פָּנֶיךָ: כשתאיר אליו פניך זו היא השמחה הגדולה שתהיה לו. לא ישמח ברב חילו וברב זהבו וכספו, אלא עם פניך שתפנה אליו, כמו ופניתי אליכם (ויקרא כו ט), ותאיר אליו פניך, ופנות פני האל ואור פניו היא ההצלחה שנותן לאדם בכל אשר יעשה.

(ח) כִּי הַמֶּלֶךְ בֹּטֵחַ בַּיהוָה כי אין לו בטחון ושמחה אלא בך; ולא ברב המון.

וּבְחֶסֶד עֶלְיוֹן יש לו בטחון כי הוא עליון על הכל ובידו להושיע או להטיב למי שירצה בו, הן ברב הן במעט.

בַּל יִמּוֹט: לפיכך הוא **בטח** שלא **ימוט**. ואמר: **ובחסד**, כי כל מה שהוא מטיב לברואיו הכל הוא חסד מאתו.

(ט) **תִּמְצָא יָדְךָ לְכָל אֹיְבֶיךָ** תספיק לך ידך שלא תצטרך לעוזר אחר, כמו ידיו רב לו (דברים לג ז). אמר: כי **ידו וימינו** יספיקו לו. ולפי שהקדים: **כי המלך בטח ביי'**, אמר כנגד המלך: כיון **שבטחת ביי' תמצא ידיך לכל איביך**! וכפל הדבר ואמר:

יְמִינְךָ תִּמְצָא שֹׂנְאֶיךָ: והוא כמו לשנאיך. ולמ"ד **לכל איביך** עומדת במקום שנים; וכמוהו רבים. **ותמצא** ענינו: תספיק, כמו ומצא להם (במדבר יא כב). או **תמצא שנאיך** הוא ענין אחר בלא חסרון הלמ"ד. ויהיה פרוש **תמצא** כמשמעו; ואמר: **ימינך תמצא שנאיך** כלומר: שלא יהיה להם כח ורשות להמלט מידך.

(י) **תְּשִׁיתֵמוֹ כְּתַנּוּר אֵשׁ** כמו **תנור** שיש בתוכו **אש** ועצים, והאש תאכל העצים, כן תשית אתה אותם

לְעֵת פָּנֶיךָ **לעת** כעסך עליהם, שיכלו כלם ויהיו **כתנור אש** שכלה מה שבתוכו. ועל הדרך הזה: שיתמו כגלגל כקש לפני רוח, כאש תבער יער וכלהבה תלהט הרים (מזמור פג יד טו), שאינו אומר שהם יהיו אש לבער אחרים, אלא שיהיו כאש שתצא ביער שיכלו וישרפו כל עצי היער כן יכלו הם; וכן ככיור אש בעצים (זכריה יב ו). **ופניך** כמו ופניה לא היו לה עוד (שמואל א א יח); פני יי' חלקם (איכה ד טז); ופרושם: כעס.

יְהוָֹה בְּאַפּוֹ יְבַלְּעֵם תוכל להשית אותם **כתנור אש**, כי יי' עמך שיבלעם **וְתֹאכְלֵם אֵשׁ:**

(יא) **פִּרְיָמוֹ מֵאֶרֶץ תְּאַבֵּד וְזַרְעָם מִבְּנֵי אָדָם:** שלא ישאר להם זכר.

(יב) **כִּי נָטוּ עָלֶיךָ רָעָה חָשְׁבוּ מְזִמָּה בַּל יוּכָלוּ:** זה יהיה להם גמולם, לפי שנטו **עליך** לעשות **רעה** אלו היה הכח בידם, **יחשבו מזמה** שלא **יוכלו** להביאה לידי מעשה, כי היו באים להלחם **עליך** ולעשות לך **רעה**.

(יג) **כִּי תְשִׁיתֵמוֹ שֶׁכֶם כי** טעם למה שאמר: **בל יוכלו**. היאך לא **יוכלו**? **כי** אתה תשים אותם לחלק אחד כלם שלא יהיה להם כח להתערב עמך, אלא יהיו לעבר אחד כלם ואתה כנגדם.

בְּמֵיתָרֶיךָ

תְּכוֹנֵן חציך **במיתריך** ותורה אותם

עַל פְּנֵיהֶם: והוא כמו כוננו חצם על יתר (מזמור יא ב); וכן **במיתריך תכונן** חציך. והוא על דרך קצרה, כי כן מנהג המקרא במקום שהענין מובן.

(יד) **רוּמָה יְהוָֹה בְּעֻזֶּךָ** העי"ן בקבו"ץ שפתים. יאמרו כל ישראל: **רומה יי'** על האויבים **בעזך**, כי העז והגבורה לך היא, לא לנו!

נָשִׁירָה וּנְזַמְּרָה גְּבוּרָתֶךָ: **ובעזך ובגבורתך** שתתן לנו **נשירה ונזמרה לך** ונודה לך כי מאתך הכל.

מזמור כב

(א) **לַמְנַצֵּחַ עַל אַיֶּלֶת הַשַּׁחַר מִזְמוֹר לְדָוִד:** יש אומרים (רשי וזולתו), כי **אילת השחר** הוא כלי מכלי הנגון. ויש מפרשים (בעל התרגום, מנחם, וזולתם) **אילת** מן אילותי לעזרתי חושה (למטה פסוק כ), כלומר: שהיה נאמר זה המזמור בכח עלות **השחר**. ויש מפרשים. כי **אילת** שם כוכב הבקר; וכן בדברי רבותינו, זכרם לברכה (ירושלמי ברכות א א; יומא ג ב) קורין כוכב הבקר: אילתא*). והם אמרו (שם; שיר רבה ו; אסתר רבה סוף י; ושוחר טוב במקומו): כי על אסתר נאמר זה ועל ישראל שהיו בגלות באותו זמן. ויש מפרשים אותו על דוד בעודנו בורח מפני שאול. והנכון כי **אילת השחר** נאמר על כנסת ישראל שהיא בגלות הזאת; וסוף המזמור יוכיח זה. וקראה **אילת** כמו שהמשיל אותה בשיר השירים (ב ז; ג ה) בצבאות או באילות השדה. **והשחר** פרושו יופי וזוהר כמו שאמר עליה (שם ו י): מי זאת הנשקפה כמו שחר. ועתה היא בחשכה בגלות הזאת כאלו היא נשכחה ונעזבה; וקוראה מן הגלות:

(ב) **אֵלִי אֵלִי לָמָה עֲזַבְתָּנִי** והוא בלשון יחיד על עם ישראל יחד שהם כאיש אחד בגלות ובלב אחד. **אלי אלי** הכפל כדרך הקוראים והצועקים, כמו: עננו יי' עננו (מלכים א יח לז); אברהם אברהם (בראשית כב יא); משה משה (שמות ג ד). ואמר: **אלי** כלומר: שהיית חזקי ואוני מקדם, ועתה למה עזבתני?
רָחוֹק מִישׁוּעָתִי ולמה תהיה **רחוק מישועתי** כשתשמע
דִּבְרֵי שַׁאֲגָתִי:
(ג) **אֱלֹהַי אֶקְרָא יוֹמָם** ביום
וְלֹא תַעֲנֶה
וְלַיְלָה ובלילה **אקרא**
וְלֹא דֻמִיָּה לִי: מלצעקתי, ואתה לא **תענה**. **ידמיה** שם ולא תאר.
(ד) **וְאַתָּה קָדוֹשׁ יוֹשֵׁב** ואיך **לא תענה** עתה שאתה **קדוש יושב** וקים לעולם?
ואתה היית פעמים רבות
תְּהִלּוֹת יִשְׂרָאֵל: שהיו מהללים אותך בהושיעך אותם מצרותם. כי התהלה וההודאה תהיה על הישועה. ואיך לא תושיענו עתה כי **אתה** קים לעד, וככחך אז כחך עתה? **יושב:** קים נצח, וכן אתה יי' לעולם תשב (איכה ה יט).
(ה) **בְּךָ בָּטְחוּ אֲבֹתֵינוּ בָּטְחוּ** כי כמה פעמים **בטחו בך אבתינו**
וַתְּפַלְּטֵמוֹ: מצרתם, ולא היה שקר בטחונם. וכפל **בטחו** לחזק הבטחון, כי לא היה להם בטחון באחר אלא **בך**; וכן
(ו) **אֵלֶיךָ זָעֲקוּ וְנִמְלָטוּ** לא לאלהים אחרים. לפיכך
בְּךָ בָטְחוּ וְלֹא בשו: לא יבשו משברם.
(ז) **וְאָנֹכִי תוֹלַעַת אנכי** נבזה בעיני הגוים כמו **התולעת**

---

*) ודעת רבי יוסי בי רבי בון דעת יחידאה היא, כנראה מדבריו.

וְלֹא אִישׁ ואינני **איש** בעיניהם אלא
חֶרְפַּת אָדָם וּבְזוּי עָם: אנו בגלות.
(ח) **כָּל רֹאַי יַלְעִיגוּ לִי** כן הם ישראל, כי כל רואיהם **ילעיגו** להם
יַפְטִירוּ בְשָׂפָה ויפטירו עליהם **בשפה** דברים של לעג וקלון.
יָנִיעוּ רֹאשׁ: ויניעו **ראש** עליהם. **יפטירו:** ישלחו הדברים בשפה, מן פוטר מים (משלי יז יד). והשלוח יבא במים, כמו המשלח מעינים (מזמור קד י); והשלוח יבא גם כן בדברים, כמו פיך שלחת ברעה (שם נ יט); ותרגום והאנשים שלחו (בראשית מד ג): וגובריא אתפטרו.
(ט) **גֹּל אֶל יְהוָֹה** גל הוא תאר בשקל לחם חם (שמואל א כא ז); ומעז לתם דרך יי׳ (משלי י כט). ופרושו: מי שמסבב דרכיו ושאלותיו ותפלותיו **אל יי׳**.
יְפַלְּטֵהוּ יַצִּילֵהוּ
כִּי חָפֵץ בּוֹ: כי חפץ יי׳ בו ושמע תפלתו. כמו אם חפץ בנו יי׳ (במדבר יד ח). או פרושו: כי חפץ האדם באל, כמו כי בי חשק ואפלטהו (מזמור צא יד). כלומר: זה ראינו ושמענו כמה פעמים, כי מי שמסבב דרכיו ותפלתו אל האל יפלטהו; אם כן למה לא תושיענו כי אנחנו עינינו אליך?
(י) **כִּי אַתָּה גֹחִי מִבָּטֶן מַבְטִיחִי עַל שְׁדֵי אִמִּי:** גחי מוציאי, כמו ותגח בנהרתיך (יחזקאל לב ב). אמר: איך לא תושיענו ואנחנו מודים אליך ויודעים ומכירים כי הכח מאתך ואתה העוזר והמוליד **והמבטיח** התנוק **על שדי האם** שאין מחיתו אלא על ידי אחרים, ואתה מבטיחו שיגדל מעט מעט ויוסיף בו כח והרגל עד שיבקש מחיתו מעצמו. וגדול האדם בחכמה נפלאה **משדי האם** עד שיגדל; והכל בכונת המכון והנהגת המנהיג, ולא כדברי האומרים כי הכל בטבע ובמקרה בלא כונת מכון והנהגת מנהיג: ואנחנו העם המודים בך.
(יא) **עָלֶיךָ הָשְׁלַכְתִּי מֵרָחֶם** כי אתה המטריף לאמי מזונה שתטריפני ותגדלני. **השלכתי**; והמשליך האב והאם, כי הוא אין בו דעת להשליך יהבו על האל. וכן **מִבֶּטֶן אִמִּי אֵלִי***) **אָתָּה:** כי הם המודים לך עלי.
(יב) **אַל תִּרְחַק מִמֶּנִּי** ועתה בגלות **אל תרחק** ממני, כיון שהיית קרוב לי **מבטן אמי** בגדלי **אל תרחק** ממני בעת לרתי.
כִּי צָרָה קְרוֹבָה ואם תקרב תהיה רחוקה
כִּי אֵין עוֹזֵר: בלתך.
(יג) **סְבָבוּנִי פָּרִים** וזו היא הצרה קרובה כי **סבבוני פרים**, והוא משל לאויבים הדשנים והתקיפים והרשעים. ופרוש
רַבִּים גדולים בכח. וכן
אַבִּירֵי בָשָׁן יבשן הוא מקום בארץ ישראל מקום מרעה דשן ושמן, והבהמות הרועות שם הן דשנות וחזקות. והמשיל הרשעים האבירים להן. וכן אמר (עמוס ד א) במשל פרות הבשן על הנשים העשקות דלים, הרצצות אביונים.

---

*) כך הוא בכתב יד שלפנינו.

כְּתְּרוּנִי: כמו סבבוני, כמו שהכתר סובב הראש. וכן (שופטים כ מג): כתרו את בנימן.

(יד) **פָּצוּ עָלַי פִּיהֶם** אלה הפרים הנזכרים **פצו עלי פיהם** ופותחים אותי, אף על פי שאין דרך הפרים לטרוף, אלה הפרים הם כמו

אַרְיֵה טֹרֵף וְשֹׁאֵג: האריה שהוא **טרף ושאג. ואריה** חסר כ״ף הדמיון; וכן גור אריה יהודה (בראשית מט ט); יששכר חמור גרם (שם יד); נפתלי אילה שלחה (שם כא), והדומים להם. ושאגת האריה אחר שטרף לשמחה ולגאוה כמו שכתוב (עמוס ג ד): הישאג אריה ביער וטרף אין לו? היתן כפיר קולו ממעונתו בלתי אם לכד? כן האויבים: אחר שהורגים ובוזזים אותנו הם שמחים ומתהללים.

(טו) **כַּמַּיִם נִשְׁפַּכְתִּי** מפחדם **נשפכתי כמים** על דרך משל כאלו הייתי כמים.

וְהִתְפָּרְדוּ כָּל עַצְמוֹתָי העצמות הן קשות מן המים, לפיכך אמר בהן **והתפרדו**, שנתפרדו מקשוריהן שהן קשורות זאת בזאת. וכן נפזרו עצמינו לפי שאול (מזמור קמא ז).

הָיָה לִבִּי כַּדּוֹנָג נָמֵס והוא השעוה שהיא **נמסה** בקלות מפני החמימות.

בְּתוֹךְ מֵעָי: כל האברים הפנימים נקראו **מעים**.

(טז) **יָבֵשׁ כַּחֶרֶשׂ כֹּחִי כחי** כתבו אדני אבי, זכרו לברכה, מדברי רבותינו, זכרם לברכה (בבלי בבא קמא ג ב): כיחו וניעו. ויש שפרשו (אחד מן הגאונים כפי עדות אבן עזרא): הפוך כמו חכי, כלומר: שלא אוכל לדבר, כמו שאמר **ולשוני מדבק מלקוחי**. והחכם רבי אברהם בן עזרא פרש: **כחי** כמשמעו, בעבור היות חיי האדם לחת התולדה הקושרת הכל והמעמדת הגוף כנה הלחה בשם כח; והנה **יבש** כאשר יקרה לזקן הבא בימים.

וּלְשׁוֹנִי מֻדְבָּק מַלְקוֹחָי חסר למ״ד השמוש. ומשפטו **מדבק** למלקוחי כי **מדבק** קמו״ץ ואיננו סמוך. **והמלקוחים** הם החניכים למעלה מהלשון ומתחתיה. ובא בדרך ולשונם לחכם דבקה (איוב כט י). ונקראו **מלקוחים** לפי שלוקחים המאכל בעת הלעיסה. ובדרש (שוחר טוב) **ולשוני מדבק מלקוחי** שנדבק לשוני לושטי. דבר אחר: שבטלתי משתי תורות, תורה שבכתב ותורה שבעל פה, שנאמר (משלי ד ב): כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזבו, ולכנו לומר: בעבור שמד הגלות.

וְלַעֲפַר מָוֶת כלומר קרוב אני מהמות כאלו תכין אותי, ואני מוכן, להשימני בקבר שהוא **עפר המות**.

תִּשְׁפְּתֵנִי: מן שפת הסיר (מלכים ב ד לח; יחזקאל כד ג). ובדרש (שוחר טוב בשנוי לשון קצת): אני דומה לבירה שנתונה בין שתי דרכים ועוברים ושבים שופתים עליה.

(יז) **כִּי סְבָבוּנִי** הם האויבים ואני בתוכם כמי שסבבוהו

כְּלָבִים שאין לו דרך לנוס מפניהם. ופרוש **כי סבבוני כלבים** אחר המשל; והמליצה:

עֲדַת מְרֵעִים הִקִּיפוּנִי

כָּאֲרִי*) **יָדַי וְרַגְלָי**: כי **הקיפוני** כמו **הארי** שמקיף בזנבו ביער וכל חיה שתראה אותה העגלה לא תצא משם ממורא האריה ומפחדו, ותאספנה ידיהן ורגליהן וימצא האריה טרפו בתוך עגלתו. כן אנחנו בגלות בתוך העגלה לא נוכל לצאת ממנה

---

*) כך ה״א בכתב יד שלפנינו.

שלא נהיה ביד הטורפים, כי אם כלא ומרשות הישמעאלים נבא ברשות הערלים,
והנה אנחנו אוספים ידינו ורגלינו ועומדים יראים ופוחדים בפניהם, כי אין לנו
רשות לברוח ברגלינו ולהלחם בידינו; והנה כאילו ידינו ורגלינו בנחשתים.
(יח) אֲסַפֵּר כָּל עַצְמוֹתָי הֵמָּה יַבִּיטוּ יִרְאוּ בִי: ואם אבא לספר צרותי לפני
גדוליהם ממנה שיעשקוני קטניהם, המה הגדולים יביטו אלי, ויראו בי בעין בזיון
ושנאה. ויראו כמו אל תראני שאני שחרחרת (שיר השירים א ו); לראוה בך (יחזקאל כח
יז) שהוא ענין ראית בזיון ולעג. ועצמותי כמו קרבו ריבכם יאמר יי' הגישו
עצמותיכם (ישעיהו מא כא). ויש מפרשים עצמותי כמשמעו מן עצם ויפרשו אספר
מענין מספר; ופרושו: מרוב כחישותי אוכל לספר כל עצמותי והמה יביטו יראו
בי, רצונו לומר: בבשרי ורע תארי וילעגו לי.
(יט) יְחַלְּקוּ בְגָדַי לָהֶם וְעַל לְבוּשִׁי יַפִּילוּ גוֹרָל: יקחו ממוננו ויגיע כפינו
עד שאפילו בגדינו ולבושנו יחלקו ויקחו להם ויפילו גורל עליהם.
(כ) וְאַתָּה יְהֹוָה כשתראה הצרות האלה
אַל תִּרְחָק כי אתה
אֱיָלוּתִי וכחי ולא בטחתי אלא בך; על כן
לְעֶזְרָתִי חוּשָׁה:
(כא) הַצִּילָה מֵחֶרֶב נַפְשִׁי מחרב הגלות, שלא אספה בגלות
מִיַּד כֶּלֶב יְחִידָתִי: כלב אריה וראמים הם משל על מלכי אמות העולם, אשר
אנחנו בגלות ביניהן. וכל אחד לפי גדלתו קורא אותו. ויחידתי היא הנשמה
שהיא יחידה שוכנת בבתי חומר, ואין דומה לה, כי הנפש המתאוה היא הגוף.
(כב) הוֹשִׁיעֵנִי מִפִּי אַרְיֵה וּמִקַּרְנֵי רֵמִים עֲנִיתָנִי: כי הראם ינגח בקרניו
כמו שאמר (דברים לג יז): בהם עמים ינגח. ועניתני כמו תענני ורבים כמוהו
בדברי נבואה. או פרושו: כי פעמים רבות הושעתני מצרות גדולות שהתשועה מהן
כמו הנושע מקרני ראמים; וכמו שהוצאתני משאר גליות כן הושיעני עתה מפי אריה.
(כג) אֲסַפְּרָה שִׁמְךָ לְאֶחָי בְּתוֹךְ קָהָל אֲהַלְלֶךָּ: כשתושיעני מפי אריה ומקרני
ראמים שתוציאני מן הגלות אז אספרה שמך לאחי בתוך קהל אהללך. ואחי
הם בני אדום שאנחנו ביניהם בגלות. וכן בני ישמעאל ובני קטורה, כי כלם בני
אברהם אבינו. או פרושו: אנחנו אשר בגלות נספר הנסים והנפלאות שעשה עמנו
האל בגלות לעשרת השבטים שגלו בחלח וחבור ולא היתה יד האמות שולטת
עליהם כמו עלינו.
(כד) יִרְאֵי יְהֹוָה הַלְלוּהוּ כָּל זֶרַע יַעֲקֹב כַּבְּדוּהוּ כך יאמרו בעת התשועה.
ופרוש יראי יי' מישראל. והחלוק הזה כמו יראי יי' ברכו את יי' (מזמור קלה כ);
בית הלוי (שם); בית אהרן (שם יט): בית ישראל (שם). והטעם כל אחד לפי
מעלתו ושכלו ולפי קרבתו אל האל. והנה הזכיר בזה הפסוק האהבה והיראה, כי
הכבוד הוא האהבה; והנה יראי יי' יגיעו מן היראה אל האהבה.
וְגוּרוּ מִמֶּנּוּ כָּל זֶרַע יִשְׂרָאֵל: אותם שלא הגיעו עדין אל האהבה. ובדרש
(שוחר טוב בשנוי לשון קצת): רבי יהושע בן לוי אומר: יראי יי' אלו יראי שמים;

רבי שמואל בר נחמני אומר: אלו גרי הצדק לעתיד לבא; ורבנן אמרי: **יראי יי'** אלו הכהנים, **כל זרע יעקב** אלו הלוים, **כל זרע ישראל** כמשמעו.

(כה) **כִּי לֹא בָזָה** וכן יאמרו בהתודותם כשיצאו מן הגלות: כשהיינו בגלות **לא בזה ולא שקץ ענותנו** שהיינו **עניים**.

וְלֹא שִׁקַּץ ענין תועבה כמו (ויקרא יא מג): אל תשקצו את נפשתיכם

עֱנוּת שם מענין עני; ויש מפרשים (בעל התרגום, רשי וזולתם): **ענות**, תפלה

עָנִי מה שעונה בפיו כמו (משלי טז א) מענה לשון.

וְלֹא הִסְתִּיר פָּנָיו מִמֶּנּוּ וּבְשַׁוְּעוֹ אֵלָיו

שָׁמֵעַ: פעל עבר בשקל כי חפץ בבת יעקב (בראשית לד יט).

(כו) **מֵאִתְּךָ תְהִלָּתִי** יאמר כל אחד ואחד מישראל, או כל ישראל כאחד, כמו שהם דברי המזמור: **תהלתי** שאני אהללך

בְּקָהָל רָב מהאמות, **מאתך** היא כי אתה גרמת לי התהלה שהושעתני.

נְדָרַי שנדרתי

אֲשַׁלֵּם נֶגֶד יְרֵאָיו: כי כל האמות יראוהו אז, כמו שאומר: **יזכרו וישבו אל יי' כל אפסי ארץ**.

(כז) **יֹאכְלוּ עֲנָוִים וְיִשְׂבָּעוּ יְהַלְלוּ יְהוָה דֹּרְשָׁיו** ישראל שהם **ענוים**, כי הגוים היו גאים עד עת גאולת ישראל, וכן ישראל הם **דרשיו**, שהם דורשים אותו בגלות; וכשיהיו נגאלים **יאכלו וישבעו** משלל איביהם ויתענגו הפך ממה שהיו בגלות; ויאמרו להם:

יְחִי לְבַבְכֶם ופרושו על דרך: ותחי רוח יעקב (שם מה כז), הפך וימת לבו (שמואל א כה לז); כי הרוח החיה היא בלב, וכשהאדם בצרה לבו מת, כמו שאמר (מזמור קט כב); וכשיצא מהצרה לרוחה הנה יחיה לבבו. וטעם

לָעַד: כי לא יגלו עוד, אלא יהיו בארצם שמחים וטובי לב הם ובניהם עד העולם.

(כח) **יִזְכְּרוּ** האמות העני והדלות שהיו בהם ישראל בגלות ויראו הישועה הגדולה

וְיָשֻׁבוּ אֶל יְהוָה כָּל אַפְסֵי אָרֶץ וְיִשְׁתַּחֲווּ

לְפָנֶיךָ דבר הנביא כנגד השם

כָּל מִשְׁפְּחוֹת גּוֹיִם:

(כט) **כִּי לַיהוָה הַמְּלוּכָה** אז יכירו כל הגוים **כי ליי המלוכה**

וּמֹשֵׁל בַּגּוֹיִם: ואז יהיה **משל בגוים** כמו שא״ר (זכריה יד ט): והיה יי' למלך על כל הארץ.

(ל) **אָכְלוּ וַיִּשְׁתַּחֲווּ כָּל דִּשְׁנֵי אֶרֶץ לְפָנָיו יִכְרְעוּ כָּל יוֹרְדֵי עָפָר וְנַפְשׁוֹ לֹא חִיָּה**: פרש אדני אבי, זכרו לברכה, הפסוק לשני פנים: כי הגוים שישבו אל יי' שהיו דשנים ורעננים כן יהיו עתה, כי האל יקבל אותם בתשובתם, **ויאכלו וישתחוו** לאל ויודו לו על כל הטובה; אבל יש מן הגוים שאפילו **יכרעו לפניו**

לא יקבלם: אותם שהרגו ישראל, שהם **יורדי עפר**, כלומר שיהיו בגיהנם, ולא יחיה האל נפש אחד מהם, כמו שאמר הנביא (יואל ד כא): ונקיתי דמם לא נקיתי. כי כל הרעות שעשו לישראל יוכלו לתת תשלומים, כמו שאמר (ישעיהו ס יז): תחת הנחשת אביא זהב, אבל דם האדם לא יוכלו לשלם, לפיכך תהיה נפשם תחת נפשם; ונכון הוא זה הפרוש. אבל החכם רבי אברהם פרש בענין אחר כל הפסוק. ואמר: **דשני ארץ** הם המתענגים בעולם הזה לאכל כל דשן, ואם יתעדנו בעולם הזה, באחרית ימיהם **ישתחוו ויכרעו** לפני המלאך האוסף רוחם ולא יוכל אחד מהם להחיות את נפשו. וזהו רמז, כי תאבד נפשם בעולם הבא, הפך הענוים שאמר בהם: **יחי לבבכם לעד.** וזה שאמר: לפני המלאך האוסף רוחם הוא דרך דרש; וכן אמרו בדרש (בבלי נדה ל ב; שוחר טוב בקצת שנוי לשון): כי לי תכרע כל ברך (ישעיהו מה כג) זה יום המיתה, שנאמר: **לפניו יכרעו כל יורדי עפר.**

(לא) **זֶרַע יַעַבְדֶנּוּ** אבל זרע שיעבדנו, הם זרע ישראל שעובדים אותו תמיד.

יְסֻפַּר לַאדֹנָי לַדּוֹר: הוא יקרא ויספר בשם **אדני**, ויאמרו עליהם: עם יי'; כי אף על פי ששאר אמות **ישבו אל** יי' לא יקראו עם יי' אלא ישראל, והוא לבדו **יספר לאדני** לכל דור ודור.

(לב) **יָבֹאוּ וְיַגִּידוּ** העולים מהגלות שיבאו **מכל אפסי ארץ יגידו**
צִדְקָתוֹ לְעַם שהיה
נוֹלָד מהם: לבניהם **יגידו צדקתו**

כִּי עָשָׂה: שעשה להם, כי הם לא ראו את מעשה יי' אשר עשה עמהם ואבותם יגידו להם. וזה המזמור פרשו אותו הערלים על **ישו**, והוא מספר כל הרעות שעשו לו ישראל. והנה צועק הבן לאב מתוך הצרות ואומר: **אלי אלי למה עזבתני**, וכן כל המזמור. ושבשו מלת **כארי ידי ורגלי** ואמרו **כארי**: לשון כי יכרה איש בר (שמות כא לג), שתקעו מסמרים בידיו וברגליו כשתלו אותו. והטעה אותם הפסוק **ונפשו לא חיה**, ואמרו: כי זה הוא אלוה **שיכרעו לפניו כל יורדי עפר**, והוא לא רצה לחיות **נפשו**, כי בתנאי זה ירד לקחת בשר שיהרגו הבשר ויושעו בזה **יורדי** גהינם; לפיכך לא רצה לחיות את **נפשו** אלא מסר עצמו ביד ההורגים אותו. ועתה ישמיעו לאזנם מה שפיהם מדבר! הם אומרים כי לא רצה לחיות את **נפשו** ולהצילה מיד ההורגים אותו, אם כן למה היה צועק: **אלי אלי למה עזבתני רחוק מישועתי** והוא לא רצה להיות נושע? והלא שכח תנאו! ואמר: **ולא תענה** והוא לא רצה להיות נענה? ועוד אם הוא אלוה הוא עצמו יושיע עצמו ועוד שאמר: **תהלות ישראל** והם המריעים לו? והיאך אמר: שהם מהללים האל? ועוד אמר: **בך בטחו אבותינו**: ואם הוא כמו שהם אומרים, לא היה לו אלא אב אחד? ועוד האלוה יאמר על עצמו: שהוא **תולעת ולא איש!** והנה אמר: **גל אל יי' יפלטהו יצילהו**; אם על הבשר לא פלטהו ולא הצילהו, ואם על האלהות לא היה צריך הצלה. ואמר: **כי אתה גחי מבטן**: הוא עצמו הוא המוציא **מבטן**. ואמר: **אספרה שמך לאחי**: והאלוה אין לו אחים. והנה

כזב. כי הספור והשבח וההודאה אחר הגאולה הם והנה הוא לא נגאל. ואמר: כל זרע יעקב כבדוהו .... כי לא בזה ולא שקץ ענות עני: וישראל המריעים לו, וענותו בזה האב ושקץ, והסתיר פניו ממנו, ובשועו אליו לא שמע. הנה כל דבריו שקר. ואמר: כל משפחות גוים; והנה היהודים והישמעאלים לא יאמינו בו.

מזמור כג

(א) מִזְמוֹר לְדָוִד: המזמור הזה אמרו דוד על עצמו כשילא מצרה לרוחה, או כאמר על ישראל שיאמרו כן בלאתם מהגלות, לפיכך סמכו למזמור שלמעלה ממנו. ובדרש (שוחר טוב בקצת שנוי לשון) מפרש אותו על שני פנים: **בנאות דשא ירביצני** מדבר בדוד בשעה שהיה בורח מפני שאול. ומה כתוב שם (שמואל א כב ה)? וילך דוד ויבא יער חרת. ולמה נקרא שמו יער חרת שהיה מנוגב כחרת הזאת, והרטיבו הקדוש ברוך הוא מעין טובו של עולם הבא, שנאמר (מזמור סג ו): כמו חלב ודשן תשבע נפשי. **נפשי ישובב** זו המלכות שלא היתה לי זכות אלא **למען שמו. גם כי אלך בגיא צלמות** זה מדבר זיף. **לא אירא רע**; למה? **כי אתה עמדי. שבטך** אלו היסורים **ומשענתך** זו התורה*). **תערוך לפני שלחן** זו המלכות. **נגד צררי** דואג ואחיתפל. **דשנת בשמן ראשי.** יכול על ידי יסורין? תלמוד לומר: **אך טוב.** יכול בעולם הזה? תלמוד לומר: **אך טוב וחסד ירדפוני לארך ימים. בבית** יי' זה בית המקדש. ורבנן פתרי קריא בישראל: **בנאות דשא ירביצני** אני ארעה לאני ואני ארבילם (יחזקאל לד טו); **על מי מנוחת ינהלני** ועל הנחל יעלה על שפתו מזה ומזה... ועלהו לתרופה (שם מז יב): רב ושמואל חד אמר לתרופיא וחד אמר להתיר פה של אלמים ורבי יוחנן אמר להתיר פה עקרות**) **נפשי ישובב** זה טובו של עולם הבא. ועתה אפרש המזמור על דרך פשוטו,

יְהוָה רֹעִי המשיל עצמו לשה והאל לרועה ואמר: יי' **רעי**; וכיון שהוא רועה אותי **לֹא אֶחְסָר:** דבר.

(ב) בִּנְאוֹת דֶּשֶׁא יַרְבִּיצֵנִי פרוש **בנאות:** מקום; ואל"ף **נאות** עומדת במקום וא"ו כוה כוות. ואהל הרועים נוה כמו אני לקחתיך מן הנוה (שמואל ב ז ח); אל

*) ערבוב דברים יש כאן; ובטוח אני כי גם המדרש שלפנינו (שוחר טוב) הוא קטיעא בר שלם; וצריך עיון רב. והא לך, קורא יקר, התקון שתקנתי בדברי המדרש כפי מעוט הבנתי: המה ינחמני. יכול בלא יסורין לגמרי? תלמוד לומר אך. תערוך לפני שלחן זו המלכות. נגד צררי, זה דואג ואחיתפל. דשנת בשמן ראשי. יכול על ידי יסורין קשים? תלמוד לומר אך טוב וחסד. ושבתי בבית ה'. זה בית המקדש. יכול רק בעולם הזה? תלמוד לומר לארך ימים: בעולם הזה ובעולם הבא.

**) ראה בבלי סנהדרין ק א ומנחות צח א: ושם נחלקו רב יצחק בר אבודימי ורב חסדא בנדון הזה; אך בלי ספק רב ושמואל שהיו זמן מה בארץ ישראל הורידו עמהם מחלוקת חזקיה ובר קפרא לבבל, ותלמידיהם ידעו גם כן פרוש רבי יוחנן ומכל מקום יש במדרש ערבוב שמות.

כזה איתן (ירמיהו מט יט); נות כרת רעים (צפניה ב ו). ובתמורת הוא"ו באל"ף: ונדמו נאות השלום (ירמיהו כה לז); ועל נאות מדבר קינה (שם ט ט); כי דשאו נאות מדבר (יואל ב כב). והרועה הטוב נוהג את צאנו ורועה אותן במקום דשא ושם יטה אהלו ויריעתו בבקר. ובנטות היום ובעת הצהרים ירביצן בצל אהלו כמו שכתוב (שיר השירים א ז) איכה תרעה איכה תרביץ בצהרים. וכשרוצה להשקותן ינהלן על מי מנוחות, כלומר מים שילכו לאט ולא נחל שוטף פן ישטפו אותן המים בבואן לשתות ולפיכך אמר:

עַל מֵי מְנֻחוֹת יְנַהֲלֵנִי:

(ג) **נַפְשִׁי יְשׁוֹבֵב** ינוח כמו הרועה הטוב שלא ייגע הצאן ולא ידחפן אלא ינהלן לאט כמו (ישעיהו מ יא): בזרועו יקבץ טלאים ובחיקו ישא עלות ינהל. **וישובב** מענין בשובה ונחת (שם ל טו).

יַנְחֵנִי בְמַעְגְּלֵי צֶדֶק כמו הרועה הטוב שלא ינהג צאנו בהרים ולא יעבירן מהר אל הר ולא יטרידן ללכת מהר אל גבעה אלא במישור כן הוא **ינחני במעגלי** צדק; וכל זה

לְמַעַן שְׁמוֹ: לא שאני ראוי לכך.

(ד) **גַּם כִּי אֵלֵךְ בְּגֵיא צַלְמָוֶת** גם אם יקרה לי שאהיה במקום סכנה שהוא דומה **לגיא צלמות. גיא וצלמות** הוא הקבר, שהוא מקום החשך כמו שאמר (איוב י כא): בטרם אלך ולא אשוב אל ארץ חשך וצלמות, לפיכך דמה הצרה לקבר. ולפי שהיה דוד פעמים רבות בסכנה אמר:

לֹא אִירָא רָע כי מרוב בטחונו באל **לא** היה **ירא** שיבואהו **רע.**

כִּי אַתָּה עִמָּדִי כי בטחתי **שאתה עמדי** כמו עם כל דרשיך. ומאחר שהמשיל האל לרועה אמר:

שִׁבְטְךָ וּמִשְׁעַנְתֶּךָ כי הרועה ינהל הצאן במטה אשר בידו וישען עליו כשיעמוד; ואמר:

הֵמָּה יְנַחֲמֻנִי: אף על פי שהוא אחד לפי שזכרו בשנים **שבט ומשענת.** וכן לדוד חסד האל וצדקו היו לו **שבט ומשענת** וינחמוהו מכל צרה: **השבט** בלכתו **והמשענת** בעמדו.

(ה) **תַּעֲרֹךְ לְפָנַי שֻׁלְחָן נֶגֶד צֹרְרָי** עתה הסיר המשל למליצה ואמר: **תערך לפני שלחן נגד צררי** שיראו בכבודי וירקב עצמם לקנאתם.

דִּשַּׁנְתָּ בַשֶּׁמֶן רֹאשִׁי השמן הוא הצחות, ואם יהיה **הראש דשן** יהיה כן כל הגוף, ורצונו לומר: כי לא יחסר דבר כי כל מה שהוא צריך יזמין לו האל.

כּוֹסִי רְוָיָה: שלם עם למ"ד הפעל; כי בלא הראות למ"ד הפעל למען ספות הרוה (דברים כט יח), ופרושו: שבעה, כלומר: שהיא שבעה ומלאה לעולם, ויהיו לעולם שבעים השותים בה; וכל זה לרב הטוב שנתן לו האל ולכל ביתו.

(ו) **אַךְ טוֹב וָחֶסֶד יִרְדְּפוּנִי** אני מודה לך בטובה שנתת לי עד היום; **אך** זה אני מבקש ממך **שירדפוני טובך וחסדך**

כָּל יְמֵי חַיָּי ולא יטרידוני מלחמות ועסקי העולם.

וְשַׁבְתִּי שאוכל לנוח

בְּבֵית יְהוָה לְאֹרֶךְ יָמִים: ולהתבודד שם ולהכין לבי ומחשבתי לעבודתך וליחודך. ושבתי מענין בשובה ונחת (ישעיהו ל טו): או הוא פרושו: ישבתי, כמשמעו, רצונו לומר: שיתמיד הליכתו שמה פעם אחר פעם. ופרוש בבית יי': מקום הארון. ופרוש לארך ימים כמו שאמר: כל ימי חיי; אך היה מבקש שחייו יהיו ארוכים לפי שנות האדם, וזהו: לארך ימים.

מזמור כד

(א) לְדָוִד מִזְמוֹר זה המזמור חברו דוד שיאמרו אותו כשיכניסו הארון לבית קדש הקדשים. והיה זה אחר שהעלה עולה בהר המריה ונגלה אליו המקום וידע כי שם יהיה בית יי' כמו שכתוב בדברי הימים (א כב א). ואמר: לַיהוָה הָאָרֶץ וּמְלוֹאָהּ תֵּבֵל וְיֹשְׁבֵי בָהּ: ואף על פי שכל הארץ היא ליי' זה ההר נקרא הר יי' ומקום קדשו, כי הוא מקום קדשו באמת כי הוא מכון כנגד כסא הכבוד. והארץ היא כוללת כל הארץ כמו (בראשית א א): את השמים ואת הארץ. ותבל הוא מקומות הישוב. לפיכך אמר עם הארץ: ומלואה ועם תבל: וישבי בה.

(ב) כִּי הוּא עַל יַמִּים יְסָדָהּ וְעַל נְהָרוֹת יְכוֹנְנֶהָ: וכונן הארץ על ימים ונהרות לצורך הברואים עליה, אבל זה ההר לא כונן אותו לכל הברואים, ואף לא לכל בני אדם אלא לנקי כפים ובר לבב והוא זרע יעקב שהם מבקשי יי' ונצטוו שיהיו נקיי כפים וברי לבב. וכן היו פעמים רבות כמו בימי יהושע ובימי הזקנים אשר האריכו ימים אחריו וכמו שאמר (יהושע כד לא): ויעבד ישראל את יי' כל ימי יהושע. וכן בימי השופטים כל ימי השופטים*) ובימי שמואל אמר (שמואל א ז ב): וינהו כל בית ישראל אחרי יי'. ובימי דוד ושלמה וכן בימי שאר המלכים שהיו טובים. ולא היה כזה באמה אחרת לעבוד את השם יחד, לפיכך אמר כי לא יעלה להר יי' הקדש הזה כי אם דרשי יי' והם בית יעקב. ונדרש (שוחר טוב בקצת שנוי לשון): ליי' הארץ ומלואה זו ארץ ישראל; כי הוא על ימים יסדה ועל נהרות יכוננה שיושבת על שבעה ימים ועל ארבעה נהרות ואלו הן שבעה ימים**): ימא רבא, ימה דסבכי, ימא דטבריא, ימא דמלחא, ימא דחולתא, ימא דחולייתא, ימא דשרייתי, ימא דאספמיא. ואלו הן ארבעה נהרות: ירדן וירמוך

---

*) מספר שופטים (ב יז יח יט) נלמד ההפך; ודברי רבינו דוד המדקדק אינם מדקדקים כל כך במקום הזה; ואולי רצונו לומר: וכן בימי השופטים כל ימי השופטים הטובים; או: וכן בימי הזקנים כל ימי הזקנים.

**) במדרש תהלים שלפנינו הסדר הוא כך: ימא רבא, ימא דטבריא, ימא דמילחא, וימא דסבכי, וימא דחילתא, וימא דשרייה, וימא דאספמיא: בירושלמי כלאים (ט ד) הסדר: ימא רבא, ימא דטבריא, ימא דסמכו, ימא דמילהא, ימא דחולתא, ימא דשלייה, ימא דאפמיא; כתובות (יב ג) הסדר: ימא רבא, ימא דטבריא, ימא דכובבו, ימא דמילהא, ימא דחילהא ימא דשילחת, ימא דאיפמייא; ובבבלי בבא בתרא (עד ב). ימה של טבריא, וימה של סדום, וימה של חילת, וימה של הילתא, וימה של סיבכי, וים אספמיא וים הגדול. והרואה יראה כי

קרמיון ופיגא*). ופרוש **על ימים ועל נהרות**: סמוך לימים ונהרות כמו ועליו מטה מנשה (במדבר ב כ). ואמרו כי אין ישוב בעולם רחוק מן הים שמונה עשר יום, וזה לתועלת הלחות לברואים; וכן הנהרות לתועלת הברואים. וזהו כמו שאמר (ישעיהו מה יח): לשבת יצרה, שכונן אותה כדי שיחיו היצורים בה. והטעם כי היא מתחלה לא נבראת כך, אלא להיותה כלה תחת המים, כי המים היו סובבים אותה מכל צד, כמו שהאויר סובב המים מכל צד, והאש סובב האויר מכל צד. והנה הארץ תחת המים כפי הטבע שיתן בהם, ולא עשה כן בתחלה כדי להודיע כי הכל בידו והופך הטבעים כרצונו; והאל צוה שתהיה ממילתה האחת מגלה לשבת היצורים בה ואמר: (בראשית א ט): יקוו המים מתחת השמים אל מקום אחד ותראה היבשה.

(ג) **מִי יַעֲלֶה בְּהַר יְהוָה וּמִי יָקוּם בִּמְקוֹם קָדְשׁוֹ**: שאין ראוי לכל אדם שיעלה בו לפי שהוא מקום הקדש והתשובה.

(ד) **נְקִי כַפַּיִם וּבַר לֵבָב אֲשֶׁר לֹא נָשָׂא לַשָּׁוְא נַפְשׁוֹ**) וְלֹא נִשְׁבַּע לְמִרְמָה**: והנה הזכיר שלשת תכונות האדם בפסוק זה. המעשה והמחשבה והדבור, ובשלשתם יהיה האדם שלם שיהיה נקי במעשיו ובר בלבבו ונאמן בדבורו. **נפשי** ביו"ד והוא מאמר האל כמו (שמות כ ז; דברים ה יא): לא תשא את שם יי׳ אלהיך לשוא; ונפשו הוא שמו. וכן אמר (עמוס ו ח): נשבע אדני יהוה בנפשו. וכתוב **נפשו** בוא"ו רצונו לומר: אפילו **נפשו** של הנשבע **לא ישא לשוא ולא נשבע למרמה** כי אם באמת ובצדקה. ואותה השבועה היא מצוה ליראי השם כמו שנאמר (דברים ו יג) ובשמו תשבע. וכתוב אחר אומר (שם י כ): את יי׳ אלהיך תירא, אותו תעבד ובו תדבק ובשמו תשבע: כשיהיו בך אלו המדות אז בשמו תשבע. וכן הוא אומר (ירמיהו ד ב): ונשבעת חי יי׳ באמת במשפט ובצדקה.

(ה) **יִשָּׂא בְרָכָה מֵאֵת יְהוָה וּצְדָקָה מֵאֱלֹהֵי יִשְׁעוֹ**: **ישא** יקח כמו (רות א ד) וישאו להם נשים. **ברכה** על דרך קח נא ברכה מאת עבדך (מלכים ב ה טו). או פרוש: **ישא** אליו הכושא כמו (בראשית מג לד): וישא משאת מאת פניו אלהם. אותם שיעלו בבית יי׳ **ישאו ברכה מאת** יי׳ שיתן להם ברכתו וצדקתו ויושיעם מכל צרה וזהו: **מאלהי ישעו.**

(ו) **זֶה דּוֹר דֹּרְשָׁו***)** מי הוא **שיעלה בהר** יי׳ **ובמקום קדשו**, שהוא **נקי כפים ובר לבב**? זהו **דור דרשי** יי׳ והם ישראל. וזה היה בימי שלמה שבנה הבית. וכתוב **דרשו** כנגד **דור** שהוא דרך כלל לשון יחיד; וקרי **דרשיו** כנגד הפרטים שהם רבים.

בשני התלמודים ובמדרש תהלים המספר שבעה כנכון, הגם שיש ביניהם שנוים; אבל בפרוש שלפנינו, מלבד שהמספר שמונה, דברי: לא יתכנו מטעמים אחרים וצריכים בדיקה ותקון; וכן נסחת הילקוט, וכל הנוסחאות האחרות פה צריכות בדיקה ותקון.

*) במדרש תלים שלפנינו הסדר: ירדנה ופינה וירמוך ותרמיון (בירושלמי איננו מונה הנהרות כלל); בבבלי בבא בתרא: ירדן וירמוך וקירומיון ופיגה; ובילקוט: ירדן וירמוך וקרמיון ופוגה: ואלה גם כן צריכין עיון.

**) ו׳ זעירא. כך נכתב בגליון מידי הסופר הראשון; ואין שום הפרש בין הקרי לכתיב.

***) דרשיו קרי.

מְבַקְשֵׁי פָנֶיךָ ־יַעֲקֹב כנגד האל מדבר המשורר: הם הם שיבקשו **פניך** בבית המקדש, **יעקב** והם ישראל; כי כל זרע יעקב נקראים בשם יעקב, כמו (ירמיהו ל י): ואתה אל תירא עבדי יעקב ואחרים זולתו. ואין צריך להוסיף זרע כמו שפרשו המפרשים. ומלת

סֶלָה: פרשתיה במזמור השלישי; ואינני צריך לפרשה בכל מקום.

(ז) **שְׂאוּ שְׁעָרִים רָאשֵׁיכֶם** הדרש (שוחר טוב; בבלי שבת ל א; מועד קטן ט א; סנהדרין קז ב ומקומות אחרים) הוא ידוע, שדבקו השערים זה בזה בשעה שבקש שלמה להכנים הארון בבית קדש הקדשים. ולפי דרך הפשט נראה לומר דרך משל כמו (מזמור צו יא יב:) ירעם הים ומלאו, יעלז שדי וכל אשר בו; וכן אמר: **שאו שערים ראשיכם.**

וְהִנָּשְׂאוּ פִּתְחֵי עוֹלָם וְיָבוֹא מֶלֶךְ הַכָּבוֹד: כי **כבוד** גדול תקבלו היום שיבוא בכם **מלך הכבוד**. ולפי ששכן **הכבוד** על הארון בין שני הכרובים קראו בשם יי' **מלך הכבוד**. וכן (שמואל ב ו ב): אשר נקרא שם שם יי' צבאות ישב הכרבים עליו. וכן נקרא (יהושע ג יא) אדון כל הארץ; וכן נאמר עליו (במדבר י לה): קומה יי'; (שם לו) שובה יי'; וכן אמר עליו (מזמור מז ו): עלה אלהים בתרועה. ואמר: **פתחי עולם** שעד עתה נסע הארון ממקום למקום. בא מן המדבר לגלגל, ומן הגלגל לשילה, ומן שילה לארץ פלשתים, ומארץ פלשתים לבית שמש, ומבית שמש לקרית יערים, ומקרית יערים לבית עובד אדום, ומבית עובד לעיר דוד. ועתה הכניסוהו במקום שיהיה שם לעולם, לפיכך אמר **פתחי עולם**. וכן אמר (מלכים א ח יג): מכון לשבתך עולמים. ושער יקרא האסקופה עם המזוזה כמו שהיא; ופתח יקרא מה שנשאר מן השער מן הדלתות ולחוץ. ולכך נקרא פתח, שהוא נפתח תמיד.

(ח) **מִי זֶה מֶלֶךְ הַכָּבוֹד** וכאלו שואלים השערים: **מי הוא זה מלך הכבוד**? והתשובה:

יְהוָֹה עִזּוּז וְגִבּוֹר יְהוָֹה גִּבּוֹר מִלְחָמָה: ואמר אלה התארים לפי שהארון היה יוצא עמהם **במלחמה** והיו מנצחים בו אויביהם.

(ט) **שְׂאוּ שְׁעָרִים רָאשֵׁיכֶם** הכפל כמנהג הלשון: כפל ענין במלות שונות. והחכם רבי אברהם בן עזרא כתב: כי זה הפסוק השני רמז לשוב **הכבוד** בבוא הגואל. ופרש:

וּשְׂאוּ פִּתְחֵי עוֹלָם ראשיכם, כי **ראשיכם** שזכר עומד במקום שנים, כמנהג הלשון.

וְיָבוֹא מֶלֶךְ הַכָּבוֹד:

(י) **מִי הוּא זֶה מֶלֶךְ הַכָּבוֹד** ובזה הפסוק לא הזכיר **גבור מלחמה**. והטעם לפרושנו כי אחר ששכן הארון בבית עולמים לא יצא עוד למלחמה, לפיכך היתה התשובה כשנות הענין.

יְהוָֹה צְבָאוֹת הוּא מֶלֶךְ הַכָּבוֹד סֶלָה: שנראה בכבודו בבית עולמים. וכן אמר שלמה (מלכים א ח יב; ודברי הימים ו א): יי' אמר לשכן [לשכון] בערפל. ואמר יי' **צבאות** לפי שכל **צבאות** ישראל היו באים בזה הבית ולא יקריבו אלא בו. ולפרוש החכם רבי אברהם בן עזרא הזכיר **גבור מלחמה** בראשונה כי בשכון

הכבוד בין ישראל ישכנו לבטח ואין להם מלחמה ולא יפחדו מאויב כי **הכבוד** ילחם בעבור קדושיו, ולא הזכיר בשנית גבור **מלחמה** בעבור וכתתו חרבותם [חרבותיהם] לאתים (ישעיהו ב ד; ומיכה ד ג), והארץ תשקוט מכל מלחמה. וטעם יי' **צבאות:** שיהיו אנשי הדור כמו מלאכי השם, כי נקרא יי' ככה בעבור צבא השמים.

מזמור כה

(א) **לְדָוִד** זה המזמור נאמר באל"ף בי"ת; וכן יש אחרים בספר כמוהו. ויש אות אחת בראש כל פסוק, ויש שני פסוקים באות אחת, ויש בפסוק אחד שתי אותיות; ולא נודע אלינו מפני מה באלו יותר מבאחרים אלא אם כן נזדמן לו בפיו ברוח הקדש. ויראה שכל מזמור שנאמר באל"ף בי"ת לפי גדלו ולפי הדברים הנכבדים הנאמרים בו נאמר כן. והנה אין בו בי"ת בראש פסוק ולא וא"ו ולא קו"ף; ויש בו רי"ש שתי פעמים. ויש אומרים כי הבי"ת היא מלת **בך** הסמוכה **לאלהי** (פסוק ב). וכן וא"ו **ולמדני** (פסוק ה); ולא נודע באמת. והדרש (שוחר טוב בקצת הוספה): **בך** עשרים ושתים אותיות. ופרוש:

אֵלֶיךָ יְהוָֹה נַפְשִׁי אֶשָּׂא: דרך תחנה כמו נשא לבבנו אל כפים (איכה ג מא). ויש מפרשים (רבי משה הכהן גיקטילא וזולתו): דרך מנחה כמו וישא משאת מאת פניו אלהם (בראשית מג לד). ובדרש (שוחר טוב בשנוים): כמו ואליו הוא נשא את נפשו (דברים כד טו); כמו השכיר שמקוה שכרו כן אקוה טובך וחסדך. דבר אחר: **נפשי אשא** זהו שאמר (מזמור לא ו): בידך אפקיד רוחי פדיתה אותי יי' אל אמת. כשהאדם ישן מפקיד רוחו אצל הקדוש ברוך הוא שמא עמד שחרית ולא מצאה? הרי כתוב: יי' אל אמת. אמר רבי אלכסנדרי: בנוהג שבעולם אדם מפקיד אצל חברו חדשים ומחזירם ישנים, אבל הקדוש ברוך הוא אינו כן אדם יגע במלאכתו כל היום ולעת ערב נפשו יגעה ושחוקה והוא ישן ומשלים נפשו אצל הקדוש ברוך הוא ובשחרית היא חוזרת לגופה חדשה ונוחה דכתיב (איכה ג כג): חדשים לבקרים רבה אמונתך. רבי סימון בשם רבי שמעון אומר: ממה שאתה מחדשנו בכל בקר ובקר אנו יודעים שרבה אמונתך לתחית המתים*).

(ב) **אֱלֹהַי בְּךָ בָטַחְתִּי** ולא באחר, לפיכך תחנתי לפניך:

אַל אֵבוֹשָׁה שלא **אבושה**. שאם לא תתן לי שאלתי הנה יש לי בשת בבטחוני; וכן הוא אומר (איוב כ): בשו כי בטח; בך בטחו ולא בשו (מזמור כב ו): ואם תתן לי שאלתי שבטחתי בך שתתננה לי לא **אבוש**.

אַל יַעַלְצוּ אוֹיְבַי לִי: ולא יעלצו **אויבי לי**.

---

*) כנראה היתה נסחא נכונה לפני רבנו המחבר ולא כבשוחר טוב הנדפס, שיש בו ערבוב דברים, קצתם לקוחים ממדרש איכה רבתי.

(ג) גַּם כָּל קֹוֶיךָ לֹא יֵבֹשׁוּ לא עלי לבדי אני מבקש שלא אבוש אלא גם על כל יראי שמך שמקוים לך.

יֵבֹשׁוּ הַבּוֹגְדִים רֵיקָם: אבל אותם האנשים שהם בוגדים בי וביראיך ריקם וחנם אותם יבשו מסברם, כי אין סברם ובטחונם בך. ובדרש (שוחר טוב): גם כל קויך אלו ישראל. אמר דוד: בשעה שאני עומד בתפלה לפניך, עלי ועל עמך ישראל אני מתפלל. אל תהי תפלתי מאוסה לפניך, ומפני שעיני כל ישראל תלויות בי ועיני תלויות בך; אם אתה שומע תפלתי כאלו שמעת תפלתם.

(ד) דְּרָכֶיךָ יְהֹוָה הוֹדִיעֵנִי אֹרְחוֹתֶיךָ לַמְּדֵנִי: כפל הענין במלות שונות. ופרוש למדני: שתלמדני עד שאדע. ופרוש דרכיך יי׳ הודיעני: כמו שבקש משה רבנו, עליו השלום (שמות לג יג): הודיעני נא את דרכך ואדעך; כי כשידע דרכיו ידענו. ופרוש הדבר: שישכילהו הנמצאות כלם שישיג טבעם והתקשרם קצתם בקצתם, וידע הנהגתו עמהם בכלל ובפרט. וכן כמו ששאל משה רבנו, עליו השלום (שם יח): הראני נא את כבודך, שאל גם כן דוד ואמר:

(ה) הַדְרִיכֵנִי בַאֲמִתֶּךָ והוא אמתת מציאותו. אמר בשאלה ראשונה: הודיעני שהיא חכמה שיוכל האדם לדעת אותה, והיא חכמת הטבע, וממנה ידע האדם הבורא, כי היא כסלם לידיעת חכמת האלהות, וממנה ידע האדם הבורא מה שיוכל לדעת והוא גוף; אבל אמתת מציאותו כמו שתשיג הנפש לא יוכל לדעת בעודו גוף, כמו שאמר (שם כ): כי לא יראני האדם וחי; לפיכך אמר: הדריכני באמתך כאדם המדריך הנער ללכת מעט מעט עד שירגיל וילך מעצמו. וכן פרוש וְלַמְּדֵנִי הרגילני כמו הדריכני; וכן (ירמיהו לא יח): כעגל לא למד; (שם ב כד): למד מדבר, שענינם: הרגל.

כִּי אַתָּה אֱלֹהֵי יִשְׁעִי שתושיעני מצרות העולם הזה ותתן לי לב לקנות העולם הבא והוא ידיעת האמת.

אוֹתְךָ קִוִּיתִי כָּל הַיּוֹם: כמו (מזמור טז ח): שויתי יי׳ לנגדי תמיד. ופרוש קויתי כל היום: כמו כל הימים; וכן (מזמור לז כו): כל היום חונן ומלוה; וכן (שם עב טו): כל היום יברכנהו.

(ו) זְכֹר לי עתה

רַחֲמֶיךָ יְהֹוָה וַחֲסָדֶיךָ שהיו לי תמיד, וזהו:

כִּי מֵעוֹלָם הֵמָּה: כלומר בעת הלידה היו לי רחמיך וחסדיך בבטן אמי, ובגדלי אחרי לאתי. וכיון שגדלתני והבאתני עד הלום ראוי לך לחמול עלי, כי מעשה ידיך אני כמו שאמר איוב (י ט): זכר נא כי כחמר עשיתני. וחסדיך הראשונים זכר לי; וחטאות נעורי אל תזכר.

(ז) חַטֹּאות נְעוּרַי וּפְשָׁעַי אַל תִּזְכֹּר ופרוש: אותם. שבימי נעורים יקראו חטאות, שלא שלמה דעת האדם ואין שם פשע, כי הפשע הוא המרד. וכשיהיה האדם מזיד בבואו בימים מעשרים שנה ומעלה שהוא בדעתו יקרא פושע, כי הוא מכיר ויודע ועובר המצוה הרי הוא מורד באדון המצוה אותו.

כְּחַסְדְּךָ זְכָר לִי אַתָּה והתפלל על כלם שלא יזכר לו האל לא זה ולא זה, אלא יזכר לו **חסדיו** ויגמלהו **כחסדו** ולא כמשפטו.

לְמַעַן טוּבְךָ יְהוָה: לא למעני אלא **למען טובך** וחסדך שאתה טוב וסלח.

(ח) **טוֹב וְיָשָׁר יְהוָה עַל כֵּן יוֹרֶה חַטָּאִים בַּדָּרֶךְ:** לפי שהוא **טוב וישר** לא ימאס החוטאים, אלא אם ירצו לשוב יקבלם ויורה אותם **דרך** הישרה. ופירוש **בדרך** בפתחו"ת הבי"ת: הדרך הידועה; והיא דרך התשובה. והיא ידועה לבני אדם מימי בראשית שהורה האל דרך התשובה לקין החוטא ואמר לו: אם תיטיב שאת (בראשית ד ז).

(ט) **יַדְרֵךְ עֲנָוִים בַּמִּשְׁפָּט** אותם הנכנעים ושבים מחטאם **ידריכם במשפט**, יפתח להם דרך התשובה ויכין לבם לדעת **משפטי** האל ודרכיו; וזהו:

וִילַמֵּד עֲנָוִים דַּרְכּוֹ: והוא כפל ענין במלות שונות. וטעם **במשפט** בפתחו"ת הבי"ת כי הוא ידוע בתורתו. והחכם רבי שלמה בן גבירול*) פרש: (תקון מדות הנפש א ג): והענוים מגיעים אל רצון הבורא במדת הבשת ומשיגים העולם (הנועם) הקים ולומדים דרכו (דרכיו) כמו שנאמר ידרך **ענוים במשפט וילמד ענוים** דרכו.

(י) **כָּל אָרְחוֹת יְהוָה** כי כל דרכיו

חֶסֶד וֶאֱמֶת והם **כל** הדרכים אשר צוה בתורתו ללכת בהם הן **חסד ואמת** אין בהן נפתל ועקש.

לְנֹצְרֵי בְרִיתוֹ וְעֵדֹתָיו: לא למעקשי כונה שלא יוכלו להכיר האמת. וכן הוא אומר (הושע יד י): כי ישרים דרכי יי' וצדיקים ילכו בם ופשעים יכשלו בם. והחכם הגדול הרב רבנו משה, זכרו לברכה, פרש הפסוק הזה (מורה הנבוכים ג יב ג): בהנהגת העולם. אמר החכמים החשובים כבר ידעו חכמת זה המציאות והבינוהו כמו שבאר דוד, עליו השלום, ואמר **כל ארחות** יי' **חסד ואמת לנצרי בריתו ועדתיו** אמר שהם אשר שמרו טבע המציאות ומצות התורה וידעו תכליתם התבאר להם כל **החסד והאמת** בכל ולזה שמו תכליתם מה שכוון בהם מאשר הם אדם והוא ההשגה ומפני הכרחי הגוף יבקשו צרכיו ההכרחיים לחם לאכול ובגד ללבוש מבלתי מותר.

(יא) **לְמַעַן שִׁמְךָ יְהוָה** שנקרא **שמך** טוב וסלח

וְסָלַחְתָּ לַעֲוֹנִי העון המיוחד שהוא גדול מכל העונות שעשה והוא עון בת שבע. אמר: אף על פי שבקשתי מלפניך מחילה וסליחה על חטאתי ופשעי, על אותו העון אני שונה לך לבקש מחילה

כִּי רַב הוּא:

---

*) שם משפחת החכם המשורר הפלוסוף והמקובל הלזה היה כנראה: גבירול, והוא ייברול (ראה כתב יד המונח פה והמסמן: Add. 379, פב ב) והוא אביסיבירון = Avicebron (ראה כתב יד המונח פה והמסמן: Mm. 6. 32. 3 יא ב). והמצאת החכם הגדול מאור עינים ומאור עינינו רב שלמה Munk (על משכבו יבא שלום וינוח!) בספרו: Mélanges (צד 152) לא נצרכה אלא להעדפה; כי בכתב יד הנזכר באחרונה קראנו ושם נאמר בפרוש: אביסיבירון רצוני לומר בן גבירול בספרו הנק' מקור חיים. וכתב יד הזה נכתב במאה החמש עשרה למספר הרגיל.

(יב) מִי זֶה הָאִישׁ יְרֵא יְהוָה מי שיגיע להיות ירא יי' יכין לבו יוֹרֶנּוּ בְּדֶרֶךְ יִבְחָר: כי האל יעזר אותו ויורנו בדרך שיבחר האל שילך בה האדם והיא הדרך הטובה. ויש מפרשים (רבי אברהם בן עזרא): שיבחר האדם.

(יג) נַפְשׁוֹ בְּטוֹב תָּלִין אם יאחז הדרך שיורנו, נפשו בטוב תלין במותו. וזה עקר שכר האדם.

וְזַרְעוֹ יִירַשׁ אָרֶץ: למען צדקתו ויושרו יברך האל בניו וזרעו אחריו בגללו.

(יד) סוֹד יְהוָה לִירֵאָיו סוד יי' לא יגלה כי אם ליראיו; כי המתעסקים בחכמה אם לא יהיו יראי האל ושלמים במצותיו לא יגלה להם סוד האל.

וּבְרִיתוֹ לְהוֹדִיעָם: להודיעם בריתו שגלה להם סודו. והברית היא שכורת עם הנשמה להשכילה ולאספה אל כבודו בהפרדה מהגוף. וכן קראה ברית באמרו למשה רבינו, עליו השלום (שמות לד י): הנה אנכי כרת ברית נגד כל עמך אעשה נפלאת. והברית היא שחכנו אור השכל ודבקה נפשו בעליונים. ואמר לו: נגד כל עמך, לומר: זה שעשיתי עמך הוא אות רוחני שלא יכיר אדם בו זולתך, אבל אות אחר גשמי אעשה עמך נגד כל עמך והוא קרינת אור פניו. ומהאות הגשמי יכירו וידעו כי אות רוחני חוכנתיך.

(טו) עֵינַי תָּמִיד אֶל יְהוָה כי הוא מבטי ואליו אני נשא את עיני, ולא לעזרת אחר.

כִּי הוּא יוֹצִיא מֵרֶשֶׁת רַגְלָי: פרושו מרשת העונות או מרשת האויבים, לפי ומחשבתם שהם חושבים ללכדני. ועל האויבים מאמות העולם דבר שהם איבי ישראל, כמו שאמר בסוף המזמור. ועד הנה דבר בצרכי הנפש; ועתה ידבר בצרכי הגוף, שיצילהו מאויביו, כמו שדבר בהם בתחלת המזמור. (פסוק ב) אל יעלצו איבי לי כי גם הם מצרכי הנפש, כי אם יטרידוהו האויבים במלחמתם לא יהיה לו פנאי בצרכי הנפש.

(טז) פְּנֵה אֵלַי וְחָנֵּנִי כִּי יָחִיד וְעָנִי אָנִי: אף על פי שאני מלך ויש לי עם רב יחיד ועני אני, כי אינני בוטח ברב חיל אלא בגבורתך לבד. ועני פרושו נכנע כמו (איוב לו טו) יחלץ עני בעניו. כלומר: אף על פי שאני מלך איני מתגאה במלכותי, אבל אני שפל ונכנע. ובדרש (שוחר טוב בשנוי קצת): וכי יחיד היה דוד והלא כתיב (דברי הימים א ב טו) אלם הששי דוד השבעי? וכן: וכי עני היה דוד? והלא כתיב (שם כב יד) והנה בעניי הכינותי לבית יי' זהב ככרים מאה אלף? אלא אמר דוד לפני הקדוש ברוך הוא: רבונו של עולם, לפי שמשחתני מלך על בניך ועיניהם תלויות בי וכולם צריכים לי; ולפי שהם רבים, ואני עיני תלויות בך אני יחיד כנגדם, לפיכך אמר: יחיד ועני אני.

(יז) צָרוֹת לְבָבִי הִרְחִיבוּ הרחיבו הצרות מושבם בלבי, כלומר כי רבות הן. ובאמרו כי הצרות הרחיבו הוא דרך לחות. לכן אני צועק אליך.

מִמְּצוּקוֹתַי הוֹצִיאֵנִי: שתוציאני ממצוקותי שאני נלכד בהן, כי אם לבבי נלכד במצוקות וצרות לא יהיה לבבי פנוי לעבודתך.

(יח) רְאֵה עָנְיִי כמו שפרשתי (פסוק טז).

וַעֲמָלִי שאני עמל במלחמות.
וְשָׂא כָּל חַטֹּאותָי: שיהיה ענויי כפרת חטאתי, כי למלוה עמלי הוא שאני נלחם בעד ישראל.
(יט) רְאֵה אֹיְבַי כִּי רָבּוּ. ראה איבי: פלשתים ואדום עמון מואב וארם.
וְשִׂנְאַת חָמָס שְׂנֵאוּנִי: שלא הרעותי להם והם נלחמים בי. ובדרש (שוחר טוב בקצת שנוי): אם עשו שונא ליעקב לפי שנטל ממנו הברכה, לברבריים מה עשה? לפלשתים מה עשה? לנתכיים מה עשה? הוי: ושנאת חמס שנאוני.
(כ) שָׁמְרָה נַפְשִׁי וְהַצִּילֵנִי אַל אֵבוֹשׁ כִּי חָסִיתִי בָךְ: הצילני וגו' כי הם ארבים לנפשי לפי שלא הצליחו על ישראל מעת שמלכתי.
(כא) תֹּם וָיֹשֶׁר יִצְּרוּנִי כִּי קִוִּיתִיךָ: כי עמי התם והישר, ועמהם העול והחמס. והתם והישר יצרוני מרעתם כי בכל צרותי קויתיך.
(כב) פְּדֵה אֱלֹהִים בין בחיי בין במותי, הנני מתפלל שתפדה
אֶת יִשְׂרָאֵל מִכֹּל צָרוֹתָיו:

מזמור כו.

(א) לְדָוִד שָׁפְטֵנִי יְהֹוָה שפטני וראה אם לבבי ישר אליך וכפי לבבי שפטני.
כִּי אֲנִי בְּתֻמִּי הָלַכְתִּי וּבַיהוָֹה בָּטַחְתִּי לֹא אֶמְעָד: כלומר בתם לבבי ובכל אשר היה לי בטחתי ביי', לפיכך אין ראוי לי שאמעד. ובדרש (שוחר טוב בהפוך חלקי המאמר): כתוב אחד אומר שפטני וכתוב אחד אומר (מזמור קמג ב): ואל תבוא במשפט את עבדך? אמר דוד לפני הקדוש, ברוך הוא: בשעה שאתה דן את הרשעים שפטני; בשעה שאתה דן את הצדיקים אל תבוא במשפט את עבדך!
(ב) בְּחָנֵנִי יְהֹוָה וְנַסֵּנִי וכפי שתמצא בלבי תדינני.
צְרוֹפָה*) כִלְיוֹתַי וְלִבִּי: תמצאם ככסף נקי. ואמר: כליותי, כי הם היועצות (בבלי ברכות סא א); ואמר לבי, כי הוא המבין ובעל המחשבות (שם); וכתב: צרופה על כל מחשבה ומחשבה שהיא בלי שום סיג: וכפי מחשבותי שפטני: כי אף על פי שמעשי אינם טובים לפעמים, לבי הוא ישר בכל עת. ולפי המעשים אמר: ואל תבוא במשפט את עבדך.
(ג) כִּי חַסְדְּךָ לְנֶגֶד עֵינָי לפיכך לא נטה לבי מאחריך כי תמיד חסדך לנגד עיני; לפיכך
וְהִתְהַלַּכְתִּי בַּאֲמִתֶּךָ: כמו (בראשית ו ט): את האלהים התהלך נח, שהתהלך בדרכי האלהים באמת ובישר לבב.
(ד) לֹא יָשַׁבְתִּי עִם מְתֵי שָׁוְא כדי שלא אלמד ממעשיהם ומדבריהם הרעים.
וְעִם נַעֲלָמִים שעושים חטא בסתר ונעלמים מבני אדם. לפיכך אמר:

*) יתיר ו.

לֹא אָבוֹא: לא נכנסתי עמהם במקום סתרם. ועוד כפל הענין במלות שונות, ואמר:

(ה) שָׂנֵאתִי קְהַל מְרֵעִים וְעִם רְשָׁעִים לֹא אֵשֵׁב: הרשעים שנאתי להתחבר עמהם ולשבת אתם, אבל יושבי בבית אלהי ושם אלך תמיד.

(ו) אֶרְחַץ בְּנִקָּיוֹן כַּפָּי וַאֲסֹבְבָה אֶת מִזְבַּחֲךָ יְהוָֹה: וכשארחץ בנקיון כפי אז אסבבה את מזבחך יי' להקריב שם עולותי. לא כרשעים שמביאים עולות בידיהם וידיהם דמים מלאו; אבל אני ארחץ בנקיון כפי שלא יהיה בידי שום עון כשאבא להקריב עולות.

(ז) לַשְׁמִעַ בְּקוֹל תּוֹדָה וּלְסַפֵּר כָּל נִפְלְאוֹתֶיךָ: לשמע כמו להשמיע; וכן (ישעיהו כג יא): לשמד מעזניה כמו להשמיד. אמר: אבא בית מזבחותיך להשמיע שם בפני קהל קדושים תודה בקול רם. והוא שיהיה מודה בפניהם על החסדים שעשה לו האל והצילו מכל צרה ולספר כל הנפלאות שעשה עמו בעתות צרותיו.

(ח) יְהוָֹה אָהַבְתִּי מְעוֹן בֵּיתֶךָ קהל מרעים שנאתי, אבל מעון ביתך אהבתי; והוא הבית שהיה בו הארון, ושם הלוים והכהנים נביאים וחסידים וקדושים משרתי האל כמו אסף ואחיו.

וּמְקוֹם מִשְׁכַּן כְּבוֹדֶךָ: כי במקום שהיה בו הארון שם היה שוכן הכבוד על הנביאים ואנשי רוח הקדש.

(ט) אַל תֶּאֱסֹף עִם חַטָּאִים נַפְשִׁי וְעִם אַנְשֵׁי דָמִים חַיָּי: וכיון שבחרתי אני חברת הצדיקים אל תאסף עם חטאים נפשי, כלומר שלא אמות מיתת חטאים ואנשי דמים, כי נפשם כמים הנגרים ארצה אשר לא יאספו (שמואל ב יד יד), ונפשי תאסף אל כבודך במותי.

(י) אֲשֶׁר בִּידֵיהֶם זִמָּה כמו (הושע ו ט): כי זמה עשו. ענין תועבה ומעשה רע, כמו ההרג והמכה שיעשו בידיהם. וכן השחד שיקבלו כמו שאמר:

וִימִינָם מָלְאָה שֹּׁחַד: ויש לפרש בידיהם: ברשותם, כמו (במדבר כא כו): ויקח את כל ארצו מידו; (בראשית כד י): וכל טוב אדניו בידו, כלומר: ברשותם ממון מקבץ מגזל ועון, והוא במעשה, והוא זמה.

(יא) וַאֲנִי בְּתֻמִּי אֵלֵךְ שלא אתעסק בדברי מרמה לא במחשבה ולא במעשה.

פְּדֵנִי מצרות

וְחָנֵּנִי: מטובך כפי שתראה תם לבבי ואז אודה את שמך ואמר:

(יב) רַגְלִי עָמְדָה בְמִישׁוֹר כלומר: שלא מטה רגלי, לפיכך

בְּמַקְהֵלִים אֲבָרֵךְ יְהוָֹה:

מזמור כז

(א) לְדָוִד יְהוָֹה אוֹרִי וְיִשְׁעִי מִמִּי אִירָא יְהוָֹה מָעוֹז חַיַּי מִמִּי אֶפְחָד: הואיל והוא אורי וישעי ממי אירא? אין לפחוד מאדם! ואמר:

אורי כי הצרה דומה לחשכה והתשועה ממנה היא האורה. והוא מעוז חיי גם כן ממי אפחד שימיתני? כי כמו שישגב האדם במגדל להציל נפשו שלא ימיתוהו אויביו

כן נשגבתי אני בו ואין לי ממי **אפחד** עוד; כי הנשגב במגדל עוז עדין הוא **ירא** ופוחד פן יצורו עליו איביו ויכבשו המגדל ההוא, או יצורו עליו עד שימות שם ברעב ובצמא. מכל זה אין אני פוחד הואיל והאל **מעוז חיי.**

(ב) בְּקְרֹב עָלַי מְרֵעִים יש מפרשים **בקרב** מענין קרב ומלחמה, כלומר: בהלחם **עלי**; או פרושו כמשמעו. אמר: אף על פי שהיו **קרובים עלי** להמיתני וזהו:

לֶאֱכֹל אֶת בְּשָׂרִי לא פחדתי מהם כיון שהאל **מעוז חיי**, וראיתי כי כן היה פעמים רבות כשהיו באים

צָרַי וְאֹיְבַי

לִי כלומר: בעבורי להכשילני ולהמיתני

הֵמָּה כָּשְׁלוּ וְנָפָלוּ׃

(ג) אִם תַּחֲנֶה עָלַי מַחֲנֶה אפילו **תחנה עלי מחנה** גדול ואני במעט עם

לֹא יִירָא לִבִּי כי **לבי** ושכלי הוא המבטיחי באלהים.

אִם תָּקוּם עָלַי מִלְחָמָה בְּזֹאת האמירה שאמרתי כי **יי' אורי וישעי ומעוז חיי**

אֲנִי בוֹטֵחַ׃

(ד) אַחַת שָׁאַלְתִּי מֵאֵת־יְהוָה אמר: אמת היא כי בבטחי בו כי הוא יצילני מכל צרה; אף על פי כן שאלה **אחת** אני **שואל** ממנו. וכפל הענין עוד ואמר:

אוֹתָהּ אֲבַקֵּשׁ שִׁבְתִּי בְּבֵית יְהוָה כָּל יְמֵי חַיַּי להודיע כי בכל לבו מבקש **אותה** להשקיטו מהמלחמות אף על פי שהוא **בוטח** שהאל יצילנו מכל נזק אף על פי כן לבו טרוד בהם ומתעסק בצרכי הגוף ואין לו פנאי להתעסק בצרכי הנפש. ושאל **מאת** יי' שישקיטהו מן המלחמות שלא יצטרך להתעסק בהן כדי שיהיה גופו ולבו פנוי **לשבת בבית** יי'. והוא הבית שהיה שם הארון עם הנביאים והחסידים, ואשר שם הכהנים והלוים כמו אסף ואחיו ושאר יראי יי' העומדים שם להתעסק עמהם בעבודת אלהים בצרכי הנפש; וזהו:

לַחֲזוֹת בְּנֹעַם יְהוָה וּלְבַקֵּר בְּהֵיכָלוֹ: שיהיה לו פנאי **לבקר** תמיד **בהיכלו** והוא הבית שהיה בו הארון. או פרושו: בשמים כמו שאמר **בנעם** יי', כלומר שיהיה לו פנאי **לבקר** ולחפש בשכלים הנפרדים שהם מלאכי שמים אשר הנפש גזורה מהם ואליהם תשוב **בהיכלו.**

(ה) כִּי יִצְפְּנֵנִי בְּסֻכֹּה כי עתה בהתעסקי בצרכי הגוף יעשה עמי טובה ויתן שאלתי ששאלתי **ויצפנני בסכה** מזרם האויבים שלא ישיגני וזהו:

בְּיוֹם רָעָה שהם חשבו לעשות לי **רעה.** והוא

יַסְתִּרֵנִי בְּסֵתֶר אָהֳלוֹ בְּצוּר יְרוֹמְמֵנִי: שלא תשיגני יד איבי.

(ו) וְעַתָּה יָרוּם רֹאשִׁי עַל אֹיְבַי סְבִיבוֹתַי בהנצלי מאיבי שהיו **סביבותי**

וְאֶזְבְּחָה בְאָהֳלוֹ זִבְחֵי תְרוּעָה כלומר **זבחים** עם **תרועה** ושבח והודאה שהצילני מאויבים רבים.

אָשִׁירָה וַאֲזַמְּרָה לַיהוָה: מכל זה החסד שהוא עושה עמי. אבל זאת השאלה הנזכרת אני שואל, ועל זה אמר:

(ז) שְׁמַע יְהוָֹה קוֹלִי אֶקְרָא וְחָנֵּנִי וַעֲנֵנִי: זאת השאלה ששאלתי.

(ח) לְךָ אָמַר לִבִּי*). לבי אומר תמיד בעבורך

בַּקְּשׁוּ פָנָי כמו שאמר (מזמור טז ז): אף לילות יסרוני כליותי. לבי יסרני בעבורך, ואמר לפני שיבקשוך ותהיה מגמתם אליך; ובעבור זה אמר:

אֶת פָּנֶיךָ יְהוָֹה אֲבַקֵּשׁ: וזו היא השאלה ששאלתי כי לבי יעצני כן.

(ט) אַל תַּסְתֵּר פָּנֶיךָ מִמֶּנִּי פניך שאבקש אל תסתירם ממני.

אַל תַּט בְּאַף עַבְדֶּךָ אל תטני ואל תטרידני בעסקי העולם הזה שהם אף וכעס למתעסק בהם, כמו שאמר (מזמור צ י): ורהבם עמל ואון.

עֶזְרָתִי הָיִיתָ עד הנה היית עזרתי בצרכי הגוף, ועתה בשאלי עזרתך בצרכי הנפש

אַל תִּטְּשֵׁנִי וְאַל תַּעַזְבֵנִי אֱלֹהֵי יִשְׁעִי: כמו שהושעתני מצרי כן תושיעני מעמל הגוף ואתעסק בצרכי הנפש.

(י) כִּי אָבִי וְאִמִּי עֲזָבוּנִי וַיהוָֹה יַאַסְפֵנִי: אחר שיצאתי מגבולם אספתני אתה, כלומר: זמנת לי מחיתי וצרכי. ואחר שאני מעשה ידיך ואספתני עד הלום, הורני יי' דרכך!

(יא) הוֹרֵנִי יְהוָֹה דַּרְכֶּךָ וּנְחֵנִי בְּאֹרַח מִישׁוֹר כבר פרשנו הדרך וארח מישור שהיה מבקש.

לְמַעַן שׁוֹרְרָי: הם האויבים המביטים אותו בעין רעה, כמו (שמואל א יח ט): ויהי שאול עון את דוד. והם חושבים כי אין לו חלק ביי'.

(יב) אַל תִּתְּנֵנִי בְּנֶפֶשׁ צָרָי כרצון איבי ותאותם. כמו (בראשית כג ח): אם יש את נפשכם. ורצונם שלא יהיה לי פנאי לעבודת האלהים, אלא שאתעסק כל ימי במלחמות בעמל הגוף

כִּי קָמוּ בִי עֵדֵי שֶׁקֶר וִיפֵחַ חָמָס: שהם מעידים בי ומדברים בי דברי חמס לאמר שאני רשע ואיש דמים ואין לי חלק ביי'. כמו שאמרו עליו (מזמור עא יא): אלהים עזבו; ואומר (שם מא ט): דבר בליעל יצוק בו.

(יג) לוּלֵא הֶאֱמַנְתִּי לִרְאוֹת בְּטוּב יְהוָֹה הם היו בי עדי שקר ומדברי חמס וכמעט אבדתי מדבריהם לולא שהאמנתי בך ולא חששתי לדבריהם. והאמנתי שיש לי תקוה ביי' ואראה בטובו לעולם הבא. וזהו

בְּאֶרֶץ חַיִּים: וקרא לעולם הבא ארץ חיים, ואף על פי שאין לנשמה מקום וכל שכן ארץ, אלא לפי שנמשל עוד עולם הבא לגן עדן שהוא מקום בארץ, להבין

*) אמר המוציא לאור והוא שלמה הקטן בן מאיר הגדול (נח עדן!): מאד נשתוממתי על המראה כי אין גם אחד מן המפרשים הרבים מפרש הפסוק הזה כראוי, אשר הוא בעיניהם כלו מקשה, והוא באמת זהב טהור. והנראה לי אגיד בדברים מעטים. המשורר מדבר אל לבו כאלו הוא מדבר אל לב כל אחד ואחד מישראל, ואשר לבו יענהו, יענהו גם כן לב כל אחד מישראל. ועתה סרס המקרא ופרשהו כך: לך לבי אמר (השם): בקשו פני. ולבו משיב: את פניך יהוה אבקש. ותהיה העתקתו ככה: To thee, my heart, said He (the Eternal): "seek ye (every one of you) My Face!" "Thy Face, Eternal One, will I seek!" (responds the heart).

השומעים כאמר דרך משל. כמו שנקרא גם כן משפט הרשעים גיהנם והוא מקום בארץ סמוך לירושלם; והוא מקום נמאס ומשליכים שם הטמאות והנבלות והיה שם אש תמיד לשרוף הטמאות ועצמות הנבלות לפיכך נקרא על דרך משל משפט הרשעים גיהנם. ונקרא שכר הצדיקים גן עדן שהוא מקום המשובח בארץ והוא נקרא ארץ חיים, כי כאשר גרש האדם משם נקנסה עליו מיתה. ובדברי רבותינו, זכרם לברכה (בבלי ברכות ד א): למה נקוד על **לולא**? (כך) אמר דוד לפני הקדוש, ברוך הוא: רבונו של עולם, מובטח אני בך שאתה משלם שכר טוב לצדיקים לעתיד לבוא; אבל איני יודע אם יש לי חלק ביניהם אם לאו, שמא יגרום החטא.

(יד) **קַוֵּה אֶל יְהוָה** ומרוב בטחוני ואמונתי ביי' אני אומר כנגד עצמי כל היום: **קוה אל** יי'; אל תחוש לדברי האויבים.

חֲזַק וְיַאֲמֵץ לִבֶּךָ אתה חזק בדרכיו והוא **יאמץ לבך** שלא יחלש לדברי האויבים ותמלא חוזק ואומץ בלבבך.

וְקַוֵּה אֶל יְהוָה: פעם שנית; רצונו לומר: שתהיה בו התקוה תמיד ולא תמוש מלבבו.

מזמור כח

(א) **לְדָוִד אֵלֶיךָ יְהוָה אֶקְרָא** גם זה המזמור מענין המזמור שלפניו שקורא אל יי' שיתן שאלתו להשקיטו מעסקי העולם ולהניח לו שיהיה פנוי להתעסק בצרכי הנפש שהיא עבודת האלהים ובזה יכפרו עונותיו שעברו ותקרב נפשו אל האלהים. ואמר:

צוּרִי אַל תֶּחֱרַשׁ מִמֶּנִּי מלשמוע אל שאלתי, כי יראתי

פֶּן תֶּחֱשֶׁה מִמֶּנִּי וְנִמְשַׁלְתִּי עִם יוֹרְדֵי בוֹר: פן אהיה כמו הרשעים יורדי גיהנם שתלך באבדון נפשם במותם. ומלת **תחרש** כמו תשתוק, כלומר: שתעשה עצמך **כחרש** שלא תשמע ולא תענני בתפלתי; וכן **פן תחשה**, כמו (קהלת ג ז): עת לחשות.

(ב) **שְׁמַע קוֹל תַּחֲנוּנַי בְּשַׁוְּעִי אֵלֶיךָ בְּנָשְׂאִי יָדַי אֶל דְּבִיר קָדְשֶׁךָ**: הבית שהיה שם הארון, כי שם הכבוד. וטעם **בנשאי ידי** כמבקש עזר מאחר שפרש לו ידו שיקבלהו בעזרתו. וכן (מלכים א ח נד): וכפיו פרשות השמים; (שמות ט כט): אפרש את כפי אל יי'. והנשיאה למעלה כנגד השמים. ויהיה פרוש **אל דביר קדשך**: **בדביר קדשך** כמו (שם כה טז): ונתת אל הארן את העדת אשר אתן אליך. או יהיה פרוש **אל דביר קדשך** כמשמעו, כי לנכח המקום ישא ידיו כמו אל השמים, כי הוא על דרך משל כמו סלם לעלות התפלה לכסא הכבוד. ועל דרך זה נאמר (דברי הימים ב ל כז): ותבוא תפלתם למעון קדשו לשמים. או יקרא **דביר קדשך** השמים כמו שקראם היכל והר קודש כמו שפרשנו (מזמור יא ד; טו א).

(ג) **אַל תִּמְשְׁכֵנִי עִם רְשָׁעִים וְעִם פֹּעֲלֵי אָוֶן** שלא אמות מות **רשעים** כמו שאמר (מזמור כו ט): אל תאסף עם חטאים נפשי; וכן בזה הלשון: ואחריו כל אדם ימשוך (איוב כא לג), שפרושו: ימשוך אל המיתה.

דִּבְרֵי שָׁלוֹם עִם רֵעֵיהֶם וְרָעָה בִּלְבָבָם: כי רוב הרשעים אינם מגלים עצמם, ומראים שלום עם רעיהם ויחשבו רעה בלבבם.

(ד) תֶּן לָהֶם כְּפָעֳלָם וּכְרֹעַ מַעַלְלֵיהֶם כְּמַעֲשֵׂה יְדֵיהֶם תֵּן לָהֶם הָשֵׁב גְּמוּלָם לָהֶם: כי אין יודע לבבם אלא אתה שאתה יודע הנסתרות לפיכך שלם להם כמעשיהם הרעים, כי אתה יודע רשעם.

(ה) כִּי לֹא יָבִינוּ אֶל פְּעֻלֹּת יְהוָה וְאֶל מַעֲשֵׂה יָדָיו אינם מתעסקים בעבודת האל ואינם נותנים לבם להבין כי אם בהבלי העולם שהם מתחכמים ומבינים עליהם כמו שאמר הנביא (ירמיהו ד כב): חכמים המה להרע ולהיטיב לא ידעו. וההבנה וההשגחה בפעלות יי' ובמעשה ידיו היא מעבודת האלהים, והיא להבין בחכמת הטבע ובפעלותיו ומעשה ידיו בשמים ובארץ; ומשם יתבונן כח מעשה אלהים שהכל מאתו, והוא הסבה הראשונה. וכן אמרו רבותינו, זכרם לברכה (בבלי שבת עה א): ואת פעל יי' לא יביטו ומעשה ידיו לא ראו (ישעיהו ה יב): זה שאינו מחשב בתקופות ובמזלות.

יֶהֶרְסֵם דרך תפלה כמו שאמר: תן להם כפעלם

וְלֹא יִבְנֵם: עוד אחר שיהרסם. וטעם יהרסם כנגד אל פעלות יי'. הם לא יבינו אל פעלות יי' והוא יהרוס פעלתם ומעשה ידיהם.

(ו) בָּרוּךְ יְהוָה כִּי שָׁמַע קוֹל תַּחֲנוּנָי: דרך נבואה. ונתן הודאה לאל ששמע תפלתו; וכן היה כי באחרית ימיו היתה סבה מאת יי' והיה דוד בסכנה עם ישבי בנב עד שנשבעו אנשיו שלא יצא עוד עמהם למלחמה (שמואל ב כא טז יז).

(ז) יְהוָה עֻזִּי בשור"ק העי"ן*). ואמר דרך שבח והודאה:

וּמָגִנִּי שהצילהו מישבי בנב שאמר להכות את דוד.

בּוֹ בָטַח לִבִּי שיעזרני ממנו, ואף על פי שהייתי בסכנה גדולה.

וְנֶעֱזָרְתִּי כמו שכתוב (שם יז): ויעזר לו אבישי בן צרויה.

וַיַּעֲלֹז לִבִּי אין צריך לומר אם כלל ממות שמחה, אלא פרוש ויעלז לבי: שכלי, לפי שבאותו דבר נשבעו אנשי שלא אלא למלחמה עוד, ושמח השכל שנפרד מעסקי העולם, ויהיה לי פנאי להתעסק בדרכי האלהים.

וּמִשִּׁירִי אֲהוֹדֶנּוּ: לפיכך אתן לו הודאה. ומה אתן לו? משירי אהודנו, בשירותי ובזמירותי.

(ח) יְהוָה עֹז לָמוֹ וכיון שישב הוא בבית יי' התפלל על ישראל שיהיה להם עז באתם למלחמה שלא ירך לבבם כשלא יהיה הוא עמהם במלחמה. ויתן יי' להם עז במלחמתם ויגברו על איביהם.

וּמָעוֹז יְשׁוּעוֹת מְשִׁיחוֹ הוּא: משיחו הוא אומר על עצמו שהוא משיח יי' כמו שאמר גם כן על עצמו (שם כג א); משיח אלהי יעקב. אמר: יי' יהיה עז למו לישראל כמו שהיה מעוזי באתי עמהם למלחמה. וא"ו ומעוז ענינה: כאשר, כמו (מזמור נט טז); אם לא ישבעו וילינו; וכן (שם סג ו): ושפתי רננות יהלל פי.

---

*) בכתב יד שלפנינו, ובשאר ספרים מדיקים, העי"ן בקבו"ץ שפתים והזי"ן בדג"ש.

(ט) הוֹשִׁיעָה אֶת עַמֶּךָ וּבָרֵךְ אֶת נַחֲלָתֶךָ הושיעם ומאויביהם וברך אותם במעשה ידיהם.

וּרְעֵם ענינו: כרעה עדרו ירעה (ישעיהו מ יא).

וְנַשְּׂאֵם על העמים.

עַד הָעוֹלָם: תפלתי עליהם בין בימי חיי בין אחרי מותי כל ימי **עולם.** ופירוש **עד העולם:** עד סוף העולם.

מזמור כט

(א) מִזְמוֹר לְדָוִד הָבוּ לַיהֹוָה בְּנֵי אֵלִים הָבוּ לַיהֹוָה כָּבוֹד וָעֹז: הבו ליי׳ כמו תנו ליי׳ כבוד, תנו עז לאלהים (מזמור סח לה). והכוונה בדבור ובהודאה. והכפל כמנהג הלשון לחזק הדבר. וכפל עוד ואמר:

(ב) הָבוּ לַיהֹוָה כְּבוֹד שְׁמוֹ הִשְׁתַּחֲווּ לַיהֹוָה בְּהַדְרַת קֹדֶשׁ: שתתנו לו בדבריכם הכבוד והקדשה. כי ההדר הוא הכבוד כמו (ויקרא יט לב): והדרת פני זקן.

(ג) קוֹל יְהֹוָה עַל הַמָּיִם אֵל הַכָּבוֹד הִרְעִים יְהֹוָה עַל מַיִם רַבִּים:

(ד) קוֹל יְהֹוָה בַּכֹּחַ קוֹל יְהֹוָה בֶּהָדָר:

(ה) קוֹל יְהֹוָה שֹׁבֵר אֲרָזִים וַיְשַׁבֵּר יְהֹוָה אֶת אַרְזֵי הַלְּבָנוֹן:

(ו) וַיַּרְקִידֵם כְּמוֹ עֵגֶל לְבָנוֹן וְשִׂרְיֹן כְּמוֹ בֶן רְאֵמִים:

(ז) קוֹל יְהֹוָה חֹצֵב לַהֲבוֹת אֵשׁ:

(ח) קוֹל יְהֹוָה יָחִיל מִדְבָּר יָחִיל יְהֹוָה מִדְבַּר קָדֵשׁ:

(ט) קוֹל יְהֹוָה יְחוֹלֵל אַיָּלוֹת וַיֶּחֱשֹׂף יְעָרוֹת וּבְהֵיכָלוֹ כֻּלּוֹ אֹמֵר כָּבוֹד:

(י) יְהֹוָה לַמַּבּוּל יָשָׁב וַיֵּשֶׁב יְהֹוָה מֶלֶךְ לְעוֹלָם:

(יא) יְהֹוָה עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן יְהֹוָה יְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם: דרשו רבותינו זכרם לברכה (מכלתא יתרו בחדש ה; ספרי שמג; בבלי זבחים קטז א) בזה המזמור שנאמר על יום מתן תורה. ואמרו: כי הקול הגדול שיצא מן השמים עבר תחלה **על המים.** ועל איזה מים? **על מים רבים,** והם מי הים. ואמר: **קול יי׳ בכח,** כלומר **קול יי׳** בא **בכח על המים** ואחר כך בא **בהדר על** ישראל. כלומר כדי שלא ימותו ישראל מפני הקול החזק היוצא העבירו במים תחלה להתיש כחו שם ואחר כך בא לישראל **בהדר** שיוכלו לקבלו. ואף על פי כן נבהלו באותו הקול ואמרו (שמות כ יט): ואל ידבר עמנו אלהים פן נמות. ואמר: **קול יי׳ שבר ארזים** שאותו הקול **שבר ארזים וירקידם כמו עגל.** ואמר: **קול יי׳ חצב להבות אש** כמו שאמר (שם יח): את הקולת ואת הלפידם. ואמר: **קול יי׳ יחיל מדבר,** כי רעשו ההרים והמדברות. וכן האילות וחיות השדה חלו וכאבו לאותו הקול. ואמר: **ויחשף יערות,** כי בנפול **הארזים** הנה **היערות חשופים.** ואמר: **ובהיכלו כלו אמר כבוד,** בהר סיני. וחשבו אמות העולם כי היה משחית העולם כמו שעשה במבול. ואמרו ומלאכי

השרת: יי' **למבול ישב**, ונשבע שלא ישחית עוד העולם. וזה הקול שאתם שומעים הוא יי' שנותן תורה לעמו ישראל; וזהו שאמר: יי' **עז לעמו יתן** ואין עוז אלא תורה שנאמר (ישעיהו כז ה) או יחזק במעזי. והמפרשים פרשו המזמור דרך פשוטו על נפלאות הבורא הנראות בארץ. **ובני אלים** הם הכוכבים. המלאכים הם **אלים**, והכוכבים **בנים** להם. וכתב החכם רבי אברהם בן עזרא (במקומו אך בשנוים גדולים): כי הטעם להזכיר הכוכבים כי כפי מערכתם ירדו הגשמים בעזרת אלהי האלהים. ופרוש **אלים**: תקיפים. ודבר על המטר ואמר: **קול יי' על המים**. ורדת המטר הוא מהנפלאות הגדולות, כמו שכתוב (איוב ה ט): עשה גדלות ואין חקר; ואמר אחריו (שם י): הנתן מטר על פני ארץ ושלח מים על פני חוצות. ואמר אליהוא (שם לז ה): ירעם אל בקולו נפלאות עשה גדלות ולא נדע. והמטר יצא עם הרעם והברקים שהם **להבות אש** ואבני הברד ששוברים הארזים. או הרעש המרעיש הארזים **וירקידם כמו עגל**. והזכיר **לבנון ושרין** שהם בארץ ישראל. ודבר על ההוה ועל הקרוב; וכן דרך הלשון. וכן הרעש **יחיל המדבר**. והזכיר **מדבר קדש** שהוא מדבר גדול. והזכיר **האילות** כי לידתן קשה שרחמן צר, ומחזק הקול יפחדו ויחוללו ויפתח רחמן. **ויחשף יערות** בנפול הארזים. **ובהיכלו** השמים. **כלו אמר כבוד** כמו שאמר: **הבו ליי' בני אלים**. ואמר: יי' **למבול ישב**, כי במים השחית הרשעים. שלא היו מכירים מלכותו. והוא **ישב מלך לעולם**. והשאיר נח ובניו שהיו צדיקים. וידעו הבאים אחריו כי הוא מושל עולם ובידו להמית ולהחיות. ואמר: יי' **עז לעמו יתן**, שיצילם מנזק הרעם והברקים והרעש ומכל צרה שתבוא בעולם. ולפי דעתי כי המזמור הזה לעתיד לימות המשיח. **ובני אלים** הם ישראל שהם בני אברהם יצחק ויעקב. והמשיל מלכי האמות **לארזים** כמו שהוא מנהג הכתוב, כמו שנאמר (יחזקאל לא ג): הנה אשור ארז בלבנון, וכל הפרשה. וכן נמשלו להרים כמו שאמר (ישעיהו נד י): ההרים ימושו והגבעות תמוטינה והוא משל על מלכי האמות. וכן נמשל חרבן האמות לחורב המים לפי שהם שלוים ומלאים ושקטים בזה העולם מכל טוב כמים לים מכסים. והמשיל חרבנם לחורב המים כמו שאמר (ירמיהו נא לו): והחרבתי את ימה; ואמר (ישעיהו יא טו): והחרים יי' את לשון ים מצרים. ואפשר שזה הוא כמשמעו כי כן יהיה לעתיד. ואמר: **קול יי' על המים** רצונו לומר: על שלות ועל שפע האמות ועל טובם הרב. ואמר כי **אל הכבוד ירעים** עליהם בקולו, רצונו לומר: ישחיתם. ואז יראה כבודו לנשארים ויאמרו עליו: **אל הכבוד! קול יי' בכח: קול** יי' יצא להם **בכחו ובהדרו** ובכבודו עד שיכירו כי כל כחם הבל ואין לאל ידם להנצל ממנו. ומה שהמשיל האבידו אותם **לקול** לפי שהקול לא יראנו האדם ולא ירגישנו כי אם בשמע ויבהיל ויפיל וימית, כן ילחם יי' עליהם בלא חרב ובלא חנית. ויתכן לפרש הענין כמשמעו: כי במלחמת גוג ומגוג שילחם האל כתוב (יחזקאל לח כב): ונשפטתי אתו בדבר ובדם וגשם שוטף וגומר. ויהיה אותו **הקול** לאמות העולם **בכח** שימיתם ויפילם, ויהיה לישראל **בהדר** שלא יזיקם. **קול יי' שבר ארזים** הם התקיפים והחזקים מהאמות. ואמר: **ארזי הלבנון** לפי שהוא יער בארץ ישראל ויש בו **ארזים** גבהים. ואף על פי שיש

במקומות אחרים וחזקים גבהים כמוהו, או יותר מהם, הנביאים היו מדברים על ההוה ועל הקרוב אליהם. וכן אמר הנביא (שם לא ג) על מלך אשור: ארז בלבנון. וכן **לבנון ושרין** שהם הרים בארץ ישראל. וכן (מזמור פט יג): תבור וחרמון בשמך ירננו. **וירקידם כמו עגל: הארזים ירקדי כמו עגל** שהוא קל בעודו קטן ורוקד ורץ. ורצונו לומר: שיפילם ויניעם ממקומם שירצה שירקדו מן קול הרעם. והרעש יעשה זה **לארזים** הגבוהים. וכן תהיה יד יי׳ בעמים החזקים **כארזים** וכהרים. וכן ההרים כמו **לבנון ושרין ירקידם.** וכן אמר על דרך משל גם כן (שם קיד ד): ההרים רקדו כאילים גבעות כבני צאן. **כמו בן ראמים** כי **כמו** הראם הקטן הוא קל ורוקד כן יניע האמות ויטלטלן ממקומן. **קול יי׳ חצב להבות אש כמו קול** הרעם **שחצב** בו **להבות אש** והם הברקים שישרפו כן יצא חרון אפו עליהן שישרפן ויכלן. **קול יי׳ יחיל מדבר** יבאיש **המדבר** והוא על דרך משל כמו (מלכים ב ג יט): וכל החלקה הטובה תכאבו באבנים. וכן אמר (מזמור קיד ז): מלפני אדון חולי ארץ. והזכיר **מדבר** לפי שאין בו ישוב ובנין ירצה ארכו ורחבו יותר. ואמר **מדבר קדש** לפי שהוא **מדבר** גדול ונורא כמו שאמר (דברים א יט): המדבר הגדול והנורא ההוא ואמר (שם מו): ותשבו **בקדש** ימים רבים. ורצונו לומר: יחיל **מדבר** העמים וארצותם. **קול יי׳ יחולל אילות** והם הקלים ברגליהם. והחזקים המשולים בארזים ובהרים, והקלים המשולים באילות*) שהן קלות ברגליהן; רוצה לומר: אז רוכבי הסוסים לא ימלטו ברגליהם כמו שאמר (עמוס ב טו): וקל ברגליו לא ימלט ורכב הסוס לא ימלט נפשו. או לפי שהמשיל ארץ העמים **למדבר** המשיל השוכנים בה **לאילות** שהן שוכנות **מדבר. ויחשף** בסגו״ל אות הנוספת שלא כמנהג הפעלים אשר הם במשקל יפעול אלא בפת״ח, כמו יחלוף ויעבור והדומים. ופרוש **ויחשף**: כי בהפיל **הארזים** הנה והנה **היערות** חשופים. **ובהיכלו כלו אמר כבוד. בהיכלו** בירושלם יתנו **כבוד** לאל ששפט את העמים והכניעם אותו היום. **יי׳ למבול ישב** ויאמרו הכל: **יי׳ למבול ישב** אלה הימים והם ימי **המבול,** כמו **שישב** על כסא המלוכה אז, שלא היו מכירים האל אנשי העולם, ויאמרו לאל סור ממנו ומה יפעל שדי למו (איוב כב יז). וכשהביא עליהם את מי המבול והשחית העולם, נח ובניו שנשארו והבאים אחריהם הכירו כי ליי׳ המלוכה, והוא יושב על כסא המלוכה והוא ברא את העולם והוא משחיתו כשירצה, כן עתה לימות המשיח האמות שהרעו לישראל ולא יראו מהאל ולא הכירו אותו למלך ושהוא אדון העולם,. כאשר יעשה להן משפט ויציל בני ישראל ואשר ישובו לאל מהן, ידעו ויאמרו: **וישב יי׳ מלך לעולם.** וכן הוא אומר (זכריה יד ט): והיה יי׳ למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה יי׳ אחד ושמו אחד. **יי׳ עז לעמו יתן.** ואז **יתן יי׳ עז לעמו** ויכניע כל העמים בפניהם. **יי׳ יברך את עמו בשלום,** כי לעולם לא יהיה להם מלחמה.

---

*) אמר שלמה הקטן בן מאיר עטרת השלמים (זכרו לברכה!) אין שום ספק אצלי שהמשורר הקדוש הזה באמרו: יחולל אילות היתה כונתו למין ממיני העצים הקשים כמו אלה ואלון וכדומה (ולא לחית הקלה ברגליה כי מה לה ולכפל במלות שונות: ויחשף יערות?); ויחולל כמו יחיל: ובזה יובן הדבר היטב. ואחרי ראי מצאתי כי כן פרש החכם Lowth, ובעקבותיו הלכו ידידי ותלמידי החכם Jennings והחכם Lowe.

מזמור ל

(א) **מִזְמוֹר שִׁיר חֲנֻכַּת הַבַּיִת לְדָוִד**: חברו דוד שיאמרוהו בחנכת בית המקדש. ואף על פי שאין בזה המזמור זכר **הבית** הזכיר בו סליחת פשעיו, שהיו חושבים איביו שלא תתקיים לו המלוכה ולזרעו אחריו לעונש אותו עון. ואף על פי שנאמר לו על ידי נביא, כי בנו שימלוך אחריו הוא יבנה **הבית**, לא היו מאמינים שיוכל להיות כי בן שיולד לו מאותה האשה יהיה מלך ויבנה בית המקדש לייי שיהיה מקום סליחה וכפרה. וכשמרד אדניה בסוף ימיו ורצה למלוך מעצמו בלא רשות היו סבורים שלא יהיה שלמה מלך. וכיון שהמלך וראו כי הצליח הדבר, כי הקושרים עם אדניה לא עמדו במרדם וברחו איש לאהליו, הכירו כל ישראל כי מיי' היא מלכות שלמה. וכיון שראה הכל כי בן שנולד לו מאותה האשה יהיה מלך על כל ישראל ידעו באמת כי נמחל לדוד אותו עון מחילה גמורה ושלמה. והראה לשלמה צורת הבית לעיני כל ישראל והתנדב הוא לבנין **הבית** והתנדבו בו בני ישראל לפניו. לפיכך חבר **מזמור שיר חנכת הבית** על זה הדרך שהזכיר בו סליחת חטאיו שהיא רפואת נפשו, כי בזה הענין נודעה הסליחה לכל אדם.

(ב) **אֲרוֹמִמְךָ יְהוָה כִּי דִלִּיתָנִי** שטבעתי בבור החטא ואתה העליתני ממנו.
וְלֹא שִׂמַּחְתָּ אֹיְבַי לִי: שאם לא העליתני ולא סלחת לי היית **משמח** אותם בעבורי, ועתה **לא שמחתם** אלא העצבתם.

(ג) **יְהוָה אֱלֹהָי שִׁוַּעְתִּי אֵלֶיךָ** שתסלח לי וכן עשית. וזהו
וַתִּרְפָּאֵנִי: שרפאת אותי ממדוה הנפש. כי אף על פי שהענשתני בעולם הזה הכל הוא טוב בעיני כיון שרפאת נפשי שלא תרד לגיהנם.

(ד) **יְהוָה הֶעֱלִיתָ מִן שְׁאוֹל נַפְשִׁי חִיִּיתַנִי מִיָּורְדִי***) **בוֹר**: **שאול** ו**בור** פרושם: גיהנם; והוא משפט הרשעים. **מיורדי** כתיב כמו: ונמשלתי עם י(ו)רדי **בור** (מזמור כח א; שם קמג ז); וקרי **מירדי** והוא מקור; ונמשך הקמ"ץ תחת היו"ד כמו (שם לח כא): תחת רדופי טוב. **וחייתני** רצונו לומר: הבדלתני מהם.

(ה) **זַמְּרוּ לַיהוָה חֲסִידָיו** לכל החסידים ראוי **לזמר** ולהודות לאל על זה, כי יקבל לשבים אליו שלא יאבד **החסיד** בחטאו פעם אחת אפילו יהיה החטא גדול אלא ישוב לאל בלבב שלם ויקבלנו.
וְהוֹדוּ לְזֵכֶר קָדְשׁוֹ: כמו **והודו** לשמו, כי שמו הוא **זכר קדשו**, כי בו נזכירהו; כי אמתת עצמו לא ידענו.

(ו) **כִּי רֶגַע בְּאַפּוֹ חַיִּים בִּרְצוֹנוֹ** כי אם יכעס על האדם **רגע** ומעט זמן יהיה כעסו; אבל **רצונו**: עם **רצונו** יהיה זמן רב **וחיים** ארוכים. וכן בשלש עשרה מדות הספורות עליו יתברך (שמות לד ו ז) כלם לטובה חוץ ממדה אחת והיא: פוקד עון אבות. והיא עד שלשה דורות או ארבעה; והחסד לאלפים מן הדורות. ועל כל זה יתחיב האדם להודות לשמו לפיכך אמר: **זמרו לייי' חסידיו**, כי מדת הטובה

---

*) יתיר ו.

ממנו מרובה ממדת הפורענות (ספרא דבורא דחובא פרשה יב י; בבלי יומא עו א; סוטה יא א; סנהדרין ק ב; אבות דרבי נתן פרק ל).

בָּעֶרֶב יָלִין בֶּכִי וְלַבֹּקֶר רִנָּה: אם בערב ילין האדם בבכי לבקר ישמחנו ברנה. והמשיל עת הבכי והיגון לערב שהוא חשך, ועת הישועה והטובה לבקר שהוא אור ושמחה. וכן אמר דוד: האף שהראה לי על עוני והוא העונש שהענישני בעולם הזה היה בעיני כרגע, ורצונו ובשורתו בסליחת העון חיים ארוכים שהם חיי העולם הבא.

(ז) **וַאֲנִי אָמַרְתִּי בְשַׁלְוִי בַּל אֶמּוֹט לְעוֹלָם:** כשהייתי שלו ושקט שלא משל בי יצר הרע הייתי חושב בעצמי שלא אמוט ולא אחטא לעולם; כי חשבתי שלא יהיה כח ביצר הרע להטותי מן הדרך הטובה, כי שכלי היה גובר על טבעי. והייתי מתפאר בזה בעצמי עד שהכרתי כי עזרתך עמדה לי. וכל זמן שהיה רצונך עמי העמדתה להררי עז, וזהו שאמר:

(ח) **יְהוָה בִּרְצוֹנְךָ הֶעֱמַדְתָּה לְהַרְרִי עֹז הִסְתַּרְתָּ פָנֶיךָ הָיִיתִי נִבְהָל:** להררי פרושו: לשכלי, שהיה הררי, העמדתה בעזרתך בעז שלא נכשלתי בהנהגתי בו ולא היה כח ביד יצר הרע לקחתו מידי, כי במקום עז היה; אבל כשהסתרתה פניך רגע ממני הייתי נבהל ונכשלתי במחשבתי וגבר יצרי על שכלי. לפיכך התפלל דוד ואמר (מזמור יט יד): גם מזדים חשך עבדך אל ימשלו בי, כמו שפרשנו. ועז פרשנו אותו שם, והוא חסר בי"ת השמוש: בעז. ואפשר שהוא תאר בשקל לחם חם (שמואל א כא ז); מעז לתם (משלי י כט).

(ט) **אֵלֶיךָ יְהוָה אֶקְרָא וְאֶל יְהוָה אֶתְחַנָּן:** וכשגבר עלי החטא: מה עשיתי? קראתי אליך כי ידעתי כי אין לי רפואה בלתך. וידעתי כי הייתי חיב מיתה בגיהנם והתחננתי אליך ואמרתי:

(י) **מַה בֶּצַע בְּדָמִי בְּרִדְתִּי אֶל שַׁחַת הֲיוֹדְךָ עָפָר הֲיַגִּיד אֲמִתֶּךָ:** בדמי הוא נפשי כי הדם הוא הנפש, והנפש היא החיים הטבעיים. ובעבור כי הנפש המשכלת הנאחית שראה בה קראה בשמה ואמר: מה בצע בחיי אם ארד אל שחת? אם סופי לגהנם וארד במותי שמה למה לי חיים ולמה הבאתני בעולם אם לא לקנות העולם הבא! כי החטאים במותם לא ישאר אחריהם דבר חי, אלא הכל ירד לעפר כמו שאמר (קהלת יב ז): וישב העפר על הארץ כשהיה והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה. והעפר לא יודך ולא יגיד אמתך, אלא הרוח שתשוב אל האלהים אשר נתנה. ואם לא זכתה בחיים לא תשוב אל האלהים. ואם תמלא לי אודך בחיים ובמות. וכן פרשתי (שמואל ב יב יג): גם יי' העביר חטאתך לא תמות: מיתת הנפש. ויש מפרשים לא תמות: מיתת הגוף; וכן מה בצע בדמי.

(יא) **שְׁמַע יְהוָה וְחָנֵּנִי יְהוָה הֱיֵה עֹזֵר לִי:** קראתי אליך ואמרתי: שמע יי' וחנני; ואם מטה רגלי היה עזר לי והקימני וסלח לי

(יב) **הָפַכְתָּ מִסְפְּדִי לְמָחוֹל לִי** שהייתי מתאבל על נפשי אם תאבד, ואתה בשרתני ואמרת לי על יד נביאך: גם יי' העביר חטאתך לא תמות (שם) הנה הפכת מספדי למחול לי.

פִּתַּחְתָּ שַׂקִּי שאזרתי והתעניתי על חטאי **פתחת** אותו בבשורתך.

וַתְּאַזְּרֵנִי שִׂמְחָה: תחת השק.

(יג) לְמַעַן יְזַמֶּרְךָ כָבוֹד והוא הנפש כנגד מה שאמר: **היודך עפר**; אבל הכבוד **יזמרך ויודך.**

וְלֹא יִדֹּם זכר הכבוד שאין לו **דממה** והפסק לפיכך אמר:

יְהוָה אֱלֹהַי לְעוֹלָם אוֹדֶךָּ: כל ימי חיי **אודך** בעבור זה שסלחת לי. **וידעתי** כי כבודי ישאר אחרי **ויזמרך כבוד לעולם ולא ידם.** ובמדרש (שוחר טוב בקצת שנוים): מי שחשב לעשות טובה הקדוש ברוך הוא כותבה כאלו עשאה; תדע לך שכן הוא, שהרי דוד שחשב לבנות בית המקדש נכתב בשמו, שנאמר: **מזמור שיר חנכת הבית לדוד.**

מזמור לא

(א) לַמְנַצֵּחַ מִזְמוֹר לְדָוִד: זה המזמור חברו דוד כשהיה בורח מפני שאול.

(ב) בְּךָ יְהוָה חָסִיתִי וכיון שחסיתי בך

אַל אֵבוֹשָׁה לְעוֹלָם

בְּצִדְקָתְךָ פַּלְּטֵנִי: ולא בצדקתי.

(ג) הַטֵּה אֵלַי אָזְנְךָ מְהֵרָה הַצִּילֵנִי הֱיֵה לִי לְצוּר מָעוֹז מפני רודפי שלא ישיגוני ואעוז בך כמו שיעוז אדם **בצור** גבוה.

לְבֵית מְצוּדוֹת לְהוֹשִׁיעֵנִי: מגדל חזק כמו (דברי הימים א יא טז): **ודויד אז במצודה**; וכן: **סלעי ומצ(ו)דתי** (שמואל ב כב ב; מזמור יח ג; למטה פסוק ד; מזמור עא ג).

(ד) כִּי סַלְעִי וּמְצוּדָתִי אָתָּה כי אתה היית **סלעי ומצודתי**;

וּלְמַעַן שִׁמְךָ תַּנְחֵנִי וּתְנַהֲלֵנִי: ומכאן ואילך גם כן **למען שמך**, לא למעני, **תנחני ותנהלני.**

(ה) תּוֹצִיאֵנִי מֵרֶשֶׁת זוּ טָמְנוּ לִי והנה הוא לא נלכד **ברשתם** **שטמנו** לו; אלא אמר: **תוציאני** לפי מחשבתם שהם חושבים, כי כבר לכדוני לא אוכל להמלט מידם, כמו שאמרו הזפים (שמואל א כג כ): ולנו הסגירו ביד המלך. ופרוש: **מרשת זו** כמשמעו כי היתה **רשתם** ידועה לכל. ויש מפרשים **זו** כמו אשר.

כִּי אַתָּה מָעוּזִּי: נכתב בוא"ו עם הדגש*).

(ו) בְּיָדְךָ אַפְקִיד רוּחִי הם מארבים לנפשי, ואני **אפקידנה** לידך, **וידעתי** שתפדה **אותי.**

---

*) הגרסא הנמצאת בספר הנדפס אשר בידי: מָעֻזִּי בדג"ש ובלא וא"ו; וכן היא בכתיבת יד המסמנת: Ee. 5. 9; ובכתב יד המסמן: Mm. 5. 27 מעוזי בוא"ו ובלא דגש. אמנם בכתיבת יד המסמנת: Add. 652, ובפרט בכתב יד שלפנינו המדיק מאוד והמסמן: Add. 465 הגרסא כמו שהיתה לפני רבנו דוד המדקדק בדקדוק רב בדבריו.

פְּדִיתָה אוֹתִי עבר במקום עתיד.

יְהוָה אֵל אֱמֶת: כי אתה אל, שפרושו חזק, ויש יכלת בידך לפדותי; ואמת שתקים דברך שאמרת שאני אמלוך. אם כן ידעתי שתפדה אותי ונידם.

(ז) שָׂנֵאתִי הַשֹּׁמְרִים הַבְלֵי שָׁוְא כי אני לא הלכתי לקראת כשפים. כי בברחי מפני שאול לא שאלתי למנחשים ולהבלי שמים על טלטולי, אלא על יי' בטחתי לבדו; כי אותם המנחשים שנאתי אותם, כי הם שמרים הבלי שוא.

וַאֲנִי אֶל יְהוָה בָּטָחְתִּי: אל יי' כמו: על יי' כי תבוא לשון בטחון קשורה עם מלת אל כמו (משלי ג ה): בטח אל יי' בכל לבך.

(ח) אָגִילָה וְאֶשְׂמְחָה בְּחַסְדֶּךָ אחר שתעשה עמי חסד ותצילני מידם שלא אפחד עוד מהם אגילה ואשמחה בחסדך ואודה לך על זה.

אֲשֶׁר רָאִיתָ אֶת עָנְיִי יָדַעְתָּ בְּצָרוֹת נַפְשִׁי: ופרוש ראית וידעת: ראית שפנית אלי להוציאני מן העני שהייתי בו ולא העלמת עיניך ממני, כמו (שמות ג ז): ראה ראיתי את עני עמי; וכן ידעת כשהיתה נפשי בצרות הכרת והשגחת עליה להיטיב לה, וכן (שם): כי ידעתי את מכאביו; (מזמור קמד ג): מה אדם ותדעהו; (דברים לד י): אשר ידעו יי'; (מזמור א ו): כי יודע יי' דרך צדיקים.

(ט) וְלֹא הִסְגַּרְתַּנִי בְּיַד אוֹיֵב זה שאול שאמרו הזפים להסגירני בידו. וכיון שלא היה רצונך להסגירני ולא הסגרתני אתה בידו לא היה כח ויכלת בידם להסגירני בידו.

הֶעֱמַדְתָּ בַמֶּרְחָב רַגְלָי: מן המצר שהיו בו העמדתן *) במרחב. וכל זה אודה לפניך כשאנצל מידם שלא אפחד עוד מהם; ועתה שב לתפלתו ואמר:

(י) חָנֵּנִי יְהוָה כִּי צַר לִי עָשְׁשָׁה מגזרת עש יאכלם (ישעיהו נ ט): כלומר נרקבה

בְכַעַס האויב

עֵינִי מבכי

נַפְשִׁי וּבִטְנִי: ירקבו גם כן מרעב ומצמא, כי פעמים רבות היה לו רעב וצמא בברחו, כמו שראינו שנתן לו אבימלך לחם קדש מפני רעבונו (שמואל א כא ד ה ו ז). ואמר: נפשי שהיא הנפש המתאוה לאכול; ובטני הקרבים שאוספים ומקבלים המאכל וברֹאשם האצטומכא כי בה הרעבון והשובע.

(יא) כִּי כָלוּ בְיָגוֹן חַיַּי וּשְׁנוֹתַי בַּאֲנָחָה כי מהיום שהכה דוד הפלשתי שאמרו הנשים המשחקות: ודוד ברבבתיו (שם יח ז), כאמר (שם ט): ויהי שאול עון את דוד מהיום ההוא והלאה. ומאותו היום היה דוד ביגון ואנחה, כי כפשע בינו ובין המות.

כָּשַׁל בַּעֲוֹנִי כֹּחִי אמר כי באנחה כשל כחו מפחדו מפני שאול, כי האנחה שוברת גופו של אדם (בבלי ברכות נח ב). ומה שאמר: בעוני כחי כאדם האומר: בעונותי אירע לי כך וכך.

---

*) כנראה היתה לפני רבנו דוה, כלפני רוב המפרשים והמעתיקים, הנסחא: רַגְלָי; ולפנינו: רַגְלִי.

וַעֲצָמַי עָשֵׁשׁוּ: שהם כח האדם ומוקדות הגוף כאלו נרקבו.

(יב) מִכָּל צֹרְרַי הָיִיתִי חֶרְפָּה מהרעות שעושים וחושבים לי כל צררי הייתי חרפה שאני בורח מפניהם ממקום למקום.

וְלִשְׁכֵנַי מְאֹד ולמי אני חרפה? לשכני; לא לעם נכרי, כי אם לשכני, שהם ישראל אני חרפה להם שהם מחרפים ומבזים אותי, כמו (מזמור מד יד): תשימנו חרפה לשכנינו.

וּפַחַד לִמְיֻדָּעָי הם אוהבי ובני משפחתי אני פחד להם שהם מפחדים עלי פן אספה יום אחד ביד שאול.

רֹאַי בַּחוּץ נָדְדוּ מִמֶּנִּי: מי שרואה אותי ממידעי בדרכי נדדו ממני כלומר פוחדים ורועדים ממה שרואים ממני כי הרועד מתנודד גופו.

(יג) נִשְׁכַּחְתִּי כְּמֵת מִלֵּב כל כך מידעי פוחדים עלי עד שנתיאשו ממני ונשכחתי מלבם כמת שישתכח מלב אוהביו שאין להם תוחלת שישוב אליהם עוד.

הָיִיתִי כִּכְלִי אֹבֵד: וכן ככלי אבד, שמתיאשים הבעלים ממנו, כך נתיאשו בני אבי ממני שלא יקוו שאשוב אליהם עוד.

(יד) כִּי שָׁמַעְתִּי דִּבַּת רַבִּים אויביו שהיו מוציאים דבה עליו אל שאול. אמר: יש לי

מָגוֹר מִסָּבִיב כי אין מגור מפאה אחת שאשמר ממנה, אלא מסביב.

בְּהִוָּסְדָם יַחַד עָלַי לָקַחַת נַפְשִׁי זָמָמוּ: שהם מתיעצים יחד עלי וחשבו לקחת נפשי. ולא לבכדני ולקחת אותי לעבד, כי אם לקחת נפשי.

(טו) וַאֲנִי עָלֶיךָ בָטַחְתִּי יְהֹוָה הם חשבו לקחת נפשי; ואני בטחתי עליך, כי

אָמַרְתִּי אֱלֹהַי אָתָּה: כלומר: אתה אדון ושופט עלי, לא הם.

(טז) בְּיָדְךָ עִתֹּתָי העתים שהם חושבים לבכדני ולקחת אותי ולורדים לנפשי בידך הם, ולא בידם. לפיכך

הַצִּילֵנִי מִיַּד אוֹיְבַי וּמֵרֹדְפָי:

(יז) הָאִירָה פָנֶיךָ עַל עַבְדֶּךָ כמו אל עבדך. וכן אמר (במדבר ו כה): יאר יי' פניו אליך. ואור הפנים היא הישועה וההצלחה.

הוֹשִׁיעֵנִי בְחַסְדֶּךָ: ואף על פי שאיני ראוי.

(יח) יְהֹוָה אַל אֵבוֹשָׁה כִּי קְרָאתִיךָ שלא אשוב ריקם מלפניך.

יֵבֹשׁוּ רְשָׁעִים אבל הרשעים יבשו מתקותם, כי הם לא קראוך, ולא סמוך לנגדם.

יִדְּמוּ לשון כריתה, כמו (ירמיהו נא ו): אל תדמו בעונה.

לִשְׁאוֹל: לקבר. או פרושו: כפשם לגיהנם.

(יט) תֵּאָלַמְנָה שִׂפְתֵי שָׁקֶר המוציאים עליו דבה והם אומרים עליו לשאול כי הוא היה מתגאה ומתפאר במלוכה.

הַדֹּבְרוֹת עַל צַדִּיק על עצמו ועל הצדיקים האחרים.

עָתָק דבר עתק וחזק.

בְּגַאֲוָה וָבוּז:

(כ) מָה רַב טוּבְךָ אֲשֶׁר צָפַנְתָּ לִּירֵאֶיךָ פָּעַלְתָּ לַחֹסִים בָּךְ הרשעים מדברים בגאוה ובוז דברים עתיקים על הצדיקים ויראי האל. לפי שרואים אותם שפלים וחלושים ואינם יודעים מה גדול הוא הטוב **אשר צפנת** להם לעולם הבא. ואם בעולם הזה שפלים יתרוממו לעולם הבא. ומלבד זה **פעלת** וחדשת **טוב** רב להם פעמים רבות בעולם הזה; וזהו:

נֶגֶד בְּנֵי אָדָם: לפי שלא יבושו לעיניהם ומפני שהם חוסים בך.

(כא) תַּסְתִּירֵם דרך תפלה, או דרך נבואה.

בְּסֵתֶר פָּנֶיךָ בסתר רצונך, כי בפנותו אל האדם רוצה לומר שהוא רוצה בו וכשמעלים עיניו ממנו הוא שוכחו. וכן אמר (שם יח יז): ערף ולא פנים אראם ביום אידם.

מֵרֻכְסֵי אִישׁ מגאות בני אדם ומגבהותם כמו שאמר (למעלה פסוק יט): בגאוה ובוז; והוא מן וירכסו את החשן (שמות כח כח) שהוא כמו ויגבהו; וכן (ישעיהו מ ד): והרכסים לבקעה.

תִּצְפְּנֵם בְּסֻכָּה מֵרִיב לְשֹׁנוֹת: כמו שאמר: דבת רבים (פסוק יד): הדברות על צדיק עתק (פסוק יט).

(כב) בָּרוּךְ יְהוָה ואז אשבח ואומר: ברוך יי!

כִּי הִפְלִיא חַסְדּוֹ לִי כי דבר פלא היתה הצלתו. ובדרך נבואה אמר זה.

בְּעִיר מָצוֹר: הייתי נשגב כאלו הייתי **בעיר מצור**. **ומצור** ענין חוזק כמו (זכריה ט ג): ותבן צור מצור לה.

(כג) וַאֲנִי אָמַרְתִּי בְחָפְזִי כמו שאמר (שמואל א כג כו): ויהי דוד נחפז ללכת מפני שאול, שהיה אז בסכנה גדולה; וכמו שאמר (שם): ושאול ואנשיו עטרים אל דוד ואל אנשיו לתפשם.

נִגְרַזְתִּי מִנֶּגֶד עֵינֶיךָ כמו: נגזרתי מענין גרזן. אמר: חשבתי באותה העת שהשלכתי מנגד עיניך ולא תפנה אלי עוד.

אָכֵן שָׁמַעְתָּ קוֹל תַּחֲנוּנַי בְּשַׁוְּעִי אֵלֶיךָ: והקשות קשות להצילני, כמו שאמר (שם פסוק כז): ומלאך בא אל שאול לאמר: מהרה ולכה כי פשטו פלשתים על הארץ.

(כד) אֶהֱבוּ אֶת יְהוָה כָּל חֲסִידָיו **אהבו** לוי בקגו"ל מפני אות הגרון. ודרך יצא בפת"ח כמו (שמות יב כא): ושחטו הפסח. אמר: הדין עליכם שתאהבו **אותו** כשתראו מה עשה עמי, כי

אֱמוּנִים נֹצֵר יְהוָה שנצרני מכל איבי. **ואמונים** תאר כמו (מזמור יב ב): פסו אמונים.

וּמְשַׁלֵּם עַל יֶתֶר עֹשֵׂה גַאֲוָה: האמונים **נצר** מיד הגאים המדברים **בגאוה** כמו שאמר; והעושים בגאוה ישפילם **ומשלם** להם **על יתרם** ועל גאותם.

(כה) חִזְקוּ וְיַאֲמֵץ לְבַבְכֶם כָּל הַמְיַחֲלִים לַיהוָה: **חזקו כל המיחלים ליי'**, כי הוא **יאמץ לבבכם.**

מזמור לב

(א) לְדָוִד מַשְׂכִּיל כבר כתבנו בפתיחה ובמזמור הרביעי טעם משכיל ושאר ראשי המזמורים.

אַשְׁרֵי נְשׂוּי פֶּשַׁע כְּסוּי חֲטָאָה: אמר: אשרי מי שנשא האל על פשעו וכסה את חטאתו בתשובה שישוב אל האל, ובעונש שיענישהו בעולם הזה, כי אין סליחת העון בלתי עונש מעט או רב; ולפי תשובתו יקל ענשו. והנה אשריו, שיהיה נקי מעון לעולם הבא. ומלת נשוי באה כדרך בעלי הה״א. וכן (יחזקאל לט כו): ונשו את כלמתם. ועוד כפל הענין ואמר:

(ב) אַשְׁרֵי אָדָם לֹא יַחְשֹׁב יְהוָה לוֹ עָוֹן עוני למאומה; כלומר: שנשאו ברצותו יושר לבבו ששב אל יי׳ בכל לבו; וזהו שאמר:

וְאֵין בְּרוּחוֹ רְמִיָּה: כי אין תשובתו במרמה כאומר: אחטא ואשוב (משנת יומא ח ט), או שיהיה במחשבתו שישוב ויחטא. ואמר דוד זה על עצמו שהיה דואג על עוניו ואמר: אשרי מי שידע שהאל נשא עונו. ואדני אבי, זכרו לברכה, פרש הענין הזה כן. אמר: כי זכר שלש מדרגות שהצדיקים הם בהן. והחל במדרגה התחתונה, והוא נשוי פשע: והוא שחטא והעוה ועבר עברות, ואחר כן חזר בתשובה שלמה ונשא לו. כסוי חטאה: שיש לו זכיות וצדקות הרבה ואין לו כי אם חטא קטן, והוא כסוי, ואינו נראה בתוך צדקותיו. דומה כמו גרעין דוחן בתוך קפה של חטים שמתכסה הגרעינה בהם שאינה נראית. לא יחשוב יי׳ לו עון: זה שלא חטא כלל, ואפילו על לבו לא עלה; וזהו: ואין ברוחו רמיה. ואמר: כי הקדים תחלה נשוי פשע בעבור כי רב הצדיקים במדרגה הזאת, וממועטים כסוי חטאה, והמעט מן המעט לא יחשב יי׳ לו עון.

(ג) כִּי הֶחֱרַשְׁתִּי בָּלוּ עֲצָמָי בְּשַׁאֲגָתִי כָּל הַיּוֹם: מלת כי ענינה: כאשר, כמו (דברים ד כה): כי תוליד בנים, והדומים לו. ואמר: כאשר שתקתי וחשבתי בעצמי בלו עצמי מרב דאגתי, ואני שואג עליהם כל היום.

(ד) כִּי יוֹמָם וָלַיְלָה ביום ולילה אני דואג על עוני, וזהו שאמר:

תִּכְבַּד עָלַי יָדֶךָ שאני דואג ממכתך שלא תענישני עונש גדול כמו שעוני גדול.

נֶהְפַּךְ לְשַׁדִּי ולרב דאגתי כחש בשרי וכבדי, ונהפך השמן לחרב ויובש. ולשדי הוא טוב השמן ולחותו, כמו (במדבר יא ח): לשד השמן. ואמר:

בְּחַרְבֹנֵי קַיִץ סֶלָה: כי בקיץ יתיבשו הענינים. ואף על פי שידע דוד ענשו על העון הגדול וקבל אותו בעולם הזה, אף על פי כן היה דואג עליו שמא לא נגמר מרוק העון בעולם הזה, ואולי יענש בו בעולם הבא.

(ה) חַטָּאתִי אוֹדִיעֲךָ וַעֲוֹנִי לֹא כִסִּיתִי אף על פי שהוא יודע הנסתרות אמר: אודיעך כדרך לשון בני אדם, כלומר שאתודה עליו בפי לפניך ולא אכסה אותו.

אָמַרְתִּי אוֹדֶה עֲלֵי פְשָׁעַי לַיהוָה וְאַתָּה נָשָׂאתָ עֲוֹן חַטָּאתִי סֶלָה: אמרתי זה חשבתי: כי זה הטוב הוא לי אחר שחטאתי שאתודה עלי פשעי. ואתה,

בהתודותי לפניך ושובי בלב שלם, תשא עון חטאתי. נשאת עבר במקום עתיד, וכמוהו רבים בדברי הנבואה. או אמר: נשאת דרך נבואה. וסמיכות עון לחטאתי לגודל חטאתי, כמו (דניאל יב ב): אדמת עפר; (מזמור מ ג): מטיט היון.

(ו) עַל זֹאת יִתְפַּלֵּל כָּל חָסִיד אֵלֶיךָ כיון שראו כי שמעת תפלתי ונשאת חטאתי יתפלל כל חסיד אליך אם קרהו עון.

לְעֵת מְצֹא לעת שימצא לבו פנוי, שיהיה לבו שלם בתשובה.

רַק לְשֵׁטֶף מַיִם רַבִּים אם יעשה זה אין צריך לומר שהוא לא יאבד בחטאו, אלא אפילו אם באות לעולם צרות רבות, דומות לשטף מים רבים ששוטפים הכל אֵלָיו לֹא יַגִּיעוּ: כמו שלא הגיעו אלי.

(ז) אַתָּה סֵתֶר לִי מִצַּר תִּצְּרֵנִי כי אתה היית סתר לי ומצרות תצילני כל זמן שאני בהם מעונש עוני; ואף על פי כן לא נטשתני ביד איבי.

רָנֵּי פַלֵּט תְּסוֹבְבֵנִי סֶלָה: רננות וצעקות של הצלה תסובבני כנגד האויבים שסבבוני.

(ח) אַשְׂכִּילְךָ וְאוֹרְךָ בְּדֶרֶךְ זוּ תֵלֵךְ מוכיח למי שישמע תוכחתו, יהיה יחיד או רבים.

אִיעֲצָה עָלֶיךָ עֵינִי: אתן לך עצה ממה שראיתי בעיני ובעצמי, כי חטאתי והלכתי בדרך לא טוב, והבנתי בעצמי ונחמתי ושבתי אל יי' בכל לבי, וקבל לי וקבל אותי בתשובה; כן תעשה אתה.

(ט) אַל תִּהְיוּ כְּסוּס כְּפֶרֶד אֵין הָבִין בְּמֶתֶג וָרֶסֶן עֶדְיוֹ לִבְלוֹם בַּל קְרֹב אֵלֶיךָ: לא תהיו כמו הבהמה שאין בה תבונה ולא תדע אם תעשה רע ותזיק ולא תבין, וצריך לבלום פיה במתג ורסן שלא תקרב אליך לנשוך אותך, שאין לה תבונה שתוסר ותוכח בדברים אם לא יעשו בה מעשה למנעה מן הרע; אבל אתם לא תהיו כן, אלא הבינו והתוכחו והתוסרו ושובו לאל ממעשיכם הרעים ויקבל לכם. וזכר הסוס והפרד שהם נרכבים, ויאחז הרוכב הרסן שהוא בפיהם בידו לכבשם ולהנהיגם אל מקום שירצה, ולמנעם מן המקום שירצו הם ללכת, ולמנוע פיהם מלהזיק. ומתג ורסן אחד; והוא כלי עשוי לבלום פי הבהמה, אלא שהם משונים זה מזה בתכונת מעשיהם. עדיו: פיו כמו (מזמור קג ה): המשביע בטוב עדיך.

(י) רַבִּים מַכְאוֹבִים לָרָשָׁע שבוטח ברב חילו ולא הביט אל האל ולא הבין; בעונותיו ובחטאתיו רבים מכאובים באים לו ואין מי שיצילהו מהם;

וְהַבּוֹטֵחַ בַּיהוָֹה אבל מי שהוא בוטח ביי', ויבין שאין לו משען בלעדיו, צריך לו לשוב מחטאיו ומהדברים אשר מנעהו, וישכיל כי הטוב והרע מאת האל יבואו לו לפי מעשיו ובוטח בו לבדו.

חֶסֶד יְסוֹבְבֶנּוּ: הפך הרשעים שיסובבום מכאובים רבים.

(יא) שִׂמְחוּ בַיהוָֹה וְגִילוּ צַדִּיקִים מי שבוטח בו ישמח מרב הטוב שיבא לו מאתו, או פרושו: שתמלא נפשו בעבודת האל שמחה ובבטחונה בו.

וְהַרְנִינוּ כָּל יִשְׁרֵי לֵב: והרנינו פעל יוצא. אתם שמחו והרנינו לכל מי שלבו ישר וירצה לאחוז דרככם, בשרו אותו בטוב מאת האל והרנינו אותו.

מזמור לג

(א) רַנְּנוּ צַדִּיקִים בַּיהוָה לַיְשָׁרִים נָאוָה תְהִלָּה: בי"ת ביי' במקום למ"ד וכן (ויקרא טז כב): ושלח את השעיר במדבר; או תהיה הבי"ת כמשמעה ופרושה: רננכם ותהלתכם בו תהיה ולא בזולתו. **נאוה** האל"ף נחה ושרשו נוה. וכן (שיר השירים א י): נאוו לחייך בתורים; (משלי יט י): לא נאוה לכסיל תענוג; (שם יז ז): לא נאוה לנבל שפת יתר. ובכלם האל"ף נחה חוץ מן לביתך נאוה קדש (מזמור צג ה). שהאל"ף נעה. והסכימה דעת המדקדקים שהאל"ף שרש והיא פ"א הפעל, והנו"ן לבנין נפעל. ויתכן שהנו"ן שרש ושרשו נאה, ובא בהראות למ"ד הפעל בשקל נאוה. ורבותינו הרגילו בדבריהם בזה הלשון בשרש נאה. ידמה כי כן הוא השרש אצלם באמרם (מכלתא מסכתא דשירתא ג; תלמוד בבלי שבת קלג ב; ובשאר מקומות): *) לולב נאה; (שם יומא פו א): כמה נאים מעשיו**), וזולת זה הרבה. ופרוש הענין: יפה, כלומר: **לצדיקים** **ולישרים** טוב ויפה לרנן ולהלל ליי' כי הם המבינים והמשכילים בפעל יי' ובמעשי ידיו ובחסדיו עם ברואיו; ובזה השתדלותם, לא בתאות העולם. ולפיכך אמר כי להם הוא נאה השבח שישבחוהו לפי מה שיכירו במעשיו, כמו שהולך ומספר בזה המזמור.

(ב) הוֹדוּ לַיהוָה בְּכִנּוֹר כי כלי הנגון מעוררים הנפש החכמה ועוזרים אותה. בְּנֵבֶל עָשׂוֹר זַמְּרוּ לוֹ: חסר וא"ו השמוש והוא כמו: **בנבל ועשור**. וכן (חבקוק ג יא): שמש ירח, והדומים להם. **ועשור** הוא כלי נגון שיש לו עשרה יתרים לפיכך נקרא **עשור**. וכן (מזמור צב ד): עלי עשור ועלי נבל.

(ג) שִׁירוּ לוֹ שִׁיר חָדָשׁ חדשו לו שיר תמיד,
הֵיטִיבוּ נַגֵּן בִּתְרוּעָה: בפה וביד השתדלו לרנן לו:

(ד) כִּי יָשָׁר***) דְּבַר יְהוָה וְכָל מַעֲשֵׂהוּ בֶּאֱמוּנָה: גזרות האל ומשפטיו **ישרים** והכל **באמונה** ואין עול, כמו שאמר משה רבנו, עליו השלום (דברים לב ד): אל אמונה ואין עול, צדיק וישר הוא. **והצדיקים** **והישרים** יכירו ויודו צדקו וישרו; ואם יבואם מקרה רע ופגע ישבחו לאל ויודו צדקו וישרו ויכירו כי לטובתם הוא, ומה שעושה האל באמונה הוא עושה. וכשיכירו כל זה ישבחו בשמחה ובטוב לבב על הרעה כמו על הטובה (משנת ברכות ט ה), כי הרעה טובה היא אצלם (בבלי ברכות ס ב). וכן אמר הנביא (ישעיהו יב א): אודך יי' כי אנפת בי. ואמר דוד (מזמור קא א): חסד ומשפט אשירה.

---

*) בדברי רבנו כתוב: אתרוג נאה לולב נאה; ואני לא מצאתי בשום מקום בתלמוד „אתרוג נאה", רק „לולב נאה" וכולי; והוא הוא. עין תוספות בבא קמא ט ב בדבור המתחיל: א י ל י מ א.
) לפנינו הנסחא: כמה נאים (דרכיו, כמה מתוקנים) מעשיו. *) כך הוא לפנינו.

(ה) **אֹהֵב צְדָקָה וּמִשְׁפָּט** הוא עושה בעולמו פעם **צדקה** פעם **משפט**, אבל החסד הוא הגדול, לפיכך אמר:
חֶסֶד יְהוָה מָלְאָה הָאָרֶץ: וכמו שהוא עושה הוא **אהב** שיעשו ברואיו כן. וכן אמר הנביא (ירמיהו ט כג): כי אני יי' עשה חסד משפט וצדקה בארץ, כי באלה חפצתי. כלומר: כמו שאני עשה אותם כן אני אהב שתעשו אתם.

(ו) **בִּדְבַר יְהוָה שָׁמַיִם נַעֲשׂוּ** כמו שנאמר ויאמר אלהים במעשה בראשית, והוא הרצון והחפץ; וכן:
וּבְרוּחַ פִּיו כָּל צְבָאָם: והוא כפל דבר. וזה מחסדי האל שהמציא הברואים בטוב מה שיוכלו להיות כפי גזרת חכמתו כמו שנאמר (בראשית א לא): וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד. והנה ה**שמים** **וכל צבאם נעשו בדברו** והארץ בכללם, כי לא יסוב הגלגל אלא על דבר עומד, והיא הארץ; וכל אשר בארץ תלוי בצבא השמים, כי הם המנהיגים ברצון האל.

(ז) **כֹּנֵס כַּנֵּד מֵי הַיָּם** ועוד מחסדי האל על ברואיו שהקוה המים מעל פני הארץ וכנסם וקבצם במקום אחד והיתה יבשה, כי לולי זה לא היתה בריה שם אלא הדגים. ובאמרו **כנד** שהוא התל והערמה כמו (שמות טו ח): נצבו כמו נד נזלים; (יהושע ג יג): ויעמדו נד, להורות כי המים גבהים על הארץ. וכן נראה כי המים שהיו שטוחים על פני כל הארץ כשנקוו במקום אחד באמת גבהו על הארץ לרוב. כי אין במקום שנקוו המים עמק, אף על פי שבסוף הארץ משפעת ויורדת מפני שהיא כדורית. ומה שאמר (מזמור קז כג): יורדי הים, הוא כנגד השפה שהארץ גבהה על שפת הים; וזה מנפלאות הבורא שהמים גבהים ויבאו גלי הים עד המקום שהוא השפה ולא יעברו המקום, כמו שאמר (ירמיהו ה כב): האותי לא תיראו נאם יי', אם מפני לא תחילו אשר שמתי חול גבול לים חק עולם ולא יעברנהו ויתגעשו ולא יוכלו והמו גליו ולא יעברנהו? לפיכך אמר:
נֹתֵן בְּאוֹצָרוֹת תְּהוֹמוֹת: כאלו הם **באוצרות** שלא יוכלו לצאת משם. והנה באלו הפסוקים זכר ארבעה היסודות, כי במלת **שמים** רמז יסוד האש, **וברוח פיו** רמז האויר **והארץ** רמזה בשני הפסוקים וזכרה בפרוש למעלה (פסוק ה): **חסד יי' מלאה הארץ.**

(ח) **יִירְאוּ מֵיְהוָה כָּל הָאָרֶץ** וכיון שהוא כן דין הוא שייראו מיי' **כל הארץ** כי הוא תקן להם הישוב כמו שאמר: **כנס כנד מי הים**; אם כן
מִמֶּנּוּ יָגוּרוּ כָּל יֹשְׁבֵי תֵבֵל: וזה ישבור דברי המכחישים בתורה, שאומרים שהעולם קדמון.

(ט) **כִּי הוּא אָמַר וַיֶּהִי הוּא צִוָּה וַיַּעֲמֹד:** אם תרצה תפרש אותו על הענין שקדם: על בריאת העולם; או על הענין הבא אחריו: יי' **הפיר עצת גוים.** אמר: כי הוא ברא את העולם, ובידו הכל, ואין כח באדם לשנות בענייני העולם ממה שהוא **אמר יצוה** להיות, כן יהיה **ויעמד** ולא יוכל אדם לדחות גזרותיו הבאות עליו לא בכח ולא בעצה. ומה שיחשב הוא לעשות בתחבולותיו אם לא ירצה האל לא יהיה; וזהו שאמר:

(י) יְהוָה הֵפִיר עֲצַת גּוֹיִם אמר: גוים כלומר אפילו יהיו כל הגוים בעצה אחת ובהסכמה אחת יי' יפר עצתם כמו שאמר (ישעיהו מ יז): כל הגוים כאין נגדו. או אמר: גוים כנגד מה שעתיד לזכור (יב) אשרי הגוי אשר יי' אלהיו, כי שאר הגוים נותנים הכח לאלהים אחרים, והוא המונם. ומהם, והם היחידים, אומרים: כי אין השגחה וידיעה לאל במעשה האדם, לפיכך אמר: יי' הפיר עצת גוים. ואמר עוד:

הֵנִיא מַחְשְׁבוֹת עַמִּים: כמנהג הלשון כפל ענין במלות שונות.

(יא) עֲצַת יְהוָה לְעוֹלָם תַּעֲמֹד מַחְשְׁבוֹת לִבּוֹ לְדֹר וָדֹר: דרך משל כנגד עצתם ומחשבותם.

(יב) אַשְׁרֵי הַגּוֹי אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהָיו כי אינם מאמינים באלה האמונות הסכלות, אלא אומרים ומאמינים כי יי' הוא האלהים, שפרושו: שופט ומנהיג ומשגיח על הכל. ואמר: אלהיו כי הוא קבלו לאלהים. וכן:

הָעָם בָּחַר לְנַחֲלָה לוֹ: כי הוא קבלם לעם נחלה, כמו שאמר (דברים כו יז יח): את יי' האמרת היום להיות לך לאלהים . . . ויי' האמירך היום להיות לו לעם סגלה . . . ונפרדו מהאמונות הרעות ונצטוו לקבל בדעתם ולהבין בשכלם, כי מאתו יבא להם הטוב ותמורתו, הכל לפי מעשיהם כמו שאמר (שם ח יח): וזכרת את יי' אלהיך כי הוא הנתן לך כח לעשות חיל. ואמר (שם יא יב): עיני יי' אלהיך בה מרשית השנה ועד אחרית שנה. ואמר בתמורתו (שם לב ל): איכה ירדף אחד אלף . . . אם לא כי צורם מכרם; כלומר כי לא יהיה הדבר הזה במקרה. וכן כל הברכות והקללות שיעדם הן יוצאות ממנהג העולם כדי שידעו כי הכל בכונה הוא מאתו; והגוי שיש לו אמונה זו אשרהו!

(יג) מִשָּׁמַיִם הִבִּיט יְהוָה רָאָה אֶת כָּל בְּנֵי הָאָדָם: זהו דעת זה הגוי שזכר; לא כאותם האמרים (איוב כב יד): עבים סתר לו ולא יראה, וחוג שמים יתהלך.

(יד) מִמְּכוֹן שִׁבְתּוֹ הִשְׁגִּיחַ אֶל כָּל יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ: כפל מה שאמר במלות שונות, לחזק האמונה; כי כן הוא רואה ויודע כל מה שעושים. השגיח כמו: הביט; וכן (שיר השירים ב ט): משגיח מן החלנות.

(טו) הַיֹּצֵר יַחַד לִבָּם כי מי שיצר לבם באות ידעם. כלומר איך תעלמנה ממנו מחשבות לבם והוא יצרם. על דרך שאמר (מזמור צד ט): אם יצר עין הלא יביט! ומה שאמר: יחד, כי ידעם כלם דרך כלל. וכן אמרו רבותינו, זכרם לברכה, ודקדקו מלת יחד ואמרו (בבלי ראש השנה יח א): וכלן נסקרין בסקירה אחת. וכיון שידע לבם כל שכן מעשיהם. וזהו:

הַמֵּבִין אֶל כָּל מַעֲשֵׂיהֶם: ויש לפרש היצר כמו (זכריה יא יג): ואשליך אתו בית יי' אל היוצר שהוא כמו: האוצר. ואמר: כי הוא אוצר יחד לבם, כלומר באוצרו ובגנזיו הם כלם כמו שידוע ומוחזק לאדם מה שהוא באוצרו.

(טז) אֵין הַמֶּלֶךְ נוֹשָׁע בְּרָב חָיִל והלא ברב המלך בודאי נושע ומנצח ברב חילותיו ובצבאותיו? אלא רצה לומר, כי יכירו בני אדם, כי הוא המשגיח עליהם, ומבין אל כל מעשיהם, ומטיב ומריע למי שירצה: כי הנה תראה לפעמים, כי

המלך שהוא הגדול שבבני אדם, ויש לו רב חיל, לא יושע, אלא יכשל עם כל חילותיו לפני עם מועט. ומה יהיה זה, אם לא במעשה האדם משגיח? כי הנה מלך אשור, כל זמן שרצה האל בו, כלא כל העמים וכבש כל הארצות, והאל קראו (ישעיהו י ה): שבט אפי וזעמי, כאלו שולח אותו, ומצוה לעשות מה שהיה עושה; וכיון שהתגאה, ונתן הכח והתחבולה לעצמו, לא לאל, ואמר (שם יג): בכח ידי עשיתי ובחכמתי כי נבנותי, ובא לירושלם בחיל כבד, כאמר עליו (מלכים ב יט לה; ישעיהו לז לו): וישכימו בבקר והנה כלם פגרים מתים. הנה לא נושע ברב חילו, אבל נכשל כיון שקצף האל בו. וכמו זה רבים נכתבו בספרי הנבואה לאות ולעד.

גִּבּוֹר לֹא יִנָּצֵל בְּרָב כֹּחַ: כי הנה סנחריב בניו הכוהו בחרב, וגלית שהיה גבור נפל ביד דוד, שהיה נער ורך. הנה לא יועיל לו לאדם לא כחו ולא חילו, אם לא ברצון האל.

(יז) שֶׁקֶר הַסּוּס לִתְשׁוּעָה כי האל נתן לו הגבורה כמו שאמר (איוב לט יט): התתן לסוס גבורה, כמו שכתתי אכי? וכשלא ירצה האל בגבורתו יכשילנו ולא יושע בו רוכבו.

וּבְרֹב חֵילוֹ לֹא יְמַלֵּט: וברב כחו לא ימלט הרוכב עליו.

(יח) הִנֵּה עֵין יְהוָה אֶל יְרֵאָיו לַמְיַחֲלִים לְחַסְדּוֹ: הנה הבוטחים בחילם לא יכללו; אבל יראי האל והמיחלים לחסדו, שמירת האל עליהם ויצילם מחיל רב.

(יט) לְהַצִּיל מִמָּוֶת נַפְשָׁם במלחמה.

וּלְחַיּוֹתָם בָּרָעָב: ואם יצא רעב בעולם יחיה אותם. ואמר שמיחלים לחסדו, מקבל קבות להשביעם בין הרעבים.

(כ) נַפְשֵׁנוּ חִכְּתָה לַיהוָה לפיכך

עֶזְרֵנוּ וּמָגִנֵּנוּ הוּא: בהכללנו.

(כא) כִּי בוֹ יִשְׂמַח לִבֵּנוּ כשילנו מן הרעות בו ישמח לבנו; כי הכרנו, כי התשועה באה לנו מאתו,

כִּי בְשֵׁם קָדְשׁוֹ בָטָחְנוּ: לפיכך הצילנו.

(כב) יְהִי חַסְדְּךָ יְהוָה עָלֵינוּ כַּאֲשֶׁר יִחַלְנוּ לָךְ: כן יהיה חסדך עלינו בכל עת ובכל זמן כמו שיחלנו.

מזמור לד

(א) לְדָוִד בְּשַׁנּוֹתוֹ אֶת טַעְמוֹ לִפְנֵי אֲבִימֶלֶךְ אבימלך הוא אכיש מלך גת, ושנים שמות היו לו. או היה שם כנוי לכל מלך מפלשתים אבימלך, כי כן מלאכום בימי אברהם ובימי יצחק.

וַיְגָרְשֵׁהוּ וַיֵּלַךְ: היה בסכנה גדולה, ושנה טעמו, שפרושו: דעתו ודברו כמו (יונה ג ז): מטעם המלך, כדי שיתנכר אליהם. או לפי שבראותם אותו, כי היה שוטה ומתהולל לא יחושו עליו ועל גבורתו ולא ימיתוהו; וכיון שגרשהו אכיש

ואמר (שמואל א כא טז): הזה יבוא אל ביתי? הודה לאל שהצילהו וחבר זה המזמור. והוא באלף בי"ת בראשי הפסוקים זולתי הוא"ו, שהיא באמצע פסוק. ובדרש (שוחר טוב בקצת שנוי): מרוב השמחה ששמח דוד בהצלתו עשה שירה זו באל"ף בי"ת.

(ב) **אֲבָרְכָה אֶת יְהוָה בְּכָל עֵת תָּמִיד תְּהִלָּתוֹ בְּפִי:** כי **תמיד** הוא עושה לי נסים וחייב אני לברכו ולהללו **תמיד בכל עת**. ובדרש (שם): מה הוא **תמיד**? זהו שאמר הכתוב (קהלת ג יא): את הכל עשה יפה בעתו. אפילו השטות יפה בעתו (בעתה); הוי: **לדוד בשנותו את טעמו לפני אבימלך**. עשה עצמו כשוטה ושנה את עצמו (**טעמו**) וכתב על הדלתות: אכיש מלך גת חיב לי מאה רבוא זהובים.

(ג) **בַּיהוָה תִּתְהַלֵּל נַפְשִׁי** לא במושיע אחר, כי אין לי מושיע זולתו; והוא נתן בלב **אבימלך** לגרשני, ולא חקר עלי.

יִשְׁמְעוּ עֲנָוִים וְיִשְׂמָחוּ: הענוים בשמעם הצלתו **ישמחו**, אבל לא הגאים, שהיו שונאי דוד.

(ד) **גַּדְּלוּ לַיהוָה אִתִּי וּנְרוֹמְמָה שְׁמוֹ יַחְדָּו:** אמר כנגד **הענוים: גדלו לי״י אתי** על הישועה שהושיעני, ואני ואתם **יחדו נרוממה שמו**.

(ה) **דָּרַשְׁתִּי אֶת יְהוָה וְעָנָנִי** כי בהיותו בין ידיהם היה בלבו **דרש את י״י** ומתחנן לפניו בלבבו שיצילהו מידם.

וּמִכָּל מְגוּרוֹתַי הִצִּילָנִי: מזו וממגורת שאול ששלח לביתו להמיתו, והטיל החנית כמה פעמים אליו להמיתו.

(ו) **הִבִּיטוּ אֵלָיו וְנָהָרוּ** עבר במקום עתיד, וכמוהו רבים. אמר: כל בני אדם שהם בצרה **יביטו אליו וינהרו. ונהרו** כמו (ירמיהו לא יב): ונהרו אל טוב י״י, שענינו ההליכה במרוצה כמו הנהר; כמו שירוץ אדם אל מגדל עוז להשגב בו יביטו אל י״י וירוצו אליו ולא יבושו בבטחונם. וזהו:

וּפְנֵיהֶם אַל יֶחְפָּרוּ: לא יבשו, כי יראו שזה **עני קרא וי״י שמע. יחפרו** ענין בשת כמו (ישעיהו כד כג): וחפרה הלבנה. ואמר: **ופניהם**, לפי שהבשת תראה בפנים, כמו שאמר (שם כט כב): ולא עתה פניו יחורו. ויש מפרשים (בעל התרגום רשי ואבן עזרא): **ונהרו** ענין אורה, מן ואל תופע עליו נהרה (איוב ג ד); רצונם לומר: **הביטו אליו** הצריכים לעזרתו, **ונהרו פניהם**, כלומר שיושעו.

(ז) **זֶה עָנִי קָרָא וַיהוָה שָׁמֵעַ וּמִכָּל צָרוֹתָיו הוֹשִׁיעוֹ:** על עצמו אמר כמו שפרשנו.

(ח) **חֹנֶה מַלְאַךְ יְהוָה סָבִיב לִירֵאָיו וַיְחַלְּצֵם:** כשהאויבים חונים סביבם להרע להם **מלאך י״י חנה סביבם** ואין בהם כח לגעת בהם, **ויחלצם**. וטעם **מלאך** כמאמר דניאל: אלהי שלח מלאכה וסגר פם אריותא (דניאל ו כג); וכן אמר (ישעיהו סג ט): ומלאך פניו הושיעם; המלאך הגאל אתי מכל רע (בראשית מח טז).

(ט) **טַעֲמוּ** ידיעת השכל ובחינתו יקרא טעם; וכן (משלי לא יח): טעמה כי טוב סחרה. כמו שיטעם האדם המאכל ויבחננו בעצמו אם מר, אם מתוק, אם מלוח, אם תפל.

וּרְאוּ גם כן במראה השכל, או במראה העין **ותראו** בעיניכם.

כִּי טוֹב יְהוָֹה שמגיע טובו לחוסים בו, ותכירו ותדעו כי **אַשְׁרֵי הַגֶּבֶר יֶחֱסֶה בּוֹ:**

(י) **יְראוּ אֶת יְהוָֹה קְדשָׁיו** יראו האל״ף נחה; ואלו היתה נראית היה על משקל שמרו זכרו; ולהפריד בינו ובין יראו, מן ראה, הניחו האל״ף. **וקדשיו** הם המונעים עצמם מרב התאוה, כמו הנזיר עצמו מן היין שנקרא קדש, שנאמר עליו (במדבר ו ח): קדש הוא ליי׳. ואמר: אתם **קדשי** עליון, המספיקים את עצמכם במעט מן העולם, ואין אתם רודפים אלא אחר הצרך, לא תיראו שיחסר טרפכם. **יראו את** יי׳ לבדו והוא יטריפכם זה הצורך.

כִּי אֵין מַחְסוֹר לִירֵאָיו: ואמר זה לפי שהוא היה גולה בין פלשתים ואין לו שם יודעים ומכירים אותו שיתנו לו לחם לאכול; ולפי שירא **את** יי׳ **לא חסר** טרפו.

(יא) **כְּפִירִים רָשׁוּ וְרָעֵבוּ וְדֹרְשֵׁי יְהוָֹה לֹא יַחְסְרוּ כָל טוֹב:** כי תראו, כי **הכפירים** שיש להם גבורה בבקשת טרפם, פעמים **רשו ורעבו** ולא תועיל להם גבורתם. וכן אמר (איוב ד יא): ליש אבד מבלי טרף ובני לביא יתפרדו; אבל **דרשי** יי׳ **לא** יחסרו כל טוב.

(יב) **לְכוּ בָנִים שִׁמְעוּ לִי** פעמים תפול לשון הליכה על זרוז המעשה; לא שירצה בו הליכה ממש, כמו לכה נא אנסכה בשמחה (קהלת ב א); לכו ונחשבה על ירמיהו מחשבות (ירמיהו יח יח); לכו נא ונוכחה (ישעיהו א יח): והדומים להם; וכן: **לכו בנים שמעו לי.** ופרוש **בנים**; אותם ששומעים ושומרים מוסרי ולמודי; וכן בני הנביאים (מלכים ב ב ג ובכל מקום); תלמידי הנביאים.

יִרְאַת יְהוָֹה אֲלַמֶּדְכֶם: לפי שזכר **סביב ליראיו, כי אין מחסור ליראיו** אמר: מי שירצה להיות מיראיו אני **אלמדנו** היראה. ועוד אמר:

(יג) **מִי הָאִישׁ הֶחָפֵץ חַיִּים אֹהֵב יָמִים לִרְאוֹת טוֹב:** כלומר: מי שירצה בחיים ובימים שיראה בהם **טוב** ישמע **יראת** יי׳ שאלמדנו. והחיים וימי הטוב הם בעולם הזה ובעולם הבא. ומה היא היראה?

(יד) **נְצֹר לְשׁוֹנְךָ מֵרָע** שלא תדבר **רע** בבני אדם; ובכלל זה עדות שקר וקללת אב ואם, וקללת הדין והמלך, וכל שכן ברכת השם.

וּשְׂפָתֶיךָ מִדַּבֵּר מִרְמָה: שלא תדבר אחד בפה ואחד בלב. ואלו הן **שפתי מרמה:** שמרמה את חברו, שמדבר לו טובות, וחשב בלבו רעתו, כמו שאמר הכתוב (ירמיהו ט ז): בפיו שלום את רעהו ידבר ובקרבו ישים ארבו. וזהו מצות לא תעשה שבלב, כמו (ויקרא יט יז): לא תשנא את אחיך בלבבך. ואמר (משלי ג כט): אל תחרש על רעך רעה והוא יושב לבטח אתך.

(טו) **סוּר מֵרָע** רצונו לומר: **סור** מלעשות **רע**; ובכלל זה כל הלאוין אשר במעשה.

וַעֲשֵׂה טוֹב בכלל בו כל מצות עשה שבמעשה.

בַּקֵּשׁ שָׁלוֹם בפה.

וְרָדְפֵהוּ: בלב, וזהו **יראת** יי׳ שלמדתי אתכם; כמו העבד שירא את אדניו ועושה מצותיו ונזהר שלא יעבור את פיו לכל אשר יצונו.

(טז) עֵינֵי יְהוָה אֶל צַדִּיקִים מי שאחז הדרכים האלה נקרא ירא יי' וצדיק. ומהו תגמולו מאת האל? ששמירת האל דבקה בו ומצילתהו בכל דרכיו. וזהו עיני יי' אל צדיקים. ואם יקרהו שום פגע יקרא אליו וישמע לצעקתו ויצילהו מצרתו וזהו:

וְאָזְנָיו אֶל שַׁוְעָתָם:

(יז) פְּנֵי יְהוָה בְּעֹשֵׂי רָע בצדיקים עיניו ושמירתו לטובה; ובעשי רע פניו לְהַכְרִית מֵאֶרֶץ זִכְרָם: כמו (ויקרא כ ג): ואני אתן את פני באיש ההוא והכרתי אתו.

(יח) צָעֲקוּ וַיהוָה שָׁמֵעַ וּמִכָּל צָרוֹתָם הִצִּילָם: טעמו אל הצדיקים שזכר, לא בעשי רע הדבק בו. וכן: ואף לאמתך תעשה כן (דברים טו יז); ואם שלש אלה לא יעשה לה (שמות כא יא).

(יט) קָרוֹב יְהוָה לְנִשְׁבְּרֵי לֵב לשמוע לצעקתם ותפלתם.

וְאֶת דַּכְּאֵי רוּחַ יוֹשִׁיעַ: כפל ענין במלות שונות.

(כ) רַבּוֹת רָעוֹת צַדִּיק כי פעמים רבות ינסה האל את הצדיק לטובתו, ולהראות צדקתו לבני אדם כי לא ימוש לבו ולא יטה מדרך אמת מפני הצרה.

וּמִכֻּלָּם יַצִּילֶנּוּ יְהוָה: שלא יכשל באחת מהן, כמו שאמר (משלי כד טז): כי שבע יפול צדיק וקם ורשעים יכשלו ברעה.

(כא) שֹׁמֵר כָּל עַצְמוֹתָיו אַחַת מֵהֵנָּה לֹא נִשְׁבָּרָה: כי העצמות מעמידי הגוף ויסודו. נשברה מלעיל והוא כפעל עבר; רוח נשברה (מזמור נא יט) מלרע והוא כפעל עומד.

(כב) תְּמוֹתֵת רָשָׁע רָעָה הרעה שחושב הרשע לעשות לצדיק, אותה רעה תמיתהו כמו שאמר (מזמור ז טז): ויפל בשחת יפעל.

וְשֹׂנְאֵי צַדִּיק יֶאְשָׁמוּ: יאשמו האל"ף בשב"א לבדו והיא נקראת בתנועה קלה. וענינו מן שממה; וכן (הושע יד א): תאשם שמרון. ואשם ושמם בענין אחד.

(כג) פּוֹדֶה יְהוָה נֶפֶשׁ עֲבָדָיו הרשעים חושבים עליהם רעה והאל פודה אותם מידם. ואמר: נפש, כי הם חושבים עליהם לקחת נפשותם.

וְלֹא יֶאְשְׁמוּ כָּל הַחוֹסִים בּוֹ: הרשעים יאשמו ולא כל החוסים בו. יאשמו האל"ף*) בשב"א והשי"ן בשב"א; הראשון נח והשני נע.

מזמור לה

(א) לְדָוִד רִיבָה יְהוָה אֶת יְרִיבַי גם זה המזמור אמר בברחו מפני שאול. ריבה מלרע צוי מבנין הפעיל; ומשפטו: הריבה. יריבי היו"ד נוספת כיו"ד יקום, יבול; וענינו מריבי. והוא תאר. וכן: (ישעיהו מט כה): ואת יריבך אנכי אריב.

לְחַם אֶת לֹחֲמָי: כפל הענין במלות שונות.

---

*) לפנינו האל"ף בלא שב"א.

(ב) **הַחֲזֵק מָגֵן וְצִנָּה וְקוּמָה בְּעֶזְרָתִי:** דרך משל כאדם האוחז כלי מלחמה בידו להלחם. החזק ענינו אחוז בחזקה ובזריזות; וכן (בראשית כא יח): והחזיקי את ידך בו. ויבא בקשר בי״ת ובלא בי״ת; והוא לשון אחיזה. וקומה מלעיל, ואין כמוהו בספר מלעיל.

(ג) **וְהָרֵק חֲנִית** ענין שליפה למלחמה. וכן (יחזקאל ה יב): וחרב אריק אחריהם. **וּסְגֹר לִקְרַאת רֹדְפָי** וסגר שם כלי מכלי המלחמה. ויש מפרשים אותו כמשמעו ענין סגירה (רשי ואבן עזרא), כלומר: סגר הדרך לקראתם ברדפם אחרי שלא ישיגוני.

אֱמֹר לְנַפְשִׁי כי הם מבקשים לקחת נפשי כמו שאמר (פסוק ד): **מבקשי נפשי**; ואתה בשר **לנפשי ויאמר** לה: אל תפחדי כי **יְשֻׁעָתֵךְ אָנִי:** והענין שיבא חזק בלבו; הפך: והבאתי מרך בלבבם (ויקרא כו לו).

(ד) **יֵבֹשׁוּ וְיִכָּלְמוּ מְבַקְשֵׁי נַפְשִׁי** מגבורתם ומתקותם.

יִסֹּגוּ אָחוֹר ישובו **אחור**. וכן (מזמור מד יט): לא נסוג אחור לבנו. אמר: כשתבא לקראתם בחרב ובחנית הם ישובו **אחור** מלרדוף אחרי.

וְיַחְפְּרוּ חֹשְׁבֵי רָעָתִי: יבושו שחשבו לעשות לי רעה ולא יכולו.

(ה) **יִהְיוּ כְּמֹץ לִפְנֵי רוּחַ** המוץ הוא התבן הדק והוא נדף לפני הרוח.

וּמַלְאַךְ יְהוָה דּוֹחֶה: כי המוץ פעמים יהיה לו מעמד לפני הרוח, כשימצא גדר או דבר שיעמידנו; אבל הם לא יהיה להם מעמד, כי **מלאך** יי׳ **ידחה** אותם.

(ו) **יְהִי דַרְכָּם חֹשֶׁךְ וַחֲלַקְלַקּוֹת** שתים רעות; והשלישית:

וּמַלְאַךְ יְהוָה רֹדְפָם: כי ההולך בחשך יכשל באבן ובמכשול הדרך ויפול. וכן ההולך **בחלקלקות** תמעדנה רגליו ויפול. ועם כל זה יוכל לילך בנחת ואולי ימלט; אבל אם אחר רודף אחריו, יצטרך לו ללכת במרוצה ועל כל פנים יפול.

(ז) **כִּי חִנָּם** יש מפרשים **כי חנם:** על לא חמס בכפי.

טָמְנוּ לִי שַׁחַת רִשְׁתָּם רצונו לומר: **שחת ברשתם**; כלומר: שחפרו בור וכסו וטמנו פיו **ברשת** כדי שאעבור עליו ולא ארגיש ואפול לתוכו, כמו שעשו הצידים כשירצו לצוד חיות השדה שעושים בארות בארות בשדות וביערים ומכסים אותם **ברשתות** ועפר שלא ירגישו החיות מן הבור ויפלו לתוכם כשיעברו עליהם.

חִנָּם חָפְרוּ על לא חמס בכפי חפרו **השחת** וטמנו **הרשת** עם עפר כמו שפרשתי.

לְנַפְשִׁי: כמו לגופי. והנכון **כי חנם:** איננו מקלם בחנם, אבל הם לדפוני **חנם וטמנו לי רשתם** ללכדני. ופרוש **שחת ורשתם:** כי שני דברים הם כי **השחת** היא חפירה כמו (מזמור צד יג): עד יכרה לרשע שחת; וכן (יחזקאל יט ד): בשחתם נתפש; וכן יקרא הקבר **שחת** שהוא חפירה. ופרוש **השחת והרשת: בחנם טמנו לי הרשת** שאהיה נלכד בה **יחפרו לנפשי השחת** שאפול בו. ויש לפרש גם כן **שחת** כמו **רשת**. וכן (איכה ד כ): נלכד בשחיתותם; ובדברי רבותינו, זכרם לברכה (בבלי בבא קמא קיז א): ההיא שתא*) דהוו קא מינצו עלה בתרי; ושתא רצונם

*) לפנינו הנסחא בתלמוד: ההוא שותא דהוו מנצו עלה בי תרי.

לומר: שיחתא, כי מנהגם להסתיר אותיות הגרון. וכן אמרו (בבלי בבא בתרא לט א): לא תפוק לבו שותא שהוא כמו שעותא; תרגום ויספר (בראשית כד סו ובכל מקום): ואשתעי. וסמיכות **שחת לרשתם** לרב השתדלותם ללכדו. וכן בזאת הכוונה מטיט היון (מזמור מ ג); אדמת עפר (דניאל יב ב). ואחר כן אמר: **חפרו לנפשי**, שחפרו לי חפירה שאפול בה. והענין: כי בכל לב שיוכלו לחשוב תחבולות ולהתעולל עלילות ללכדני עשו כן.

(ח) **תְּבוֹאֵהוּ שׁוֹאָה** כנוי היחיד כנגד כל אחד מאויביו, או כנגד שאול.

לֹא יֵדָע לא ירגיש בה עד שתבואהו כדי שלא יוכל להמלט ממנה.

וְרִשְׁתּוֹ אֲשֶׁר טָמַן תִּלְכְּדוֹ בְּשׁוֹאָה יִפָּל בָּהּ: ברשת שטמן לי. וענין **שואה** כמו מהומה הבאה פתאום; וכן: ומשאת רשעים כי תבא (משלי ג כה).

(ט) **וְנַפְשִׁי תָּגִיל בַּיהוָֹה** כשינקום לי מאויבי ויגיל **נפשי** מהם שחשבו לקחתה **תגיל ביי'.**

תָּשִׂישׂ בִּישׁוּעָתוֹ: שהושיעה מידם.

(י) **כָּל** זה איננו חטוף כחבריו אלא נקרא בקמ"ץ רחב, כמו כל אחי רש שנאהו (שם יט ז). והשאר שהם נקודים קמ"ץ הם חטו"פים כלם זולתי אלו השנים.

עַצְמוֹתַי וזכר **העצמות** במקום הגוף, כי העצמות מעמידי הגוף ויסודו.

תֹּאמַרְנָה יְהוָֹה מִי כָמוֹךָ אמר: כי הנפש והגוף יודו לך שהצלתם. והודאת הגוף דרך משל, כמו לבי ובשרי ירננו אל אל חי (מזמור פד ג). או פרוש **עצמותי:** הזדעזע אברי הגוף*) בכונת התפלה וההודאה וכאלו הם ישבחו. או פרוש **כל עצמותי:** כי מתכונת יצירת אברי הגוף ישבח האדם הבורא בהם, וכאלו הם ישבחו. וכן פרשו אותו החכם רבנו בחיי**) נח עדן, והרב החכם הגדול רבינו משה***) בן רבנו מימון, זכר צדיק לברכה. וטוב הוא הפרוש, אבל איננו נופל בענין הפסוק.

מַצִּיל שתציל

עָנִי מֵחָזָק מִמֶּנּוּ שהצלת אותי מאויבי שהיו חזקים ממני ובדרש (בראשית רבה נד: שוחר טוב בשנוי קצת לשון ושלא במקומו: על מזמור לד כג): **מציל עני מחזק ממנו**

וְעָנִי וְאֶבְיוֹן מִגֹּזְלוֹ: יצר טוב מיצר רע; וכי יש גזלן גדול מזה?

(יא) **יְקוּמוּן עֵדֵי חָמָס אֲשֶׁר לֹא יָדַעְתִּי יִשְׁאָלוּנִי:** היו לו בישראל שונאים, והיה בהם מי ששאל ממנו ממון בעד שקר. ואף על פי שלא מצאנו זה בספר שמואל, הנה ראינו שזכר זה החמס בין התלונות שהיו לו על שונאיו.

(יב) **יְשַׁלְּמוּנִי רָעָה תַּחַת טוֹבָה** שישאלו ממני ממון שלא ידעתי ומעולם שהיה להם אצלי דבר; ואני עשיתי עם אלה האנשים טובה, והם ישלמוני רעה.

שְׁכוֹל לְנַפְשִׁי: והדבר הזה כמות לנפשי. או פרושו: יקחו ממני בחמס ויבקשו לקחת נפשי ויסובבו לה שכול אם יוכלו ללכדה.

(יג) **וַאֲנִי בַּחֲלוֹתָם לְבוּשִׁי שָׂק עִנֵּיתִי בַצּוֹם נַפְשִׁי** מספר הטובה שהיה הוא

---

*) ראה כוזרי ב עט. **) חובות הלבבות ב ה. ***) מורה הנבוכים א סד.

מבקש ועושה להם. אמר: אם היה אחד מהם חולה הייתי כואב ודואג ולובש שק ומתענה בעבורו שירפאהו האל

וּתְפִלָּתִי שהייתי מתפלל עליהם

עַל חֵיקִי תָשׁוּב: כלומר, הטוב שהייתי מבקש עליהם יבוא עלי! שלא יחשב אדם כי בנראה הייתי עושה זה ומראה עצמי דואג עליהם, אבל בנסתר הייתי מתפלל עליהם בהפך ומבקש רעתם. על כן אמר **ותפלתי על חיקי תשוב**. ומה שאמר **עניתי בצום נפשי**, וב״ת **בצום** פתוח״ה, כלומר **בצום** הידוע, והוא היום שיתענו בו קרובי החולה, גם אני **עניתי נפשי** עמהם, כאלו היה **אחי** וקרובי.

(יד) **כְּרֵעַ כְּאָח לִי הִתְהַלָּכְתִּי** כן הייתי מתהלך **קדר** על מי שהיה **חולה** מהם כמו שעושה הרע על **רעו והאח** על **אחיו**

כַּאֲבֶל אֵם קֹדֵר שַׁחוֹתִי: או כמו שמתאבל הבן על **אמו** שמתה. ואמר **אם**, ולא אב, כי יותר כואב אדם על **אמו** שסבלה ממנו בבטנה והיניקתו וגמלתו וטפחתו עד שגדל; ואף אחר שגדל, **האם** היא מלויה בבית ומכינה לבן לצרכו במאכל ובמשתה: כן **שחותי** **והתהלכתי קדר**, כי **האבל** והמצטער הולך שחוח. וטעם **קדר** כי מפני היגון והאנחה יכום זוהר פני אדם כי יתקדרו פניו. או אמר **קדר** על המלבוש, כי האבל לובש שחורים. ולדברי אבי, זכרו לברכה, פרש: **כאבל אם** כמו התינוק שמתה אמו ואין לו מינקת שהוא קודר.

(טו) **וּבְצַלְעִי שָׂמְחוּ** אני דאגתי לחליים והם **שמחו** לחליי **ובצלעי** כשהייתי **צולע** מכאב אברי

וְנֶאֱסָפוּ היו **נאספים** לספר עלי **ולשמוח** זה עם זה בחליי.

נֶאֶסְפוּ עָלַי נֵכִים אנשים פחותים: וכן: בני נבל גם בני בלי שם נכאו מן הארץ (איוב ל ח), כלומר שהם **נכים** ודחופים מפחיתותם. ופרוש

וְלֹא יָדַעְתִּי לא ידעתי למה **נאספו עלי** לשמוח לצרתי, כי אני לא גמלתי להם רעה.

קָרְעוּ וְלֹא דָמּוּ: **קרעו** פיהם מרב השחוק **ולא** שתקו משחקם עלי. או יצא לשון הקריעה בענין הפתיחה בזה הדרך. כמו: תקרעי בפוך עיניך (ירמיהו ד ל); וכן: וקרע לו חלוני (שם כב יד). ויש מפרשים: כשידברו רעות בי כאלו קרעו בשרי. ולדברי אבי, זכרו לברכה, פרש: **קרעו** מה שלא יכלו לתפור אם יתחרטו; וכן הוא דרך משל במעשים ובדברים רעים.

(טז) **בְּחַנְפֵי לַעֲגֵי מָעוֹג** סמוך על סמוך כמו: נהרי נחלי דבש וחמאה (איוב כ יז); את מספר מפקד העם (שמואל ב כד ט); חכמי יעצי פרעה (ישעיהו יט יא); ושפני טמוני חול (דברים לג יט); ופרושו: אנשים **חנפים** ו**לועגים**, מתעסקים בדברים בטלים. פרוש **מעוג**: שיחה בטלה. ודומה לו בדברי רבותינו, זכרם לברכה (בבלי סנהדרין קא ב): ובגבולין ובלשון עגה. וב״ת **בחנפי** כמו עם; וכן: בך צרינו ננגח (מזמור מד ו). ופרושו: אלה **הנכים יאספו** עם **חנפים** ואנשי **לעג** ישחקו ויחרקו **עלי שנימו**. והמפרשים (מנחם ואחרים) פרשו **מעוג**: לשון עגה; וכן: אם יש לי מעוג

(מלכים א יז יב). ורצונו לומר: האנשים המתענגים ובעלי התאוות. או פרושו: על דרך משל יקרא העצה הרעה והמעשה הרע מעוג, כמו: אפרים היה עגה בלי הפוכה (הושע ז ח); וכן: מלוש בצק עד חמצתו (שם ד).

חָרֹק עָלַי שִׁנֵּימוֹ: חרק מקור; וענינו: שיוה, שמחרק אדם שניו בראותו נקמה מאויביו; וכן: ויחרקו שן (איכה ב טז).

(יז) אֲדֹנָי כַּמָּה תִּרְאֶה עד כמה תראה בעניי ובצערי ותחש, כאלו אומר: עד מתי תראה בעניי ובצערי. וכן: כמה נר רשעים ידעך (איוב כא יז).

הָשִׁיבָה נַפְשִׁי מִשֹּׁאֵיהֶם כמו שאמר (מזמור סח כג): אמר אדני מבשן אשיב אשיב ממצלות ים, שהוא בענין הצלה. ופרוש משאיהם: משאונם וממהומתם. ומשאיהם, לשון רבים; והאחד שאה, במשקל יורה ומלקוש (דברים יא יד).

מִכְּפִירִים שהם כמו הכפירים הטורפים. ופרוש

יְחִידָתִי: נפשי; וכן פרשנו למעלה (מזמור כב כא).

(יח) אוֹדְךָ בְּקָהָל רָב כשתצילני מהכפירים.

בְּעַם עָצוּם אֲהַלְלֶךָּ: בקהל רב, ובעם עצום בהיות כל ישראל כאחד.

(יט) אַל יִשְׂמְחוּ לִי אֹיְבַי אל ישמחו בעבורי עוד, כי הרבה שמחו עלי עד עתה איבי

שֶׁקֶר בסגו"ל ובאתנ"ח; וכן עצמו מצמיתי איבי שקר (מזמור סט ה). ופרושו: שהם שונאים אותי בחנם, כמו שאמר:

שֹׂנְאַי חִנָּם וכן: אך לשקר שמרתי (שמואל א כה כא), רצונו לומר: בחנם.

יִקְרְצוּ עָיִן: יקרצו עין זה לזה בלעגם עלי. וקריצת עין הוא כדמות העינים ללעג ולבוז. וכן בענין הזה בשפתים: קרץ שפתיו (משלי טז ל); וכן: קורץ בעינו מולל ברגלו מורה באצבעותיו (שם ו יג).

(כ) כִּי לֹא שָׁלוֹם יְדַבֵּרוּ כמו: ולא יכלו דברו לשלם (בראשית לז ד).

וְעַל רִגְעֵי אֶרֶץ דִּבְרֵי מִרְמוֹת יַחֲשֹׁבוּן: ארץ בסגו"ל ובאתנ"ח; והם ארבעה במקרא *). ויש מפרשים (דונש, רשי, רבי משה הכהן גקטילא ואחרים): רגעי מן רגע הים (ירמיהו לא לה) שהוא ענין בקיעה; כן רגעי ארץ בקיעי ארץ, כלומר במקומות נסתרים; ואיננו נכון. כי למחשבה אין צריך מקום נסתר, אלא לדבור או למעשה. ויש מפרשים (רשי וגם כן אחרים): רגעי ארץ מענין מרגוע, שהוא ענין מנוחה; ופרוש רגעי ארץ: ענוי ארץ. וקראם כן לפי שהענוים הם רפים ודעתם נוחה. ויש לפרש עוד רגעי ארץ: הדשנים והשאננים שהם במרגוע ונחת. ופרוש ועל: כמו ועם; וכן: ויבאו האנשים על הנשים (שמות לה כב). ופרושו: אלו החנפים והלועגים עם אלה הדשנים והשאננים הרשעים יחשבון דברי מרמות עלי; והם בנחת ואני בגולה ובצרה.

(כא) וַיַּרְחִיבוּ עָלַי פִּיהֶם בשחוק ובדבור כשראו אותי גולה ממקום למקום.

---

*) (במקרא?); ואלה הם דברי המסרת: ד' פתחין באתנחתא; ופתחי"ן בלשן בעלי המסרת והבאים אחריהם מאות בשנים, הם: סגולי"ם.

אָמְרוּ הֶאָח הֶאָח רָאֲתָה עֵינֵנוּ: כלומר ראתה עיננו בו מה שדמינו ורצינו. וכן: ובאיבי ראתה עיני (מזמור נד ט). האח שמחה; והכפל לרב השמחה. וכן: יען אשר אמרה צר על ירושלם האח (יחזקאל כו ב).

(כב) רָאִיתָה יְהוָֹה אַל תֶּחֱרַשׁ אל תשתוק לצעקתי ואל תעשה עצמך כחרש, אלא ענני והושיעני כי אתה ראיתה לעגם ודבורם עלי.

אֲדֹנָי אַל תִּרְחַק מִמֶּנִּי:

(כג) הָעִירָה וְהָקִיצָה לְמִשְׁפָּטִי אֱלֹהַי וַאדֹנָי לְרִיבִי: כפל ענין במלות שונות לחזק. ורצונו לומר: שלא תהיה כישן עוד, וקח משפטי וריבי מהם, כי אתה אלהי, ואין לי שופט אחר, שאתה אדני, והאדון ידרוש משפט עבדו.

(כד) שָׁפְטֵנִי כְצִדְקְךָ יְהוָֹה אֱלֹהָי קח משפטי מהם בצדקתך ובישרך, כי אתה יודע כי אתי האמת ועמם העול והחמס.

וְאַל יִשְׂמְחוּ לִי: אל ישמחו עוד לי.

(כה) אַל יֹאמְרוּ בְלִבָּם אפילו בלבם לא יוכלו לשמוח עלי ולאמר

הֶאָח נַפְשֵׁנוּ כלומר שמחנו נפשנו.

אַל יֹאמְרוּ ולא יאמרו, כמו שאומרים עתה:

בִּלַּעֲנוּהוּ: ושחתנו אותו.

(כו) יֵבֹשׁוּ וְיַחְפְּרוּ יַחְדָּו שְׂמֵחֵי רָעָתִי יִלְבְּשׁוּ בֹשֶׁת וּכְלִמָּה יבשו ויחפרו הכפל לחזק. ואמר: כמו שנאספו יחד עלי לשמוח כך יבשו יחדו מתקותם

הַמַּגְדִּילִים עָלָי: פיהם, כמו שאמר: וירחיבו עלי פיהם.

(כז) יָרֹנּוּ וְיִשְׂמְחוּ חֲפֵצֵי צִדְקִי הם יבשו ויחפרו שהם שמחי רעתי; וחפצי צדקי ירנו וישמחו. ופרוש צדקי: ישרי, ומה שראוי לי.

וְיֹאמְרוּ תָמִיד הם ישבחו תמיד האל עלי ויאמרו:

יִגְדַּל יְהוָֹה הֶחָפֵץ שְׁלוֹם עַבְדּוֹ: הוא דוד שרצה בשלומו והצילהו משונאיו.

(כח) וּלְשׁוֹנִי תֶּהְגֶּה צִדְקֶךָ הם ישבחו לאל עלי, וכל שכן לשוני שהיא ראויה שתהגה צדקך.

כָּל הַיּוֹם תְּהִלָּתֶךָ: כמו שהם יאמרו תמיד תהלתך.

מזמור לו

(א) לַמְנַצֵּחַ לְעֶבֶד יְהוָֹה לְדָוִד: לפי שמדבר ברשע שדעתו שאין לו אדון שיענישהו על הרע שעושה, לפיכך אמר: לעבד יי', כי הוא עצת רשעים רחקה ממנו, והוא עבד יי' באמת, ויודע שיש לו אדון גומל האדם על הטוב והרע.

(ב) נְאֻם פֶּשַׁע לָרָשָׁע בְּקֶרֶב לִבִּי אני אומר בקרב לבי כי הפשע, והוא יצר הרע, אומר לרשע עשה מה שתרצה. וקראו פשע כמו שקראו חטאת: לפתח חטאת רבץ (בראשית ד ז).

אֵין פַּחַד אֱלֹהִים לְנֶגֶד עֵינָיו: כלומר אין דבר לנגד עיניך שתפחד ממנו.

(ג) כִּי הֶחֱלִיק אֵלָיו בְּעֵינָיו מחליק אליו בעיניו ומיפה לו המעשה.

לִמְצֹא עֲוֹנוֹ למצא יפתנו לחפש המעשה הרע עד שימלאנו, כמו: לך מלא את החצים (שמואל א כ כא).

לִשְׂנֹא: מרוב התמדתו יקוץ בעברה וישנאנה. ויש לומר: יפתנו למצא עונו לשנא להפך, והוא הדרך הטוב. וכן: כי את יי׳ עזבו לשמר (הושע ד י), שפרושו: לשמר דרכי אלהים אחרים. ובדרש (שוחר טוב בשנוים): הרשעים מסתכלים בעיניהם, ומחפשים בידיהם, ומהרהרים בלבם למצא איזה עון שהקדוש, ברוך הוא שונא, שיעשוהו. וכן הוא אומר (דברים יב לא): כי כל תועבת יי׳ אשר שנא עשו לאלהיהם.

(ד) דִּבְרֵי פִיו אָוֶן וּמִרְמָה כי אם ידבר טוב בפיו, און ומרמה הוא כי בלבו הוא חושב לרע.

חָדַל לְהַשְׂכִּיל לקחת מוסר להשכיל לבו.

לְהֵיטִיב: ולהיטיב דרכו.

(ה) אָוֶן יַחְשֹׁב עַל מִשְׁכָּבוֹ בלילה יחשב להרע, כי המטה היא מקום המחשבה בעוד האדם ער, כי איננו פונה לשום עסק. וביום

יִתְיַצֵּב עַל דֶּרֶךְ לֹא טוֹב לעשות רע. ואמר: לא טוב כדרך הלשון, כמו: אשר לא טהרה (בראשית ז ב). כי לא טהור (שמואל א כ כו): וכן: ההלכים הדרך לא טוב (ישעיהו סה ב) ואשר לא טוב עשה בתוך עמיו (יחזקאל יח יח). ומאזני מרמה לא טוב (משלי כ כג); והדומים להם; או אמר כן כדי שלא יאמר רע שני פעמים סמוכים. או פרושו: כי אין בדרכו בשום צד טוב, כי כלו רע.

רָע לֹא יִמְאָס: בכל עת אוהב להרע, ואין עת שימאס הרע מלעשותו.

(ו) יְהוָה בְּהַשָּׁמַיִם עם ה"א הידיעה כמשפט וחסרוה ברוב להקל. ופרוש בהשמים: עד השמים; וכן: בלא יוכלו יגעו בלבשיהם (איכה ד יד). ואפשר שיהיה כמוהם ושלח את השעיר במדבר (ויקרא טז כב): כמו עד המדבר.

חַסְדֶּךָ יחסד האל ואמונתו לעולם. כי האמונה הוא קיום המין שלא יהרס, כי אם יאבדו האישים שהם הפרטים החקרים המין קים לעולם. וכן הוא אומר (ישעיהו מה יח): לא תהו בראה, לשבת יצרה. וכן כתוב (מזמור קיט צ): לדר ודר אמונתך כוננת ארץ ותעמד; והארץ לעולם עמדת (קהלת א ד). והחסד הוא הזמנת קיום העולם, שמזמין לכל חי טרפו בדרך הקרוב אליו בלי יגיעה רבה, כי לא יוכל לקים ביגיעה רבה ותהיה האמונה קימת. אבל החסד שהוא יתרון להיות הטוב ההוא הזמנה לקיום העולם כמו שאמר (מזמור קד יד): מצמיח חציר לבהמה; המצמיח הרים חציר (שם קמז ח), שההרים הם מקום הבהמות המדבריות, ושם הוא מצמיח להן מאכלן. וכן אמר (שם קד י יא): המשלח מעינים בנחלים בין הרים יהלכון, ישקו כל חיתו שדי, שמזמין להן מאכל ומשקה במקומן; וזהו חסד האל על הברואים. ועוד מהזמנת קיום העולם כי מה שצריך יותר לקיום העולם מזומן יותר, כי המשקים הם יותר צריכים להתמדת החיים מן המאכלים, לפיכך המים נמצאים

בהזונתם יותר מן המאכל ובלא מלאכה ותקון; והאויר יותר צריך לכל חי מהמאכל והמשקה לפיכך נמצא יותר, כי לא יעמוד חי בלתו אפילו שעה אחת. ואמר דוד כשספר מעשה הרשע ומחשבתו: גדולים חסדי יי' עם בריותיו, שאפילו הכופרים בו שהזכיר למעלה, יזמין להם מחיתם וטרפם עד העולם. ואמר:

אֱמוּנָתְךָ עַד שְׁחָקִים: כי **חסד** האל, יתברך, גדול **עד לשמים** ובן **אמונתי** כי **שמים ושחקים** אחד הוא. וכן מנהג הלשון לשנות המלות במקום שיבא הכפל. וכן אמר בפסוק אחר בהגדילו החסד והאמת (מזמור נז יא): כי גדל עד שמים חסדך, ועד שחקים אמתך. ובהפליגו יותר אמר (שם קח ה): כי גדול מעל שמים חסדך. ופרוש **עד שחקים**: כמו מן הארץ עד לשמים. וכן אמר (שם קג יא): כי כגבה שמים על הארץ גבר חסדו על יראיו.

(ז) **צִדְקָתְךָ כְּהַרְרֵי אֵל** כהררי אל ההרים הגבוהים. וכן מנהג הלשון כשרוצה להגדיל הדבר סומך אותו אל האל, כמו עיר גדולה לאלהים (יונה ג ג); ותהי לחרדת אלהים (שמואל א יד טו): מאפליה (ירמיהו ב לא); שלהבתיה (שיר ח ו); וענפיה ארזי אל (מזמור פ יא). ואמר: **צדקתך כהררי אל** לפי שאמר: **יי' בהשמים חסדך.** אמר: אף על פי שחסדך גדול לכל לטובים ולרעים אתה מבדיל ביניהם בעת אשר תראה ותגדיל **צדקתך** לטובים **כהררים** הגבהים והגדולים כן גדולה **צדקתך** לטובים.

מִשְׁפָּטֶיךָ תְּהוֹם רַבָּה ותגדיל **משפטיך** לרשעים כשתראה עת שתביאם **במשפטים** תשקיעם עד **תהום רבה** שלא יצאו משם לעולם. המשיל הטובה להרים שהוא מקום המשגב והמפלט מן האויב, כן טובת האל, יתברך, וישועתו, כמו שאמר (משלי יח י): מגדל עז שם יי'; סלעי ומצ(ו)דתי (שמואל ב כב ב; מזמור יח ג); העמדתה להררי עז (שם ל ח): עד שלא יוכלו בני אדם להסירה מן הטובים ולגזלה מהם. והמשיל הרעה **לתהום רבה** שהוא מקום האבדון שלא יוכל אדם ממנו כמו שאמר (שם סט ב ג): כי באו מים עד נפש; טבעתי ביון מצולה ואין מעמד באתי במעמקי מים. ואמר:

אָדָם וּבְהֵמָה תוֹשִׁיעַ יְהוָה: כלומר אף על פי שאתה מבדיל בין הטובים ובין הרעים בעולם הזה בהשגחתך על הטובים לטובה ועל הרעים לרעה כל אחד לפי מעשיו, פעמים שאתה נותן טובתך לרשע **ותושיע** אותו מצרה. ואומר אני: כי אותו החסד שאתה עושה עם הרשע שהוא כיפר בך הוא כמו החסד שאתה עושה עם הבהמה שאיננה מכירה בחסדך, ואתה נותן לה צרכה וזהו: **אדם ובהמה תושיע יי'**. כי הרשע, או הכסיל, הוא כבהמה בצורת **אדם**, והוא כצורת הבהמה אל צורת האדם הטוב. והחכם רבי אברהם בן עזרא פרש טעם **אדם ובהמה תושיע יי'**: שהוא ישפוט כל מרגים, על דרך מיד כל חיה אדרשנו (בראשית ט ה). ורבותינו דרשו (בבלי ערכין ח ב בקצת שנוי): אלמלא **צדקתך כהררי אל** מי יוכל לעמוד מפני **משפטיך** שהם **כתהומות רבה**. ועוד בדבריהם (חולין סג א): ר' יוחנן בן נורי*) כי הוה חזי שלך הוה אמר: **משפטיך תהום רבה**; כי הוה חזי נמלה אמר: **צדקתך כהררי אל.**

*) אמר שלמה הקטן: לפנינו בתלמוד: ר' יוחנן סתם.

(ח) **מַה יָּקָר חַסְדְּךָ אֱלֹהִים** אמר: החסד שתשוה בו לפעמים הטובים והרעים הוא בעולם הזה אבל בחסד העולם הבא לא יהיה לרעים חלק בו אלא כלו לטובים. והחסד ההוא יקר ונכבד מחסד העולם הזה, שהוא ע״ז עובר; ואותו החסד הוא הטוב הקים והנצחי. וזהו שאמר: **מה יקר חסדך**. ומלת **מה** היא להגדלה כמו: מה רב טובך אשר צפנת ליראיך (מזמור לא כ). לחסד העולם הזה אומר (מזמור נז יא): עד שמים חסדך; אבל חסד העולם הבא אין לו שיעור, כמו שאמר הנביא (ישעיהו סד ג): עין לא ראתה אלהים זולתך.

וּבְנֵי אָדָם בְּצֵל כְּנָפֶיךָ יֶחֱסָיוּן: בעולם הבא **יחסיון בצל כנפיך** אותם שהם **בני אדם** באמת, לא אותם שהם **כבהמה** כמו שזכר; כי אותם יש להם לפעמים טובה בעולם הזה, אבל לעולם הבא לא. לפיכך אמר: **אלהים**, שענינו שופט, כי שם יגיע לכל אחד ואחד כמשפטו.

(ט) **יִרְוְיֻן מִדֶּשֶׁן בֵּיתֶךָ** כל זה לעולם הבא, ולעולם הנשמות והמלאכים. והוא **בית** יי׳ כמו שנקרא היכל יי׳, והר קדשו, והר יי׳, ונועם יי׳, כמו שפרשנו (מזמור יא ד; טו א; כז ד). והדשן והעדן השגת ידיעת האל, יתברך. והיא הטובה שאין אחריה רעה, והשבע שאין אחריו רעב וצמא. וטעם

וְנַחַל עֲדָנֶיךָ שיהיו העדנים לרוב כמו מי הנחל. וטעם

תַשְׁקֵם: שאתה תעזרם בידיעה.

(י) **כִּי עִמְּךָ מְקוֹר חַיִּים** כמו מי המקור שלא יפסקו כמו שפוסקים המים המכונסים; כן חיי העולם הבא בלא הפסק, והם **חיים** שאין אחריהם מיתה, **והאור** שאין אחריו חשך; וזהו:

בְּאוֹרְךָ נִרְאֶה אוֹר:

(יא) **מְשֹׁךְ חַסְדְּךָ לְיֹדְעֶיךָ וְצִדְקָתְךָ לְיִשְׁרֵי לֵב**: **משך חסדך** המשיכה כענין הנטיה כמו ויט אליו חסד (בראשית לט כא); וכן משכתיך חסד (ירמיהו לא ג). אמר: הטה **לידעיך חסד** בעולם הזה שיוכלו להתעסק בחכמה ובמצות שלא יהיה להם מונע מעסקי העולם הזה. או יהיה פרוש הפסוק לעולם הבא; **וידעיך**: הם החכמים שמתעסקים בתורה ובמצות ובחכמת אלהות הבורא כפי כחם; **ויישרי לב**: הם ההולכים בתם **לב** ובישר, מתעסקים בתורה ובמצות, אלא שלא הגיעו לחכמת האלהות לדעת הבורא, רק מדרך הקבלה. ובקש מהאל שימשיך **חסדו**, שהוא יתרון הטובה בעולם הבא **לידעיו וצדקתו** היא הטובה הראויה **לישרי לב**.

(יב) **אַל תְּבוֹאֵנִי** **אל תבוא** לי; וכן תבואהו שואה (מזמור לה ח): תבוא לו. בקש: לא **תבוא** לי

רֶגֶל גַּאֲוָה רגל האויבים הבאים **בגאוה** לטרדני במלחמה, ולא אהיה פנוי לעבודת האל.

וְיַד רְשָׁעִים אַל תְּנִדֵנִי: ממקומי שאני מתבודד בו לדעת דרכיך. וזכר **הרגל** והיד, כי היו באים ברגלם ונלחמים בידם.

(יג) **שָׁם נָפְלוּ פֹּעֲלֵי אָוֶן** **נפלו** עבר במקום עתיד כמנהג הנבואות ודברי רוח הקדש; ופרושו: במקומם יפלו, שלא יהיה להם כח לבוא בארצנו ולהלחם עלינו.

דחו וְלֹא יָכְלוּ קוּם: תהיה להם דחיה ונפילה שלא תהיה להם תקומה ממנה עוד, הפך הצדיק שנאמר בו (משלי כד טז): כי שבע יפול צדיק וקם. ומלת **דחו** מלרע הרבי"ע בחי"ת והוא מבנין שלא נזכר שם פועלו מהדגוש; והוא על משקל כלו תפלות דוד (מזמור עב כ), אלא שאין החי"ת נדגש.

מזמור לז

(א) **לְדָוִד אַל תִּתְחַר בַּמְּרֵעִים** לכל השומע מוסרו אמר: **אל תתחר.** ולפי שזכר מחשבת הרשעים ומעשיהם אמר שלא יפותה אדם להם בראותו הצלחתם כי לא תעמוד כי אחריתם לרע. **אל תתחר** רצונו לומר **אל** תתערב. והוא בשקל תפעל, ושרשו תחר*) מענין ואיך תתחרה את הסוסים (ירמיהו יב ה); ולא מבנינו.

אַל תְּקַנֵּא בְּעֹשֵׂי עַוְלָה: בשתראם שלוים.

(ב) **כִּי כֶחָצִיר מְהֵרָה יִמָּלוּ** ימלו יכרתו; והוא מן הקל ושרשו נמל, והוא פעל עומד. וכן: ימל קצירו (איוב יח טז).

וּכְיֶרֶק דֶּשֶׁא יִבּוֹלוּן: ירק סמוך **לדשא**; וכן: ירק עשב לאכלה (בראשית א ל). כי לא יאכלו הבהמות העקר שבדשא ועשב, אלא הצומח מעל הארץ והוא הירוק והלא שבו. והוא היבש והוא הנובל במהרה; והעקר נשאר בארץ ויצמח אחר זה. והדבר הבלה במהרה נמשל בירוק שבו, כי העקר נשאר ימים רבים.

(ג) **בְּטַח בַּיהוָה וַעֲשֵׂה טוֹב שְׁכָן אֶרֶץ וּרְעֵה אֱמוּנָה:** פירושו הפוך: **עשה טוב ובטח ביי׳. ורעה אמונה ישכן ארץ:** כי הגמול אחר מעשה הטוב. ויש לפרש כל הפסוק במעשה הטוב: אמר בפסוק הזה שלש תכונות האדם בטוב וברע והם הלב והיד והפה, **בטח ביי׳** היא עבודת הלב שיבטח ביי׳ בכל לבו ויבין כי הוא העוזר והמכשיל, לא כמרעים **עשי עולה** שאין בוטחים כי אם בעשרם ובכחם, כמו שהקדים במזמור שקדם (פסוק ב): אין פחד אלהים לנגד עיניו. **ועשה טוב:** הוא מעשה היד שיתן צדקה ויעשה מצות האל. **שכן ארץ ורעה אמונה:** בכל מקום שתשכון תלמד לרבים לעבוד את יי׳ כמו שעשה אברהם, שנאמר (בראשית יג ד): ויקרא שם אברם בשם יי׳. היה מלמד לרבים דרך יי׳. והמלמד בני אדם רעה אותם כמו שאמר (ירמיהו ג טו): ורעו אתכם דעה והשכיל; וכמו שאמר (משלי י כא): שפתי צדיק ירעו רבים. וזה עקר עבודת האל בפה. כי מה שצריך לעצמו בעבודת האל, יתברך, בפה כמו: יחוד השם והתפלות והתשבחות עקרם הוא הלב. ואפילו לא יוציאם בפיו יצא ידי חובתו; אבל ללמוד אחרים לא יתכן זולתי בפה. וא"ו **ורעה אמונה** כוא"ו וישא אברהם את עיניו (בראשית כב ד יג).

(ד) **וְהִתְעַנַּג עַל יְהוָה וְיִתֶּן לְךָ מִשְׁאֲלֹת לִבֶּךָ:** אם תעשה זה שצויתיך **תתענג על** יי׳, כלומר תמצא **תענוג** בו בכל מה שתתאוה והוא **יתן לך משאלת**

---

*) ראה ספר השרשים לרבנו בשרש חרה.

לבך. ובא הלוי (והתענג) במקום אית"ן, כמו: ומת בהר (דברים לב ג) כמו תמות; ושים בסלע קנך (במדבר כד כא) כמו תשים. או פרוש והתענג: שתשמח בעבודתך את יי' ותהיה נהנה בה, והוא יפיק שאלותך.

(ה) גּוֹל עַל יְהוָֹה דַּרְכֶּךָ כל צרכיך השלך וגלגל עליו

וּבְטַח עָלָיו ולא על אחר

וְהוּא יַעֲשֶׂה: כי הוא יעשה וישלים הכל.

(ו) וְהוֹצִיא כָאוֹר צִדְקֶךָ יגלה לעולם צדקך כמו שהאור גלוי לעולם.

וּמִשְׁפָּטֶךָ כַּצָּהֳרָיִם: ועוד כמו הצהרים שהוא חזק האור כן יכירו כל העולם כי בצדק ובמשפט כל דרכיך.

(ז) דּוֹם לַיהוָֹה כמו: הוחיל ליי'; וכן: דמו עד הגיענו אליכם (שמואל א יד ט). וכן:

וְהִתְחוֹלֵל ענין תוחלת משרש חיל, כמו: ויחילו עד בוש (שופטים ג כה); ויחל עוד שבעת ימים (בראשית ח י). ויש מפרשים אותו מענין חיל כיולדה (מזמור מח ז)

לוֹ רצונו לומר: סבול החיל והכאב בעבורו.

אַל תִּתְחַר בְּמַצְלִיחַ דַּרְכּוֹ בְּאִישׁ עֹשֶׂה מְזִמּוֹת: אם תהיה לך צרה ותראה הרשע מצליח דרכו ועשה מחשבותיו, ויזדמנו לו כמו שהוא רוצה, אל תתערב בו ואל תלמד ממעשיו, אלא הוחיל ליי' והוא יוציאך ממצרים.

(ח) הֶרֶף מֵאַף אל תזעף על יי' אם לא יכונו דרכיך כחפצך, כי זהו דרך האויל, כמו שאמר (משלי יט ג): אולת אדם תסלף דרכו ועל יי' יזעף לבו. ומה שאמר:

וַעֲזֹב חֵמָה הוא כפל ענין במלות שונות. והחכם רבי שלמה בן גבירול פרש (תקון מדות הנפש בפתיחה) הרף מאף: הנח מדת הכעס, ועזב חמה: תתחרט על מה שעברה עליך זאת המכה והמדה.

אַל תִּתְחַר אַךְ לְהָרֵעַ: אל תתערב עם הרשעים להרע מעשך כמו המרעים בעבור שתראה הצלחתם. וטעם אך כאלו אמר עשה מה שתעשה; ומה שאמרתי: אך אל תתערב במעשה הרעה. וכן (במדבר יד ט): אך ביי' אל תמרדו.

(ט) כִּי מְרֵעִים יִכָּרֵתוּן אל תבהל הצלחת הרשעים כי יכרתון ואין להם העמדה

וְקֹוֵי יְהוָֹה אך קוי השם יעמדו אחריהם.

הֵמָּה יִירְשׁוּ אָרֶץ: כענין: יכין וצדיק ילבש (איוב כז יז). ומלת וקוי בהכנעת הוא"ו שהיא עי"ן הפעל מן קוה, והיו"ד סמן הרבים; אבל וקוי יי' יחליפו כח (ישעיהו מ לא) בהכנעת היו"ד שהיא במקום עי"ן הפעל והוא"ו למשוך כוא"ו שומרי, ויו"ד הרבים נפלה מהמכתב *).

(י) וְעוֹד מְעַט וְאֵין רָשָׁע תוחיל מעט ולא תראה הרשע.

וְהִתְבּוֹנַנְתָּ עַל מְקוֹמוֹ וְאֵינֶנּוּ: כשתתבונן על מקומו איננו, כלומר שתתבונן היטב אם נשאר לו שורש ועקר לא תמצא לו כי הכל הלך.

*) עין בספר השרשים לרבנו במקומו.

(יא) וַעֲנָוִים יִירְשׁוּ אָרֶץ וענוים שהיו בשפלות בפני הרשעים באבוד רשעים הם יירשו ארץ.
וְהִתְעַנְּגוּ עַל רֹב שָׁלוֹם: כי באבוד הרשעים שלום ושמחה בעולם, כמו שנאמר (משלי יא י): ובאבד רשעים רנה.
(יב) זֹמֵם חשב. חשב
רָשָׁע לעשות רעות
לַצַּדִּיק וְחֹרֵק עָלָיו שִׁנָּיו: וכשיראה שיכול לעשות לו חרק עליו שניו, כלומר כשיכול לומר לו: אכלתיך!
(יג) אֲדֹנָי יִשְׂחַק לוֹ כי הוא יודע מה סופו.
כִּי רָאָה כִּי יָבֹא יוֹמוֹ: כי בהתגאות הרשע על הצדיק אז יבא לו שברו ושברו.
(יד) חֶרֶב פָּתְחוּ רְשָׁעִים וְדָרְכוּ קַשְׁתָּם לְהַפִּיל עָנִי וְאֶבְיוֹן לִטְבוֹחַ יִשְׁרֵי דָרֶךְ: פתחו יש מפרשים (אבן עזרא בשם אחרים): ענין לטישה וחדוד כמו חרב פתוחה (יחזקאל כא לג); והמה פתחות (מזמור נה כב). ויתכן פרושו: הוצאת החרב מתערה, ותקרא פתיחה כמו הוצאת האסור ממאסרו שנקראה בענין פתיחה, כמו: אסיריו לא פתח ביתה (ישעיהו יד יז); יסגור על איש ולא יפתח (איוב יב יד).
(טו) חַרְבָּם תָּבוֹא בְלִבָּם הפך ממה שחשבו, כמו שנאמר על הרשע גם כן (מזמור ז טז): ויפל בשחת יפעל.
וְקַשְּׁתוֹתָם תִּשָּׁבַרְנָה: שלא יזדמן להם כמזימותם כמו שחשבו להרע לעניים ולישרים. והאחד מן קשתותם קשת בשקל שבת, כמו רבה קשת (בראשית כא כ) ופרושו רבה בקשת.
(טז) טוֹב מְעַט לַצַּדִּיק כי הצדיק ישמח במעט שיהיה לו מן העולם הזה ויסתפק בו.
מֵהֲמוֹן רְשָׁעִים רַבִּים: אבל הרשעים ברבות ממונם לא ישמחו בו אבל ישאלו יותר ואינם שבעים לעולם, כמו שאמר (משלי יג כה): צדיק אכל לשבע נפשו ובטן רשעים תחסר. ועוד כי הרבות הממון לרשע לרעתו, כי יתגאה בו על בני אדם עד שיקומו עליו וימיתוהו ויקחו את כל אשר לו. ופרוש המון כמו ממון, כמו (קהלת ה ט): ומי אהב בהמון. או יהיה המון רבוי, והוא כנגד מעט שזכר. ויהיה לפרוש הזה פרוש רבים: גדולים כמו (ירמיהו מא א): ורבי המלך שעניינו גדולים. ולפרוש הראשון יהיה טעם רבים אל הממון שזכר. ואף על פי שהוא לשון יחיד, הנה כמוהו רבים, כמו (אסתר ט כג): וקבל היהודים; (משלי כח א) וצדיקים ככפיר יבטח וזולתם; ופרושו: ככפיר רבים.
(יז) כִּי זְרוֹעוֹת רְשָׁעִים תִּשָּׁבַרְנָה וְסוֹמֵךְ צַדִּיקִים יְהוָֹה: שלא יהיה כח בידם להרע לצדיקים, כי האל, יתברך, סומכם שלא יפלו מחרדת הרשעים.
(יח) יוֹדֵעַ יְהוָֹה יְמֵי תְמִימִים פרוש יודע: מכיר ומשגיח עליהם להאריך ימיהם ומכיר עליהם לטובה. וכן: יודע יי׳ דרך צדיקים (מזמור א ו), כמו שפרשנו. וכן: מה אדם ותדעהו (שם קמד ג); ידעת בצרות נפשי (שם לא ח); והדומים להם,

שפירושם: ההכרה וההשגחה לטובה. וטובם גם כן לא יפסוק אלא לעולם יהיה, וזהו:

וְנַחֲלָתָם לְעוֹלָם תִּהְיֶה: לעולם הבא. ולדברי אבי, זכרו לברכה, פרש כל הפסוק: **לעולם** הבא. והחכם רבי אברהם בן עזרא פרשו: **לעולם** הזה; ופרש **נחלתם:** שינחילו הטוב לבניהם.

(יט) **לֹא יֵבֹשׁוּ בְּעֵת רָעָה** הוא דבר, או מלחמה, או חיה רעה.

וּבִימֵי רְעָבוֹן יִשְׂבָּעוּ: רעבון בשקל פרזון; ובסמוך: ואת רעבון בתיכם (בראשית מב לג).

(כ) **כִּי רְשָׁעִים יֹאבֵדוּ** לפיכך **לא יבשו** התמימים.

וְאֹיְבֵי יְהוָה כִּיקַר כָּרִים כָּלוּ בֶעָשָׁן כָּלוּ: כיקר כרים פרושו: היקר והטוב שבכבשים, והוא החלב שקרב על גבי המזבח, שהוא **כלה** באש והולך לו **בעשן**, כן **איבי** יי׳ יהיו **כלים**. וכפל **כלו** לרוב הכליון. **וכלו** הראשון מלרע, והשני מלעיל לסוף פסוק.

(כא) **לֹוֶה רָשָׁע וְלֹא יְשַׁלֵּם** ספר ממדות **הרשע** המגונות, כי מה שלוה **לא ישלם**, ואין צריך לומר שלא יתן משלו.

וְצַדִּיק חוֹנֵן וְנוֹתֵן: והצדיק בהפך, כי **חונן** לבני אדם **ונותן** להם משלו, ואין צריך לומר כי מה שלוה **ישלם**. ופרוש **חונן ונותן** כמו (איוב יט כא): חנני חנני אתם רעי; אשר חנן אלהים (בראשית לג ה). וכפל המתן במלות שונות להרבות המתן, שנותן פעם אחר פעם כמה ענינים. או פרוש **חונן:** מרחם. ואמר: כי הצדיק יש בו שתי מדות האלה הטובות: הרחמים והנדיבות.

(כב) **כִּי מְבֹרָכָיו** מברכי האל, יתברך. לפי שלמעלה אמר: **יודע** יי׳ **ימי תמימים** אמר: כי **מברכי** האל והם הצדיקים

יִירְשׁוּ אָרֶץ לפי שהם **חוננים** ונותנים ועינם טובה, יוסיף להם האל עושר וכבוד ויברכם. **ויירשו ארץ** כלומר שתהיה העמדה להצלחתם, כמו הירושה שהיא מאב לבן.

וּמְקֻלָּלָיו והם **רשעים** שעינם רעה, ואפילו מה שלוו **לא ישלמו**

יִכָּרֵתוּ: ולא יהיה לעשרם העמדה וקיום, כי הם **מקללי** יי׳, ויאבד עשרם וטובם **ויכרתו** מעולם הזה ומעולם הבא.

(כג) **מֵיְהוָה מִצְעֲדֵי גֶבֶר כּוֹנָנוּ וְדַרְכּוֹ יֶחְפָּץ:** הצדיק שמתגבר במעשיו הטובים על הרשע האל יכון **צעדו** ויחפץ **דרכו**, על דרך, וכל אשר יעשה יצליח (מזמור א ג). וטעם **יחפץ:** שירצה בדרכיו **חפץ** האל, יתברך, ורצונו יצליח בכל. וטעם **מצעדי ודרכו:** כי בכל אשר ינוע בכל עסקיו יצליח. והחכם רבי שלמה בן גבירול (תקון מדות הנפש, בפתיחה) פרש **מצעדי גבר:** דרכי עבודת האל, יתברך, ואמר: אל יעלה על לב האדם כי מה שאמר מיי׳ **מצעדי גבר כוננו** שהוא מלאה ההכרח בעבודת האל, יתברך, אבל הוא על הטובה הצפונה לו, או על הרעה מן הגמול והעונש. ומה שאמר **מצעדי גבר כוננו** רוצה לומר, כי המקום ברא הנפש שלמה לא תחסר כל; וכשהוא נוטה אל המעלות החשובות ואל המנהג הטוב, והוא מה שאמר **כוננו:** אז יהיה לרצון הבורא, והוא מה שאמר **ודרכו יחפץ.**

(כד) כִּי יִפֹּל אם בא מקרה ויפל הצדיק ויפל מנכסיו
לֹא יוּטָל לגמרי כלומר לא ישלך לארץ,
כִּי יְהוָֹה סוֹמֵךְ יָדוֹ: ומה שהביא עליו מהצרה הוא על דרך מוסר ואהבה, כמו שאמר (משלי ג יב): כי את אשר יאהב יי' יוכיח. וזה הענין בין צדיק לרשע, כי הרשע כשיפל יכרת ואין תקווה לנפילתו, אבל הצדיק כאמר עליו (שם כד טז): כי שבע יפול צדיק וקם.
(כה) נַעַר הָיִיתִי כלומר לא בנעורי
גַּם זָקַנְתִּי ולא בזקוני
וְלֹא רָאִיתִי לא ראיתי
צַדִּיק נֶעֱזָב לגמרי
וְזַרְעוֹ מְבַקֶּשׁ לָחֶם: ולא זרעו שיבקש לחם על הפתחים. וזרעו הבנים הקטנים שהניח אחריו לא יעזבם האל, יתברך, בזכותו, אף על פי שיבא לו חסרון לא יבא לו חסרון רע כמו שיבא לרשע. ונעזב הוא שיחסר לו לחם ושמלה. וכך בקש יעקב אבינו (בראשית כח כ): ונתן לי לחם לאכל ובגד ללבש, כלומר כדי חיותי לבד. ואמר לו האל, יתברך, (שם טו): כי לא אעזבך; כראה כי מי שחסר אלה נקרא נעזב.
(כו) כָּל הַיּוֹם רוצה לומר: כל הימים; וכן: אותך קויתי כל היום (מזמור כה ה). כלומר: אפילו בעת דחקו הוא
חוֹנֵן וּמַלְוֶה כפי כחו.
וְזַרְעוֹ גם כן ילמדו דרכיו, והם
לִבְרָכָה: לעולם שיתנו משלהם ויחוננו הצריכים. וכן: והיה ברכה (בראשית יב ב): שתתן לאחרים מברכותיך ומטובך. או פרושו: שיברכום בני אדם כשיראום ויאמרו: אלה זרע צדיק; האל, יתברך, יברכם בזכות אביהם!
(כז) סוּר מֵרָע וַעֲשֵׂה טוֹב אמר לשומע מוסרו כמו שהחל במזמור אל תתחר (לז). אמר: תן לבך ועיניך בדרך הצדיקים והרשעים כי יי' גומל אותם כפי מעשיהם ורואה, כי אחרית הצדיקים לטוב ואחרית הרשעים לרע, לפיכך תאחוז דרך הצדיקים, וסור מרע ועשה טוב, כי זהו דרכם.
וּשְׁכֹן לְעוֹלָם: ובזה תשכון לעולם כלומר: תשכון בטח או פרושו בלא חסרון מלא בטח; כי האדם אשר הוא ברע לא ישקוט ולא ינוח לעולם ויכוד הנה והנה. ובכלל סור מרע: כל המצות לא תעשה; ובכלל ועשה טוב: כל מצות עשה: שאף על פי שיסור מדרך הרע לא יהיה שלם אם לא יעשה טוב כמו שפרשנו בפסוק כי אם בתורת יי' חפצו (שם א ב). ושכן כמו תשכון, כמו עלה... ומת (דברים לב מט נ).
(כח) כִּי יְהוָֹה אֹהֵב מִשְׁפָּט והמשפט הוא מעשה היושר.
וְלֹא יַעֲזֹב אֶת חֲסִידָיו ומי שיעשה דבריו במשפט לא יעזבנו יי'

לְעוֹלָם נִשְׁמָרוּ כלומר לא יפסק שמירתו מהם, אלא דבקה בהם שמירתו תמיד;

וְזֶרַע רְשָׁעִים ולא כן זרע רשעים, כי הוא נִכְרָת: בלא יומו. ואמר זרע כי בהכרתם יכרת זרעם עמהם. ואמר: חסידיו אחר שאמר משפט. והחסד גדול מהמשפט כי הוא לפנים משורת הדין? לפי שכשירגיל אדם את עצמו במעשה היושר והמשפט לא יטה מקו האמת, ועל כל פנים יבא למדת החסידות, שהיא גמילות הטובה. אף למי שלא נתחייב לו.

(כט) צַדִּיקִים יִירְשׁוּ אָרֶץ כמו שפרשנו (פסוק כב).

וְיִשְׁכְּנוּ לָעַד עָלֶיהָ: כפל לחזק שיהיה קיום והעמדה לטובתם ולמעלתם.

(ל) פִּי צַדִּיק יֶהְגֶּה חָכְמָה מלבד מה שהוא עושה הצדיק שחונן מנכסיו ומלוה כי עינו טובה, כן חכמתו יורה לאחרים ומלמדם בדרך הטובה.

וּלְשׁוֹנוֹ תְּדַבֵּר מִשְׁפָּט: יורה בחכמתו מה שהשיג מהחכמות ויורה במעשה היושר מה שבין אדם לחברו.

(לא) תּוֹרַת אֱלֹהָיו בְּלִבּוֹ כמו שהוא מורה בפיו כן הוא בלבו, וכן היא התורה בלבו, כי יהיה תוכו כברו.

לֹא תִמְעַד אֲשֻׁרָיו: אפילו אחת מאשריו, ופרושו: רגליו.

(לב) צוֹפֶה רָשָׁע לַצַּדִּיק וּמְבַקֵּשׁ לַהֲמִיתוֹ: אם יראה הרשע הצדיק מצליח והוא נופל מעצמו, הוא מקנא בו ונותן עיניו בו אם יצא שום דבר בידו להעלילו לפני המושל, שימיתנו, לפי שמקנא בו בראותו כי הוא בטוב והוא ברע.

(לג) יְהוָה לֹא יַעַזְבֶנּוּ בְיָדוֹ כשיעליל הרשע על הצדיק לפני המושל לא יעזבנו יי' בידו וממחשבתו.

וְלֹא יַרְשִׁיעֶנּוּ בְּהִשָּׁפְטוֹ: לפני המושל במה שהעלילו הרשע, אלא יצא נקי וצדיק מלפניו, ולא תתקים מחשבת הרשע.

(לד) קַוֵּה אֶל יְהוָה אומר לשומע מוסרו: אם תבטח ביי',

וּשְׁמֹר דַּרְכּוֹ ותשמור דרכו שלא תסור מכל אשר צוה אותך:

וִירוֹמִמְךָ לָרֶשֶׁת אָרֶץ בְּהִכָּרֵת רְשָׁעִים תִּרְאֶה: כי הרשעים אין להם העמדה וקיום; ואני ראיתי זה, לפיכך שמע אלי.

(לה) רָאִיתִי רָשָׁע עָרִיץ כי אני ראיתי רשע עריץ וחזק והולך ומצליח; וזהו:

וּמִתְעָרֶה כְּאֶזְרָח רַעֲנָן: שפרושו שמתגלה כמו העץ שהוא רענן ורטוב. ונקרא העץ הרטוב: אזרח לפי שהוא נראה וגלוי לכל ביפיו ובלחותו, כמו שנקרא האיש אזרח כשהוא ידוע וגלוי לכל מי הוא ומשפחתו; והפכו הגר.

(לו) וַיַּעֲבֹר וְהִנֵּה אֵינֶנּוּ ראיתי אזרח ועריץ ובמעט זמן פניתי אליו והנה עבר.

וָאֲבַקְשֵׁהוּ וְלֹא נִמְצָא: כי אפילו מקומו לא נמצא, כל כך כלה הכל: הוא וזרעו:

(לז) שְׁמָר תָּם וּרְאֵה יָשָׁר כִּי אַחֲרִית לְאִישׁ שָׁלוֹם: לא כן התם והישר כי אחריתם שלום. ופרוש לאיש: לאיש כזה תביט ותראה כי אחריתו שלום.

(לח) וּפֹשְׁעִים נִשְׁמְדוּ יַחְדָּו אַחֲרִית רְשָׁעִים נִכְרָתָה: אבל הפשעים והרשעים נשמדו יחדו, ואחריתם נכרתה.
(לט) וּתְשׁוּעַת צַדִּיקִים מֵיְהוָה מָעוּזָּם בְּעֵת צָרָה: והצדיקים תשועתם מיי', והוא מעוזם בעת צרה לפיכך לא יכשלו לעולם. ומעוזם בוא"ו עם הדגש.
(מ) וַיַּעְזְרֵם יְהוָה וַיְפַלְּטֵם יְפַלְּטֵם מֵרְשָׁעִים וְיוֹשִׁיעֵם כִּי חָסוּ בוֹ: יעזרם מהרשעים ויפלטם ויושיעם בעבור כי חסו בו. והכפל לרוב העזרה והתשועה. והנה כמה פעמים זה הענין בזה המזמור כי אחרית רשעים לרע ולא תעמוד הצלחתם, ואחרית הצדיקים לטוב, בעבור שלא יתפתה אדם להצלחת הרשעים; ובעבור שרוב בני אדם מתאוים להצלחתם ויעשו כמעשיהם לפיכך הזהיר כל כך.

מזמור לח

(א) מִזְמוֹר לְדָוִד לְהַזְכִּיר: אפשר כי מלת להזכיר הוא אחד מטעמי הנגינות, כמו שכתבנו במזמור הרביעי. ויש מפרשים להזכיר כמו להודות; וכן: הזכירו כי נשגב שמו (ישעיהו יב ד). ולפי דעתי כי המזמור הזה חברו דוד להתפלל בו כל איש מדכה בחליים ובצרת נפשו; וזהו להזכיר ולהודיע לכל אדם נדכה ונשבר שיתפלל בו.
(ב) יְהוָה אַל בְּקֶצְפְּךָ הקו"ף בסגו"ל, כמו אל"ף אשתך כגפן פריה (מזמור קכח ג).
תוֹכִיחֵנִי ופרוש
וּבַחֲמָתְךָ תְיַסְּרֵנִי: ואל בחמתך. ואל שזכר עומד במקום שנים. וכן: תקות עניים תאבד לָעַד (שם ט יט). והפסוק כפול במלות שונות.
(ג) כִּי חִצֶּיךָ החליים שהם כחצים
נִחֲתוּ בִי מבנין נפעל; משפטו בתשלומו: ננחתו; ולולא החי"ת שהיא גרונית היה נדגש, כמו: נלבו, נגשו.
וַתִּנְחַת מבנין הקל; וענינו ענין ירידה, כתרגום וירד (בראשית יב י): ונחת*).
עָלַי יָדֶךָ: מכתך. ולפי שהמכה נעשית ביד נקראת המכה יד.
(ד) אֵין מְתֹם בִּבְשָׂרִי מִפְּנֵי זַעְמֶךָ מתם: שלמות ובריאות. רוצה לומר: כי בשרו נגוע כלו. והמ"ם הראשונה נוספת, ושרשו תמם. ולדברי אבי, זכרו לברכה, כתב: כי המ"ם הראשונה שרש והוא מן מתי מספר (שם לד ל), ושרשו מתה, ובתשלומו מתיום בשקל שלאם, פתאם. ופרושו: שלא נשאר בו צורת אדם מרוב נגעיו.
אֵין שָׁלוֹם בַּעֲצָמַי אפילו עצמי שהן חזקות מן הבשר אינן בשלום, כי כאבות הן. וטעם מפני זעמך:
מִפְּנֵי חַטָּאתִי: כי זעמת עלי מפני חטאתי, ולא לחנם. כי חיב אדם להצדיק עליו את הדין: ידע בעון, עצמו, או לא ידע.

---

*) עין מורה הנבוכים (א כז) ופרוש רבנו משה בן נחמן על התורה (בראשית מו ד).

(ה) כִּי עֲוֹנֹתַי עָבְרוּ רֹאשִׁי המשיל עונותיו למים רבים שעברו ראשו והוא טובע בהם
כְּמַשָּׂא כָבֵד יִכְבְּדוּ ועוד המשילם למשא כבד שלא יוכל שאתם.
מִמֶּנִּי: כלומר אין בי כח לסבלם. והמשל רוצה לומר: שאין בו מעשים טובים כל כך שיקלו העונות.
(ו) הִבְאִישׁוּ מבנין הפעיל ומלא עומד. וכן: ולא הבאיש (שמות טז כד).
נָמַקּוּ חַבּוּרֹתָי והחבורות הן הבועות שנעשו בבשר שהן מלאות לחה סרוחה. וכן המכה שנצרר בה הדם נקראת חבורה. וטעם נמקו מרוב היות הלחה בהן נמק ונמס העור מעליהן עד שיוצאת הלחה ומבאישה; וכל זה
מִפְּנֵי אִוַּלְתִּי: שלא שמרתי דרך יי'.
(ז) נַעֲוֵיתִי שַׁחֹתִי עַד מְאֹד מרוב החליים נעוה הגוף והולך שח וכפוף.
כָּל הַיּוֹם קֹדֵר הִלָּכְתִּי: והפנים שחכו וקדרו. וטעם כל היום: כי אין לי מנוחה בשעה אחת מן היום, אלא כל היום אני חולה וכאב. והלכתי פעל עומד אף על פי שהוא מן הדגוש; ומורה על רב הפעלה.
(ח) כִּי כְסָלַי מָלְאוּ נִקְלֶה הכסלים הם תחת המתנים מעל לעקרי הירכים, והם סמוכים לכליות ויקרה להם השלמות והחולי. ופרוש נקלה: נגע נקלה ונבזה, והוא חסר המתואר כמו כי חמודות אתה (דניאל ט כג); כעדר הקצובות (שיר ד ב), והדומים להם. ואדני אבי, זכרו לברכה, פרש: נקלה שם מענין קלוי באש (ויקרא ב יד). ואמר זה על רב חמימות החולי כמו שאמר איוב (ו י): ואסלדה בחילה. והזכיר עוד:
וְאֵין מְתֹם בִּבְשָׂרִי: כי כן דרך הבוכה והנוהם לכפול דבריו. מתם פרשתיו (בפסוק ד למעלה).
(ט) נְפוּגוֹתִי ענין רפיון וחלישות. וכן: ויפג לבו (בראשית מה כו); על כן תפוג תורה (חבקוק א ד); אל תתני פוגת לך (איכה ב יח); ובמסכת (יומא ג ה): כדי שתפוג צנתן.
וְנִדְכֵּיתִי עַד מְאֹד שָׁאַגְתִּי מִנַּהֲמַת לִבִּי: שאגתי בקולי וצעקתי מרוב נהמת לבי שלבי נוהם על החולי ועל הצרות.
(י) אֲדֹנָי נֶגְדְּךָ כָל תַּאֲוָתִי לא נעלמה ממך תאותי שאני מתאוה לחיות מחליי. ולפי שאמר שאגתי הזכיר התאוה שהיא בלב. אמר: בין לא אשאג אתה יודע תאות לבי ונגדך היא.
וְאַנְחָתִי מִמְּךָ לֹא נִסְתָּרָה: שאני נאנח בקרבי על חליי. והחכם רבי אברהם בן עזרא פרש: נגדך לבדך כל תאותי, אולי אחיה מחליי; ולא נגד הרופאים.
(יא) לִבִּי סְחַרְחַר כי אין לו העמדה, כי האדם השלו לבו שוקט ושאנן, ומי שיש לו צרות רבות מחשבותיו הולכות וסובבות אנה ואנה. ופרוש סחרחר: סביב; ותרגום סביב (בראשית כג יז ובכל המקומות): סחור סחור, ונכפלו בו העי"ן והלמ"ד.
עֲזָבַנִי כֹחִי וְאוֹר עֵינַי גַּם הֵם אֵין אִתִּי: כי החולה ובעל הצרות יחלשו אבריו וגופו, ויחלש גם כן אור עיניו. ובאמרו: גם הם ולא אמר גם הוא, כן מנהג

הלשון בהרבה מקומות, כמו: קשת גבורים חתים (שמואל א ב ד); קול נגידים נחבאו (איוב כט י), והדומים להם. רוצה לומר גם כן הם: העינים, לקו באורם, שאינם אתי.

(יב) אֹהֲבַי וְרֵעַי האנשים שהם נראים מאהבים ברוב ישבחום אהביהם ואחיהם, כי ילאו לראות בצרתם ותרחק נפשם מהם כמו שאמר: כל אחי רש שנאהו (משלי יט ז).

מִנֶּגֶד נִגְעִי יַעֲמֹדוּ שלא יבקרוני כי הבקור מחזק נפש החולה.

וּקְרוֹבַי מֵרָחֹק עָמָדוּ: כפל ענין במלות שונות. וקרובי כמו רעי: נקרא הרע קרוב שהוא קרוב אל רעי בדעתו וברצונו, או אם יהיה עסק ביניהם, או אם יהיו שכנים, או שיהא שאר בשר.

(יג) וַיְנַקְשׁוּ מְבַקְשֵׁי נַפְשִׁי וְדֹרְשֵׁי רָעָתִי דִּבְּרוּ הַוּוֹת וּמִרְמוֹת כָּל הַיּוֹם יֶהְגּוּ: האהבים והרעים יעמדו מנגד והאויבים ידברו רעות. ופרוש וינקשו: שמו מוקש לנפשי בדברים לספותה. ופרוש מבקשי נפשי: לספותה; וחסר לספותה. וכן: אשר יבקש את נפשי יבקש את נפשך (שמואל א כב כג). והוות לשון שברון ועניינים רעים.

(יד) וַאֲנִי כְחֵרֵשׁ *) לֹא אֶשְׁמָע אני אשמע דבריהם על ידי ספור או אשמע מהם כי לא יתכסו ממני ואני שומע ועושה עצמי כחרש כאלו איני שומע מה שהם אומרים

וּכְאִלֵּם לֹא יִפְתַּח פִּיו: ושמתי גם כן עצמי כאלם שלא יפתח פיו. כן אני שומע חרפתי ואיני משיב.

(טו) וָאֱהִי כְּאִישׁ אֲשֶׁר לֹא שֹׁמֵעַ שאינו מבין לשון המדברים, כמו: גוי אשר לא תשמע לשנו (דברים כח מט).

וְאֵין בְּפִיו תּוֹכָחוֹת: ואהי גם כן כאיש אשר אין בפיו תוכחות, שישמע דברי המדברים אליו, אבל אין בפיו טענות שידע להתוכח עם המריבים עמו.

(טז) כִּי לְךָ יְהוָה הוֹחָלְתִּי ומה לי להתוכח עמהם ולהשיב על דבריהם, כי אין לי בהם תוחלת שיועילוני אלא לך לבדך הוחלתי.

אַתָּה תַעֲנֶה אֲדֹנָי אֱלֹהָי: וכמו שהוחלתי לך כן תענה אותי כי אתה אדון על הכל, ואתה אלהי שתקח משפטי מהרשעים.

(יז) כִּי אָמַרְתִּי בלבי

פֶּן יִשְׂמְחוּ לִי אם לא תענני ותצילני מצרותי ישמחו לי באבדי, כי

בְּמוֹט רַגְלִי עָלַי הִגְדִּילוּ: לשונם; ומה יעשו אם אמוט מכל וכל ולפיכך אפחד שאמות מחליי.

(יח) כִּי אֲנִי לְצֶלַע נָכוֹן לפיכך אפחד שאמות מתוך חליי כי אני נכון תמיד לצלע שאלך צולע ממכאובי

וּמַכְאוֹבִי נֶגְדִּי תָמִיד: שלא ירחק מכאובי ממני.

(יט) כִּי עֲוֺנִי אַגִּיד לפיכך אני דואג כי אזכור עוני ואגידנו בינו לביני אולי אמות ממנו

---

*) כך הוא לפנינו.

אֲדֹנָי מֵחַטָּאתִי: פן תהיה לי למוקש.

(כ) וְאֹיְבַי חַיִּים עָצֵמוּ אני במכאובי תמיד והם בחיים עצומים וטובים.

וְרַבּוּ שֹׂנְאַי שָׁקֶר: שקר: חנם. רוצה לומר: אותם ששונאים אותי בחנם. כמו: אך לשקר שמרתי (שמואל א כה כא). והם רבו בבנים ובנכסים, ואני עני ונדכה.

(כא) וּמְשַׁלְּמֵי רָעָה תַּחַת טוֹבָה יִשְׂטְנוּנִי תַּחַת רָדְופִי*) טוֹב: עתה יספר איך שנאים אותו בחנם: כי היה מן הדין שיאהבו אותי, כי אני הטיבותי להם והם ישלמו לי רעה תחת טובה. ולא אדע דבר למה ישטנוני, אם לא שמקנאים בי שאני רודף הטוב והם רודפים הרע, לפיכך ישטנוני. ומלת רדפי כתובה רדופי, רוצה לומר: שהטוב רדופי שאני רודף אחריו. וקרי רדפי, והוא מקור על הפועל, ונמשכה הרי״ש בטעם כמו מיולדי בור (מזמור ל ד).

(כב) אַל תַּעַזְבֵנִי יְהֹוָה כמו שהם חושבים שאין לי עוזר;

אֱלֹהַי אַל תִּרְחַק מִמֶּנִּי: אלא תהיה קרוב לצעקתי.

(כג) חוּשָׁה מהרה

לְעֶזְרָתִי אֲדֹנָי תְּשׁוּעָתִי: שאתה הוא אדון תשועתי. ולא אחר. או פרושו: חושה לתשועתי ולמ״ד עזרתי במקום בי״ת; ויי׳ קריאה. וזה המזמור חברו דוד ונתנו לידותון המשורר**).

מזמור לט

(א) לַמְנַצֵּחַ לִידִיתוּן***) מִזְמוֹר לְדָוִד: זה המזמור גם כן חברו דוד ונתנו לידותון המשורר, וענינו כענין המזמור הקודם לזה.

(ב) אָמַרְתִּי אֶשְׁמְרָה דְרָכַי חשבתי בלבי שאשמור דרכי. רוצה לומר: מנהגי וענייני, כמו מעשות דרכיך (ישעיהו נח יג); דרכי ספרתי (מזמור קיט כו), והדומים להם.

מֵחֲטוֹא בִלְשׁוֹנִי אֶשְׁמְרָה לְפִי מַחְסוֹם שלא אדבר דבר אשר לא כן מתוך צערי וחליי כמו שנאמר באיוב (ב י): בכל זאת לא חטא איוב בשפתיו.

בְּעֹד רָשָׁע לְנֶגְדִּי: וכל שכן בעוד שהרשע לנגדי הבא לבקרני ולראות כאדי ואידי שאשמרה פי מלדבר כאלו מחסום בפי. כי אפילו שאגת החולה, שדרכו לצעוק ולנהום בפיו מתוך החולי והצער, אני אשמור מזה בעוד רשע לנגדי שלא ישמח בי

(ג) נֶאֱלַמְתִּי דוּמִיָּה נאלמתי בשתיקה. כלומר כל כך אני שותק כאלו אני אלם.

הֶחֱשֵׁיתִי מִטּוֹב אפילו מדבר טוב החשיתי.

וּכְאֵבִי נֶעְכָּר: אף על פי שכאבי נעכר ונשחת אני חוסם את פי מלדבר אפילו הטוב כדי שלא יזדמן לפי הרע מתוך צערי. ויש לפרש: החשיתי מדבר טוב כי

---

*) רדפי קרי. **) שבע מלות האלו אולי בשגגה נעתקו מפסוק א שלמזמור הסמוך. ***) לידותון קרי.

לא יצא לי טוב שאדבר עליו. או פירוש החשיתי: על מחשבות הלב, כי אין לי עוד תקוה בטוב, והחשיתי והחרשתי ממנו. ובאמרו: נעכר, על הבשר, מקום הכאב, אומר ולא על הכאב עצמו.

(ד) **חַם לִבִּי בְּקִרְבִּי בַּהֲגִיגִי תִבְעַר אֵשׁ** מכובד החלי כל כך **חם לבי** עד שבהגיגי **תבער אש**, כי החם היוצא מפני **בהגיגי** הוא **חם** כמו **אש** שידמה שהאש **תבער** בי.

דִּבַּרְתִּי בִּלְשׁוֹנִי: הוא כפל דבר, רוצה לומר: כשדברתי **בלשוני.**

(ה) **הוֹדִיעֵנִי יְהוָה קִצִּי וּמִדַּת יָמַי מַה הִיא** כמו שאמר איוב (ו יא): ומה קצי כי אאריך. אם קצי ארוך כפי שנות האדם אסבול עד שתרפאני ואהיה אחר כך בריא; אבל אם מעט הם ימי אשאל ממך שאמות מהחלי מהרה, כי לא אוכל לסבול הצער הגדול מבלי תקוה אחריו בעולם הזה.

אֵדְעָה מֶה חָדֵל אָנִי: חדל תואר, והשם (ישעיהו לח יא): עם יושבי **חדל**, שפירושו, זמן עולם הזה לאדם; ופרושו: כמה יהיה זמני בעולם הזה.

(ו) **הִנֵּה טְפָחוֹת נָתַתָּה יָמַי** המדה המעוטה מן המדות היא מדת **הטפח** כן הם ימי, וימי כל האדם קצרים.

וְחֶלְדִּי זמני

כְאַיִן נֶגְדֶּךָ כי אתה חי וקים לעולם.

אַךְ כָּל הֶבֶל כָּל אָדָם נִצָּב סֶלָה: כי הבל כל אדם, מה שאדם **נצב** בעולם הזה **הבל** הוא. ואמר: **כל הבל** רוצה לומר: המעט שבהבל, כאלו אמר: הבל הבלים (קהלת א ב); וכל זה כמו: כל מלאכה לא תעשו (ויקרא כג לא); כל חלב וכל דם (שם ג יז), והדומים להם

(ז) **אַךְ בְּצֶלֶם יִתְהַלֶּךְ אִישׁ** בחשך (רשי) **יתהלך** כל ימיו, כי לא ידע יום מותו. **וצלם:** חשך; וכן בלשון ערבי צלם בנקודה על הצד"י: חשך. ויש אומרים (דונש): שהוא מן צלמות, שפירושו: חשך; ואיננו נכון, כי צלמות ענינו שתי מלות: צל מות. ויש מפרשים אותו (מנחם): כמשמעו. ופרושו: כי האדם ישתנה בצלמו מיום אל יום ומעת אל עת בדמות, כמו הנהר המתהפך **ומתהלך** וצלמו עובר. והחכם רבי אברהם בן עזרא פרש: כי טעם צלם מערכת הכוכבים המשרתים שלא יעמדו רגע אחד על מתכונת אחת כן ישתנה האדם.

אַךְ הֶבֶל יֶהֱמָיוּן להבל הם הומים לאסוף ממון

יִצְבֹּר והוא **יצבר** הממון מעט מעט

וְלֹא יֵדַע מִי אֹסְפָם: כלומר במותו, כשיוציאוהו מביתו.

(ח) **וְעַתָּה מַה קִּוִּיתִי אֲדֹנָי תּוֹחַלְתִּי לְךָ הִיא:** שאני בחליי **מה קויתי** אין תקותי **ותוחלתי** לאחר, אלא **לך היא**, ולא לרופאים.

(ט) **מִכָּל פְּשָׁעַי** כי הם סבת חליי ומכאובי

הַצִּילֵנִי מהם שתכפרם לי.

חֶרְפַּת נָבָל אַל תְּשִׂימֵנִי: כי הנבל יחרפני בלבו בבאו לבקרני, כמו שאמר (פסוק ב): בעוד רשע לנגדי; ובחוץ יחרפני בפיו לפי שאני איש מכאובים, והוא בריא ושלו.

(י) **נֶאֱלַמְתִּי לֹא אֶפְתַּח פִּי כִּי אַתָּה עָשִׂיתָ:** ואין לי על מי שאצעק חמס, כי לא באו לי המכאובים מיד בני אדם אלא מידך, לפיכך **נאלמתי** כי גם עליך אין לי לצעוק חמס כי הכל הוא סבת פשעי.

(יא) **הָסֵר מֵעָלַי נִגְעֶךָ** הנגע אשר אתה מביא עלי. ואמר (מזמור לח יב): מנגד נגעי יעמדו: הנגע שיש לי. כי אותיות הכנוי תבאנה על הפועל ועל הפעול. וכן: ושמחתים בבית תפלתי (ישעיהו נו ז); שמעתי את תפלתך (מלכים א ט ג) וכמוהם רבים.

מִתִּגְרַת יָדְךָ פרושו: ממלחמת ידך, מן ואל תתגר בם מלחמה (דברים ב ט)

אֲנִי כָלִיתִי:

(יב) **בְּתוֹכָחוֹת עַל עָוֹן יִסַּרְתָּ אִישׁ** כן דרכך ליסר בני אדם **על עונם** כמו שעשית לי, כמו שאמר: והוכח במכאוב על משכבו (איוב לג יט).

וַתֶּמֶס כָּעָשׁ חֲמוּדוֹ המסית **חמודו** שהוא שומן בשרו וחוזק גופו, כמו העש שמכלה מהרה הבגד כן **תמסה** האדם ביסורין כמו שאמר: יכל בשרו מראי (שם כא).

אַךְ הֶבֶל כָּל אָדָם סֶלָה: כי חמודו ילך כאין.

(יג) **שִׁמְעָה תְפִלָּתִי יְהוָה וְשַׁוְעָתִי הַאֲזִינָה אֶל דִּמְעָתִי אַל תֶּחֱרַשׁ** אחרי שקבלתי תוכחותיך וקבלתי יסוריך **שמעה תפלתי** שתנקני מפשעי ותרפאני.

כִּי גֵר אָנֹכִי עִמָּךְ תּוֹשָׁב כְּכָל אֲבוֹתָי: וכן אמר דוד בדברי הימים (א כט טו): **כי** גרים אנחנו לפניך ותושבים **ככל אבותינו**. והענין כי האדם בעולם הזה כמו הגר בארץ לא לו, כי נוסע תמיד ממקום למקום כי האדם בעולם הזה אין לו מעמד וקיום בו, כי כל יום הוא בדרך שיסע ממנה ולא ידע יומו. ויקרא גם כן: **תושב** לפי שהוא מתישב בעולם הזה כאלו יהיה בו לארך ימים. ובאמרו: **עמך** רוצה לומר: לפניך, להודיע כי ביד האל יתברך, ומאתו הישיבה בעולם הזה והנסיעה ממנו. ובאמרו: **ככל אבותי**, **ככל אבותינו**: להודיע כי הדורות האחרונים כראשונים דרך אחת להם, אין ביניהם שנוי אלא דור הלך ודור בא (קהלת א ד); כן היה וכן יהיה לעולם. וטעם מלות **כי גר**: אמר **שמעה תפלתי** לחיותי מחליי כי מעט הם ימי האדם בעולם הזה כי כמו הגר נחשב בעולם; לפיכך אמר אחר זה:

(יד) **הָשַׁע מִמֶּנִּי** כלומר: הרפה **ממני**, שלא תיסרני עוד בחליים.

וְאַבְלִיגָה כלומר: אתחזק מחליי ואשובה עוד לעשות רצונך, כי הכרתי כי פשעי היו סבת חליי, לפיכך אני מבקש ממך הסליחה והרפואה

בְּטֶרֶם אֵלֵךְ אל הקבר

וְאֵינֶנִּי: כלומר: **אינני** שאוכל עוד לעשות רצונך. כי עולם הזה הוא עולם המעשה

והעולם הבא הוא עולם השכר, אבל לא עולם המעשה כמו שאמר (שם ט י): כי אין מעשה וחשבון ודעת וחכמה בשאול אשר אתה הלך שמה. ואמרו רבותינו, זכרם לברכה (בבלי עירובין כב א): אשר אנכי מצוך היום לעשותם (דברים ז יא): היום לעשותם ולמחר*) לטול שכרם.

מזמור מ

(א) **לַמְנַצֵּחַ לְדָוִד מִזְמוֹר:** גם זה המזמור כענין שני המזמורים הקודמים לו; יאמר אותו החסיד המדכה אחרי הרפאו. יתן תהלה ליי', יתברך, ויאמר:

(ב) **קַוֹּה קִוִּיתִי יְהוָה וַיֵּט אֵלַי וַיִּשְׁמַע שַׁוְעָתִי:** כמו שקויתי **אליו** שיטה אזנו לתפלתי וישמע **שועתי** כן עשה. ופרוש **ויט אלי**, רוצה לומר: היה קרוב לי, כמו שכתוב (מזמור קמה יח): קרוב יי' לכל קראיו.

(ג) **וַיַּעֲלֵנִי מִבּוֹר שָׁאוֹן** והבור הוא משל לחליים כמו הנופל **בבור** שיפחד שיטבע במימיו או **בטיט** אשר בו, כן החולה יפחד שימות מחליו. ופרוש **מבור שאון**: בור שיש בו מים רבים, כמו: **כשאון** מים כבירים (ישעיהו יז יב). ופרוש **מִטִּיט הַיָּוֵן** בור שיש בו **טיט** רב. וסמיכות **טיט** אל **יון** כסמיכות אדמת עפר (דניאל יב ב); עפר ארץ (עמוס ב ז; איוב יד יט), ורוצה לומר: שיש בו מכל מיני טיט עב וקלוש.

וַיָּקֶם עַל סֶלַע רַגְלַי כנגד **בור שאון**

כּוֹנֵן אֲשֻׁרָי: בעלותי מן הבור שלא מעדו קרסלי, כלומר: שלא נפלתי מחליי אל חלי.

(ד) **וַיִּתֵּן בְּפִי שִׁיר חָדָשׁ תְּהִלָּה לֵאלֹהֵינוּ** בהצילו אותי **חדשתי** לו **שיר** והוא נתנו בפי שעשה עמי חסד שאני חיב להודות לו. או פרוש **ויתן**: שיעזרני בשיר שיצא מפי שיר דברים טובים בענין רוח הקדש. וטעם **חדש**: להודיע כי חיב אדם לחדש **שיר ותהלה** על כל נס ונס שעושה האלהים עמו. וטעם **לאלהינו** לשון רבים: שישבחו ויודו עמו כל יראיו וחסידיו.

יִרְאוּ רַבִּים וְיִירָאוּ וְיִבְטְחוּ בַּיהוָה: וגם **רבים** אחרים מאשר לא היו יראי האל, יתברך, עד היום, כשראו מה שעשה עמי שבו להיות **יראים** ממנו ובוטחים בו ויאמרו:

(ה) **אַשְׁרֵי הַגֶּבֶר אֲשֶׁר שָׂם יְהוָה מִבְטַחוֹ** כי ביי' **שם מבטחו** לבדו,

וְלֹא פָנָה אֶל רְהָבִים וְשָׂטֵי כָזָב ולא פנה אל אנשי ובעלי הכח והגאוה, **ולא** פנה אל אנשים שהם **שטי כזב**, רוצה לומר שהם נוטים אל דרך **כזב**, כמו הקוסמים ואינם בוטחים באל אמת. **ורהבים** שם תואר בשקל רשעים. **ושטי** מן: כי תשטה אשתו (במדבר ה יב); והם שני שרשים, וענין אחד, כי **שטי** משרש שוט בשקל גרי

---

*) לפנינו הנסחא בתלמוד: למחר לקבל שכרם.

ביתי (איוב יט טו); ולשבי פשע (ישעיהו נט כ): ואלו היה משרש שטה היה פ"א הפעל בשב"א, כמו מן פנים פני, דוים דוי, בכים בכי, ומן כלים כלי.

(ו) רַבּוֹת עָשִׂיתָ רבות כזאת עשית עמי.

אַתָּה יְהוָה אֱלֹהַי נִפְלְאֹתֶיךָ וּמַחְשְׁבֹתֶיךָ אֵלֵינוּ הנפלאות הן בשעת המעשה, והמחשבות טרם המעשה. ואמר על הבורא, יתברך, כאלו הוא חשב טרם המעשה, כי דברה תורה כלשון בני אדם (בבלי ברכות לא ב ובמקומות אחרים) וכן: הנה אנכי... וחשב עליכם מחשבה (ירמיהו יח יא). ואמר: אלינו כלומר: אליו ואל כל המיחלים לחסדו.

אֵין עֲרֹךְ אֵלֶיךָ אין לערוך אליך וכנגדך כל הנפלאות שעשית עמנו, כי רבות הן מלערכן ומלספרן כמו שאמר:

אַגִּידָה וַאֲדַבֵּרָה כלומר אגידה ואדברה הנפלאות

עָצְמוּ מִסַּפֵּר: או אין ערוך כמו: אין כמוך באלהים אדני ואין כמעשיך (מזמור פו ח); כי מי בשחק יערך ליי' ידמה ליי' בבני אלים (שם פט ז).

(ז) זֶבַח וּמִנְחָה לֹא חָפַצְתָּ אָזְנַיִם כָּרִיתָ לִּי עוֹלָה וַחֲטָאָה לֹא שָׁאָלְתָּ: הזבח הוא זבח השלמים והמנחה היא הסלת בלולה בשמן כמו שכתוב (ויקרא ג א; ב א טז). והעולה היא באה לכפר על מצות עשה שעבר עליהם וחטאה היא קרבן החטאת כמו שכתוב (שם א ג–יז; ד ב–יב). והנה אמר: לא חפצת ולא שאלת; וכאמר בירמיהו (ז כב): כי לא דברתי את אבותיכם ולא צויתים ביום הוציאי אותם מארץ מצרים על דברי עולה וזבח; והנה מצאנו בתורה (במדבר כח ב ג): שמצוה על התמידים להקריבם בכל יום! התשובה בזאת השאלה: כי תחלת מצות האל לישראל לא היתה אלא שישמעו בקולו. וכן אמר במרה (שמות טו כו): אם שמוע תשמע לקול יי' אלהיך והישר בעיניו תעשה. וכשהתחילו לחטוא צוה אותם על הקרבנות, על קרבנות היחידים ועל קרבנות הצבור; על קרבנות היחידים שיקריבו אותם החוטאים, ועל קרבנות הצבור צוה שיהיו תמידים בכל יום, לפי שאי אפשר שלא יהיו בכל ישראל רבים חוטאים בכל יום ויהיו רבים בהם שלא ידעו מה הם חיבים ונעלמם להקריב, ויהיו קרבנות הצבור כפרה להם בשובם מחטאם. ואלו לא חטאו ישראל במדבר לא צוה אותם האל, יתברך, על הקרבנות, כי מתחלה לא צוה אותם עליהם כמו שאמר ירמיהו (ז כג)*) בסוף הפסוק ההוא: כי אם את הדבר הזה צויתי אותם לאמר שמעו בקולי. וכן בעשרת הדברים (שמות כ א–יז; דברים ה ו–יח) שהם כוללים כל התורה אין בהם זכר לקרבנות. ואם לא יחטא איש איננו צריך לקרבן, והוא טוב לפני יי', יתברך, יותר מאותו שהחוטא ומקריב, כמו שאמר שמואל (א טו כב): החפץ ליי' בעלות וזבחים כשמע בקול יי'? הנה שמע מזבח טוב! וכן אמר בזה המזמור: זבח ומנחה לא חפצת... עולה וחטאה לא שאלת. אזנים כרית לי כלומר: פתחת לי שאשמע לקולך. גם לגמול החסדים

---

*) לפנינו הוא פסוק אחר לגמרי; ואולי עין כלחו הטעתו לרבנו המחבר וחשב במהירות כי פסוק כב ופסוק כג פסוק אחד הם.

שעשית עמי לא שאלת ממני עולה ומנחה. אלא לעשות רצונך, וכן חפצתי. כרית מן כי יכרה איש בור (שמות כא לג).

(ח) אָז בהרפאי מחליי ובהנצלי מצרותי

אָמַרְתִּי בלבי כי לא תחפוץ זבח או מנחה אלא לעשות מה שצויתני

הִנֵּה בָאתִי לפניך

בִּמְגִלַּת סֵפֶר כָּתוּב עָלָי: ועל כל אחד מבני עמך. והנה באתי אני לקיים כל מה שכתוב עלי, ומגלת ספר הוא ספר התורה. ואמר כתוב ואם על פי שזכר מגלה, כי טעמו על ספר שהוא לשון זכר; וכן ספר התורה הזה (דברים לא כו ובמקומות אחרים), וגם בספר התורה הזאת (שם כח סא).

(ט) לַעֲשׂוֹת רְצוֹנְךָ אֱלֹהַי חָפָצְתִּי חפצי ורצוני לעשות רצונך.

וְתוֹרָתְךָ בְּתוֹךְ מֵעָי: בתוך לבי, כי הלב בכלל המעים. ואמר: בתוך מעי, כלומר, שלא תסור מחשבתי ממנה.

(י) בִּשַּׂרְתִּי צֶדֶק דבר אחר יש עלי לעשות זולתי קיום המצות, והוא: לספר החסדים שעשית עמי. וכן עשיתי ובשרתי הצדק שעשית עמי

בְּקָהָל רָב כדי שישמעו רבים ויודו לשמך. והבא לספר חדשות אם טוב ואם רע יקרא מבשר: על טוב ברוב; ועל רע גם כן, כמו: ויען המבשר (שמואל א ד יז). והנה הוא בקהל רב לספר החסדים החדשים שעשה עמו האל, יתברך; והנה הוא מבשר לפיכך אמר; בשרתי.

הִנֵּה שְׂפָתַי לֹא אֶכְלָא לא אמנע שפתי מלספר תמיד צדקתך.

יְהוָֹה אַתָּה יָדָעְתָּ: מה שאספר בשפתי ידעו רבים, אבל מה שהוגה לבי בצדקתך אתה ידעת ולא אחר זולתך; וזהו מה שאמר אחריו:

(יא) צִדְקָתְךָ לֹא כִסִּיתִי בְּתוֹךְ לִבִּי כי אם האדם איננו חושב והוגה עליה תמיד הנה הוא מכסה אותה ומעלימה וזהו: לא כסיתי בתוך לבי. או פרוש צדקתך לא כסיתי בתוך לבי: כמו שהיא בתוך לבי כן אמרתי אותה לבני אדם, ולא כסיתי אותה מהם; וזהו שאמר:

אֱמוּנָתְךָ וּתְשׁוּעָתְךָ אָמָרְתִּי ואמונת האל ותשועתו לחסידיו שמקים להם הבטחותיו הטובות. כי אמונה לשון קִיום, כמו: ונאמן ביתך (שם ב ז טז); במקום נאמן (ישעיהו כב כג), והדומים להם. וזהו שאמר גם כן:

לֹא כִחַדְתִּי חַסְדְּךָ וַאֲמִתְּךָ האמת הוא קיום הטובה שהבטיח, והחסד הוא יתרון הטובה על מה שהבטיח. ומלת

לְקָהָל נקשרת עם אמרתי, ולא עם כחדתי, כי אם היתה נקשרת עם כחדתי היה אומר מקהל. וכמה מלות כמו זאת נקשרות עם הרחוק, לא עם הקרוב, כמו שכתבנו בספר המכלול בחלק הדקדוק ממנו.

רָב:

(יב) אַתָּה יְהוָֹה לֹא תִכְלָא רַחֲמֶיךָ מִמֶּנִּי חַסְדְּךָ וַאֲמִתְּךָ תָּמִיד יִצְּרוּנִי: כמו שהצלתני מזאת הצרה כן תצילני מכל צרה ולא תמנע רחמיך ממני כשאצטרך אליהם, כי תמיד אני צריך אל חסדך ואמתך שיצרוני כמו שאומר:

(יג) כִּי אָפְפוּ עָלַי רָעוֹת עַד אֵין מִסְפָּר אפפו: הקיפו, כמו: כי אפפני משברי מות (שמואל ב כב ה). כי בן האדם מזומן לפגעי הזמן והעולם ואין להם מספר, וראוי לאדם לפחד מהם שמא יגרום החטא (בבלי ברכות ד א) ואפילו, החסיד כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא (קהלת ז כ), ולא יקרו לאדם הפגעים אם לא על ידי עון (בבלי שבת נה א), לפיכך אמר:

הִשִּׂיגוּנִי עֲוֺנֹתַי ובאמרו: השיגוני כלומר: מלאוני במקום העונש, ולא אוכל לברוח מהם.

וְלֹא יָכֹלְתִּי לִרְאוֹת עָצְמוּ מִשַּׂעֲרוֹת רֹאשִׁי לא אוכל לראות עונותי כלם כי רבים המה. ומה שאמר:

וְלִבִּי עֲזָבָנִי: כחי, כלומר: דעתי עזבני מלספרם, כל כך הם רבים. וכן ראוי לכל חסיד, בתפלתו לפני האל הגדול, להגדיל עונותיו ולמעט צדקותיו, שיאמר כי הוא מלא עונות ויבקש הכפרה והרחמים. או יהיה פרוש ולא יכלתי לראות... ולבי עזבני: על דרך הפלגה, כאלו אומר: כהו עיני ולבי אין עמי מפחדי על עונותי.

(יד) רְצֵה יְהֹוָה יהיה רצונך

לְהַצִּילֵנִי תמיד מכל רעה ופגע שיזדמן לי

יְהֹוָה לְעֶזְרָתִי חוּשָׁה: בתמהר לעזרתי.

(טו) יֵבֹשׁוּ וְיַחְפְּרוּ יַחַד ובזה יבשו האויבים

מְבַקְשֵׁי נַפְשִׁי כאשר יראו שאתה עמדי ואין להם כח להזיקני. ומלת

לִסְפּוֹתָהּ כמו לכלותה. וכן: האף תספה (בראשית יח כג).

יִסֹּגוּ אָחוֹר וְיִכָּלְמוּ חֲפֵצֵי רָעָתִי:

(טז) יָשֹׁמּוּ יהיה להם שממון

עַל עֵקֶב בָּשְׁתָּם בשכר בשתם שהיו מבישים אותי בעת צרתי. עקב פרושו: שכר, כמו: עקב תשמעון (דברים ז יב); עקב כי בזתני (שמואל ב יב י).

הָאֹמְרִים לִי הֶאָח הֶאָח: האמרים בעבורי האח האח: שמחה שמחה. וכן: האח האח ראתה עיננו (מזמור לה כא).

(יז) יָשִׂישׂוּ וְיִשְׂמְחוּ בְּךָ האויבים ישמו, אבל

כָּל מְבַקְשֶׁיךָ ישמחו.

יֹאמְרוּ תָמִיד יִגְדַּל יְהֹוָה. וטעם יגדל כי בעשותו הנסים לחסידים מתגדל שמו בעולם, ואומרים הכל; גדול הוא ועושה נפלאות.

אֹהֲבֵי תְּשׁוּעָתֶךָ: ומבקשיך הם האהבים תשועתך, שלא יבקשו תשועה ועזר מאחר.

(יח) וַאֲנִי עָנִי וְאֶבְיוֹן אף על פי שדוד היה מלך, עני ואביון הוא בן אדם לרוב הצטרכו לעזרת האל, יתברך, ולתשועתו תמיד.

אֲדֹנָי יַחֲשָׁב לִי עֶזְרָתִי וּמְפַלְטִי אַתָּה יחשב להטיב לי ולעזרני ולפלטני בעת

Ps. 41

לצרה. וכבר פרשתי יחשב לי במלת מחשבותיך (פסוק ו). או פירוש יחשב לי: עניי שאני בו לכפרת עונותי. או פירושו מענין לא חשב אנוש (ישעיהו לג ח), כלומר: שאהיה בעיניך חשוב וטוב.

אֱלֹהַי אַל תְּאַחַר: כי מיד תושיעני כמו שאמר (פסוק יד): לעזרתי חושה.

מזמור מא

(א) לַמְנַצֵּחַ מִזְמוֹר לְדָוִד: גם זה המזמור כענין הקודמים לו. ויש אומרים (אבן עזרא): כי אמרו דוד על חליו.

(ב) אַשְׁרֵי מַשְׂכִּיל אֶל דָּל הוא החולה, כמו: מדוע אתה ככה דל בן המלך (שמואל ב יג ד). ומשכיל: משגיח ומביט, כלומר: שבא לבקרו ושואלו על עניני חליו, ועוזרו כאשר יוכל, ומדבר על לבו.

בְּיוֹם רָעָה ביום שיכבד חליו והוא קרוב למות

יְמַלְּטֵהוּ יְהוָה: תפלה. וכן: יי׳ ישמרהו (פסוק ג); יי׳ יסעדנו (פסוק ד). ויעיד על זה הפרוש: ואל תתנהו (פסוק ג), כי מלת אל תחנה ובקשה, או דרך מצוה. ויתכן לפרש הפסוקים בענין הזה, כלומר, כי כן יעשה האל עם החולה שהוא ימלטהו ויסעדהו ויחיהו (ג ד), ולא הרופאים, כי לא תועיל לו רפואתם אלא בעזר האלהים. ויהיה פרוש ואל: ולא, כמו: ודרך נתיבה אל מות*) (משלי יב כח). ואדני אבי, זכרו לברכה, פרש כי אלה הפסוקים דברי המבקר לנפש החולה. ויאמר לו: שלא יפחד מהחלי ויתחזק בלבו, כי ביום רעה ימלטהו יי׳ וישמרהו.

(ג) יְהוָה יִשְׁמְרֵהוּ ישמרהו מן המות

וִיחַיֵּהוּ וירפאהו שלא יאריך חליו.

יְאֻשַּׁר**) בָּאָרֶץ כן כתיב ביו״ד וקרי בוא״ו והענין אחד. ענין יאשר בארץ, כלומר: שיעשה מעשים טובים וילך בדרכיו עד שיאמרו עליו בני אדם: אשריו!

וְאַל תִּתְּנֵהוּ בְּנֶפֶשׁ אֹיְבָיו: ברצון איביו, כי הם רוצים שימות.

(ד) יְהוָה יִסְעָדֶנּוּ עַל עֶרֶשׂ דְּוָי אף על פי שהוא שוכב על ערש דוי: שיש לו מדוים וחליים רעים, יי׳ יסעדנו שלא ימות. או פרושו: שיתן לו כח להפך מצדו על צדו. ודוי בשקל שם איל, סבך.

כָּל מִשְׁכָּבוֹ הָפַכְתָּ בְחָלְיוֹ: הפכת אומר כנגד האל: אתה שהפכת משכבו בחליו אתה תסעדנו. וטעם משכבו: כי משכב האדם על מטתו הוא למנוחה בעוד שהוא בריא. והנה הפכת משכבו מן המנוחה לצרה. וטעם כל: לפי שהוא שוכב ביום ובלילה. ויש לפרש הפכת: כמו תהפך, והוא דרך תפלה; ופרושו כן: כל משכבו בחליו תהפך אותו לבריאות ולמנוחה.

(ה) אֲנִי אָמַרְתִּי יְהוָה חָנֵּנִי עד זה הפסוק דברי המבקר; ומזה הפסוק עד: ותציבני לפניך לעולם (פסוק יג) הם דברי החולה. אני עניתי לאל ואמר לו: שיחנני. ואמר:

---

*) ראה ספר השרשים לרבנו המחבר. **) ואשר קרי.

רְפָאָה נַפְשִׁי כִּי חָטָאתִי לָךְ: ולא אמר רפאה גופי, כי סבת חליו הם עונותיו; ואם ירפא האל הנפש מחליה, והוא בכפרת העונות, ירפא הגוף.

(ו) אוֹיְבַי יֹאמְרוּ רַע לִי כנגד הדברים שאמר המבקר הטוב אמר החולה: אתה אומרת טוב, אבל ידעתי כי אויבי יאמרו רע בעבורי, ויאמרו הפך מה שאמרת; ויאמרו:

מָתַי יָמוּת וְאָבַד שְׁמוֹ: כי חליי יאריך בעיניהם ויתאוו וישאלו שאמות בקרוב מן החלי.

(ז) וְאִם בָּא לִרְאוֹת ואם אחד מהם יבא לראותי ולבקרני,

שָׁוְא יְדַבֵּר שאם ידבר טוב בפיו אין טוב בלבו, כי

לִבּוֹ יִקְבָּץ אָוֶן לוֹ יֵצֵא לַחוּץ יְדַבֵּר: ואדני אבי, זכרו לברכה, פרש שוא ידבר: כי ידבר אמת רכה ואמת קשה לשבר לבי, כמו שאמר אחד שנכנס לבקר את החולה ואמר לו: קשה עלי חליך, כי כבד הוא, כי מזה החלי מת אבי. יקבץ און לו: לעצמו הוא קובץ און; בלבו: שאינו מוציא בשפתיו, ואינו משמיע לאחרים בפני, אבל בחוץ ידבר לאחרים הרע שיהיה קובץ בלבו.

(ח) יַחַד עָלַי יִתְלַחֲשׁוּ כָּל שֹׂנְאָי כשיצא לחוץ המבקר הרע יתחבר עם כל שנאי ויתלחשו זה עם זה עלי, והלחש הוא הדבור בחשאי.

עָלַי יַחְשְׁבוּ רָעָה לִי: ואמר עלי פעם שנית, כלומר: בעוד שהם מתלחשים עלי הם חושבים בלבם רעה עלי.

(ט) דְּבַר בְּלִיַּעַל יָצוּק בּוֹ וַאֲשֶׁר שָׁכַב לֹא יוֹסִיף לָקוּם: וזהו מן הדברים הרעים שאומרים וחושבים עלי. ומה הם אומרים? דבר בליעל יצוק בו, פרושו: חלי קשה ורע דבק בו, ולא יקום עוד ממשכבו כי ימות מהחלי, כי חלי קשה הוא. ופרוש יצוק: דבק, כמו: לבי יצוק כמו אבן ויצוק כפלח תחתית (איוב מא טז). או פרוש דבר בליעל: על העון, כלומר: עון גדול יצוק בו וראוי הוא לעונש גדול לפיכך לא יקום ממשכבו עוד.

(י) גַּם אִישׁ שְׁלוֹמִי אֲשֶׁר בָּטַחְתִּי בוֹ כל אלה דברי החולה, כי כל אדם יש לו שונאים, וכאשר יחלה ותמוט רגלו, אפילו אותם שהיה חושב לאוהבים שבו לאויבים ולאורבים, כמו שאמר הכתוב (משלי יט ז): כל אחי רש שנאהו.

אוֹכֵל לַחְמִי הִגְדִּיל עָלַי עָקֵב: ואפילו אוכל לחמי, שהוא בוטח בו יותר, גם הוא יבגיד בו. ופרוש הגדיל עלי עקב: כאלו אני מדרך רגלו כך הוא מתגדל עלי, ולא יבקרני כראוי.

(יא) וְאַתָּה יְהוָה חָנֵּנִי וַהֲקִימֵנִי כי הם אומרים שלא אקום; ואתה תקימני

וַאֲשַׁלְּמָה לָהֶם: מה שאמרו רע עלי בעודני חולה. ולא אמר שיעשה להם רע, שהרי אמר: ואתפלה כורדי ריקם (מזמור ז ה); אלא שהתשלום הוא: שיודיעם, כי רע היו עושים במה שהיו חושבים עליו רע בעודנו חולה. או שהתשלום הוא: שלא יבצע שק בחלותם, ולא יתפלל עליהם, ולא יצר לצרותם. וראיתי בדברי הגאון

(רבנו סעדיה*): ואשלמה להם טובות תחת רעות כמו שהיה מנהגו, כמו שאמר: ואני בחלותם לבושי שק (שם לה יג).

(יב) בְּזֹאת יָדַעְתִּי כִּי חָפַצְתָּ בִּי כִּי לֹא יָרִיעַ אֹיְבִי עָלָי: אם תקימני ארע ואכיר כי חפצת בי שלא תרצה שיריע איבי עלי, כמו שהיו אומרים שאמות מן החלי, והיו חושבים לשמוח ולהגדיל פיהם בשחוק עלי; וזהו פרוש יריע.

(יג) וַאֲנִי בְּתֻמִּי שמלאכתי זך וישר,

תָּמַכְתָּ בִּי בנפלי על משכבי;

וַתַּצִּיבֵנִי כלומר שתקימני ותציבני חי ובריא

לְפָנֶיךָ כלומר: לעבודתך. ואמר עבר במקום עתיד: תמכת ותציבני כמנהג. וטעם

לְעוֹלָם: זמן חיי האדם, כלומר: שלא אמות קודם זמני. עד הנה דברי החולה. ופסוק

(יד) בָּרוּךְ יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מֵהָעוֹלָם וְעַד הָעוֹלָם אָמֵן וְאָמֵן: הם דברי המשורר. נותן הודאה לאל בכלותו הספר כמו שהוא מנהג הסופרים. וכן עשה בתכלית ארבעה הספרים. ובתכלית הספר החמישי שהיא תכלית כל הספר נתן תהלה בשלשה עשר הלולים. ואמר: ברוך יי' אלהי ישראל שעזרני עד כה. מהעולם ועד העולם: מהזמן הראשון עד הזמן האחרון, כלומר כל הימים. אמן ואמן: קיום וקיום, כמו שעונה אדם אמן אחר הברכה לקים הברכה; כי אמן לשון קיום. וכן: ונאמן ביתך (שמואל ב ז טז); במקום נאמן (ישעיהו כב כג) והדומים להם.

---

*) ראה: Ewald, Ueber die arabisch geschriebenen Werke jüdischer Sprachgelehrten (Stuttgart, 1844, 8vo.) I, צד לד.

שלים ולא שלימו רחמי שמיא.

Buchdruckerei von Georg Brög in Wien. (Unter der Leitung von P. Smolensky.)